Luce Irigaray

BİR OLMAYAN O CİNSİYET

çev. Sinem Özer

otonom
cadı kazanı

Bir Olmayan O Cinsiyet

Luce Irigaray

Luce Irigaray (1930, Belçika), felsefe, dilbilim ve psikanaliz alanlarında çalışan feminist düşünür. Çağdaş Fransız düşüncesinin önemli figürlerinden biri olan Irigaray, kadınların Batı felsefesi tarihi, psikanaliz ve dilbilim teorilerinden dışlanmasının kapsamlı bir analizi ve eleştirisini sundu. İkinci doktora tezine dayanan, 1974 yılında yayımladığı *Speculum De l'autre femme* kitabında Freudcu ve Lacancı psikanaliz teorilerine yönelttiği eleştiriler yüzünden Fransa'daki psikanaliz çevrelerinden dışlandı ve Vincennes Üniversitesi'nde hocalık görevine devam etmesine izin verilmedi. Türkçedeki eserleri: *Nietzsche'nin Deniz Aşığı*, çev. İsmail Yerguz, Kabalcı Yayınları, 2000; *Ben Sen Biz*, çev. Nilgün Tutal Cheviron ve Sabri Büyükdüvenci, İmge Kitabevi Yayınları, 2006; *Doğu ve Batı Arasında*, çev. Nilgun Tutal Cheviron, Ara-lık Yayınları, 2008; *Yeni Enerji Kültürü*, çev. Devrim Çetinkasap, Pinhan Yayıncılık, 2012; *Meryem'in Esrarı*, çev. Feyan Yıldırım, Pinhan Yayıncılık, 2012; *Ateşi Paylaşmak Duyusallığın Diyalektiği*, çev. Naciye Sağlam, Fol Kitap, 2022; *Doğmak Yeni İnsanın Başlangıcı*, çev. Naciye Sağlam, Fol Kitap, 2022; *Başlangıçta Kadın Vardı*, çev. Melike Odabaş ve İlknur Özallı, Fol Kitap, 2022; *Cinsel Fark Etiği*, çev. Öznur Karakaş ve Seher Özkaya, Fol Kitap, 2023.

Otonom 143

Cadı Kazanı 20

Bir Olmayan O Cinsiyet
Luce Irigaray

ISBN 978-605-7872-46-3
1. Basım Mayıs 2024, İstanbul

Kitabın Özgün Adı
Ce sexe qui n'en est pas un
© Les Editions de Minuit, 1977
© Otonom Yayıncılık, 2019

Çeviren
Sinem Özer

Yayıma Hazırlayan
Münevver Çelik

Kapak ve İç Tasarım
Ece Durmuş

Baskı ve Cilt
Usta Ofset Ambalaj ve Matbaacılık
Maltepe Mah. D. Paşa Cad. Güven İş Merkezi
No:83 B Blok Kat:2/382-383 Zeytinburnu/İstanbul
Sertifika No: 47612 Tel: 0212 565 44 32

Yayınevi Sertifika no: 31383

Otonom Yayıncılık
Firuzağa Mah. Çukurcuma Cad. Yazıcı Çıkmazı No:2
Beyoğlu - İSTANBUL
Tel 0 212 244 87 09
iletisim@otonomyayincilik.com
www.otonomyayincilik.com

Bir Olmayan O Cinsiyet

Luce Irigaray

İÇİNDEKİLER

7 Ayna, Ama Öteki Tarafından

21 Bir Olmayan O Cinsiyet

33 Psikanaliz Teorisinin Bir Muhasebesi

65 Söylemin İktidarı, Dişilin Tabi Kılınması

83 Cosi Fan Tutti

103 Akışkanlar "Mekaniği"

117 Sorular

167 Kadın Piyasası

189 Kendi Aralarında Metalar

195 "Fransız Kadınlar", Bırakın Artık Uğraşmayı

203 Dudaklarımız Birlikte Konuşunca

Ayna, Ama Öteki Tarafından[1]

...sonra aniden [konuşmaya] başladı yine. "Öyleyse gerçekten oldu demek! Peki şimdi ben kimim? Yapabilirsem hatırlaya*cağım*! Buna kararlıyım!" Ama kararlı olmanın pek bir yararı yoktu ve bir hayli kafa yorduktan sonra tek söyleyebildiği şu oldu: "L, *biliyorum* L ile başlıyor."

Aynanın İçinden[2]

Alice'in gözleri mavi. Ama aynı zamanda kırmızı. *Aynanın içinden geçerken gözlerini açtı. Bunun dışında, şiddet görmekten kurtulmuş görünüyor. Kendi evinde, yalnız yaşıyor. O böyle istiyor, diyor annesi. Sadece öğretmen/metres rolünü oynamak için çıkıyor evden. Okul öğretmeni,[3] tabii. Hava nasıl olursa olsun, değiştirilemez gerçeklerin yazıldığı okulda. Tahtaya mı defteri mi yazıldığına bağlı olarak, siyah*

1 Bu metin ilk kez *Critique*, sayı 309 (Şubat 1973) içinde yayımlanmıştır. [Irigaray, metnin başlığında (*Le miroir, de l'autre coté*) Lewis Carroll'un "Aynanın İçinden" kitabının başlığıyla oynuyor (*De l'autre coté du miroir*) – ç.n.]

2 Lewis Carroll, *Aynanın İçinden*, çev. Hüseyin Gündoğdu, İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 28 – ç.n.

3 Irigaray, *maîtresse*'in Fransızcadaki "öğretmen, hoca" ve "metres, kapatma" anlamlarıyla oynuyor – ç.n.

üzerine beyazla ya da beyaz üzerine siyahla. Ne olursa olsun, renkler hiç değişmiyor. Renkler Alice yalnız başına olduğunda değişiyor sadece. Temsil perdesinin arkasında. *Evde ya da bahçede olduğunda.*

Ama hikâyenin başlayacağı, yeniden başlayacağı an geldiğinde mevsimlerden "sonbahar." Şeylerin henüz tamamen donmadığı, ölmediği o ânı kaçırmamak lazım ki bir şeyler olsun. Ama her şey unutuluyor: "ölçüm aletleri", "palto", "viyolonsel kutusu", bilhassa da "gözlük." "Ama insan bunsuz nasıl yaşayabilir ki?" Şimdiye kadar, mülkiyetlerin sınırlarını *düzenleyen, dışarıyı içeriden ayıran, makbul görülenle görülmeyeni ayırt eden hep buydu. Her şeyin değerini ölçüp tartmayı, tanımayı mümkün kılan. Bu değere uyum sağlamayı.*

İşte hepsi kayboldu gitti, onlarla birlikte alışıldık işaret noktaları da. Dost olanla olmayan arasında ne fark var? Bir bakireyle bir fahişe arasında? Karısıyla sevdiği kadın arasında? Arzuladığı kadınla seviştiği kadın arasında? Bir kadınla öteki kadın arasında? Evin sahibesi olan kadınla evi kendi zevki için kullanan, zevk için o evde buluşulan kadınla? Aşk hangi evde ve hangi kadınla yaşanır-yaşandı-yaşanacak? Her şey bir yana, aşk ne zaman yaşanacak? Ne zaman çalışılacak? Aşkta ve işte olası kazançlar neye göre tanımlanıyor? "Ölçme"nin arzuyla ilgisi var mı? Yok mu? Haz ölçülebilir mi, sınırlandırılabilir mi, üçgenleştirilebilir mi? Üstelik mevsimlerden "sonbahar", renkler değişiyor. Kızarıyorlar. Gerçi bu da gelip geçecek.

Alice'in kaçırmaması gereken an kuşkusuz budur. Sahneye onun girmesinin gerektiği an. Saldırıya uğramış menekşe[4] *gözleriyle. Mavi ve kırmızı. Düzünü, tersini, öteki yüzünü bilen gözler; biçim değiştirmenin bulanıklığını; kimliğin kayboluşunun siyah ya da beyazını. Görünüşlerin değişmesini, bir'in başkaya dönüşmesini, çoktan başka olduğunu uman gözler. Ama Alice okulda. İkindi çayı için eve gelecek, her zaman tek başına içer çayını. En azından annesi öyle diyor. Alice'i tanıyormuş gibi görünen tek kişi annesi.*

---

4 (*Avec ses yeux*) *violés*. "Çiğnemek, tecavüz etmek, saldırmak" anlamına gelen *violer* ile "mor, menekşe rengi" anlamına gelen *violet* arasındaki eşsesliliği düşünerek böyle çevirdik – ç.n.

Saat tam dörtte, yer ölçümcüsü Alice'in evine giriyor. Bir ölçümcünün birisinin evine girebilmesi için, hele de bu ev bir hanımın eviyse, iyi bir bahanesi olması gerektiğinden, elinde bir sepet sebze var. Lucien yollamış. Başka birinin ismine, başka birinin kıyafetlerine, başka birinin aşkına bürünerek "o"nun evine giriyor. Şimdilik *bu, ölçümcüyü hiç tedirgin etmişe benzemiyor. Kapıyı açıyor, kadın telefonda konuşuyor. Nişanlısıyla. Yine* aralarına, ikisinin arasına *giriyor. Bugün saat dörtte, bir kadınla bir erkeği birbirine yaklaştıran o ayrılığa. Ne de olsa Lucien ile Alice arasındaki ilişki "henüz değil" kabilinden bir ilişki. Belki de "asla" kabilinden. Geçmiş de gelecek de bazı tehlikeler içeriyor sanki. "Aşk belki de böyle bir şeydir?" Ölçümcünün araya girmesinin kesiştiği başka ikisi-arasında'lar da var: anne-Alice, Lucien-Gladys, Alice-arkadaşı ("Bir arkadaşı var zaten, bir tanesi kâfi"), uzun-kısa (ölçümcüler). En azından, şimdiye kadar gördüklerimiz bunlar.*

Ölçümcünün araya girmesi işe yaradı mı? Yoksa kadının sadece kendi olmadığından *belli belirsiz de olsa şüphelenmeye mi başlıyor? Çakmak arıyor. Kafasının karıştığını saklamak, ortadaki bulanıklığı geçiştirmek için. Sigara içerek onun dikkatini dağıtmak için. Gözünün önünde olduğu halde kadın çakmağı görmüyor. Bunun yerine, ölçümcüyü* ilk odaya *çağırıyor, çünkü çakmak muhtemelen orada. Kadının eve aşinalığı, adamın kaygısını azaltıyor. Yukarı kata çıkıyor. Kadın adamı sevişmeye davet ediyor, o nasıl isterse öyle sevişebilirler. Bahçede ayrılıyorlar. Biri "kendi" gözlüklerini telefonun yanında, diğeri "kendi" kasketini yatakta unuttu. "Çakmak" yer değiştirdi.*

Ölçümcü işine geri dönüyor. Kadın doğada *kayboluyor. Günlerden cumartesi mi pazar mı? Ölçüm yapma günü mü, aşk yapma günü mü? Kafası karışıyor. Yapabileceği tek bir şey var: "Polis"e gidip her şeyi itiraf etmek. İçinden o kadar çok bunu yapmak geliyor ki çıkıp gidiyor.*

Polisler unutuluyor, en azından şimdilik. Kendini (birbirlerini) bahçenin yakınında buluyor(lar). Âşık bir adam ile bu evde yaşayan bir kadına âşık olan bir adam. Birincisi ikincisine, daha doğrusu ikin-

cisi birincisine, sevdiği kadını gidip (yine) görebilir mi diye soruyor. Korkmaya başlıyor ve izin versin diye yalvarıyor... Sonradan.

Lucien'de mülkiyete dair *bir sağduyudan -onun asıl ya da yaygın anlamından- eser yok. Hiç hesabını yapmadan veriyor, elden ele dolaştırıyor. Kasketini, sebzeleri, rızasını. Bunlar onun mu? Başkalarının mı? Karısının mı? Başkasının mı? Kendisinin olana* dans ederken *kavuşuyor. Ama bu, başkalarının onu -başka bir yerde- almasına izin vermesine engel değil.*

O (il)[5] *içeri dalıyor (yeniden). İkindi çayı zamanı. O* (elle) *ise... O mu? Kim o? O (ki) bir başkası... çakmak arıyor. Çakmak nerede? Yukarıda, yatak odasında, ölçümcü, uzun olanı, sevinçle yerini gösteriyor. Nihayet belirli, su götürmez, ispatlanabilir bir gerçekle karşılaşmaktan mutlu. a+b ya da 1+1 yoluyla, yani kendini tekrar eden bir unsur, kendisiyle aynı kalan, ama toplamda bir yer değiştirmeye yol açan bir unsur sayesinde bunu (kendisine) ispat edebileceği için mutlu. Ortada bir ardışıklığın, bir dizinin olmasından mutlu. Kısacası bir* tarihin/hikâyenin *olmasından. Bunun* gerçek *olduğunu da söyleyebilir. Gerçekten orada bulunmuş olduğunu. Onun* (qu'il)...? *Onun* (qu'elle)? *O* (elle)? *Olduğunu? Yoksa olmadığını mı?*

Sonuçta sebzeler artık hiçbir şeyi kanıtlayamaz. "Ben onları yedim galiba." "Ben" kim? Geriye bir tek "çakmak" kalıyor. Ama çakmak orada değil ki ispatı desteklesin. Orada olsaydı bile, olmuş olandan geriye yine hiçbir iz kalmayacaktı. Çakmağın buradan oraya geçtiğini, şu an nerede olduğunu bildiğini söylemek, çakmağın bulunabileceği tek yer olarak Alice'in odasına işaret etmek, bunların hepsi "sihre" dayanan iddialardan ibaret.

Alice büyüden hiçbir zaman hoşlanmadı. Akla yatmayan şeyler onu şaşırttığı için değil ama. Bilakis, masal ürünü gibi görünen, fantastik, inanılması güç olan şeyleri o herkesten daha iyi bilir. Fakat neyin üzerine konuşuyorsa onu görmüştür de. Bütün mucizelere bizzat tanık olmuştur. "Harikalar Diyarı"nda bulunmuştur. Hayal

5 Fransızcada üçüncü tekil şahıs zamiri eril ve dişil olarak ayırt edilebiliyor: *il* ve *elle*. Türkçede bu ayrım olmadığından, kimden bahsedildiğinin anlaşılması için, kullanılan Fransızca kişi zamirini ya da kişinin ismini çeviride genellikle ayrıca belirttik– ç.n.

etmekle, "sezmek"le kalmış değildir. Hatta belki müsebbibi olmakla? Hem de uzaktan. Bütün duvarları aşarak? Ama aynanın öte tarafına geçmek, işte bu bambaşka bir şeydir.

Kaldı ki bu beyefendinin gözlerinde böyle bir maceranın hiçbir izi yok. Nüans meselesi bu. Bu yüzden evi hemen terk etmesi gerek. Gitmiyor mu? Madem öyle, o (elle) *gidiyor, o çıkacak evden.* Dışarısı *olağanüstü bir sığınak. Özellikle de bu mevsimde, bütün o renkleriyle. O* (il) *da bahçeye çıkıyor. Yanı başına oturuyor. Yalnız kalmaya hakkı hiç yok mu artık? Nereye gitsin? Her önüne gelen bahçeye ve eve girebilecekse. Her şeyi bilen ölçümcüler, mesela. Fark etmelerine mahal vermeden geri çekilmenin bir yolunu bulması gerek. Onların hesaplamalarından, bakışlarından, sorgulamalarından korunabileceği bir yere çekilmesi. Onların içeri dalmalarından, penetrasyonlarından da. Peki ama nereye?*

Lucien beklemeyi çok iyi biliyor, ne kadar sürerse sürsün. Bostanın kenarında sonsuz bir sabırla bekliyor. Mülkün dışında durmuş, *soyuyor. Tercihen pazı saplarını. Küçük kızların büyümesine yardımcı oluyor pazı. Hiç fark ettirmeden, onları evliliğe götürüyor. Daha epey uzun bir yol varken, büyük bir dikkatle, Lucien bir geleceği hazırlıyor. İhtimal dışı. Tek soyduğu şey bu değil. Gelişinin nedeni şimdi belli oldu. Eli boş gelişinin. Diğer herkes gibi, yolu kullanmıyor. Çimenlikten geliyor. Daima biraz münasebetsizce.*

Alice gülüyor. Lucien gülüyor. Suç ortaklarıymış gibi, birbirlerine gülümsüyorlar. Oynuyorlar. Alice ona kasketi hediye ediyor. "Ama Gladys ne der?" Alice'in hediyesini kabul ettiğini mi söyleyecek? Bu kasketi Alice'in ona verdiğini mi? Kaçamak yollarla dolaştırıldıkça, hediyeyi verenin kimliğini iyice anlaşılmaz hale getiren bir "yusufçuk."[6] *Hangisi takdiri daha çok hak ediyor, jouissance olanağını* ikiye katlayan *kadın mı, yoksa onu* ilk defa *tattıran kadın mı? Birisi ikisi arasında gidip geliyorsa, bunları birbirinden hâlâ nasıl ayırt edebilir? Nerede olduğunu, nerede durduğunu nasıl bilir? Bu karışıklık Lucien'e iyi geliyor. Hoşuna gidiyor. Madem böyle, madem herkes "ben"den ibaret olmaktan vazgeçiyor, "benim", "senin",*

6 *Libellule:* Irigaray'ın bu metinde atıfta bulunduğu *Les Arpenteurs* filminde karakterler arasında sürekli el değiştiren kasketin adı – ç.n.

"onun"un bütün engellerini yıkıyor, Lucien de ihtiyatı elden bırakıyor. Çünkü hiçbir şey umurunda değilmiş gibi, cömertliğinin hiçbir sınırı yokmuş gibi görünse de küçük bir yeri aslında hep elinde tutmuştu. Daha doğrusu saklanabileceği bir yeri. *Bir sığınak, hâlâ kendisine ait. Her şeyin herkes açısından kötü gittiği zamanlar için. Dertlerin dayanılmaz bir hal alacağı günler için. "Yağmurlu günler" için. Sahip olduğu bu son şeyi, bu mülkiyet kırıntısını Alice'le paylaşacak. Onun "özel" olma niteliğini ortadan kaldıracak. Onu* mağara *gibi bir yere götürüyor. Görünmez, gizli, korunaklı bir yer. Biraz karanlık. Alice'in aradığı şey bu muydu? Lucien neyi arıyor? İş birbirlerine sırlarını anlatmaya kadar geldiği için, birbirlerinin kulağına fısıldıyorlar. Ama sırf eğlencesine, bir şey demek için değil. Lucien kasketin "yatağın" üzerinde unutulduğunu anlıyor. Bu ayrıntı onu sarsıyor. Telaşlı davranmaya başlıyor. Bu da ona hata yaptırıyor. Fısıldar gibi, güven verici alçak bir sesle bile olsa, olanı o dayatıyor.*

Olanı? Onun için mi? Başkası için mi? O kim ki olabilecekleri böyle açığa çıkarıyor? Alice kalakalıyor. Kapanıyor. Donuyor.

Herkesin jouissance hakkı üzerinde duracağımız yere geldiğimize göre, avukata geçelim. Görüşme dışarıda gerçekleşecek. İçeride, "kadın kapıdan gizli gizli dinliyor", diyor.

"Bir kızla birlikte oldum, bir kızın evinde. Başıma bir şey gelir mi?"

"Hiçbir şey olmaz." Bu kadarını hayal bile edemezdi. Bütün bunların hiçbir bedeli olmayacak yani. Hiçbir karşılığı. En ufak bir tehlike dahi yok. Ya da bir ceza, bir borç. Bir kayıp. Ortada bu kadar abartılı durumlar varken ölçüme nasıl devam edilecek? Yine de bir devamı olmalı. Hikâyenin.

Devam edelim: "Tanımadığım bir hanımın evinde, tanımadığım başka bir hanımla yattım. Başıma bir şey gelir mi?"

"Dört yıl yersin."

"Neyden?"

"Haneye tecavüz ve kötü muameleden. 2 x 2 = 4, $2^2 = 4$. Dört yıl."

"Ceza yemekten nasıl kurtulabilirim?"

"İkisine bağlı. Hem ayrı ayrı hem birlikte. Önce, bu iki birim-

olmayanı tanımlamak, kimliğini teşhis etmek gerekir. Sonra da ilişkilerine geçmek lazım."

"Bir tanesini teşhis ettim. 'Ev' katsayısını ekleyebileceğimi."

"Yani?"

"Başka ayrıntı veremem, mülküne girmemi yasakladı."

"Bu kötü olmuş. Peki ya diğeri? Başıboş gezen, avarelik eden: hareketli birim?"

"O doğanın içinde kaybolup gitti."

"Bu durumda..."

"Onu bulmama yardım eder misiniz?"

"Karım çok kızar. Üstüm başım kirlenir."

"Sizi ben götürürüm. Yükü ben taşırım. Pis işin hepsini ben yaparım."

"Anlaştık."

Doğada *ama* nerede? *Doğa kocaman yer. Burada mı? Orada mı? Bir yerde durmak lazım. Onu yere birdenbire indirirse, çamur içinde kalacaktı elbette. Oysa bunun kesinlikle olmaması gerekiyordu. "Ne diyecek karım şimdi?" Ayaklarını pisleten bir avukat hakkında ne düşünmeliyiz? Ve sonuçta, kirlenmeyi kim yasakladı? Avukat mı? Karısı mı? Birinin kendi hesabına yazılmasını reddettiğini neden bu sefer de bir başkasına yazalım? Çünkü bu biraz tiksindirici gelebilir. Kibar beyefendinin itici yanı. Kibar olduğunu iddia eden beyefendinin.*

Ölçümcü yasanın (yeniden) doğru tarafına geçmek için gelmiş olsa da, bundan tiksiniyor. Sayısal hesap ona "dört yıl" biçmiş olsa da, avukatın değerini "sıfır" olarak belirliyor. Bu noktadan yeniden başlaması gerekecek.

Lucien, Gladys'in evine geri gidiyor. İç geçiriyor. Yine. Bu kadar belirginlik onu kederlendiriyor. Kayboluyor. Pencere camının arkasından, sahnenin temsiline dalmış (yeniden) bakıyor. Varlığıyla bakışını delip geçen *görünmez camdan. Onu bir noktaya diken,* sabitleyen. *Gladys evin kapısını kapatıyor. Lucien konuşuyor. Sonunda. "Edepsizler, birlikte sevişmişler." "Kim sevişmiş, Lucien? Kim o? Diğeri kim? O* (elle) *gerçekten olmasını istediğin kişi mi? Senin istediğin o mu?"* Hanımlar, *bakire ve/veya orospu,* birbirine karışıyor. *Hiç*

fark ettirmeden, biri diğerinin üstüne katlanıyor. Karışıklık *yeniden* meşru *hale geliyor. Buz/ayna eriyor, çoktan kırılmış. Neredeler? Ne kadar uzakta? Fırıl fırıl dönüyorlar. Dans ediyorlar.*

Ritme eşlik etmesi, ritmi sürüklemesi için müzik de olsun o zaman. Orkestra birazdan çalmaya başlayacak. Ama tabii, başka yerde. Her şeyin hep başka bir sahne içinde/üzerinde sonuca bağlandığını fark etmeye başladın. Olaylar, açık kanıtı, kesinliği bile aşan bir açıklıkla tezahür ediyor. Olayın mevcut görünürlüğünü bile. Sonu gelmeyen bir aktarım: Burada kışkırtılanın tamamlayıcısı oraya -nereye?- aktarılıyor. Şimdiden sonraya – neyin sonrasına? Birinden diğerine – kime? Bunun tersi de doğru. Dizilişler, imgeler, sözceler, "özneler" çoğaltılıyor, ikileniyor, bölünüyor. Birinin tasarıları öteki tarafından temsil ediliyor. O'nun [il/elle] *yerini değiştirerek gün yüzüne çıkardığı tasarılar. Ötekinin içinde/ötekinin üzerindeki izi dolayısıyla,* arzuya mutlak bir biçimde el konulması. *Arzunun tekrarı ve yeniden üretimi olanağının matrisi, dayanağı. Aynı ve de başka.*

*Şu anda (yeniden) icra edilen düet Alice'in annesi ve nişanlısı tarafından yorumlanıyor. Enstrümanları ise çello. Üçüncü taraf, üç taraftan biri ilk kez bu eğlencede bulunuyor. Alice. Bir kenarda, odanın bir köşesinde -*üçüncü bir odada- *dinliyor ya da izliyor gibi görünüyor. Ama gerçekten orada mı? Ya da orada en azından yarı yarıya mevcut olmayabilir mi? Olacakları da dinliyor, izliyor. Çoktan olmuş olanları. İçeride ve dışarıda. Birini ya da öbürünü kesin olarak tanımlayanın ne olduğunu bildiğini varsaymadan. Fark sürekli yer değiştiriyor. "O"* (elle) *düş görüyorsa, "ben" gitmeli miyim? Eğlence devam ediyor. Birisi gözden kayboldu. Bu kayıp öznenin yerini başkası gelip dolduracak. Az beklemek gerek sadece.*

(Ölçümcü) Evin kapısını gene açıyor. Dinliyor, izliyor. Ama gerçekten, onun asıl rolü hep araya girmek. "Aralarına girerek" bütün çiftleri altüst etmek. "Evlerin, insanların, duyguların arasına." Onları tasnif etmek, mümkünse uzlaştırmak için. O geçtikten sonra, ön yüz diğer yüzünü kaybetti. Belki ters yüzünü de. Ama "insan bunsuz nasıl yaşayabilir ki?" Tek bir yüzle, tek bir çehreyle, tek bir anlamla.

Tek bir düzlem üzerinde. Aynanın daima aynı yüzünde. Bu kesilen, *her birini, kendi ötekisinden kesip ayırıyor, bu öteki de ona birdenbire herhangi bir ötekiymiş gibi görünmeye başlıyor. Tuhaf bir biçimde meçhul bir öteki. Hasmane, uğursuz. Buz gibi soğuk bir öteki.*

"İnsan onunla nasıl yaşayabilir ki?" "[Alice] *beş yıldır bana hoyrat davranıyor!" "Baksana ona* [Eugène'e], *nasıl da meymenetsiz bakıyor!" Ama Eugène kuyruğu kesilmiş kediyi taklit ederken, onun* [Alice'in] *evine girmesine izin verdiği tek enstrümanı ölçümcüye taşıtırken son derece acımasız. Alice iç çekse, üzülse, ağlasa siz de onun her zaman neşeli olmadığını anlarsınız. Acı çektirilene, gitse daha iyi olacağını söylemeyi deneyin bakalım. Sırf geri gelebilmek için enstrümanını bırakıp öyle gidecektir. Diğerine de, kadının adamı sevmediğini ya da artık sevmediğini gidin söyleyin. Kadın gülecektir. Üzgün olduğu halde. Ama nasıl bakacağını bilen, en azından durumun belli bir yönüne bakmasını bilen gözlerinizle, siz -belki bir anlığına bile olsa- gördünüz: Bu sefer birbirlerini bulamıyorlar, kavuşamıyorlar. Ayrılmaları en iyisi. En azından bugünlük.* Gerçi, asla birleşmemişlerdi. *Her biri ötekinin ötekisine katlanıyor. Bekliyor.*

Alice yalnız. Uzun olan ölçümcüyle. Alice'in evini işgal etmiş olan o kadınla sevişen ölçümcüyle. Hatta Alice'in yatağında sevişti-ler. Alice şimdi anlıyor. Ölçümcü de yanlış anlamayı anlamaya başladı. "Bu yanlıştan dolayı üzgün müsünüz?" "Hayır." "Karışıklığı ortadan kaldıralım ister misiniz?" "...?" "İster misiniz?" "...?" İkisine de aynı şekilde atıf yapılırken birbirlerinden nasıl ayırt edilebilirler ki?

Ben ondan (elle) *nasıl ayırt edilebilirim? Ancak durmadan öteki tarafa geçerek, ancak daima ötesinde olarak. Zira onların yansıtmalarının perdesinin bu tarafında, onların temsillerinin bu* planında *ben yaşayamıyorum. Bütün bu imgeler, bu sözler, bu düşlemler beni felç ediyor, kımıldayamıyorum.* Donup kalıyorum. *Hayranlıkları, övgüleri de dahil, "aşk" dedikleri her şey beni bir yere mıhlıyor. Hepsinin Alice hakkında neler dediğini bir dinleyin. Annemin, Eugène, Lucien, Gladys'in... Beni kendi çıkarları için nasıl böldüklerini siz de duydunuz. Demek ki ya benim hiçbir "kendim" yok ya da onların kendi yararları için, kendi ihtiyaçlarına ve arzularına göre, kendilerine mal ettikleri birçok "kendim" var. Ama bu sonuncusu -benden- ne*

istediğini söylemiyor. Kayboldum. Aslında çoktan kayıptım da ben bunu ancak şimdi hissediyorum. Onların isteklerine ayak uydurmakla meşguldüm. Yine de yarı yarıya mevcut olmayacak kadar da değil. Öteki taraftaydım. Kim olduğum hakkında şu kadarını söyleyebilirim: Babam Bay Taillefer'in soyadını taşıyorum. Hep bu evde yaşadım. Önce babam ve annemle birlikte. Babam öldü. O zamandan beri yalnız yaşıyorum. Annem yan evde kalıyor. Peki sonra?...

"Sonra ne yaptı?" O ben [Alice] *değil. Ama sizin için "o" olmak isterim. "O"ndan geçerek, "ben"im ne olabileceğimi sonunda bulacağım belki. "O ne yapmıştı?"*

"Çakmak bulmak için yukarı çıktı. Bana seslendi."

"Adınız ne?"

"Léon..."

Ben de yukarı çıkıyorum, sonuçta o da böyle yapmıştı. Benim farklı yaptığım tek şey -bilerek mi? yanlışlıkla mı?- ona (Léon) *adıyla başka bir odadan seslenmek. İkinci odadan. Geliyor, ama birinci odaya girmek istiyor. Yine mi yanılıyor? Hiç yanılmış mıydı? Ortada bir yanlışın olması için, birinin "o"* (elle) *olması, diğerinin de olmaması gerek.* Kimin "o" olduğunu ya da olmadığını söylemek mümkün mü? *Önemli olan, hiç kuşkusuz, sahnenin tekrar ediyor olması. Neredeyse tamamen aynı şekilde. O andan itibaren, o* (elle) *artık tek, eşi yok. Kaç farklı kisveye büründürülmüş olursa olsun.*

"Şimdi ne yapayım?"

"Bilmem."

Alice başka bir yerdeyken yalnız başınaydı. Bütün o harikalara tanık olurken. Bu taraftan o tarafa, o taraftan bu tarafa geçip dururken. Bu tarafta, uydurma işaret noktalarından, yapay kısıtlamalardan başka bir şey görmedi. Bir biçimde okulun kısıtlamaları. Ana okulunun, ilkokulun. Şimdi orada, onun (Léon) *önünde, kendini öğretmen/metres gibi hissetmiyor. Ama o bunu bilmiyor. Bunu da. Paltosunu çıkarıyor, onun yaptığı gibi. Peki sonra?...*

"Önce üstümdekileri, sonra altımdakileri mi çıkarayım? Yoksa tam tersini mi yapayım? Dıştan içe doğru mu? İçten dışa doğru mu?"

"...?"

O [Alice] *her zaman ketumdu, bu yüzden her şeyi hep sakladı ve saklandığı bu yerde onu kimse bulamadığından, şimdi her şeyi*

ters yüz etmesinin kâfi olduğuna inanıyor. Kendini tüm çıplaklığıyla sergilemesinin. Ki böylece başkaları ve o da [Léon], *ona bakabilsin, dokunabilsin, onu alabilsin.*

"Benden hoşlanıyor musunuz?"

Biliyor mu ki? Bu ne demek? Hazzın kaynağına işaret edilebilir mi? *Onun* (elle) *için bundan niye vazgeçsin? Ondan* [Léon], pek de *özne sayılamayacak olan ondan, kendisine belli nitelikler atfetmesini, belli ayırıcı özellikler bahşetmesini isteyen bu "o"* (elle) *kim? Görünüşe bakılırsa, ölçümcülük aşkta pek bir işe yaramıyor. En azından onu sevmek için.* Yansıtma düzleminin arkasında *saklı kalmış olanlar,* gerçekte *nasıl ölçülebilir, nasıl tanımlanabilir? Bu sınırların/onun sınırlarının ötesine geçenler? Yine* uygun *sınırlar. O* (il) *orada üretilenden, kendini sunandan ya da temsil edenden hiç kuşku yok ki zevk alabilir. Hatta hâlâ anlaşılır olanın sınırları içinde de olabilir bu. Ama bu ufkun ötesine nasıl geçebilir? Hedef noktasını sabitlemeden nasıl arzulayabilir? Aynanın öteki tarafını hedef almadan?*

Dışarıda, Alice, gece olmuş. Göz gözü görmüyor. Gecenin bu kopkoyu karanlığında dosdoğru yürümek, uzun süre ayakta durmak bile imkânsız. Dengesini kaybediyor. Dimdik durmak zor. En iyi ihtimalle, sallanıyor. "Dışarıda topallayan biri var. Gidip bir bakayım."

Hikâye *sona yaklaşıyor. Sınırları -en azından hikâye ilerlerken- asla ihlal edilmemesi gereken* kapalı bir alanda *-birkaç özel mülkiyetin alanında- döne döne ve geri dönerek. Belli bir sınır çizgisi hiç geçilmeyecek, belli bir tepe noktasının üzerine hiç çıkılmayacak. Bu sonrası için başka bir üslubun, başka bir yöntemin bulunmasını gerektirirdi.* En az iki türe ihtiyaç olurdu. *Ve daha da fazlasına. Bunları birbirine eklemlemek gerekirdi. Birleştirmek. Peki hangi anda?* Hangi yerde? *Ve bu ikincisi, birincisinin öteki yüzü olmaz mıydı? Hatta belki daha ziyade onun tamamlayıcısı. Öyle ya da böyle uygun düşen bir tamamlayıcı. Öyle ya da böyle bir koşaçla bağlanabilecek olan bir tamamlayıcı. Sonuçta, her durumda, bir'den başka bir şey söz konusu değildir. İkiye bölünmüş bir birlik. Ama öyle ama böyle. Belki belirgin bir biçimde, belki değil. Jouissance imkânları henüz tüketilmemiştir bile. Hâlâ arta kalanlar vardır.* Geride *kalanlar. Başka bir sefer için.*

Bununla birlikte, alanının, mevcut çerçevesinin sınırlarına yaklaştığımız için, durum kızışıyor. Sonraki olaylar durumun gittikçe alevlendiğini gösteriyor. Ama bütün bunların sonunda bir gerilemeye varmayacağından emin olamayız. Bütün tarafların kendi pozisyonlarına geri çekilmeyeceğinden.

Gün aydığından beri, ölçümcü, uzun olanı, *birtakım önlemler almasının iyi olacağını düşünüyor. Günlerden artık pazar olsa bile. Bunu kendi başına yapmaya cesareti olmadığından,* kısa olanı *arayıp ondan Alice'te unuttuğu (aslında unutmadığı) paltosunu gidip almasını istiyor. Vaziyet nedir, öğrenmek için. Açıklamak için. Riskleri hesaplamak için. Suçlanma riskini... Onu arabasıyla evin kapısına kadar götürüyor. Onu barda bekleyecek. Barda Lucien'le karşılaşıyor. Aralarındaki konuşma iyi gitmiyor. Birbirlerine hakaret etmeye kadar varıyor iş: Sizin de kim olduğunu bildiğiniz taraf "it herif" diyor, daha çekingen olan ise, "çok kabasın." Bu önemsiz çıkışı yüzünden bir de fırça yiyor. Çünkü Léon'un kurallar konusunda şakası yok, onun mesleğinde bu kurallar son derece gerekli. Palto Alice'te değil, ama paltoyu geri vermeyecek. Çünkü onu yeniden görmek istiyor.*

"Neden onu istiyorsunuz?"

"İstiyorum işte."

"Ama neden?"

"Doğru yoldan şaşmamak için."

Bütün bunların anlamı ne çözemiyorsunuz. Hiçbir şey anlamıyorsunuz. Ya da pek az anlıyorsunuz. [Kısa olan ölçümcü] *gerçekleri görmekte önemli olacak bir ayrıntıyı fark ediyor: Ann'in telefonun yanında unuttuğu (?) gözlüğü. Alice gözlüğü deniyor. Gülümsüyor. "İnsan bunsuz nasıl yaşayabilir ki?" Gözlüğün onun sahibi olmayan Léon'a verilmesi gerek mutlaka. Çünkü herkesin -özellikle de Léon ve Alice'in- gerçekten önemli bir olay yaşandığında onu takması gerek. Gözlük ya işleri yoluna koymalarına yardımcı olacak ya da işleri* berbat edecek. *Ondan sonra gözlüğü çıkarıp atabilirler. Ann'in yaptığı da kesinlikle buydu. Alice telefonda Ann'e buraya gelip gözlüğünü almasını, onu kırmaktan korktuğunu -bütün camlar onun elinde kırılıp gidebilir çünkü- söylerken, Küçük Max gözlüğü Léon'a veriyor. Léon Ann'in ortadan kayboluşunun gizemini çözüyor. Ann bu gözlükler ol-*

madan yaşayamazdı. Léon polise gidip her şeyi itiraf ediyor. Polis hiçbir şey anlamıyor. Yine bir görme meselesi işte. *Ortada vahim bir durum, herhangi bir suç unsuru, tazmin edilmesi için* kuvvetli bir sebep görmüyor. *Ama işi bir uzmana devretmeye hazır. Böylece Léon'un kendisini aklamasına izin verilmiyor. İyice bunalmış bir halde, kadının evine, kadınlardan birine ait olan eve geri gidiyor. Onu kendi yargıcı olarak belirliyor. Ann bisikletiyle oraya ondan önce gelmiş.*

Alice baştan beri merak ettiği Ann'e bütün olup biteni anlattırıyor. Kendisinin de kesinlikle aynı şeyleri yaşadığını söylüyor. Onun gerçekten "o" olduğunu (kendine) ispat etmek için, Alice Ann'den daha ileri gidip, hikâyenin geri kalanını da anlatıyor. Her şey bittikten sonra neler olduğunu. Ertesi gün yaşadıklarından bahsediyor, Ann içinse henüz yarın olmadı. Alice aşkın tek seferliğine güzel olduğunu, ama asla yeniden başlamaması gerektiğini söylüyor. Her şeyi tekrar etmeye meyilli olduğundan, onun (Léon'un) *çok yorucu olabileceğini.*

Kim konuştu? Kimin adına? Onu tamamlarken onun yerini almaya çalışıp çalışmadığı meçhul. (Ondan) daha çok "o" olmaya. *Yaşandı diye anlattıklarına şunu da ekliyor: "Benle çocuk yapmak bile istedi." Sonra susuyorlar, farklı yönlerden de olsa, ikisinin de kafası karışıyor.*

Ölçümcünün işin içine gireceği nokta yine tam burası elbette. Ama hangisinin hangisi olduğunu nasıl söyleyecek ki? Bu (elle) *kim? Peki o* (elle) *kim? İki birimin toplamı olmadıklarına göre, ikisinin arasından nereden geçilebilir?*

İkisi de, ona (Léon) *yanıt vermek için ayaklanıyor. Ama Ann bunu daha iyi yapabilir. Ona kendilerinin ne düşündüğünü o söyleyecek. Kendilerinin mi? Kendisinin mi? Hangisi? "Biri, ya da diğeri, ya da ikimiz de, ya da hiçbirimiz." "Sizsiniz!" "Benim." Sanki hiçbir şey olmamış gibi karşımda duruyor* (elle). *Onun başına gelen her şeyi ben mi uydurdum yani? Onun olduğu her şeyi? "Sizi bir daha görmek istemiyorum." Bu kadarı da fazla ama. Tam yeniden ortaya çıktığı anda, bu yeniden-görme nihayet, belki tanıma yoluyla, doğrulandığı anda, kalkmış yine hemen ortadan kaybolacağım diyor. "Peki ya Ali-*

ce?" "O da." Ne biri ne de öteki onu görmek istiyor. İkisinden hiçbiri. İster ayrı ister birlikte, ikisi de. Böyle kaçmasına/kaçmalarına nasıl göz yumulabilir? Ardına. Evin kapısının ardına, mesela. "Seni amcık/sizi amcıklar, yine görüşeceğiz. Beni yine duyacaksınız. Kocaman makinelerle geri gelip her şeyi yıkacağım, dümdüz edeceğim. Evi, bahçeyi. Her şeyi."

Alice gözlerini kırpıştırıyor. Yavaşça, üst üste. Onları yeniden kapatacak, elbette. Ters çevirecek. *Ama göz kapakları tam kapanmadan bu gözlerin* kıpkırmızı *olduğunu göreceksiniz.*

Burada mevzu sadece Michel Soutter'in filmi[7] *ya da başka bir şey olamaz. "Onun"* (elle) *hiçbir zaman "özel" ismi olmamasından, yalnızca Bay X'in isminin himayesi altında kamusal bir varoluşa hakkı olduğu halde, en iyi ihtimalle "harikalar dünyası"ndan olmasından başka hiçbir şey. Dolayısıyla, isimsiz kabul edilmesi, isimsiz bırakılması, daha kim olduğu teşhis edilmeden unutulması için, "ben" -kim?- küçük harfle yazılır. Diyelim ki:*

Yeraltındaki "Alice"

7 "Les Arpenteurs." Hikâye: Alice babasının ölümünden beri, çocukluğunun geçtiği evde yaşamaktadır. Annesi ise yan evde oturmaktadır. Aynı küçük köyde Lucien ve Gladys de yaşamaktadır. Hakkında sevиştiğinden başka hiçbir şey bilmediğimiz Ann vardır bir de. Ve Alice'in erkek arkadaşı, yalnızca çello çalan Eugène. Köyün ortasından bir otoban geçecektir. Bu yüzden iki yerölçümcüsü, Léon ve Max kasabaya gelir. Ama ölçümcülük "evler, insanlar ve duygular arasında uzun adımlarla mekik dokumak" demektir. [*arpenter*, Fransızcada hem "(yeri, toprağı) ölçmek hem de "gidip gelmek, arşınlamak" anlamlarına geliyor – ç.n.]

Bir Olmayan O Cinsiyet[1]

Kadın cinselliği bugüne kadar hep erkekliğin parametrelerine göre düşünüldü. Bu yüzden, Freud -ve daha birçoklarının- cinsel açıdan "normal" bir kadının gelişimindeki aşamalar ya da alternatifler olarak ileri sürdükleri "eril" klitoral etkinlik ile "dişil" vajinal edilginlik arasındaki karşıtlık, fazlasıyla, eril cinsellik pratiğinin bir gereğiymiş gibi görünür. Çünkü klitoris, (oğlan çocuğu açısından) iğdiş edilme kaygısı olmadığı sürece, mastürbasyonu zevk veren küçük bir penis olarak görülür; vajina ise değerini, yasaklanan el bu hazzın yerine başka bir şey koymak zorunda kaldığında, erkeklik organına bir "barınak" sunmasından alır.

Kadının erojen bölgeleri, değer verilen fallik organla mukayese bile edilemeyecek olan bir klitoris-cinsel organdan, birleşme sırasında sarmaladığı penisin sürtündüğü bir delik-zarftan başka bir şey değildir. Cinsel organ olmayan bir organdan ya da kendi kendine dokunabilmek için kendi üstüne katlanmış bir erkeklik organından ibarettir.

Cinsel ilişkiye bu tür bir yaklaşımın kadın ve kadının hazzı üstüne söyleyebileceği hiçbir şey yoktur. Bu yaklaşımda kadının payı-

1 Bu metin ilk kez *Cahiers du Grif*, sayı 5 içinde yayımlanmıştır.

na sadece (cinsel organın) "eksikliği", "dumuru" ve değer atfedilen tek cinsel organ penis olduğundan dolayı, "penis hasedi" düşer. Şu durumda kadın bu organı kendine mal edebilmek için her yolu deneyecektir: Kendisine bunu verebilecek olan baba-kocaya duyduğu bir bakıma kölece sevgi; oğlan olması tercih edilen bir çocuk-penis arzusu; yalnızca erkeklere hak görülen, dolayısıyla daima eril bir nitelik taşıyan kültürel değerlere erişim, bu yollardan bazılarıdır. Böylece kadın kendi arzusunu ancak erkeklik organının bir eşdeğerine sonunda sahip olma beklentisi biçiminde tecrübe edecektir.

Gelgelelim, hâkim fallik ekonominin sahasını terk etmediği sürece, bütün bunlar onun kendi *jouissance*'ının[2] oldukça uzağında kalır. Bu yüzden, sözgelimi, kadının otoerotizmi erkeğinkinden son derece farklıdır. Bir erkeğin kendine dokunabilmesi için, kendi eli olsun, bir kadının bedeni olsun, dil olsun, illaki bir araca ihtiyacı vardır. Onun özduygulanımı, hiç olmazsa asgari düzeyde bir etkinlik gerektirir. Kadın ise, kendiliğinden, hiçbir dolayıma ihtiyaç duymadan kendine dokunur, öyle ki onun durumunda etkinliği edilginlikten ayırt etmenin hiçbir yolu yoktur. Kadın kendine her zaman "dokunur", hiç kimse bunu ona yasaklayamaz, çünkü kadının cinsel organı sürekli öpüşen iki dudaktan oluşur. Dolayısıyla kadın kendi içinde, daha baştan, birbirine dokunan -ama (dişil) bir'lere[3] bölünemeyen- ikidir.

---

2 "Tat, zevk, keyif, (argoda) cinsel boşalma" anlamlarının yanı sıra "bir şeyden istifade etme, yararlanma" anlamlarına da gelen *jouissance* Lacan tarafından, Freud'daki ölüm dürtüsü gibi, "haz ilkesinin ötesi"ne yerleştirilmiştir. Nasıl ki arzu eksiklikse, jouissance da hazzın haz olmaktan çıktığı noktada yaşanır, yani haz ilkesinin ötesinde bir şeydir. "Zevk, doyum, keyif" gibi karşılıklarda kavramın bu temel yönü silinip gittiği için, genellikle yapıldığı gibi, biz de bu kavramı çevirmeden bırakmayı tercih ettik – ç.n.

3 *Un(e): (dişil) bir*. Fransızcada, gerek söz konusu edilen nesne belirli olduğunda ya da bilindiğinde kullanılan belirli tanımlıklar (*le, la*), gerekse bu nesne belirsiz olduğunda ya da bilinmediğinde kullanılan belirsiz tanımlıklar (*un, une*), eril ya da dişil olarak cinsiyetlendirilmiştir. Irigaray, simgesel düzenin cinsiyetli yapısını ortaya koymak için, birçok yerde sözcüğün cinsiyetini de vurgular (sözgelimi, meta anlamına gelen *marchandise*'in dişil cinsiyetli olması); bazı durumlarda ise, daha ziyade dişilin cinsel farkını vurgulamak için, sözcüğü (isim, zamir ya da fiil)

Bu otoerotizm, zorla içeri dalınarak sekteye uğratılır: Mütecaviz bir penis sert bir hamleyle o iki dudağı birbirinden ayırır. Kadın, cinsel ilişkide kendi hazzını yitirmekle karşı karşıya kalmamak için ihtiyaç duyduğu bu "özduygulanım"dan bu yolla uzaklaştırılır ve saptırılır. Cinsel birleşme sırasında -daima ölümü imleyen, bütün bütüne başkayla bu karşılaşmada- otoerotizmle hetero-erotizmi birbirine eklemlemek için, vajina, *başka şeylerin yanı sıra,* oğlan çocuğunun elinin *de* yerini almak zorundaysa, klasik cinsellik temsilinin sınırları içinde, kadının otoerotizminin sürekliliği nasıl sağlanacaktır? Kadın bu durumda, kendi içine çekilmeye zorlanmış savunmacı bir bekâret ile kendi cinsel organı olacak o "delik"te kendi dokunuşunun hazzını artık bilmeyen, penetrasyona açık bir beden arasında yapılması imkânsız bir seçimle baş başa bırakılmış olmayacak mıdır? Batı cinselliğinde neredeyse yalnızca sertleşmeye gösterilen -ve yoğun bir kaygının eşlik ettiği- ilgi, bu cinselliği yöneten imgeselin dişile ne kadar da yabancı olduğunu gözler önüne serer. Ortada, büyük oranda erkekler arasındaki rekabetin tayin ettiği buyruklardan başka bir şey yoktur: "Kamışı en çok kalkan", penisi en uzun, en kalın, en sert olan, hatta (oğlan çocuklarının kendi aralarında bir oyuna çevirdikleri gibi) "en uzağa işeyen", aynı zamanda en güçlü olandır. Bu buyrukların kaynağı, erkeğin anneyle ilişkisinin belirlediği sadomazoşist düşlemlerin gerçekleştirilmesi de olabilir: zorlama, içine girme, içinde oluştuğu rahmin gizemini çözme, nasıl peyda edildiğinin, "kökeni"nin sırrını ele geçirme arzusu. Ayrıca annelikle çok kadim -şüphesiz rahimiçi ve hem de tarihöncesi- bir ilişkiyi yeniden diriltmek için yeniden kan akıtma arzusu-ihtiyacı.

Kadın bu cinsel imgeselin alanında erkeğin düşlemlerinin gerçekleştirilmesinin ama öyle ama böyle müşfik bir destekçi-

---

özellikle ve ayrıca dişil tanımlıkla ve onun ekleriyle belirtir (sözgelimi, *une autre*: [dişil] bir başka; *entendu(e)*: anlaşılan). Türkçede bu cinsiyetli tanımlıklar bulunmadığı için, bazen sözcüğün (eril ya da dişil) cinsiyetini parantez içinde ayrıca belirttik, söz konusu olan çoğul bir özne ise, hem erkek hem kadınlardan oluştuğunu vurguladık; bunları yapamadığımız durumlarda ise, genellikle Fransızca yazılışını da ekledik – ç.n.

sidir. Kadının oynadığı bu rolde, vekâleten de olsa, *jouissance*'a ulaşması mümkündür, hatta ulaşacağı kesindir. Ama bu, her şeyden önce, kendisine ait olmayan bir arzu için bedeninin mazoşistçe fahişeleştirilmesi anlamına gelir, bu ise kadını erkeğe bağımlılık durumunda bırakır, onun payına düşen de budur. Kadın ne istediğini bilmez bir halde her şeye hazırdır; hatta erkeğin onu kendi hazzını yaşamasının "nesnesi" olarak "alması"nı yeniden talep eder. Haliyle, kadın kendisinin neyi arzuladığını söylemeyecektir, kaldı ki bunu zaten bilmiyordur, daha doğrusu artık bilmiyordur. Freud'un da itiraf ettiği gibi, küçük kızın cinsel yaşamının başları o kadar "karanlığa" gömülmüş, "yıllar içinde o kadar gözden kaybolup gitmiştir" ki mevcut uygarlığın, mevcut tarihin izlerinin altında, kadın cinselliğine dair bazı ipuçları sunabilecek daha arkaik bir uygarlığın kalıntılarına ulaşmak istiyorsak toprağı çok derin kazmamız gerekir. Bu çok eski uygarlığın şüphesiz farklı bir dili, farklı bir alfabesi olacaktır... Kadının arzusu erkeğinkiyle aynı dili konuşmayacak ve üzeri Yunanlılardan bu yana Batı'ya egemen olan mantıkla örtülmüş olacaktır.

Bu mantıkta bakışın hâkimiyeti ve biçimin ayrımcılık yapılarak bireyselleştirilmesi dişil erotizme bilhassa yabancı olan bir şeydir. Kadın bakmaktan ziyade dokunmaktan zevk alır ve gözetlemeye dayalı egemen bir ekonomiye dahil olması onu yine edilginliğe mahkûm eder: Kadın, böylece bakılacak güzel bir nesneye dönüşecektir. Bir yandan, kadının bedeni erotikleştirilir ve "özne"nin dürtülerini uyandırmak için hem sergilemeyi hem de utangaç bir geri çekilmeyi içeren ikili bir harekete çağrılır; diğer yandan kadının cinsel organı, *görülecek hiçbir şey olmamasının uyandırdığı dehşetin* temsili haline gelir. Bu temsil ve arzu sistematiğinde bir kusurdur o. Bu sistematiğin skopofilik[4] merceğinde bir "delik." Görülecek-hiçbir-şey-olmamasının böyle bir temsil sahnesinin nasıl dışında bırakıldığının, bu sahneye nasıl çıkarılmadığının izlerine Yunan heykel sanatında bile rastlanabilir. Kadının cinsel organı düpedüz yoktur: "Yarığı"ndan dikilerek gizlenmiştir.

4 Skopofili: Bir nesneye ya da kişiye bakmaktan alınan estetik haz. İnsan cinselliğinde ise, bir şeye bakarak cinsel haz alma – ç.n.

Görülecek hiçbir şeyi olmayan bu organ kendine özgü bir biçimden de yoksundur. Kadın, tam da, cinsel organının biçiminin kendi kendine mütemadiyen yeniden dokunmasına olanak tanıyan bu tamamlanmamışlığından zevk alır, ama bu *jouissance* fallomorfizme ayrıcalık tanıyan bir uygarlık tarafından yadsınmaktadır. Tanımlanabilir tek biçime atfedilen değer, dişil otoerotizmde işleyen biçimi engeller. Biçimin, bireyin, cinsel organın, özel ismin [*nom propre*], düzanlamın[5] [*sens propre*] *bir*'i, kadının kendiyle temasını sürdüren, ama dokunanı ayırt etmeyi imkânsız kılan, *en az iki*'nin (iki dudağın) dokunuşunun yerini almak üzere onu ayırır ve böler.

Her şeyi sayabileceği, her şeyi birimlerle numaralandırabileceği, her şeyi teker teker alıp dökümünü yapabileceği iddiasında olan bir kültürde kadının taşıdığı gizem de buradan kaynaklanır. *Kadın ne birdir ne de iki.* Daha doğrusu, ne bir kişi ne de iki kişi olarak tanımlanabilir. Upuygun bir tanımının yapılmasına asla izin vermez. Ayrıca "özel" ismi de yoktur. *Bir* olmayan cinsel organı ise, *olmayan* bir cinsel organ olarak sayılır. Görünür ve morfolojik olarak tanımlanabilir tek cinsel organın, yani penisin (gerçi sertleştikten sonra sönerken penisin bu tanımlanabilirliği de zora girer) olumsuzu, ters yüzü, tersidir o sadece.

Gelgelelim bu "biçimin" "kalınlığı", hacminin kat kat açılması, genleşmesi ve büzüşmesi, bu biçimi aldığı anlar arasındaki aralıklar, işte bütün bunların sırrı dişilde gizlidir. Ama o bunu bilmez. Kadından erkeğin arzusunu beslemesi, canlandırması istendiğinde bunun kadının kendi arzusu açısından ne anlama geldiği hiç vurgulanmaz. Kadının da tanımadığı, en azından açıkça tanımadığı bir arzudur bu. Ama gücü ve sürekliliğiyle, kadının kendinden beklendiği gibi, bütün o "dişillik" maskelerini takmasını uzun süre ve tekrar tekrar besleyebilen bir arzu.

5 Irigaray metinlerinde, *propre* (özel, özgü, [öze] uygun, kendine ait), *nom propre* (özel isim), *sens propre* (asıl anlam, düzanlam), *propriété* (özgülük, özellik, mülkiyet) *ve approprier* (kendine mal etme, temellük etme, mülkleştirme) sözcüklerinin aralarındaki çağrışımlardan sık sık faydalanır. Bu çağrışımlar onun aynı anda hem fallokratizmin hem de kapitalizmin düzen, tek (bir) anlamlılık, sahiplik, mülkiyet ideallerine işaret edebilmesine olanak tanır – ç.n.

Kadının elinde hiç olmazsa hâlâ çocuğun olduğu ve fazlasıyla takıntılı bir uygarlığın dokunma tabusu yüzünden çoktan yitirmiş ve yabancılaşmış değilse, çocuğu sezme, ona temas etme iştahına gem vurmadığı doğrudur. Aksi takdirde, kadının hazzı, cinsel ilişkilerde sık sık yaşadığı hüsranların telafisini çocukta bulacak, onunla oyalanacaktır. Böylece bastırılmış kadın cinselliğindeki boşluklar annelik tarafından doldurulacaktır. Erkek ile kadın, çocuğun aracılığı olmadan, artık birbirlerini belki okşamayacaktır bile. Tercihen de bir oğlan çocuğunun. Oğluyla özdeşleşen erkek, annenin onu nazlamasının hazzını yeniden yaşayacak, kadın ise bedeninin o parçasını, yani bebek-penis-klitorisini okşarken kendi kendine yeniden dokunacaktır.

Bu durumun bu aşk üçgeni açısından nasıl sonuçlar yaratacağı ortadadır. Fakat Oidipusçu yasak, erkeğin ve kadının arzuları birbirine yabancı olduğundan dolayı cinsel ilişkilerin işlemez olduğu bir kültürde ilan edildiğinde, babaların otoriter söylemini devam ettirmenin bir aracını sunsa da, bir anlamda biçimsel ve yapay bir yasa gibi görünür. Böyle bir kültürde bu iki arzu, başka bazı yollardan kavuşmayı denemek zorundadır, bu dolayım annenin bedeniyle duyusal bir ilişki gibi arkaik bir biçim de alabilir ya da mevcut biçiminde olduğu gibi, babanın yasasının etkin ya da edilgin olarak ertelenmesi de olabilir. Bu gerilemeli duygusal davranışlar ve cinsellik konusunda bu çok soyut iletişimler, cinsellik alanından sürgün edilmemek içindir: "Anne" ve "baba", ama tam da toplumsal roller olmaları bakımından, çiftin bütün etkileşimlerine egemen olur. Aralarındaki işbölümü sevişmelerini engeller. Üretir ya da ürerler. Boş zamanlarını nasıl değerlendireceklerini pek bilemezler. Zaten çok boş zamanları yoktur, daha çoğunu da istemezler. Sonuçta boş zamanı ne yapacaklardır? Aşkın kaynağının yerine ne bulup koyacaklardır? Yine de...

Bastırılmış olan dişil imgeselin alanına geri dönmenin tam sırası belki de? Kadının bir cinsel organı/cinsiyeti[6] yok mudur?

6 Fransızcada *sexe*, "cinsel organ" anlamının yanı sıra "cinsiyet" anlamına da gelir. Fransızcadaki bu tür eşseslilikleri, çokanlamlılıkları Türkçede aynı sözcükle aktarmak mümkün olmadığında, bu farklı ama bağ-

En az iki cinsel organı vardır, ama bunlar iki tane "bir"e ayrılamaz. Hatta kadında daha fazlası vardır. Onun daima en az çift olan cinselliği çoğuldur. Tıpkı kültürün de şimdi olmak istediği gibi? Tıpkı metinlerin de şimdi yazıldığı gibi? Nasıl bir sansürden çıktıkları bilinmeden? Aslında kadının hazzı, sözgelimi klitorisin etkinliği ile vajinanın edilginliği arasında seçim yapmak zorunda değildir. Vajinanın okşanmasının hazzının yerine klitorisin okşanmasının hazzını koymak gerekmez. İkisi de kadının *jouissance*'ına katkıda bulunur, birbirlerinin yerine geçmezler. Daha başkaları da vardır... Göğüsleri okşamak, vulvaya dokunmak, dudakları aralamak, vajinanın arka duvarına bastırıp çekilmek, rahim ağzının hafifçe okşanması vs. Bunlar kadına özgü hazların sadece birkaçıdır. Ama hepsi de, tahayyül edildiği mevcut şekliyle, cinsel farkta bilmezlikten gelinen hazlardır. Hatta cinsel farkın tahayyül bile edilmediğini söylesek yeridir; nihayetinde, öteki cinsiyet/cinsel organ tek cinsiyet/cinsel organın vazgeçilmez bir tamamlayıcısı değil midir sadece?

Halbuki *kadının aşağı yukarı her yerinde cinsel organları vardır*. Aşağı yukarı her yerinden zevk alabilir. Bütün bedenini histeriyle ilişkilendirmeden de, kadının hazzının coğrafyasının -fazlasıyla aynıya odaklanan bir imgeselde- tahayyül edildiğinden çok daha çeşitli ve zengin farklılıklar barındırdığını, çok daha karmaşık ve incelikli olduğunu söyleyebiliriz.

O (dişil) kendinde sonsuzca başkadır.[7] Ona tuhaf, anlaşılmaz, heyecanlı, kaprisli... denmesinin nedeni de elbette budur. Kadının anlamdan anlama sıçradığı dilinde erkeğin hiçbir anlam tutarlılığı bulamamasını saymıyoruz bile. Kadının sözleri çelişkilidir, aklın mantığından bakılırsa bir bakıma delicedir, bu sözleri

lam için aynı derecede geçerli olan anlamları taksim işaretiyle ayırarak dipnotlar yerine metnin içinde belirtmeyi tercih ettik – ç.n.

7 Eril "aynı"yı (*le même)* ayrıcalıklı kılan Batılı söylem ve fallik ekonomi, (dişil) "başka"yı (*l'autre*) ancak eril aynılığın "öteki"si olarak düşünebilir. Irigaray, "autre" sözcüğüyle, hem dişilin başkalığını, yani farkını, hem de ötekiliğini, yani eril temsil sistemlerine göre tanımlandığı için, tanınmayan ve silinen farkını vurgular. Biz de sözcüğü, bağlama uygun olarak, bazen "başka" bazen "öteki" ile karşıladık – ç.n.

önceden oluşturulmuş çerçevelerle, çoktan hazırlanmış bir yasaya göre dinlemeye çalışanlar onları işitemez. Çünkü kadın söylediği her şeyde de -hiç olmazsa buna cüret edebildiğinde- sürekli kendine dokunmaktadır. Bir gevezelikle, bir nidayla, yarım ağız bir itirafla, sonunu getirmediği bir cümleyle... kendinden güçlükle uzaklaşır. Geri dönerse bu sadece başka bir yerden yeniden başlamak içindir. Başka bir haz noktasından, başka bir acıdan. Onu başka bir kulakla dinlemek gerekir, *sürekli örülmekte olan, sözcükleriyle öpüşen, ama bu sözcüklerde sabitlenmemek, donup kalmamak için onlardan kendini kurtaran "başka bir anlamı"* duyar gibi duymak gerekir. Zira "o" bir şey derse, bu dediği demek istediğiyle aynı şey değildir. Hatta hiçbir şeyle asla aynı değildir, andırdığını söylesek daha doğru olur. *(Bir şeye) değinir, dokunur*. Bu bitişiklikten olur da çok uzaklaşırsa keser ve "sıfır"dan, yani cinsel organı-bedeninden başlar.

Bu yüzden kadınları demek istediklerinin kesin bir tanımıyla tuzağa düşürmenin, dediklerini anlaşılır kılmak için tekrar ettirmenin hiçbir faydası olmayacaktır; onları kıskıvrak yakalamayı umduğunuz o söylem makinesinden başka bir yerdedirler zaten. Kendilerine dönüktürler. Ama sizin kendinize dönük olduğunuz gibi değil. Sizdeki içsellik onlarda yoktur, belki onlarda da aynısı var sanıyordunuz. "Kendilerine" demek, *o sessiz, çoklu ve dağınık sezginin mahremiyetinde* demektir. Onlara ısrarla ne düşündüklerini sorarsanız, sadece şu yanıtı verebilirler: Hiç. Her şeyi.

Dolayısıyla arzuladıkları, kesinlikle hiçtir ve aynı zamanda her şeydir. Onlara verdiğiniz, atfettiğiniz *bir*'den -sözgelimi cinsel organdan- daima daha fazla ve başka bir şey. Bu şey genellikle bir nevi doymak bilmez bir açlık, sizi bütün bütün yutacak bir açgözlülük gibi yorumlanır ve korku uyandırır. Oysa bu her şeyden önce, bir tasarının çizgiselliğini kıran, bir arzunun amaç-nesnesini çökerten, tek bir hazdaki odağı dağıtan, tek bir söyleme sadakati bozan başka bir ekonomidir...

Dişil arzunun ve dişil dilin bu çokluğu, ihlal edilmiş -ya da yadsınmış?- bir cinselliğin kopmuş, dağılmış parçaları gibi mi görülmeli? Bu sorunun kolayca verilebilecek bir yanıtı yok. Dişil

imgeselin reddi, dışarıda bırakılması, kadını kesinlikle, hâkim bir ideolojinin pek de yapılandırılmamış kıyılarında, kendini yalnızca parçalı bir biçimde, (eril) "özne"nin kendini yansıtmak, kendini çoğaltmak için edindiği bir aynadan kalan bir atık ya da ondan taşan bir fazlalık gibi tecrübe etmek durumunda bırakır. "Dişillik" rolü, zaten bu eril speküla(riza)syon tarafından tanımlanır ve kadının ancak gizli gizli, saklanarak, endişeyle ve suçlu suçlu geri kazanabileceği arzusuyla da neredeyse hiç örtüşmez.

Ama diyelim ki dişil imgesel kendini açımlayabilseydi, birleştirilmeden kalmış parçalar, atıklar olarak değil de, başka bir biçimde ortaya koyabilseydi, o durumda bile kendini *tek bir* evren biçiminde temsil eder miydi? Yüzey değil de bir hacim olur muydu? Hayır, olmazdı. Yine anneliğin -hatta fallik anneliğindişile önceliği biçiminde anlaşılmıyorsa, olmazdı. Değerli görülen ürününe sahip olmanın kıskançlığına hapsedilmiş, verimli bir fazlanın kıymetini biçmek için erkekle rekabete giren bir anneliğin. Böyle bir iktidar yarışına girdiği anda kadın, *jouissance*'ının tekilliğini yitirir. Hacimleşerek kendini kapatmak uğruna, *dudaklarının dikişsizliğinden* aldığı hazdan vazgeçer: Anne olduğuna şüphe yoktur, ama bakire bir anne; bu rol ona çok uzun zaman önce mitolojiler tarafından biçilmiştir. Bu rol, kadına, onu suç ortağı ederek cinsel güçsüzlüğe mahkûm ettiği oranda, belli bir toplumsal iktidar bahşeder.

Dolayısıyla, bir kadın için kendini (yeniden) keşfetmek, ancak hazlarından hiçbirini bir diğeri için feda etmeme, bu hazların özel olarak hiçbiriyle özdeşleşmeme, *asla bir'den ibaret olmama* imkânına işaret eder. Hiçbir sınır konamadığı halde tutarsızlıkla malul olmayan, bir nevi genişleyen bir evren. Erojen bölgelerin fallusun önceliği altında birleşmeyi beklediği, çocuğun o çokbiçimli sapkınlığından da bir o kadar uzak.

Kadın daima birçok olarak kalır, buna karşın dağılmaya karşı koruma altına da alınmıştır, zira başka, çoktan kadının içindedir, onu otoerotik bir yoldan zaten tanır. Bu demek değildir ki kadın başkayı kendine mal eder, onu kendi mülkiye-

tine indirger. Özgülük [*le propre*] ve mülkiyet [*la propriété*], dişile kuşkusuz son derece yabancıdır. En azından cinsellik söz konusu olduğunda. Halbuki *yakın,* hiç de öyle değildir. Yakın, o kadar yakındır ki özdeşlik/kimlikleri ayırt etmek imkânsız hale gelir. Dolayısıyla özgülüğü/mülkiyeti de. Kadın, *sahip olamayacağı, kendisine ait kılamayacağı kadar yakın olandan* zevk alır. Kadın hiç durmadan kendisini başkayla mübadele eder, ama biri diğeriyle hiçbir zaman özdeşleşmez. Bu ise mevcut bütün ekonomileri sorgulanır hale getirir. Kadının *jouissance*'ı, başkanın içinden, başkadan geçerken sürekli arttığı oranda, bu ekonomilerin hesaplarını dönüşü olmayan bir biçimde altüst eder.

Fakat kadının kadın olarak zevk aldığı yere varabilmesi için, kendisine dayatılan çeşitli baskı sistemlerinin analizinden geçen uzun bir yolu katetmesi de gerekir. Yalnızca haz çözümüne başvurmaya kalkması, *kendi jouissance*'ının bir toplumsal pratiğin baştan katedilmesi olarak gerektirdiklerinden eksik kalmasına yol açabilir.

Çünkü kadın geleneksel olarak erkek için kullanım değeri, erkekler arasında bir değişim değeridir. Yani bir metadır. Bu ise kadınları, fiyatı, emeklerinin ve ihtiyaç-arzularının ölçüsüne göre, "özneler", yani işçiler, tüccarlar ve tüketiciler tarafından belirlenecek olan maddenin bekçisi haline getirir. Kadınlar babaları, kocaları, muhabbet tellalları tarafından fallik bir biçimde damgalanırlar. Cinsel ticarette onların değerini belirleyen de bu damgadır. Kadın, iki erkek arasında, toprak anaya sahip olma mücadelesi de dahil, şu ya da bu derecede rekabete dayalı bir mübadelenin yerinden başka bir şey değildir asla.

Bu alım satım nesnesi, kurulu ticaret düzeninden çıkmadan, nasıl haz hakkı talep edebilir? Bu meta, piyasadaki diğer metalarla saldırgan bir kıskançlıktan başka nasıl bir ilişki kurabilir? Tüketicide kendisini besleyen topraktan yoksun kalacağı kaygısı uyandırmadan, bu madde kendinden nasıl zevk alabilir? Kadının arzusuna "uygun" bir biçimde tanımlanabilecek olan bu hiçle mübadele nasıl olur da daha makul bir söylemin ve görü-

nüşte daha elle tutulur değerlerden oluşan bir sistemin üstünü örtmekte hiç gecikmediği bir aldatmaca, bir delilik gibi görünmez?

İşte bu yüzden, bir kadının gelişimi, ne kadar radikal olursa olsun, kadının arzusunu özgürleştirmeye yetmez. Bugüne kadar hiçbir politik teori ya da pratik bu tarihsel sorunu -Marksizm bu sorunun önemini dile getirmiş olsa da- ne çözebilmiş ne de yeterince dikkate almıştır. Ne var ki kadınlar dar anlamıyla bir sınıf oluşturmaz, birçok sınıfa dağılmış olmaları kadınların politik mücadelesini daha karmaşık hale getirir, talepleri ise bu yüzden bazen birbiriyle çatışır.

Ne olursa olsun, kadınların onları ezen, kullanan, "paraya çeviren", üstelik onlara neredeyse hiçbir kârı olmayan bir kültür tarafından bu kültüre tabi kılınmalarından doğan azgelişmişlik koşulları olduğu gibi yerinde durmaktadır. Tek kazançları, mazoşist haz, ev içi emek ve üreme/yeniden üretim üzerindeki yarı tekellerinden gelir. Peki kölenin gücü müdür bu? Hiç de azımsanabilecek bir güç değildir yine de. Zira haz konusunda, efendinin istediği hizmeti illa aldığı söylenemez. Buradan bakıldığında, ilişkinin terse çevrilmesi, bilhassa cinsellik ekonomisinde, pek de istenir bir hedef gibi görünmez.

Kadınların otoerotizmlerini, homo-seksüelliklerini korumaları ve genişletmeleri gerekiyorsa, hetero-seksüel *jouissance*'dan vazgeçilmesi, kadınların hep olduğu gibi, şimdi de güçten koparılmalarına karşılık gelme tehlikesi barındırmıyor mu? Kendi elleriyle yeni hapishaneler, yeni manastırlar mı inşa edecekler? Kadınların taktiksel grevlere gitmeleri, kendi arzularını özellikle söz yoluyla savunmayı öğreninceye kadar erkeklerden uzak durmaları, erkeklerin onları birbiriyle rekabet eden metalar olmaya iten buyurgan seçimlerinden uzakta, başka kadınların sevgisini keşfetmeleri, kendileri için, tanınması gereken bir toplumsal statü oluşturmaları, fahişelik koşullarından çıkmak için kendi hayatlarını kazanmaları... bütün bunlar, hiç kuşkusuz, kadınların mübadele piyasasında proleterleştirilmekten kaçabilmek için mutlaka atmaları gereken adımlardır. Ama amaçları şeylerin düzenini baş aşağı çe-

virmekten ibaret kalırsa, bunun mümkün olabileceğini varsaysak bile, tarih sonunda tekerrür edecek ve aynı yere gelecektir. Yani fallokratizme. Kadınların ne cinsiyeti/cinsel organı ne imgeseli ne de dili orada (yeniden) yer bulabilecektir.

Psikanaliz Teorisinin Bir Muhasebesi[1]

FREUD'UN TEORİSİ

Oidipus öncesi evrelerin libidinal örgütlenmesi

"İki cinsiyet de libidinal gelişimin ilk evrelerinden aynı şekilde geçiyor gibi görünür. Kız çocuklarının sadist-anal evrede saldırganlık bakımından oğlan çocuklarının gerisinde kalacağı düşünülebilir, ama hiç de böyle olmaz... Fallik evreye girmeleriyle birlikte cinsiyetler arasındaki farklılıklar benzerliklerinin yanında silinip gider. Bu durumda *küçük kız*ın küçük bir erkek olduğunu kabul etmek zorundayız. Biliyoruz ki oğlan çocuğu, küçük penisi sayesinde haz verici duyumları nasıl yaşayabileceğini ve bu uyarılmayı cinsel ilişkiye dair belli tasarımlarla nasıl birleştirebileceğini bilhassa bu evrede öğrenir. Küçük kız ise, daha da küçük *klitorisiyle* bundan farklı bir şey yapmaz. Öyle görünüyor ki küçük kız da bütün mastürbasyon edimlerini bu *penis eşdeğeri* üzerinde gerçekleştirir ve iki cinsiyet açısından da, *yalnızca dişilliğe özgü olan vajina hâlâ keşfedilmeyi beklemektedir*."[2] Freud'a göre, cinsel gelişimin ilk evreleri oğlan

1 Bu metin ilk kez *Encyclopedie medico-chirurgicale, gynecologie*, 3 (1973), 167 A-10 içinde yayımlanmıştır.

2 S. Freud, "La féminité", *Nouvelles conférences sur la psychanalyse*, Gallimard,

ve kız çocuklarında tamı tamına aynı şekilde seyreder. Erojen bölgelerin aynı olup benzer bir rol oynaması da bu görüşü doğrular. Bu bölgeler iki cinsiyette de uyarılmanın ve "kısmi" denen dürtülerin tatmininin kaynağıdır. Ağız ve anüs ayrıcalıklı erojen bölgelerdir, ama cinsel organlar da böyledir, zira bu organlar, bütün kısmi dürtüleri "cinsel işleve" ya da üreme işlevine tabi kılmasalar da, bilhassa mastürbasyon sırasında erojen bölge olarak iş görürler.

Erkeklik organının önceliği

Ağız ve *anüsün* cinsiyetler arasındaki farklılık bakımından "nötr" olması, Freud açısından bir sorun değilmiş gibi görünür. Genital bölgelerin aynılığına gelince, Freud biyolojiye ve kendi analitik gözlemlerine dayanarak, küçük kızın cinsel gelişiminin bu evresinde *yalnızca klitorisin devrede olduğunu* ve klitorisin budanmış bir penis, "daha küçük" bir penis, "kadının biseksüel doğasını ortaya koyan embriyolojik bir kalıntı", "penis başını andıran bir erojen bölge" olarak düşünülebileceğini söyler. Bu durumda küçük kız gerçekten de küçük bir erkektir; onun bütün cinsel dürtüleri ve hazları, bilhassa da mastürbasyonla ilişkili olanlar, aslında "eril" bir nitelik taşır.

Freud bu düşüncelerini bilhassa, *bir ve aynı genital aygıt hipotezinin -erkeklik organı- her iki cinsiyet için de çocukluktaki cinsel ekonominin açıklanmasında önemli bir yeri olduğunu* söylediği "Cinsellik Kuramı Üstüne Üç Deneme"[3] içinde geliştirir. Böylece, ister erkekte ister kadında açığa vurulsun, arzulanan nesne ister kadın ister erkek olsun, *libidonun daima eril olduğunu* tutarlı bir şekilde ileri sürebilir. Hem penisin önceliğine hem de libidonun zorunlu olarak eril bir nitelik taşıdığı kabulüne dayandırılmış olan bu anlayış, ileride göreceğimiz gibi, Freud'un geliştirdiği

Idées içinde. (Vurgular bana ait.) Freud hayatının sonuna doğru yazdığı bu metinde diğer pek çok yerde geliştirdiği görüşlerini yeniden ele aldığı için, bu metne sık sık atıfta bulunacağım.

3 S. Freud, *Trois essais sur la théorie de la sexualité* (bilhassa da 1915 baskısı ve sonraki baskılar içinde, üçüncü metin), Gallimard, Idées *[Cinsellik Üzerine Üç Deneme*, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınevi, 2018].

iğdiş edilme sorunsalında da belirleyici olacaktır. Ama ona gelmeden, evvela bu kadın olma sürecinin "başlangıcı"nın bazı içerimleri üstüne durup düşünelim.

Kız çocuğunun genitalliği açısından sonuçlar

Freud'a göre, küçük kızın kısmi dürtülerinin enerjisinin oğlan çocuğunkilerden aşağı kalır yanı yoktur. Örneğin, "[küçük kızın] saldırgan itkileri ne daha zayıftır ne de sayıca daha azdır" ("La féminité"); aynı şekilde, "küçük kızın şaşırtıcı fallik etkinliği"ni (*a.g.e.*) fark etmemek de mümkün değildir. Bununla birlikte, "dişilliğin" ortaya çıkışı için, küçük kızda az evvel bahsi geçen dürtülerin çok daha güçlü bir şekilde bastırılması, bilhassa da cinsel "etkinliği"nin karşıtına, yani "edilginliğe" dönüşmesi gerekecektir. Böylelikle kısmi dürtüler, başta sadist-anal, ayrıca hepsinden daha inatçı olan skopofilik dürtüler olmak üzere, en sonunda birbirlerini tamamladıkları bir uyum içinde paylaştırılacaktır. Başka bir deyişle, kendine mal etme eğilimi sahip olunma arzusuyla, acı çektirmenin hazzı dişil mazoşizmle, görme arzusu kendini sergileme arzusu uyandıran "maskeler"le ve ılımlılıkla vs. tamamlanır. Cinsiyetler arasındaki farklılıklar sonunda çocukluğun ilk döneminde yeniden belirerek cinsel işlevleri ve rolleri paylaştırır: "Özne, etkinlik ve penise sahip olma unsurları erilde toplanır, dişil ise nesne, edilginlik ve... iğdiş edilmiş genital organ unsurlarını devralır."[4] Fakat kısmi dürtülerin bu bölüşümünün, sonradan dönüp bakıldığında, çocukluğun ilk dönemindeki cinsel etkinliğin içine kazınmış bir şey olmadığı görülecektir, Freud ise çocukluktaki bu cinsel enerjinin kadınlar için/kadınlar tarafından bastırılmasının etkileri üstüne neredeyse hiçbir şey söylemez. Buna karşın, *cinsel dürtülerin daha erken bir dönemde, daha katı bir biçimde bastırılması* ve daha güçlü bir edilginlik eğiliminin, dişilliğin ayırt edici özelliği olduğunu ve tam da böyle ayırt edilmesi gerektiğini vurgulamaktan geri durmaz.

4 S. Freud, "L'organisation génitale infantile", *La vie sexuelle*, P.U.F.,Bibliothèque de psychanalyse içinde ["Çocukluktaki Cinsel Örgütlenme", *Cinsellik Üzerine Üç Deneme içinde*, s. 321-330.]

En temelde, küçük kız annesini küçük bir erkek gibi sevmektedir. Kız çocuğu-kadının anne-kadınla spesifik ilişkisi, Freud'un pek de üstüne düşünmediği bir konudur. Büyük oranda ihmal edilmiş bir araştırma alanı olan, çocuğun Oidipus öncesi evresine Freud da ancak çok sonra geri döner. Uzun süre, hatta bu geri dönüşten sonra bile, *kız çocuğunun annesine dönük arzusunu "eril", "fallik" bir arzu olarak görür*. Kız çocuğunun anneyle bağını zorunlu olarak koparmasının ve değer verilen genital organ açısından bakıldığında, iğdiş edilmiş olduğunu ve bunun annesi dahil bütün kadınların başına geldiğini keşfettiği anda annesinden "nefret" etmesinin nedeni de budur.

Kısmi dürtülerin patolojisi

Freud kısmi dürtülere dair analizini anatomik ihlale dönük arzuları temel alarak geliştirir, bu arzuların nevrozda travmaya yol açacak şekilde nasıl bastırıldığına, sapkınlık vakalarında ise, tam tersine, nasıl gerçekleştiğine dikkat çeker. Bu durumda genital bölgelere nazaran, oral ve anal mukozalara daha çok yatırım yapılır. Aynı sebeple, sadomazoşist, gözetlemeci ve teşhirci düşlemler ve cinsel davranışlar daha baskındır. Freud nevrotikler ve sapkınların çocukluktaki cinselliğine dair çıkarımlarda bulunurken onların semptomatolojilerini dikkate alır almasına, ama bu semptomların ya doğuştan gelen bir yatkınlığın (Freud'un teorisinin anatomik temeliyle burada bir kez daha karşılaşıyoruz) ya da cinsel gelişimde bir duraklamanın sonucu olduğunu söyler. Dolayısıyla kadının cinselliğinde bir bozukluk ya anatomik bir kusurdan (örneğin, homoseksüelliğe yol açan "hermafrodit yumurtalıklar")[5] ya da kadın olarak gelişimin belli bir anda duraklamasından kaynaklanabilir. Böylece, homoseksüellikte de görüldüğü gibi, oral mukus alanları öne çıkar. Skopofilik ve sadomazoşist dürtülere gelince, bu dürtüler o kadar önemli görünür ki Freud onları genital ekonominin dışında bırakmaz, aksine onları bu ekonomi içinde yeniden ele alır ve cinsel bakımdan birbirlerinden ayırt eder – tam bu noktada görmek ile gö-

5 S. Freud, "Pose d'un cas d'homosexualité féminine", *Revue française de psychanalyse*, c. VI, sayı 2.

rülmek [*vu(e)*], acı çektirmek ile acı çekmek arasındaki karşıtlığı hatırlatmadan geçmeyelim. Ama bu demek değildir ki sonunda bu noktaya varan bir cinsel ilişki Freud'a patolojik görünmez. Dişil cinselliğin patolojisi, Oidipus öncesi dönem açısından, *oral mukusa yatırımın yanı sıra teşhirciliğe ve mazoşizme bir saplanma* olarak anlaşılmak zorundadır. Elbette, başka olaylar da genital öncesi evrelere "gerileme"nin "marazi" olarak nitelendirilen çeşitli biçimlerine yol açabilir. Bu gerilemeleri düşünebilmek için, Freud'un "normal bir kadının gelişimi"nin, bilhassa da küçük kızın iğdiş edilme kompleksiyle ilişkisinin hikâyesini nasıl anlattığına yeniden bakmamız gerekir.

Dişil iğdiş edilme kompleksinin özgüllüğü

İğdiş edilme kompleksi oğlan çocuğu açısından Oidipus kompleksinin çöküşü anlamına gelirken, aynı şey kız çocuğu için söylenemez, hatta onun için daha ziyade bunun tersi geçerlidir. Ne demektir bu? Oğlan çocuğunun iğdiş edilme kompleksi, penisin ya da onun için pek kıymetli olan eril uzvun bedende zorunlu olarak bulunan bir parça olmadığını, bunun belli kişilerde -kız kardeşinde, oyun arkadaşlarında- bulunmadığını gözlemlediği dönemde ortaya çıkar. Bir kız çocuğunun genital organlarını şans eseri görmesi bunu keşfetmesine vesile olur. Oğlan çocuğunun ilk tepkisi gördüklerini inkâr etmek, her şeye rağmen kız kardeşine, her kadına, bilhassa da annesine bir penis atfetmek, deneyim neyi gösteriyor olursa olsun herkeste bu eril uzvu görmeyi istemek, gördüğüne inanmak olsa bile, bu onda iğdiş edilme kaygısının doğmasına gene de engel olmaz. Sonuçta belli bireylerin penisi yoksa, demek ki birileri onu kesmiştir. Başlangıçta penis vardı, oradaydı, ama sonra onu kesip aldılar. İyi ama neden? Bunun tek sebebi, çocuğu bir hatası yüzünden cezalandırmak olabilir. Cezası cinsel organın kesilip alınması olan bu kabahat, oğlan çocuğunun en başından beri bir sürü uyarı almasına ve tehdit edilmesine yol açan mastürbasyon olsa gerektir. Şunu unutmayalım: Mastürbasyon anne babaya dönük duyguları, bilhassa da oğlan çocuğunun babası gibi -babasının yerine de diyebiliriz- sahip olmak istediği annesine dönük duy-

gularını boşaltma ihtiyacının bir ürünüdür. Böylece, yoğun bir narsisist yatırımda bulunduğu penisini kaybetme korkusu oğlan çocuğunu Oidipus kompleksi içindeki konumunu, yani annesine sahip olma ve rakibi olan babasının yerine geçme arzusunu terk etmeye götürür. Bunun üzerine oluşan üstben, Oidipus kompleksinin bir mirası, toplumsal, ahlaki, kültürel ve dinî değerlerin bir muhafızıdır. Freud şu vurguyu yapar: "İğdiş edilme kompleksinin önemi, ancak f*allusun öncelikli olduğu evredeki kökeni dikkate alınırsa doğru bir şekilde takdir edilebilir.*" ("L'organisation...") Çünkü, daha önce gördüğümüz üzere, çocukluk genitalliğinde kısmi dürtülerin yeniden gruplandırılmasından ve hiyerarşi içinde düzenlenmesinden fallus sorumludur. İşte böylece tek bir cinsel organ, yani penis oğlan çocukları gibi kız çocuklarının gözünde de değerli hale gelir.

Bu noktadan itibaren, iğdiş edilme kompleksinin *kız çocuğu* için ne anlama geldiğini tasavvur etmek zor olmasa gerek. Kız çocuğu da *klitorisinde önemli bir fallik organa sahip olduğunu düşünecektir*. Mastürbasyon, erkek kardeşi gibi ona da haz veren duyumlar yaşatır. Bununla birlikte, kız çocuğu penisi gördüğünde -oğlan çocuğu kız kardeşinin genital organlarını keşfettiğinde olduğunun aksine- kendi klitorisinin oğlan çocuğunun cinsel organıyla karşılaştırılmaya bile değer olmadığını da görür. Kız çocuğu böylece kendi payına düşen -anatomik- önyargıyı anlar ve iğdiş edilmeyi bir kaybın tehdidi, henüz gerçekleşmemiş bir eylemin korkusu olarak değil, çoktan yerine getirilmiş bir eylem, çoktan gerçekleşmiş bir kesip çıkarma işlemi olarak kabul etmek zorunda kalır. Oğlan çocuğundan farklı olarak, kendisinin bir cinsel organı olmadığını, en azından, *değerli bir cinsel organ olduğunu sandığı* şeyin budanmış bir penisten başka bir şey olmadığını *kabul eder ya da kabul etmek zorunda kalır*.

Penis hasedi ve Oidipus kompleksinin başlangıcı

Ama kız çocuğu, bu gerçekleşmiş olan iğdiş edilmeye, bu kapanması imkânsız narsisist yaraya öyle hemen teslim olmaz. Sonraki gelişimini büyük ölçüde belirleyecek olan "*penis hasedi*" buradan doğar. Kız çocuğu aslında uzun süre, bir gün kendisinin

de "gerçek" bir penise sahip olacağını, kendi küçük organının irileşeceğini ve günü geldiğinde erkek kardeşinin, oyun arkadaşlarının organlarıyla boy ölçüşebileceğini umut etmeye devam eder. Umut ettiklerinin gerçekleşmesini beklerken, *arzularını babasına yönlendirir* ve *eksik olduğu şeyi*, yani o pek değerli erkeklik organını *babasının ona sağlamasını ister. Bu "penis hasedi"*, kızın cinsel açıdan kendisini yeterince donatmayı başaramamış olmakla suçladığı, aynı kaderi paylaştıklarını fark ettiği, yani kendisi gibi iğdiş edilmiş olan *annesinden yüz çevirmesine yol açar*. Annesi, yani ilk "cinsel" nesnesi tarafından iki kere aldatıldığını düşündüğünden dolayı, onu terk edip *Oidipus kompleksine girer* ya da babasına arzu duymaya yönelir. Görüldüğü üzere, kız çocuğunda, oğlan çocuğundaki sıralamanın tersine, Oidipus kompleksi iğdiş edilme kompleksinden sonra gelir.

Fakat *kız çocuğunda bu Oidipus kompleksi çok uzun zaman devam edebilir*. Sonuçta onun sahip olmadığı bir cinsel organı kaybetmekten korkmasına gerek yoktur. Ancak babasına yönelirken, sürekli engellenmeler yaşarsa arzusunu ondan başka bir yöne kaydırmaya yönelir, ama bu bile oldukça geç gerçekleşir, üstelik tam olarak gerçekleşmez de. O halde buradan şu sonuca varabiliriz: Bu koşullar altında üstbenin oluşumu tehlikeye girer ve kız çocuğunu, kadını (üstben işlevi gören) baba karşısında, baba-erkek karşısında bir çocuk gibi bağımlı durumda bırakır, böylece, en çok itibar edilen toplumsal ve kültürel ilgileri, diğerleri gibi, taşımaya muktedir olmaktan çıkar. Neredeyse hiçbir özerkliği olmadığından, toplumda etkili olan "nesnel" yatırımları gerçekleştirebilmesi ise daha zordur. Davranışlarına ya kıskançlık, hınç, "penis hasedi" ya anne babasının ya da anne babasının yerini tutanların sevgisini kaybetme korkusu yön verir.

Buna karşın, annesine bağlanma eğilimini babasına aktardıktan sonra, dişillik durumunun gerektirdiği gibi, cinsel "nesnesi"nde böyle bir değişikliğe gittikten sonra bile, kız çocuğunun daha gidecek çok yolu vardır. Freud'un da vurguladığı üzere, "normal bir kadın olma yolunda ilerlemek" erkek cinselliğinin daha düz bir çizgide ilerleyen gelişiminin gerektirdiklerinden çok daha karmaşık ve zorlu dönüşümler gerektirir ("La

féminité"). "Penis hasedi" kız çocuğunun belki de ona bir penis sunacak olan erkek olarak babasına arzu duymasına yol açıyor olsa bile, bu haddinden fazla "etkin" olan "hasedin" yerini, kadının cinselliğinden ve cinsel organından beklenen "edilgin" alıcılığa bırakması gerekir. "Penisimsi" klitoral erojen bölge karşısında, şimdi "penis için bir barınak olmasından dolayı değer kazanan ve rahmin mirasını devralan" ("L'organisation...") vajina daha önemli hale gelmelidir. *Kız çocuğu yalnızca cinsel nesnesini değil erojen bölgesini de değiştirmek zorundadır*. Bu ise, dişilliğin tesisinin olmazsa olmaz bir unsuru olarak, "*edilginliğe yönelişi*" gerektirir.

Çocuk "sahibi olma" arzusu

İş bununla da bitmez. Freud açısından, "cinsel işlev" her şeyden önce üreme işlevidir. Bu işlev tam da bu yüzden bütün dürtüleri bir araya getirip üremenin önceliğine tabi kılar. Kadın bu "cinsel işlevi" ayrıcalıklı kılmaya yönlendirilmeli, libidinal evrimi çocuk doğurma arzusuyla tamamlanmalıdır. Bu ilerlemeyi sağlayacak itici güç ise yine "penis hasedi"nde bulunacaktır.

Penisi babadan edinme arzusunun yerine şimdi çocuk sahibi olma arzusu geçer; çocuk, Freud'un da incelediği bir eşdeğerliliğe uygun olarak, penisin ikamesi haline gelir. Fakat kadının mutluluğunun tam olabilmesi için, bu yeni doğanın, bu denli arzulanan penise sahip olan bir erkek olması gerektiğini de unutmayalım. Kadın, dünyaya getirdiği çocuk sayesinde, dişillik durumuna zorunlu olarak eşlik eden narsisist alçalmayı telafi eder. Elbette, küçük kız gerçekte babasından çocuk sahibi olmayacaktır. Bu çocukluk arzusunun gerçekleşmesi için uzun süre beklemesi gerekecektir. Zira kızın dürtülerini sonunda babasının yerini alacak olan başka bir erkeğe aktarmasının altında yatan da, babanın onun arzularının karşısına engel olarak çıkardığı bu rettir.

Böylece *bir oğlanın annesi* olan kadın "kendisinin sahip olmasına izin verilmeyen gururu olduğu gibi oğluna [aktarabilir]" ve penis eksikliği harekete geçirici gücünden hiçbir şey yitirmediğinden, "anneye yalnızca oğluyla ilişkileri tam bir tatmin sağlayabilir, ne de olsa tüm insan ilişkileri arasında, en kusursuz,

çiftdeğerlilikten en uzak ilişkiler bunlardır" ("La féminité"). *Böylece insan sevgisinin bu kusursuz modeli* şimdi *kocaya aktarılabilir*: "Kadın kocasını çocuğu yapmayı başaramadığı sürece evlilikte mutluluğun garantisi yoktur" (*a.g.e.*). Kız çocuğunun, kadının "dişilliklerini" gerçekleştirmek için katetmek zorunda oldukları çetin yol, bir oğlan çocuğu doğurmak ve ona annelik etmekle noktalanır. Bunun sonucu olarak da, kocaya annelik etmekle.

Oidipus sonrası patolojik oluşumlar

Bu evrimde, elbette, belli noktalarda *duraklamalar* meydana gelir, *durgunluklar*, hatta *gerilemeler* yaşanır. Tüm bu durumlar dişil cinselliğe özgü patolojik oluşumları açığa vurur.

Erkeklik kompleksi ve homoseksüellik

İğdiş edilmiş olduğunu keşfetmesi kadında "güçlü bir erkeklik kompleksi"nin gelişimine yol açabilir. "Bu durumda kız çocuğu bu acımasız gerçeği kabul etmeyi reddeder, erkeksi tavrını inatla abartır, klitoral etkinliğini ısrarla sürdürür ve kurtuluşunu fallik anneyle ya da babayla özdeşleşmede arar" (*a.g.e.*) *Bu erkeklik kompleksinin varabileceği en uç nokta*, birçok durumda babasını "nesne" olarak aldıktan sonra, dişil Oidipus kompleksine uygun olarak, baba yönünden yaşadığı kaçınılmaz hüsranlar yüzünden çocuksu erkekliğe gerileyen *kadın homoseksüelin cinsellik ekonomisinde ve nesne seçiminde görülebilir*. Bu noktadan itibaren, kadın arzu nesnesini erkeğin seçtiği gibi seçer ve "sevilen nesneye yönelik davranışında açıkça eril tarafın rolü"nü üstlenir. "Dişil bir cinsel nesne seçmekle kalmaz, aynı zamanda bu nesneye karşı eril bir tutum takınır." Bir bakıma, "erkeğe" dönüşür ve "babası yerine annesini sevgi nesnesi olarak alır" ("Pose d'un cas d'homosexualité féminine"). Bu denli uç durumlara başvurmadan da, erillik ile dişilliğin, bazen birinin bazen diğerinin baskın çıkmasıyla, böyle sürekli birbirlerinin yerini almalarında, kadının erkek için neden bir muamma -*biseksüelliğin* kadının yaşamındaki öneminden hareketle yorumlanabilecek olan bir muamma- olduğunun olası bir açıklamasını bulabiliriz.

Ayrıca, kadının bu eril karşı çıkışı, Freud'a göre, asla tamamen ortadan kalkmaz ve onun cinsel bakımdan aşağı konumunu bir nebze telafi etmeye çalışan "penis hasedi", *bunun dışında "normal" olan bir dişilliğin birçok özgül yanını açıklamaya izin verir*. Yani erkekte görülenden "daha büyük bir narsisizmin belirlediği bir nesne seçimi"ni, "bedensel kibri", "adalet duygusundan nasip almamışlığı", hatta "genital organların kusurluluğunun üstünü örtme"ye hizmet eden bir tevazuyu. "İçgüdülerini yüceltme kabiliyetinin zayıflığı" ve buna bağlı olarak, toplumsal ve kültürel ilgilere yeterince sahip olmamasına gelince, bunların da kadının Oidipus kompleksiyle özgül ilişkisinden ve bunun kadının üstbeninin oluşumu üzerindeki etkilerinden kaynaklandığını görmüştük. Dişilliğin bu ayırıcı özellikleri, sevinilecek şeyler olmasalar da, patolojik de değildir. Freud'a göre, bu özellikler kadınlığın "normal" gelişiminin bir parçasıdır ("La féminité").

Cinsel soğukluk

Freud'un *cinsel soğukluğun* kadınlarda *daha sık görülen* bir şey olduğunu söylemesi bunlardan daha da rahatsız edici olabilir. Freud, cinsel soğukluğun henüz yeterince açıklığa kavuşturulmamış bir konu olduğunu teslim etse bile, bunu kadınların cinsel yönden doğal olarak dezavantajlı olduğunu doğrulayan bir durum olarak görmek ister gibidir. Aslında "öyle görünüyor ki libido kadınlık işlevinin hizmetine koşulduğunda daha büyük bir baskıya maruz kalır ve... doğa kadınlık işlevinin gerekliliklerini, erkeklik durumunda olduğuna nazaran, daha az dikkate alır. Bunun sebebi belki de, biyolojik amacın gerçekleşmesinin, yani saldırganlığın erkeğe bırakılmasında ve belli bir noktaya kadar kadının rızasından bağımsız olmasında aranmalıdır" (*a.g.e.*). Freud'un analizlerinde, soğukluğun, cinsel ilişkilere ilişkin böyle şiddet ya da ihlal içeren bir anlayışın bir sonucu olabileceği düşüncesine rastlanmaz. Freud soğukluğu ya bütün kadınların cinsel bakımdan aşağı konumuna ya da -bunun nedenin ne olabileceğini kendisinin de bilmediğini itiraf ettiği durumlar dışında- belli kadınların cinselliğini bozan "yapısal, hatta anatomik bir etkene" bağlar.

Mazoşizm

Mazoşizmi "normal" kadınlığın bir etkeni olarak mı saymak gerekir? Freud'un bazı açıklamalarının bu yönde olduğuna şüphe yoktur. Mesela: "Kadını saldırgan içgüdülerini bastırmaya zorlayan toplumsal kurallar ve kendi yapısı, içe döndürülen yıkıcı eğilimleri erotikleştirmeyi başaran güçlü mazoşist eğilimlerin doğmasına yol açar. Dolayısıyla mazoşizm, hep dendiği gibi, gerçekten kadına özgüdür" (*a.g.e.*). Yoksa mazoşizm bilhassa kadınlarda sık görülen bir cinsel sapma, marazi bir süreç midir? Hiç şüphesiz Freud, buna cevaben, mazoşizm "normal" kadınlığın bir bileşeni olsa bile, kadınlığın buna indirgenemeyeceğini söyleyecektir. "Bir çocuk dövülüyor"[6] düşleminin analizi, hem kadının genital örgütlenmesini neredeyse başından sonuna tarif eder hem de bu örgütlenmenin mazoşizmi nasıl içerimlediğine işaret eder: Kızın babasına duyduğu ensest arzu, ondan çocuğu olmasını istemesi ve buna bağlı olarak, penisi olduğundan dolayı, kızın babasından sahip olamadığı çocuk olarak gördüğü ve rakip bellediği erkek kardeşinin dövüldüğünü görmeyi dilemesi, işte küçük kızın tüm bu arzuları, istekleri ve dilekleri ensest ilişkilerinin yanı sıra sadist, daha genel olarak "etkin" dürtülere konan yasaklar yoluyla bastırılır. Bu bastırmanın bir sonucu olarak, kızın erkek kardeşinin dövüldüğünü görme isteği babası tarafından dövülme düşlemine dönüşür. Küçük kızın ensest arzuları bu düşlemde hem gerileyici mazoşist bir tatmine kavuşur hem de cezalandırılır. Bu düşlem şöyle de yorumlanabilir: Babam, keşke olsam dediğim oğlan çocuğu kisvesine bürünmüş olan beni dövüyor. Şu da olabilir: Dövülüyorum çünkü ben bir kızım, yani cinsel bakımdan daha aşağı bir konumdayım; başka bir deyişle, bu dayağı aslında klitorisim, o küçük, ufacık erkeklik organı, büyümeyi reddeden o küçük oğlan çocuğu yiyor.

Histeri

Analizin sahnesi ve söylemi histeriyle açılsa da -bununla ilgili olarak S. Freud ile J. Breuer'in *Histeri Üzerine Çalışmaları*'na[7]

6 S. Freud, "On bat un enfant", *Revue française de psychanalyse*, c. VI, no 3-4 içinde.

7 Sigmund Freud ve Josef Breuer, *Histeri Üzerine Çalışmalar*, çev. Emre Kapkın, Payel Yayınevi, 2013 – ç.n.

bakılabilir- ve Freud'un ilk hastaları histerikler olsa da, histeride görülen semptomların kapsamlı bir analizi ve bunları kadın cinselliğinin gelişimiyle ilişkilendirmek için, burada yaptığımız gibi, Freud'un aldığı konumların bir özetini sunmamız yeterli değildir. Ayrıca Freud'un çalışmalarının hiçbir yerinde, histeri araştırmasının çeşitli aşamaları sistematik bir şekilde yeniden derlenmiş değildir. O halde, Freud'a göre, histerinin yalnızca kadınlara özgü bir patoloji olmadığını hatırlayarak başlayalım. Hatta başka bir yerde, "Dora vakası analizi"nde,[8] dişil Oidipus kompleksinin biçimleri hem olumlu hem olumsuz açıdan, yani bir yandan babaya duyulan arzu ve anneden duyulan nefretle, diğer yandan anneye duyulan arzu ve babadan duyulan nefretle tanımlanır. *Oidipus kompleksinin bu terse dönüşü* histerinin semptomolojisi içine yerleştirilebilir.

Freud, kızın Oidipus öncesi dönemine sonradan geri döndüğünde, her durumda "anneye bağlanma evresi ile histerinin etiyolojisi arasında çok sıkı bir ilişki olduğu"nu söyler.[9] Histeride en çok Oidipusçu düşlemler görülse de -üstelik bunlar genellikle, travmaya yol açan düşlemler olarak sunulur- bu Oidipusçu tırmanışın arkasında gizlenmiş olanı biraz olsun anlamak için *Oidipus öncesi evreye geri dönmek gerekir.*

Kızın Oidipus öncesi evresinin muhasebesi

Freud'un kızın Oidipus öncesi evresine yeniden eğilmesi -aktarım durumunda anneyi ikame etme görevini Freud'dan çok daha iyi yerine getirebilecek olan (Ruth Mack Brunswick, Jeanne Lampl de Groot, Helene Deutsch gibi) kadın psikanalistlerin çalışmaları ona bu cesareti vermişti ve bu çalışmalardan yardım almıştı- onu kız çocuğunun anneye saplandığı bu evreye daha yakından bakmaya yöneltmişti.[10] Freud, *Oidipus öncesi evrenin oğlan çocuğuna nazaran kız çocuğu için daha önemli olduğu* sonucuna varmıştı. Bununla beraber, dişil libidinal örgütlenmenin ilk

8 S. Freud, "Fragments d'une analyse d'hystérie (Dora)", *Cing psychanalyses,* P.U.F., Bibliothèque de psychanalyse içinde.

9 S. Freud, "Sur la sexualité féminine", *La vie sexuelle* içinde.

10 Bkz. "Sur la sexualité féminine" ve "La féminité."

evresinde bilhassa olumsuz, en azından sorunlu olarak nitelendirilebilecek belli *veçheler* üstüne yoğunlaşmıştı. Kız çocuğunun anneyle bağlantılı olarak yaşadığı sayısız sıkıntı da buradan kaynaklanır: sütten erken kesilme, sınırsız sevgi ihtiyacını giderememe, annenin sevgisini erkek ve kız kardeşlerle paylaşmak zorunda olma, erojen bölgelerin bizzat anne tarafından uyarılmasından sonra mastürbasyonun yasaklanması, her şeyden önemlisi kız olarak, yani fallik cinsel organdan yoksun bir biçimde doğmuş olması. Bütün bunlar kızın anneye bağlanışında mühim bir çiftdeğerliliğe yol açar, bu öyle bir çiftdeğerliliktir ki bastırılmadığı anda karı koca ilişkisinde çözümü neredeyse imkânsız olan çatışmalara yol açar. *Kadının etkinliğe dönük* eğilimi, büyük ölçüde, kızın annesinin yaptığını yapıp, ona duyduğu ihtiyaçtan kurtulmaya çabalamasının bir ifadesi olarak anlaşılır. Ama bu, fallik bir varlık olarak küçük kızın, annesini baştan çıkarmayı ve ondan bir çocuğu olmasını arzulamış olduğu gerçeğini değiştirmez. Bundan dolayı, kadının libidinal örgütlenmesi içinde haddinden fazla "etkin" olan eğilimler, genellikle, anneyle ilişkinin yeniden dirilmesi, yani yeterince bastırılamamasının bir tezahürü gibi ele alınır ve "edilgin bir amacı olan dürtüler"in kız anneyle olan ilişkisini terk ettiği oranda daha da gelişeceği kabul edilir. Kız çocuğunun anne karşısındaki [duygularının] çiftdeğerliliğinin *saldırgan ve sadist dürtülere* yol açtığını da unutmamak gerekir; bu dürtülerin yeterince bastırılmaması ya da karşıtlarına dönüşmesi, hem annenin kıza yaşattığı -sözgelimi, sütten kesildiğinde ya da kadının "iğdiş edilmiş olduğu"nu keşfettiğinde olduğu gibi- kaçınılmaz engellenmelerden hem de kız çocuğunun saldırgan tepkilerinden kaynaklanan bir sonuç gibi araştırılacak olan sonraki bir *paranoyanın* tohumlarını atabilir. Kız çocuğunun anne tarafından öldürülme korkusunun, anneye güvenmemesinin, anneden ya da annenin ikamelerinden gelebilecek tehditleri sürekli kontrol altına almaya çalışmasının sebebi budur.

Psikanalizin "karanlık kıtası"

Freud kadın cinselliğini, bu alanda hangi ilerlemeler kaydedilmiş olursa olsun, psikanalizin "karanlık kıtası" olarak nitelen-

dirmekten vazgeçmez. "Kadının tarihöncesi"nin ("La féminité") ötesine geçemediğini vurgular ve başka bir yerde, Oidipus öncesi dönemin kendisinin, "bambaşka bir alanda, Yunan uygarlığının arkasında Minos-Miken uygarlığının keşfedilmesi kadar şaşırtıcı olduğunu" ("Sur la sexualité féminine") teslim eder. Kadının cinsel gelişimi hakkında ne söylemiş ya da yazmış olursa olsun, bu gelişim Freud için bir muamma olmayı sürdürür ve meseleyi tamamen çözmüş olduğunu asla iddia etmez. Hatta bu meseleye yaklaşırken, özellikle de kadın cinselliğinin ne olduğunun üstünü kısmen örten belirleyici toplumsal etkenler söz konusu olduğunda, ihtiyatlı olmayı önerir. Bu etkenler, kadınları saldırgan içgüdülerini bastırmaya zorlayarak, arzu nesnelerini seçmelerinin önüne geçerek, onları genellikle edilgin bir konumda bırakır. Bu soruşturma alanında, hâkim önyargılar araştırmaların nesnelliğinin önünde engel oluşturur ve Freud, bu denli ihtilaflı bir konuda tarafsız olduğunu göstermek istediğinden, aslında tek bir libido olduğunu, ama dişillik durumunda bu libidonun "edilgin amaçlar"ın hizmetine koşulabileceğini öne sürebilmek için libidonun zorunlu olarak eril olduğu önermesine müracaat eder (*a.g.e.*). Bu açıklama, bu libidonun kadının cinsel ekonomisinde daha da çok bastırılması gerektiği gerçeğini kesinlikle sarsmaz. Kadınlık sağlam bir şekilde oturduğunda dahi, "penis hasedi"nin varlığını sürdürmesinin, devamlılığının sebebi budur.

Ama tüm bu ihtiyatlılık çağrıları, önceki açıklamaları böyle gözden geçirmeler, Freud'un kadının cinsel gelişimine de yön veren belirleyici sosyoekonomik ve kültürel etkenleri analiz etmeyi ihmal etmesine engel olmaz. Kendisinin ve erkek ya da kadın takipçilerinin teorilerinde "kadının gelişimi"ne dair benimsedikleri baştan sona eril bakış açısına isyan eden analistlerin araştırmalarına yine ya da hâlâ olumsuz bir şekilde tepki vermesine de engel olmaz. Tam da bu sebeple, Jeanne Lampl de Groot, Ruth Mack Brunswick, Helene Deutsch ve belli çekincelerle de olsa, Karl Abraham'ın çalışmalarını onayladığı, hatta bu çalışmaların sonuçlarını bu sorun üstüne yazdığı son metinlere dahil ettiği halde, Karen Horney, Melanie Klein ve Ernest Jones'un kadın cinselliği konusunda bir biçimde, bu denli eril parametre-

lere göre tarif edilmemiş, "penis hasedi"nin bu denli belirleyici olmadığı hipotezler oluşturma çabalarının karşısında yer almayı sürdürür.[11] Bu tür girişimlerin, Freud açısından öğrencilerinin eleştirilerine maruz kaldığı rahatsız edici bir durum olması bir yana, kendisinin tanımlamış olduğu, dişil iğdiş edilme kompleksini de sorgulanır hale getirebileceğine şüphe yoktur.

KADIN ANALİSTLERİN FREUD'UN BAKIŞ AÇISINA KARŞI ÇIKIŞI

Karen Horney

Freud'un kadın cinselliğine dair bakış açısını benimsemeyi ilk reddeden ve onun kız çocuğunun cinsel gelişimini açıklamak üzere öne sürdüğü, iğdiş edilme ve Oidipus kompleksleri sıralamasının "terse çevrilmesi" gerektiğini ilk söyleyen kişi Karen Horney'di, yani bir kadındı. Bu tersine çevirme, kadının kendi cinsel organı/cinsiyetiyle ilişkilerinin nasıl yorumlandığını önemli ölçüde değiştirecek bir şeydi.

Vajinanın "inkârı"

Bu yeni durumda, kız çocuğunu, penisi olmadığı için annesinden yüz çevirmeye götüren, kendisine bu penisi verebileceği için de babasına yönelten şey artık "penis hasedi" değildir. Bunun yerine *kız çocuğu, tam da, babayla ensest ilişkilere dönük dişil arzusunda engellenmiş olduğu için ve ancak bundan sonra*, babanın ikamesi olarak *penise gıpta eder*. Dolayısıyla kız çocuğu ve kadın, ne erkek olmayı ne de erkek (gibi) olmak için penise sahip olmayı arzular. Oidipus sonrası dönemde penisi kendine mal etmeyi isteme noktasına kadar geliyorsa, bunun sebebi, bu penis nesneden yoksun bırakılmış olmanın hayal kırıklığını telafi etmek ve/veya hem ensest arzular yüzünden suçlu hissettirilmeye hem de ne kadar arzuluyorsa o kadar da korktuğu, babanın olası bir sadist penetrasyonuna karşı kendini savunmaktır.[12] Bütün bun-

11 *A.g.e.*

12 K. Horney, "De la genèse du complexe de castration", *La psychologie de la femme*, Payot, Bibliothèque scientifique içinde.

lar kız çocuğunun, vajinanın her iki cinsiyet için de uzun süre bilinmeden kaldığını öne süren Freud'un aksine, *vajinayı* çoktan keşfetmiş olduğunu varsayar.

Kız çocuğunun vajinasıyla ilişkisi bilgisizlik değil "inkâr" açısından ele alınmalıdır. Onun bildiği şeyi, bilinçli olarak, bilmiyormuş gibi yapmasının sebebi budur. Küçük kızın vajinayı bu şekilde "inkârı", cinsel organının bu kısmının bilgisinin o çağda henüz tasdik edilmemiş olması ve bu bilginin ürkütücülüğüyle açıklanabilir. Yetişkin bir erkeğin penisinin yanında kız çocuğun vajinasının ufacık kalması, regl kanını görmek, hatta eliyle yoklarken kızlık zarının belki yırtılması yüzünden canının acıması, bütün bunlar kız çocuğunun vajinaya sahip olmaktan korkmasına ve kendi varlığına dair baştan beri bildiği şeyi yadsımasına yol açabilir.[13]

Kadının kültürel nevrozu

Karen Horney, *dişil denen cinselliğe özgü özellikleri açıklamak için neredeyse yalnızca belirleyici sosyokültürel etkenlere başvurarak*, Freud'un tezlerinden daha da uzaklaşır. Abram Kardiner, Margaret Meaf ve Ruth Benedict gibi Amerikalı sosyologların ve antropologların etkisi, Horney'in geleneksel psikanalitik görüşlerden çok daha kesin bir şekilde koparak, gerek "normal" cinselliğin gelişimi gerekse nevrozun etiyolojisinde bu görüşlerin yerine toplumsal ve kültürel etkenlerin analizini geçirmesine neden olur ya da bu görüşlere katılsa bile onları eleştirir. Bu yeni bakış açısında, "penis hasedi" artık ne belli bir "anatomik kusura" bağlı olan belli bir kadın "doğası"nın vs. bir gereğidir ne de böyle bir doğanın içsel unsurudur. Penis hasedi şimdi, *kadını kendisine biçilen kaderin değiştirilmesine etkin bir şekilde katkıda bulunmaktan alıkoyduğu anda kendi özgül politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel durumundan da koruyan savunmacı bir semptom* olarak okun-

13 K. Horney, "La négation du vagin", *La psychologie de la femme* içinde. Horney, bu konuda, Josine Muller'ın "A Contribution to the Problem of Libidinal Development of the Genital Phase in Girls" *(International Journal of Psychoanalysis*, 13: 361-368) metninde aldığı pozisyonu yeniden inceler ve geliştirir.

malıdır. "Penis hasedi", kadının "özerklik", "özgürlük" ve "güç" gibi yalnızca erkeklere tanınan avantajlardan, bilhassa da cinsel avantajlardan mahrum bırakılmasının yanı sıra yüzyıllardır politik, toplumsal ve kültürel sorumlulukların büyük oranda dışında bırakılmış olmasından dolayı hissettiği hıncın ve kıskançlığın bir ifadesidir. *"Sevgi"den başka rücu edebileceği bir yer kalmadığından*, bu sevgiyi tek mutlak değer mertebesine çıkarır.

Buradan bakıldığında, bu "haset", kadınların yanı sıra çocuklar, deliler vs. gibi Batı kültürünün diğer ezilen gruplarına da dayatılan "daha aşağı konum"un bir göstergesidir. Kadının "biyolojik" kaderini, genital organlarının yapısı yönünden uğradığı "haksızlığı" kabullenmesi, gerçekte bu sözde "aşağı konumu" açıklayan etkenleri dikkate almayı reddetmesiyle aynı şeydir. Başka bir deyişle, Karen Horney'e göre, kadının yaşadığı nevroz, Freud'un dediği gibi "normal bir kadının gelişimi"nin, yani kadının, Batı uygarlığının kendisine biçtiği -en başta cinsel olan- role boyun eğmesinin adeta olmazsa olmaz bir unsurudur.[14]

Melanie Klein

Freud'un kadın cinselliği hakkındaki teorilerine itiraz eden ikinci kadın ise, Melanie Klein'dır. Karen Horney gibi o da, Freud'un öne sürdüğü olay sıralamasını kimi yerlerde tersine çevirir ya da ters yüz eder. Horney gibi o da, "penis hasedi"nin kız çocuğunun, kadının, kendi arzusunu sürdürmekte zorlanmasını telafi eden tepkisel, ikincil bir durum olduğunu savunur. Ancak ondan farklı olarak, Melanie Klein Freud'un sistemine, *çocukluğun ilk döneminin düşlem* dünyasını inceleyip yeniden inşa ederek itiraz eder.

Erken gelişen Oidipus kompleksleri

Klein'ın Freud'dan hangi açılardan uzak olduğu, deyim yerindeyse, daha "baştan" bellidir. Çünkü Klein klitoral mastürbasyonun eril bir etkinliğe benzetilmesini reddeder. Klitoris

14 K. Horney, "La survalorisation de l'amour", *La psychologie de la femme* içinde. Ayrıca bkz.: "Le problème du masochisme chez la femme", "Le besoin névrotique d'amour" vs.

dişil bir genital organdır, dolayısıyla onu "küçük" bir penisten ibaret görmek ve kızın sadece bu bakımdan onu okşamaktan zevk almasını istemek doğru değildir. Ayrıca *klitorisin ayrıcalıklı bir şekilde erotikleştirilmesi*, en başından beri, cinsel gelişimin bu aşamasında çok daha tehlikeli ve sorunlu olan vajinanın erotikleştirilmesine karşı bir savunma sürecidir. Vajinal uyarılma çok daha erken başladığı halde, babanın penisini içine almaya ve bununla birlikte rakip-annenin imhasına dönük düşlemler, kızın annesinin buna karşı alabileceği tedbirlerden kaygı duymasına yol açabilir, sonuçta intikam isteyen anne, kızı cinsel iç organlarından mahrum bırakmaya kalkabilir. Bu organların sapasağlam yerinde durduğundan emin olmasını, böylelikle bu düşlemlerin yol açtığı kaygıları yok etmesini mümkün kılacak herhangi bir doğrulama yöntemi, herhangi bir "gerçeklik" testi olmadığından, kız çocuğu şimdilik vajinal erotikleştirmeden vazgeçmek zorunda kalır.[15]

Ama ne olursa olsun, küçük kız babasına yönelmek için önce "iğdiş edilme kompleksi"ni beklemez. Klein'a göre, *"Oidipus kompleksi" genitallik öncesi dürtülerin*, özellikle de oral dürtülerin *ekonomisinde* çoktan iş *başındadır*.[16] Dolayısıyla "iyi meme"den kesilmiş olmak küçük kızı annesine karşı düşmanlığa -ilk aşamada anneye yansıtılan ve böylece ondan "kötü anne" olduğu için nefret edilmesine yol açan bir düşmanlığa- sevk eder; ama bunun da ötesinde, anneyle bu çatışmalı ilişki, tam da anne Oidipusçu arzuların oral tatmininin, yani babanın penisini içine almanın karşıtı olan bu tatminin yasaklanmasını temsil ettiği için daha da şiddetlenir. Melanie Klein'a göre, kızın penis arzusunun ilk biçimi, babasının penisinin içe atımıdır. Dolayısıyla söz konusu olan, Freud'daki anlamıyla bir "penis hasedi", erkek (gibi) olmak için eril gücün bir özniteliğini kendine mal etme eğilimi değil, daha oral evrede, penisi içine almaya dönük dişil arzulardır. Öyleyse kızın Oidipus kompleksi, onu kendisinde olmayan

15 M. Klein, "Les stades précoces du conflit oedipien", *Essais de psychanalyse*, Payot, Bibliothèque scientifique içinde.

16 M. Klein, "Les premiers stades du conflit oedipien et la formation du surmoi", *Psychanalyse des enfants*, Payot, Bibliothèque scientifique içinde.

cinsel organı babasından almayı umut etmeye götüren bir "iğdiş edilme" kompleksinin mukabili değildir; aksine, bu kompleks kızın en erken cinsel iştahlarında bile etkindir.[17] Kız çocuğunda Oidipus kompleksinin bu erken gelişimi, kadındaki genital dürtülerin, oral dürtüler gibi, alımlayıcılığı ayrıcalıklı kılması nedeniyle daha da belirgin bir hal alır.

Savunmacı eril özdeşleşmeler

Oidipus kompleksinin bu erken gelişimi, elbette birtakım tehlikeler de barındırır. Babanın penisi kız çocuğunun arzularını tatmin edebileceği gibi yıkıma da uğratabilir. İyi de olabilir kötü de, canlılık katabileceği gibi ölümcül de olabilir, o da sevgi ile nefret arasındaki giderilmesi mümkün olmayan ikircikliliğe, yaşam ve ölüm dürtülerinin ikiliğine yakalanmış haldedir. Ayrıca babanın penisine duyulan ilk çekim, tam da bu organ anne tarafından çoktan içe atılmış olduğu ölçüde, babayı hedefine koyar. Kız çocuğu bundan dolayı annenin bedeninde içerilmiş olan babanın penisine ve muhtemelen de çocukların penislerine sahip olmaya yönelir. Bunun anneye karşı bir saldırganlık doğurması kaçınılmazdır, anne ise bu saldırganlığa kızının bedeninin "içi"ni ve bu bedenin içine çoktan katılmış "iyi nesneleri" imha ederek karşılık verebilir. *Küçük kızın gerek babasının penisi gerek annesinin intikamı yüzünden duyduğu kaygı onu genellikle, libidosunun bu ilk dişil yapısını terk edip, savunmacı bir hamleyle, babanın penisiyle ya da babanın kendisiyle özdeşleşmek zorunda bırakır*. Böylece küçük kız, Oidipusçu arzularının engellenmesine ve tehlikelerine cevaben, "eril" bir konum benimsemeyi tercih eder. Dolayısıyla bu *erillik* daha ziyade *ikincildir* ve ensest düşlemlerinin -babanın karşısında annenin yerine geçme ve onun çocuğuna sahip olma isteğinin- üstünü örtme, hatta bunları kararlı bir şekilde bastırma işlevi görür.[18]

17 M. Klein, "Le retentissement des premières situations anxiogènes sur le développement sexuel de la fille", *Psychanalyse des enfants* içinde.

18 M. Klein, "Le complexe d'OEdipe éclairé par les angoisses précoces", *Essais de psychanalyse* içinde.

BİR UZLAŞMA ÇABASI: ERNEST JONES

Ernest Jones, Freud'un aksine, Karen Horney ve Melanie Klein gibi bazı kadınların kadın cinselliğine ilişkin ilk geliştirilen psikanalitik teorilerde gerçekleştirdiği dönüşümleri büyük bir ilgiyle karşılamıştı. Bunun sebebi, hiç şüphesiz, Jones'un *erkeğin "dişil" arzularının yanı sıra* oğlan çocuğunda, bilhassa babayla ilişkide, kadının *cinsel organıyla* özdeşleşmeye eşlik eden iğdiş edilme kaygısına dair incelemeleri çok daha ileri taşımış olmasıydı. Jones, erkeklerin bu özdeşlemeyi hem istediğinin hem de bundan korktuğunun biraz daha farkında olduğu için, dişilliğin "karanlık kıtası"nın keşfini daha ileri taşıyabilmişti, bazı kadınların kendi cinsel ekonomilerine dair söylemeye çalıştıklarını dinlemeye de daha hevesliydi. Ayrıca Jones'un kendini, Freud kadar, yeni bir teorik yapının temellerini savunmak zorunda hissetmediği de bir gerçektir. Bütün bunlara rağmen, Jones, Karen Horney'in çalışmalarının ikinci kısmında aldığı konumları kabul etmemiş, kadın ya da erkek diğer öğrencilerinin yaptığı gibi Freud'dan kopmamıştı. Bunun yerine, kadınların cinsel gelişimi konusunda Freud'un bakış açısı ile yeni psikanalitik katkıları uzlaştırmaya çalışmış ve bunların arasına kendi yaklaşımını eklemişti.

İğdiş edilme ve cinsel arzunun kayboluşu

Kendini bu tartışmada bir nevi hakem olarak konumlandıran ve farklı konumlar arasında olası bir uzlaşmanın yollarını arayan Jones, Freud'un dişil Oidipus kompleksine dair görüşünü benimsemeyi sürdürmekle birlikte, çocuklarla çalışan analistlerin kız çocuğunun Oidipus öncesi dönemi konusunda gerçekleştirdiği yeni keşiflerin, küçük kızın Oidipus kompleksiyle ilişkisini başka bir şekilde formüle etmeyi teşvik ettiğini ortaya koyar. Öncelikle, Jones *"iğdiş edilme"* -genital cinsel *jouissance* kapasitesini yitirme tehdidi- ile *cinsel jouissance'ın* tümden ve kalıcı olarak ortadan kalkması anlamına gelen *"cinsel arzunun kayboluşu"*nu birbirinden ayırır. Bu açıdan düşünülürse, Oidipusçu arzularının temelden engellenmesi üzerine, kız çocuğunu, hazzının elinden kaçan cinsiyetle özdeşleşmek için kendi dişil-

liğini reddetmeye götüren sebebin, "cinsel arzunun kaybolması" korkusu olduğu görülebilir.[19] Kız çocuğu böylelikle, imgesel olarak, *jouissance*'tan sonsuza kadar mahrum kalma kaygısını savuşturur. Bu çözümün ensest arzularının yarattığı suçluluk duygusunu dindirme gibi bir yararı da vardır. Bu seçenek sonuna kadar izlenirse homoseksüelliğe varılır, ama homoseksüellik de kadınlığın normal gelişiminde daha zayıf bir biçimde ortaya çıkar. Bu gelişim sürecinde, homoseksüellik şimdi babanın kız çocuğunun arzularına cevap vermemesinden kaynaklanan cinsel arzunun kaybolması korkusuna karşı ikincil ve savunmacı bir tepki biçimine bürünür.

"Penis hasedi"nin farklı yorumları

Demek ki kız çocuğu bu tepkisel erillik aşamasından geçmeden önce de zaten bir "kadın"dır. Kadınlığın bu erken gelişiminin işaretlerine "genitallik öncesi" denen evrelerde rastlanır.[20] *Penis hasedi, her şeyden önce, penisi içine alma isteği*, yani daha oral evrede bile ayırt edilebilen "ötekine yönelik bir erotik arzu"dur. Bunun üstüne, penisin oluşturduğu merkezcil çekim alanı *ağız, anüs ve vajina arasında kurulan eşdeğerlik* yoluyla yerinden edilir. İşte Jones, babanın cinsel organına karşı erken dönemde gelişen bu arzuyu dikkate aldığı için, "penis hasedi" kavramını yeniden tanımlamak durumunda kalır. Ona göre, buradaki asıl mesele, kız çocuğunun, penisi bedeninin "içinde" tutup bir çocuğa dönüştürmek için, onu içine almayı ya da içe atmayı arzulaması olabilir. Oral, anal ya da genital *cinsel ilişki sırasında penisten zevk alma arzusu* da olabilir bu. Son olarak, *klitorisin yerinde ve onun yerine bir erkeklik organına sahip olma isteği* de olabilir.

Freud bu sonuncu yorumu tercih eder, bu da ona kız çocuğunun, kadının, erilliğe dönük arzularını vurgulamasına, kadının libidinal ekonomisi ve cinsel organının özgüllüğünü inkâr etmesine olanak tanır. Şimdi klitoral bölgede bir penise sahip

19 E. Jones, "Le développement précoce de la sexualité féminine", *Théorie et pratique de la psychanalyse*, Payot, Bibliothèque scientifique içinde.

20 E. Jones, "Sexualité féminine primitive", *Théorie et pratique de la psychanalyse* içinde.

olma isteği, her şeyden önce, otoerotik arzulara karşılık gelir, ne de olsa penis mastürbasyon etkinliği sırasında daha erişilebilirdir, daha görünürdür, narsisizmi daha çok besler. Benzer şekilde, idrar yollarının tümgüçlülüğüne ilişkin düşlemlerde ya da skopofilik ve teşhirci dürtülerde de penise daha çok ayrıcalık tanınır. Küçük kızın genitallik öncesi etkinliği bu etkinliklere ya da düşlemlere indirgenemez, hatta bu sonuncuların ancak kızın babanın penisine duyduğu, ötekine yönelik erotik arzulardan sonra geliştiği bile söylenebilir. Sonuç olarak, gerek Oidipus öncesi denen yapılanmada gerekse Oidipus sonrası evrede, *kızda görülen "penis hasedi" penisten zevk almaya dönük dişilliğe özgü bir arzuya kıyasla, ikincil, hatta çoğunlukla da savunmacıdır*. Dolayısıyla küçük kız, en eski zamanlardan beri bir oğlan çocuğu olmadığı gibi, cinselliğinin gelişiminin altında da erkek olma isteği yatmaz. Bunun böyle olmasını dilemek, kızın -aynı zamanda oğlan çocuğunun- cinsel gelişiminin tam da kritik bir evresinde uygunsuz bir şekilde askıya alınmasına varır. Jones'un adlandırdığı şekliyle, bu *"deuterophallic* [ikinci-fallik]"[21] evrede, her iki cinsiyet de, hem kendisiyle aynı cinsiyette olan ebeveynin, yani Oidipusçu ekonomideki rakibinin genital organını kesip çıkarması tehdidinden kaçabilmek hem de ensest arzularının askıya alınmasının yol açtığı kaygıdan ya da "cinsel arzunun kaybolması"ndan kaçınabilmek için, kendi arzusunun nesnesiyle, yani karşıt cinsiyetle özdeşleşmeye yönelir.

FREUD'UN TEORİSİNİ TAMAMLAYANLAR

Freud'un baştaki görüşlerini destekleyen ve geliştiren diğer kadın analistlerin, teoride gerçekleştirilen bu değişikliklere itiraz ettiğinden ve bizzat Freud'un sonraki yazılarında, bu kadın

21 E. Jones, "Le stade phallique", *Théorie et pratique de la psychanalyse* içinde. [Jones, fallik evreyi ikiye ayırır. Bunlardan ikincisi olan "deuterophallic" evre, "dünyanın, bildiğimiz anlamıyla erkekler ve kadınlar olarak değil, penise sahip olanlar ve iğdiş edilmiş olanlar olarak ikiye ayrılmış olduğuna dair bir şüphenin doğması"yla ayırt edilir. Freud ise, bu kavramın cinselliğin dinamik ve kronolojik gelişimini doğru yansıtmadığı düşüncesindedir – ç.n.]

analistlerin kadının cinsel gelişiminin ilk evrelerine dair incelemelerinden yararlandığından daha evvel bahsetmiştik.

Geldiğimiz noktada, Jeanne Lampl de Groot'un *kızın olumsuz Oidipus'u* meselesini nasıl vurguladığını hatırlamamız da faydalı olabilir. Kız çocuğu, alımlayıcı bir "edilginliğin" tesisine işaret eden, babaya dönük "olumlu" bir arzu beslemeye başlamadan önce, anneye sahip olup babanın yerine geçmek ister ve bu istek "etkin" ve/veya "fallik" bir biçime sahiptir. Bu gibi arzuları tatmin etmenin imkânsızlığı, penisle karşılaştırılmasına engel olamayan klitorisin değersizleştirilmesiyle sonuçlanır. Dolayısıyla Oidipus kompleksinin olumsuz (etkin) evresinden olumlu (edilgin) evresine geçiş, iğdiş edilme kompleksinin devreye girmesiyle mümkün olur.[22]

Helene Deutsch'un çalışmalarının ayırt edici özelliği, vurguyu *kadının genital cinselliğinin yapılanışının içerdiği mazoşizme* kaydırmasıdır. Genitallik öncesi gelişimin bütün evrelerinde penise nasıl yatırım yapılıyorsa klitorise de öyle yatırım yapılır. Vajina göz ardı edilir ve ancak ergenlikte yeniden keşfedilir. Klitoris (ya da penis) memeye ya da fekal kolona benzetilebilirse de, işin içine giren etkin dürtüleri penis kadar tatmin edemediği için, ondan daha aşağı bir konumda olduğu, fallik evrede açık hale gelir. Klitorisin değer kaybetmesiyle birlikte, daha önce ona yatırılan libidinal enerjiye şimdi ne olacaktır? Helene Deutsch bu enerjinin büyük ölçüde gerilediğini ve mazoşist bir biçimde yeniden örgütlendiğini öne sürer. Gerçekleşmesi imkânsız fallik arzuların yerini "iğdiş edilmek istiyorum" düşlemi alır. Bu tür bir mazoşizm, daha sonra gelişecek olan "ahlaki" mazoşizmle karıştırılmamalıdır elbette. Bu daha ziyade, *iğdiş edilme, tecavüz ve çocuk doğurma* üçlüsünün hükmü altındaki *bir kadın cinselliğinin kurucusu olan mazoşizmin birincil, erojen ve biyolojik olarak belirlenmiş* bir biçimidir. Ayrıca söz konusu üçlünün hâkimiyetiyle bağlantılı olarak, bu cinselliğe

22 J. Lampl De Groot, "The evolution of the oedipus complex in women", *The psychoanalytical Reader,* yay. haz. R. Fliess, Hogarth Press içinde.

daha sonra, kadınların yüceltimlerinin, çocuğa dönük annelik ve besleme davranışlarında rol oynayanlar da dahil, mazoşist niteliği de eklenecektir.[23]

Ruth Mack Brunswick, Freud'un izinden giderek, cinsel gelişimin art arta gelseler de birbirlerinin yerini tam olarak alamayan üç karşıtlık tarafından -etkin/edilgin, fallik/iğdiş edilmiş, eril/dişil- belirlendiğini hatırlattıktan sonra, analizinde kız çocuğunun cinsel gelişiminin Oidipus öncesi evresinde etkinlik/edilginlik ikilisinin büründüğü biçimlere ve geçirdiği dönüşümlere odaklanır.[24]

Marie Bonaparte'a göre ise, kadının libidinal yaşamla ilişkisinin tekilliği, yani "dezavantajlı" konumu, dişil genitallerin, annelik amacına hizmet etmek üzere "eklenmiş" organların gelişimi yüzünden büyümeleri engellenmiş olan erkeklik organlarına benzetilmesinin bir sonucudur.[25] Üstelik *kadının cinsel gelişimi üç yasa tarafından tayin edilir*: *Arzu nesnesi* açısından, anneyle ilişkinin içerdiği bütün edilgin ve etkin yatırımlar babayla ilişkiye aktarılır; *dürtülerin gelişimi* açısından, kız çocuğunun sadist düşlemleri "etkin" Oidipus'tan "edilgin" Oidipus'a geçiş sırasında mazoşist düşlemlere dönüşür; son olarak, *ayrıcalıklı erojen bölge* açısından ise, klitoral mastürbasyonun terk edilmesiyle birlikte, bu bölge klitoristen (penis) kloak[26] açıklığına, oradan da vajinaya kayar. Bonaparte'a göre, "kloakal" erotizm, anal erotizm ile çok daha sonra görülecek olan, vajinanın erotikleştirilmesi arasında yer alan bir ara aşamadır. Bu açıdan, vajina anüsün bir ekinden ibarettir, daha doğrusu ondan henüz farklılaşmış değildir. Kloak açıklığı ise, bir bütün olarak,

23 H. Deutsch, "La psychologie des femmes", P.U.F., Bibliothèque de psychanalyse.

24 R. Mack Brunswick, "The preoedipal phase of the libido development", *The Psychoanalytical Reader* içinde.

25 M. Bonaparte, "Passivité, masochisme et féminité", *Psychanalyse et biologie,* P.U.F., Bibliothèque de psychanalyse içinde.

26 Sindirim, boşaltım ve ürüme ürünlerinin bırakıldığı ortak kanal – ç.n.

fallus-öncesi ve ergenlik sonrasında vajinanın erotikleştirildiği aşamaya dek, fallus-sonrası hâkim erojen bölgedir.[27]

SİMGESEL DÜZEN: JACQUES LACAN

Kadın cinselliği konusundaki tartışmaların dinmesinden, meselelerin unutulmasından -ya da bir kez daha bastırılmasından- 15-20 yıl kadar sonra Jacques Lacan tartışmayı yeniden açar. Böylece bilhassa soruların genellikle kötü bir şekilde ortaya konduğunu vurgulamak ve ona göre, askıda kalan bu meselelerin bir bilançosunu oluşturmak ister. Bu meselelerin içinden, "kromozomik cinsiyet" ile "hormonal cinsiyet" arasındaki işlevsel ayrıma ilişkin olarak fizyolojide kaydedilen yeni gelişmelere ve "erkeklik hormonunun libidinal avantajı" üzerine araştırmalara işaret eder, hatta bu araştırmalar onu organik olan ile öznel olan arasındaki "kopuş"un etkili olma biçimlerini yeniden incelemeye götürür. Ayrıca "vajinal orgazmın doğası", erojen bölgelere ve arzu "nesneleri"ne yatırımların yer değiştirmesinde klitorisin gerçek rolü konularında hâlâ bilgisiz olduğumuza yeniden dikkat çeker.[28]

Arzunun göstereni fallus

Psikanalistler arasında kadının cinsel gelişimi konusundaki görüş ayrılıklarına gelince, Lacan *Freud'un konumundan uzaklaşan yaklaşımları iğdiş edilme kompleksinin ima ettiği yapısal yerleşimin sağladığı bakış açısını ihmal ettikleri için eleştirir*. Gerçek, imgesel ve simgesel düzeylerin gerektiği gibi ayırt edilmemesi ve bunların sırasıyla, sözgelimi, yoksunluk, engellenme ve iğdiş edilme üzerindeki etkilerinin yeterince tayin edilememesi, simgesel boyutun, yani iğdiş edilmedeki asıl meselenin, oral tipte bir engellenmeye ("Propos directifs...") indirgenmesine yol açar. Lacan, iğdiş edilmenin ortaya çıkaracağı simgesel ifadeyi daha iyi vurgulamak adına, *iğdiş edilmede, potansiyel olarak eksik oluşu nedeniyle temel olan şeyin penisten* -yani gerçek organdan- *ziya-*

27 M. Bonaparte, *Sexualité de la femme,* P.U.F., Bibliothèque de psychanalyse.

28 J. Lacan, "Propos directifs pour un congrès sur la sexualité féminine", *Écrits*, Seuil, Le Champ freudien içinde.

de fallus ya da arzunun göstereni olduğunu söyler. Çocuk, anneye dönük arzunun imgesel yörüngesinden kurtulup babaya, yani annenin babayı arzulamasına ve onu kendisine tercih etmesine sebep olan fallik amblemin sahibine geri dönecekse, her şeyden önce, iğdiş edilmeyi *annede* konumlandırması gerekir.

Babanın güvencesi olmak zorunda olduğu simgesel düzenin işleyişi böylece mümkün hale gelir. İster anne çocuğu kendisinde olmayan fallusla özdeşleştirsin, ister çocuk annesinin arzusunu, ensest yoluyla, tatmin ederek bir fallus taşıdığına inansın, baba ikisinin de arzularını tatmin etmesini engeller. Arzularını gerçekleştirmelerine engel olan, anne ve çocuğu hazzın "tamlığından" mahrum bırakan baba, onları arzunun dil yoluyla simgeselleştirilmesinin gerekleriyle, yani arzunun talepten geçmesinin zorunluluğuyla tanıştırır ya da yeniden tanıştırır. *Talep ile arzunun tatmini arasında sürekli yeniden açılan boşluk*, bir *eksikliğin göstereni* olarak fallusun, hem aşk arayışı hem de cinsel tatmin yönünden, libidinal mübadele ekonomisini güvence altına alma ve düzenleme işlevi görmesini sağlar.

Fallus olmak ya da fallusa sahip olmak

"Ama yalnızca fallusun işlevini göz önüne alarak da cinsiyetler arasındaki ilişkilerin uyacağı yapıları belirginleştirebiliriz. Diyebiliriz ki, bu ilişkiler ... bir '*olmak*' ve bir '*sahip olmak*' çevresinde dönecektir. ... Bu formülleştirme ne kadar aykırı görünürse görünsün, diyeceğiz ki, kadın fallus olmak, yani Öteki'nin arzusunun göstereni olmak için, kadınlığın özsel bir bölümünden, yani bu maskeli balodaki tüm niteliklerinden vazgeçecektir. Çünkü kadın, olmadığı şey için -yani fallus- *sevilmeyi ve arzulanmayı bekler*. Ama arzusuna gelince, arzusunun gösterenini aşk talebinin yöneldiği -fallusa *sahip olduğu* varsayılan- kişinin bedeninde bulur. Şüphesiz bu gösteren işlevinde, onu takınan organın fetiş değeri aldığını unutmamak gerekir."[29]

29 J. Lacan, "La signification du phallus", *Écrits* içinde [Jacques Lacan, *Fallus'un Anlamı*, çev. Saffet Murat Tura, Afa Yayınları, 1994, s. 61-62 (çev. değiştirilmiştir)]. İtalikler ve kısa çizgiler içindeki ifadeler bana aittir. Lacan'ın kadın cinselliği hakkındaki daha yakın tarihli bir met-

Lacan'ın fallik işlev yoluyla cinsiyetlenen ilişkilerin böyle bir diyalektiğini sunması, onun Freud'un kızın iğdiş edilme kompleksine dair tanımını -kızın fallusa sahip olmaması, yani eksikliği- ve kızın daha sonra Oidipus kompleksine girişini, başka bir deyişle fallusu ona sahip olandan, yani babadan edinme arzusunu kabul etmesiyle bir çelişki oluşturmaz. Hakeza, Lacan kadında "penis hasedi"nin önemini sorgulamak bir yana, bunun yapısal boyutunu daha da geliştirir.

"BEDEN İMGESİ": FRANÇOISE DOLTO

Bu konuda, Françoise Dolto'nun kız çocuğunun cinsel gelişimi konusundaki incelemelerini de anmamız gerekir.[30] Dolto, küçük kızın kadın cinsiyetinin bir değeri olduğunu hissedebilmesi için, annenin baba tarafından "kadın" olarak tanınması gerektiğini vurgular ve kızın libidinal gelişiminin her aşamasında beden imgesinin nasıl yapılandığının tasvirlerini sunar. Dolto, bu tasvirlerde dişilliğe özgü olan *erojen bölgelerin çoğulluğuna* ve buna bağlı olarak, *kadının cinsel hazzının farklılaşmalarına* büyük bir ilgi gösterir.

Bu analizlerin tüm zenginliğine ve incelemelerinde ortaya attığı soruların keskinliğine rağmen, Dolto'nun da, kadın cinselliği konusundaki bu tartışmanın diğer pek çok tarafı gibi, "kadının gelişimi"nin psikanalizin kavradığı şekilde ortaya konmasına yol açan tarihsel belirlenimleri yeterince sorgulamaması üzücüdür.

PSİKANALİZ TEORİSİNİN ÖNCÜLLERİNE DAİR SORULAR

Psikanalizin önüne bazı sorular koymak, bir biçimde ona itirazlarda bulunmak, yanlış anlaşılma [*entendu(e)*], dolayısıyla da analiz teorisine *eleştiri-öncesi* bir tavırla yaklaşmayı teşvik etme tehlikesini daima beraberinde getirir. Buna karşın, bu teori içinde sorgulanmayı hak eden, onun da sorgulamak zorunda olduğu birçok husus vardır. Kadın cinselliği de bu hususlardan

ninin incelemesi için bkz. bu kitapta, "Così fan tutti."

30 F. Dolto, "La libido génitale et son destin féminin", *La Psychanalyse*, no. 7, P.U.F. içinde.

biridir. Bu tartışmanın psikanaliz alanında hangi açılardan yürütüldüğü üstüne yeniden düşünecek olursak, sözgelimi şu soruları yöneltebiliriz:

- *Klitoral jouissance ve vajinal jouissance alternatifleri neden bu kadar önemli bir rol oynamıştır?* Kadından neden bu ikisinden birini seçmesi beklenir? Kadın ilkinde kalırsa "erkeksi", ilkinden vazgeçip kendini vajinal erotikleşmeyle sınırlandırırsa da "kadınsı" olarak nitelendirilecektir. Bu sorunsal, kadın cinselliğinin gelişimi ve "serpilmesi"ni açıklamaya gerçekten uygun mudur? Yoksa bu sorunsal, bu cinselliğin *eril parametrelere* göre ve/veya erkekte otoerotizmin mi heteroerotizmin mi baskın olduğunu belirlerken -belki- geçerli olan ölçütlerle ölçülmesinin güdümünde midir? İşin aslı, kadının erojen bölgeleri klitoris ya da vajina değildir, hem klitoris ve vajina, hem dudaklar, hem vulva, hem rahim ağzı, hem rahim, hem de memelerdir... Kadın cinselliğinde *genital erojen bölgelerin* -genital tabiri hâlâ caizse- çokluğu şaşırtıcı olabilirdi, şaşırtıcı olması gerekirdi.

- *Kadının libidinal yapılanması neden büyük ölçüde ergenlikten önceki duruma göre belirlenir?* Sonuçta, Freud ve takipçileri açısından, bu aşamada "tam anlamıyla dişilliğe özgü olan vajina henüz keşfedilmiş değildir" ("La féminité"). Kaldı ki politik, ekonomik ve kültürel olarak değer verilen dişil özellikler de doğum ve annelikle ilişkilendirilir. Demek ki her şey ya da aşağı yukarı her şey, kadının cinsel ekonomiye dahil olmasının özgün ve toplumsal olarak tayin edilmiş biçimi daha mümkün hale bile gelmeden, kadın tekil, "tam anlamıyla dişil" bir *jouissance*'a erişmeden bile önce, kadına biçilen cinsel role, bilhassa da bu rolün önerilen ya da atfedilen temsillerine göre belirlenmektedir. Bu noktadan sonra kadının ancak "...den eksik", "yoksun", "kıskanç" vs., kısacası "iğdiş edilmiş" gibi görünmesi gayet anlaşılırdır.

- *Kadında annelik işlevi, daha belirgin bir biçimde erotik olan işlevlerden neden daha önceliklidir?* Kadın, bu iki cinsel rolün nasıl eklemlendiği henüz yeterince açıklığa kavuşturulmamışken, neden

yine hiyerarşik bir seçime tabi kılınır ya da kadın neden kendisini böyle bir seçime tabi kılar? Bu buyruk, elbette, üreme (yeniden üretim) / üretim ekonomisi *ve ideolojisi* içinden anlaşılmalıdır, fakat bu aynı zamanda ya da hâlâ *erkeğin arzusuna tabi olmanın* bir işaretidir, çünkü "kadın kocasını çocuğu yapmayı ve ona anne gibi davranmayı başaramadığı sürece evlilikte mutluluğun garantisi yoktur" (*a.g.e.*). Bu da bizi ikinci bir soruya getiriyor:

- *Kadınların cinsel gelişimi erkeklerinkinden neden daha zor, daha karmaşık olmak zorunda?* (*a.g.e.*) Üstelik bu gelişim, kadının bir biçimde kocasına anne olmasından başka nereye varabilir? Vajinanın kendisi bile "sırf penis için bir barınak olmasından dolayı değer kazanır ve rahmin mirasını devralır" ("L'organisation génitale infantile"). Kız çocuğunun, erkeğin annesiyle ya da onun uygun bir ikamesiyle sevişmeye dönük sürekli arzusunu tatmin etmesine izin verecek olan yolu tamamlayabilmek için, nesnelere yaptığı ilk yatırımları, vaktinden önce yatırım yaptığı erojen bölgeleri terk ettiği o kadar açık mıdır gerçekten? Sırf kendini erkeğin soyunu devam ettirme arzularına sığdırmak için, kadının neden annesini terk etmesi -ve ondan nefret etmesi- ("La féminité") kendi evini bırakıp gitmesi, ailesini terk etmesi, kendi anne babasının ismini reddetmesi gereksin?

- *Kadın homoseksüelliği neden daima erkek homoseksüelliği model alınarak yorumlanıyor*? Kadın homoseksüelin, tıpkı bir erkek gibi, fallik annenin eşdeğeri olan ve/veya ona başka bir erkeği, sözgelimi erkek kardeşini hatırlatan bir kadını arzuladığı kabul edilir ("Pose d'un cas d'homosexualité féminine"). Aynı arzusu, kadınlar arası bir aynı arzusu kadınlar için neden yasak ya da imkânsız olsun? Ayrıca *anne-kız ilişkileri neden illa "eril" arzu ve homoseksüellik açısından düşünülsün*? Kadının en baştaki kendi arzularıyla ilişkisinin böyle yanlış okunması, mahkûm edilmesi, kadının kendi kökleriyle ilişkisinin böyle hiç incelenmeden bırakılması nasıl bir amaca hizmet ediyor? *Tek bir libidoyu hâkim kılmaya*, böylece kız çocuğunun kendi dürtülerini ve ilk yatırımlarını -ya da belki de libidosunu- bastırmaya mecbur hissetmesine.

- Bu da bizi, *kadın cinselliği etrafında yürütülen tartışmalarda etkin/edilgin karşıtlığının neden bu kadar sık karşımıza çıktığını* sormaya götürüyor. Bu karşıtlık, genitallik öncesi evrenin, anal evrenin ayırıcı bir özelliği olarak tanımlanabilirse de, *nasıl ki üremede kadına ve erkeğe düşen rolleri belirliyorsa*, psikolojik içeriğini ondan alan[31] *eril/dişil farklılığını da tayin etmeyi sürdürür*. Erkek söz konusu olduğunda müsaade edilen, kadın söz konusu olduğunda ise yasaklanan ya da engellenen anal-sadist dürtüler karşısında edilginlik hangi ilişki yoluyla sürdürülüyor? Hangi ilişki erkeği aynı anda hem çocuğun (ürün), hem kadının (üreme/yeniden üretim makinesi) hem de cinsel organın (üreme faili) tek sahibi kılıyor? Mümkün olduğunda *hamilelikle* sonuçlanan *tecavüz* -kimi erkek ve kadın psikanalistler tarafından kadının *jouissance*'ının doruğu olarak tanımlanır-[32] cinsel ilişkinin asıl modeline dönüşmüştür.

- *Kadın yüceltmeye neden bu kadar az muktedirdir*? O da *babanın üstbenine bağımlı mı kalır*? Kadının toplumsal rolü "işin ürettiği sözleşme düzenine" neden hâlâ büyük ölçüde "aşkın"dır? "Ayrıca paternalizm çökerken evliliğin statüsünü hâlâ koruması bunun bir etkisi midir?" ("Propos directifs") Belki de bu iki soru, kadının hiçbir iş sözleşmesi olmadan ve bu sözleşmenin yerini alan evlilik sözleşmesi yoluyla, ev içi işleri yerine getirmeye tabi kılındığı gerçeğinde birleşir.

Kadınlara çizilen "kader"e, bilhassa da "cinsel" kadere, genellikle, cinsel soğukluğun kadınlarda sık görülmesinin nedenleri arasında kabul edilen anatomiye ve biyolojiye dayandırılan bu kadere dair, psikanalizin doğurabileceği sorular elbette bunlardan ibaret değildir.

Ama ne olursa olsun *bu kaderi tarihsel olarak belirlemiş olan etkenlerin araştırılması gerekir*. Bu demektir ki psikanaliz, kendi teorik ve pratik alanının sınırları üstüne yeniden düşünmeli,

31 S. Freud, "Pulsions et destins de pulsions", *Métapsychologie,* Gallimard,Idées içinde.

32 Bkz. Freud, "La féminité"; H. Deutsch, , "La psychologie des femmes" ve M. Bonaparte, *Sexualité de la femme*.

farkında olmasa da izlerini taşıdığı kültürel arka planı ve ekonomiyi, bilhassa da ekonomi politiği "yorumlamaya" girişmelidir. Ayrıca psikanaliz, Batı'nın genel ekonomisi içinde kadına hiçbir statü tanımlanmamışken, kadın cinselliğini yalnızca kendi içinde tartışmanın mümkün olup olmadığını da kendine sormalıdır. Batı'da yüzyıllardır egemen olan *mülkiyet rejimlerinde, felsefe sistemlerinde ve dinsel mitolojilerde* kadına nasıl bir rol biçilmiştir?

Bu açıdan bakarsak, *fallusun* (Fallus'un), *kendi imtiyazlarını kıskanan bir tanrının güncel bir figürü* olduğundan, tam da bu sebeple, bilhassa cinsiyet konusunda, bütün söylemlerin nihai anlamı, hakikatin ve özgülüğün [*la propriété*] ölçüsü, bütün arzuların göstereni ve /veya nihai gösterileni olduğunu iddia ettiğinden, ayrıca patriyarkal sistemin amblemi ve faili olarak, babanın (Babanın) ismine arka çıkmayı sürdürdüğünden pekâlâ şüphe edebiliriz.

Söylemin İktidarı, Dişilin Tabi Kılınması

Söyleşi[1]

Kitabınıza neden Freud'un bir eleştirisiyle başlıyorsunuz?

Doğrusunu söylemek gerekirse *Speculum*'un[2] bir başı ya da sonu yok. Metnin, daha doğrusu metinlerin mimarisi, "dişil"in kendisine genellikle tayin edilen "bastırılan", "denetlenen" konumundan başka hiçbir yer bulamadığı bir planın çizgiselliğini, böyle bir söylemin teleolojisini altüst eder.

Üstelik Freud'la "başlayıp" Platon'la "bitirerek" tarihi tersine katetmiş oluyoruz. Ama bu ters çevirme "içinde" bile kadın sorusu henüz ifadeye kavuşturulmuş olmaz, dolayısıyla terse çevirmekle yetinemezdik. "Ortadaki" metinlerde -yine, *Speculum*'da- bu ters çevirmenin ortadan kalkmış gibi görünmesinin nedeni de budur. Zira mühim olan, temsilin *yalnızca* "eril" parametrelere göre, yani fallokratik bir düzene göre kurgulanışını bozmaktır. Asıl mesele, bu düzeni tersine çevirmek değil -ne de olsa bu yine aynı sonucu verecektir- bu düzenin yasasından kısmen azade olan bir "dışarı"dan yola çıkarak, onu sekteye uğratmak, dönüştürmektir.

1 Bu söyleşi ilk kez *Dialectiques*, sayı 8 (1975) içinde yayımlanmıştır.

2 *Speculum de l'autre femme* (Paris, 1974) [Türkçe baskısı Otonom Yayıncılık tarafından yayına hazırlanıyor].

Ama *neden Freud'un eleştirisiyle başladığım* sorusuna geri dönersem:

Çünkü Freud cinselliğin teorisini oluştururken, örtük, saklı ve meçhul bir şey olarak kaldığı halde bütün süreç boyunca işlemeyi sürdüren bir unsuru gün ışığına çıkarmıştır; *bütün bilimlerin hakikatinin, bütün söylemlerin mantığının altında yatan cinsel farksızlıktan*[3] bahsediyorum. Freud'un kadın cinselliğini tanımlama biçimi bunu açıkça gözler önüne serer. İşin aslı, bu cinsellik şimdiye kadar yalnızca eril cinsiyete göre tanımlanmıştır. Freud açısından, farklılıkları cinsellik ediminde ya da daha genel konuşursak, bir toplumun ve kültürün işleyişini düzenleyen imgesel ve simgesel süreçlerde birbirine eklemlenen *iki ayrı cinsiyet* yoktur. "Dişil", değer tekelini elinde tutan eril cinsiyetin tersi olarak görüldüğünden dolayı, yalnızca kusuru ya da köreltilmişliği açısından tarif edilir. "Penis hasedi"nden bu kadar çok dem vurulmasının nedeni budur. Kadının bütün cinsel gelişimine erkeklik organından eksik oluşunun, dolayısıyla bu organa sahip olmaya can atmasının, onu kıskanmasının, onu talep etmesinin yön verdiğini nasıl kabul edebiliriz? Bu cinsel evrimin asla dişil cinsiyetin kendisine göre anlaşılamayacağı anlamına mı gelir bu? Kadın cinselliğine dair bütün tanımlamalar, dişil cinsiyetin pekâlâ kendi "özgüllüğü"nün olabileceğini göz ardı eder.

Bütün bunların üstünden bir daha geçelim mi?... Freud'a göre, küçük kız başta küçük bir oğlan çocuğundan başka bir şey değildir; iğdiş edilme, kız çocuğu açısından, erkeklik organına sahip olmadığını kabullenmek anlamına gelir; bunun üzerine, annesinden yüz çevirir, ondan "nefret" eder, çünkü annesinin sahip olduğunu düşündüğü o değer verilen organa aslında sahip olmadığını fark eder; kız çocuğunun anneyi reddi, kendisi de dahil -ve aynı sebeple- bütün kadınları reddetmesini beraberinde getirir; kız çocuğu kendisi gibi başka hiçbir kadının da sahip

3 *L'indifférence sexuel:* Kadın kendi cinsel farkı üzerindeki bütün haklarından mahrum bırakılıp, bütün cinselliği eril parametrelere göre tanımlandığından, *indifférence*'ı hem (eril cinsiyetten) "farksızlık, farklılaşmamışlık", hem de kadının bu konumundan dolayı mahkûm olduğu "kayıtsızlık, yabancılaşma" durumu olarak anlayabiliriz – ç.n.

olmadığı bu şeyi, yani fallusu elde edebilmek için babasına yönelir; kadının çocuk sahibi olma arzusu erkeklik organının bir eşdeğerine nihayet sahip olma arzusuna karşılık gelir; böylece kadınlar arasındaki ilişki ya "erkeklik organı"na sahip olmak için verilen bir mücadeleyle ya da homoseksüellikte, erkekle özdeşleşmekle belirlenir; kadınlar olur da toplumla ilgili meselelere ilgi gösterirlerse bunun tek sebebi, elbette, eril cinsiyetin sahip olduğu güçlerle eşit güçlere sahip olmaya can atmalarıdır vs. Bu önermelerin hiçbirinde söz konusu edilen, kadının kendisi değildir: Dişil, erkek cinselliğinin işleyişini zorunlu olarak tamamlayan bir unsur, daha sık olarak da, erkek cinselliğinin kendini pek tabii fallik bir biçimde temsil etmesine izin veren bir olumsuzdur sadece.

Aslında Freud olanı söylemekten başka bir şey yapmaz. Bir kadın cinselliği, dolayısıyla da bir erkek cinselliği icat etmiş değildir. O bir "bilim adamı" olarak bunları yalnızca açıklamaktadır. Ama sorun şu ki meşgul olduğu verileri belirlemiş olan tarihsel etkenleri hiçbir şekilde araştırmaz. Sözgelimi, kadın cinselliğini onu nasıl görüyorsa öyle alır ve *norm* olarak kabul eder. Kadınların acılarını, semptomlarını, tatminsizliklerini bireysel yaşam öyküleri açısından yorumlar ve bu kadınların "patoloji"lerinin toplumun ya da kültürün belli bir durumuyla ilişkili olup olmadığını sorma gereği duymaz. Böylece genellikle, kadınların taleplerini susturup, onları babanın hâkim söylemine, babanın yasasına yeniden tabi kılmanın ötesine geçemez.

Ayrıca Freud'un bizzat dahil olduğu patriyarkal iktidar yapısı ve ideoloji, kendi teorisinde birtakım iç çelişkilere yol açar.

Sözgelimi, erkeğin arzusuyla uyuşmak isteyen kadın onun annesiyle özdeşleşmek zorundadır. Bu ise, aşk/sevgi nesneleri aynı olduğundan dolayı, bu adamın bir biçimde çocuklarının kardeşine dönüşeceği anlamına gelir. Böyle bir yapı içinde, Oidipus kompleksinin çözülüşü sorunu, dolayısıyla da Freud'a göre, bununla bağıntılı olan, cinsiyetler arasındaki farklılık sorunu nasıl ortaya konacaktır?

Freud'un söyleminin analiz edilmemiş bir geleneğe ait olduğunun başka bir "semptomu" da, hakikatin çürütülemez bir ölçütü olarak anatomiye başvurmasıdır. Oysa hiçbir bilim kusursuz değildir, bilimin de bir tarihi vardır. Ayrıca bilimsel veriler de birçok farklı biçimde yorumlanabilir. Ama bunların hiçbiri, Freud'un erkeğin saldırgan etkinliğini, kadının ise edilginliğini, başta üremeye ilişkin olanlar olmak üzere, anatomik-fizyolojik unsurlara göre gerekçelendirmekten alıkoymaz. Oysa biliyoruz ki yumurta Freud'un iddia ettiği kadar edilgin değildir ve sperm hücresi onu ne kadar seçiyorsa o da bu hücreyi en az o kadar seçmektedir. Bunu psişik ve toplumsal düzeye aktarmayı deneyelim... Freud da penisin değerinin üreme organı olarak statüsünden ileri geldiğini öne sürer. Buna karşılık, üremeye en az penis kadar katkıda bulundukları, hatta üreme için çok daha vazgeçilmez oldukları halde kadının genital organları, bu statünün narsisist nimetlerinden faydalandırılmaz. Üstelik Freud'un cinselliğin gelişimini gerekçelendirmek için öne sürdüğü anatomik referansların hemen hepsi üremeyle ilişkilidir. Peki, Freud bu hipotezle neredeyse hiç ilgilenmemiştir ama, cinsel işlev üreme işlevinden ayrılabilirse ne gibi sonuçlarla karşılaşılacaktır?

Gelgelelim Freud, kadının cinsel gelişimine dair açıklamasında aldığı teorik konumu gerekçelendirmek için anatomiye başvurmak zorundadır. Bu bağlamda "Ne yapabiliriz?" diye sorar. Soruya Napolyon'un bir sözünü değiştirerek yanıt verir: "Anatomi kaderdir." İşte bu anatomik kader adına, doğanın libido açısından kadınları daha az kayırdığı düşünülecektir; kadınlar genellikle daha soğuktur, erkekler kadar saldırgan değildirler, sadist değildirler, sahiplenici değildirler, yumurtalıklarının ne kadar hermafrodit olduğuna bağlı olarak homoseksüeldirler; bir biçimde "melez bir kalıtım" yoluyla olmadıkça pay alamadıkları kültürel değerlere yabancıdırlar vs. Kısacası, cinsiyetlerinin değerinden tamamen yoksun bırakılmışlardır. Pek tabii, mühim olan, onları bundan kimin ve neden yoksun bıraktığının bilinmemesi, bu durumdan "Doğa"nın sorumlu tutulmasıdır.

Freud'a getirdiğiniz bu eleştiri psikanaliz teorisi ve pratiğine bir itiraz anlamına da geliyor mu?

Elbette, bu eleştirinin, ne psikanaliz karşısında eleştiri-öncesi bir yaklaşıma geri dönmekle ne de psikanalizin etkililiğini çoktan yitirmiş olduğunu söylemekle ilgisi vardır. Asıl mesele, psikanalizin işlemez hale gelen bazı içerimlerini ortaya çıkarmaktır. Freud'un teorisinin, söylemin felsefi düzenini temellerinden sarsmak için gerekli olan şeyi bizzat sunmuş olsa da, iş cinsiyetler arasındaki farklılığın tanımlanmasına geldiğinde, bu söylemin boyunduruğundan çıkamadığını dile getirmektir.

Mesela, Freud sonradan etki, üstbelirlenim, tekrarlama zorlantısı, ölüm dürtüsünü vs. vurguladığında ya da teorisi ve pratiğinde, bilinçdışı denen mekanizmaların "özne"nin dili üzerindeki etkilerine işaret ettiğinde "şimdi"yi, "mevcudiyet"i kavramsallaştırmanın belli bir biçimini de temelinden sarsar. Fakat kendisi de belli bir logos ekonomisinin tutsağı olduğu için, cinsel farkı Aynıya *apriori* bir değer atfederek tanımlar ve sırf kendi kanıtlamasını desteklemek uğruna, analoji, karşılaştırma, simetri, ikili karşıtlıklar vs. gibi eskiden kalma yöntemlere başvurmaya devam eder. Hiç sorgulamadığı bir "ideoloji"nin mirasçısı olarak, "eril"i tek cinsel model olarak öne sürer, arzunun herhangi bir temsilinin bu modeli ölçü olarak almak, bu modele uymak zorunda olduğunu savunur. Freud böylece temsil sahnesinin bütün önvarsayımlarını açık hale getirir: Bu temsilin altında yatan *cinsel farksızlık* onun tutarlılığını ve kapalılığını güvence altına alır. Dolaylı bir biçimde de olsa, bunun bir analizini sunar. Ama bilinçdışı ekonomi ile cinsiyetler arasındaki farklılığın nasıl eklemlenebileceğine dair hiçbir şey söylemez. Teorideki ve pratikteki bu eksiklik bilinçdışının sahnesinin sınırlandırılmasıyla pekâlâ sonuçlanabilir. Yoksa, tersine, bu sahnenin açımlanmasında *yorumlayıcı bir kaldıraç* işlevi görebilir mi?

Öyleyse bilinçdışına atfedilen birtakım özelliklerin, kısmen, bilincin mantığıyla denetlenmekte olan dişil cinsiyete isnat edilip edilemeyeceğini sorabiliriz. Dişil, bir bilinçdışına *sahip* midir ya da

bilinçdışının *kendisi* midir? vs. Bu soruları yanıtsız bırakmak, kadının psikanalize tabi tutulmasının onun eril tipte bir topluma uydurulmasıyla aynı şey olduğunu kabul etmek anlamına gelir.

Hiç şüphe yok ki dişili bastırmayan bir toplumda psikanalitik kavramların neye benzeyeceğini bilmek çok ilginç olurdu. "Özgül" olarak dişil bir cinselliğin tanınması yalnızca eril cinsiyetin, nihayetinde babanın elinde tuttuğu değer tekeline itiraz etmek anlamına geleceğine göre, patriyarkadan farklı bir simgesel sistemde Oidipus kompleksi nasıl bir anlama gelirdi?

Ama bugün yasayı koyan, bu patriyarkal düzendir. Bunu bilmezlikten gelmek, bu düzenin, egemenliğini mümkün kılan koşulları hiç sorgulamadan, egemenliğini devam ettirmesine izin vermekten başka bir sonucu olmayacak kadar naif bir tutumdur. Freud'un -ya da daha genel olarak, psikanaliz teorisinin- cinselliği konu edinmesi, söyleminin nesnesine dönüştürmesi, onu *söylemin, hele de kendi söyleminin nasıl cinsiyetlendirilmiş olduğunu* yorumlamaya hiçbir zaman götürmez. Freud'un kadın cinselliğine dair hiçbir tereddüde yer bırakmayacak kadar "eril" yaklaşımı ve kadın analistlerinin teorik katkılarına son derece sınırlı bir ilgi göstermesi de bunu kanıtlar. Cinsel fark söz konusu olduğunda Freud söylemin üretiminin önvarsayımlarını analiz etmez. Başka bir deyişle, Freud'un teorisi ve pratiğinin temsil sahnesinin önüne koyduğu sorular, bu sahnenin nasıl cinsiyetlendirilmiş olduğu sorusunu içermez. Freud'un katkısı, tam da böyle bir eklemlemeyi barındırmadığı için, bilhassa cinsiyetler arasındaki farklılık söz konusu olduğunda, bir ölçüde metafizik *apriori*'lerin tutsağı olarak kalır.

... Ve bütün bunlar sizi felsefe tarihini belirlemiş olan metinleri yorumlayarak yeniden okumaya götürdü.

Kesinlikle. Sırf naiflikten -bazen de taktik gereği- sınırlı ya da marjinal bir meseleyle meşgul olmadığımız sürece, asıl sorgulamamız ve *düzenini bozmamız* gereken şey, felsefi söylemin ta kendisidir, zira diğer bütün söylemlerin yasasını o koyar, o bütün söylemlerin söylemidir.

Bu söylemin sistematikliğinin gücünün, tutarlığının kuvvetinin, konuşlandırmalarının kaynağının, yasasının ve değerinin genelliğinin neye dayandığını soruşturabilmek için ona geri gitmek gerekiyordu. Başka bir deyişle, üstünlük *konumunun* nereden geldiğini ve tarihin çeşitli üretimlerini nasıl yeniden kendine mal edebildiğini bulup çıkarmak gerekiyordu.

Felsefi logosun bu hâkimiyeti, büyük oranda, *diğer her şeyi Aynının ekonomisine indirgeme gücünden* kaynaklanır. Bu söylemin teleolojik olarak kurucu projesi, ötekini/başkayı Aynı içinde saptırma, eğdirme ve indirgeme projesidir. Ve belki en geniş anlamıyla alınırsa, "eril bir özne"nin kendi kendini temsil ettiği sistemler içinde *cinsiyetler arasındaki farklılığı silme* projesidir.

İşte bu yüzden, felsefi söylemin -idea, töz, aşkınsal öznellik, mutlak bilgi gibi- çeşitli figürleri içinden, dişilden ödünç aldıkları dişil unsurları çekip çıkarmak ve dişile borçlu olduklarını "iade etmeleri"ni sağlamak istiyorsak, tüm bu figürleri "yeniden açmak" zorundayız. Bu birçok araçla, bir sürü farklı "yoldan" yapılabilir. Ama bu yollardan hiç olmazsa birkaç tanesine birden başvurmak şarttır.

Bunlardan biri, *sistematikliğin kendisini mümkün kılan koşulların* araştırılmasıdır: Söylemsel bir ifadenin tutarlılığı, üretilmesini mümkün kılan koşullar hakkında, söylemde bunlar hakkında ne söylüyor olursa olsun, aslında nelerin üzerini örtmektedir? Mesela konuşan öznenin kendini üretmek ve yeniden üretmek için beslendiği "*madde*"; mesela felsefede tanımlandığı şekliyle temsili mümkün kılan skenografi,[4] yani temsil tiyatrosunun mimarisi, mekân-zamanda çatılışı, geometrik düzeni, dekorları, oyuncuları, bunların birbirlerine göre konumu, birbirleriyle diyalogları, hatta trajik ilişkileri. Tabii, tüm bunları göz önünde bulundururken, genellikle gizlenmiş olan, logosun, öznenin, kendini çoğaltmasına, kendi kendinden yansımasına izin

4 Skenografi: Bir gösteri, etkinlik için ışık, ses, görüntü ya da teknik araçlardan yararlanarak sahne ya da manzaralar yaratma – ç.n.

veren *aynayı* da asla unutmamak da gerekir. Sahne üzerindeki bütün bu müdahaleler yorumlanmadan bırakıldıkları sürece ona tutarlılık kazandırır. Tam da bu yüzden, her söylem figürünün "mevcudiyet"e yüklenen değerle arasındaki palamarı gevşetmek istiyorsak, tüm bu müdahaleleri yeniden gerçekleştirmemiz gerekir. Felsefe tarihinin belli dönemlerine adını vermiş olanlardan başlayarak, her filozof için, maddenin bitişikliğinden nasıl kopulduğunu, bu sistemin hangi parçalardan nasıl bir araya getirildiğini, speküler ekonominin nasıl işlediğini ortaya koymak gerekir.

Yorumlamaya dayalı bu yeniden okuma aynı zamanda *psikanalitik bir* çaba olmuştur daima. Her felsefede, hatta belki genel olarak felsefede bilinçdışının nasıl işlediğine bu yüzden eğilmek gerekir. Onun bastırma yöntemlerine, doğruyu yanlıştan, anlamlıyı anlamsızdan vs. ayırarak onun temsillerine dayanak oluşturan dilin nasıl yapılandığına dikkat kesilmek gerekir. Bu elbette filozofların sözcelerini tek tek, bir biçimde simgesel olarak yorumlamak zorunda olduğumuz anlamına gelmez. Ayrıca bu yolu izlesek bile "köken"in gizemi yine hiç çözülemeden kalacaktır. Asıl sorun, her söylem figürünün *"grameri"nin* işleyişini, sözdizim yasalarını ya da şartlarını, imgesel düzenlenişlerini, metafor ağlarını ve pek tabii, sözce olarak ifade etmediklerini, yani *sessizliklerini* soruşturmaktır.

Fakat gördüğümüz üzere, dilbilimden yardım alsa bile, psikanaliz dişil cinsiyetin söylem içinde dile getirilmesi sorununu çözüme kavuşturmayı başaramaz. Freud'un teorisinin, bir sahnenin provasını alır gibi -en azından cinsiyetler arası ilişki söz konusu olduğunda- dişilin bu sahnedeki işlevini açıkça ortaya koymuş olması bile bunu değiştirmez. *O halde geriye yalnızca söylemsel mekanizmayı "tahrip etmeye" çalışmak kalıyor.* Bu ise hiç kolay bir iş değildir... Sonuçta, bu kadar sıkı örülmüş bir sistematikliğin içine nasıl girilebilir?

İlk aşamada, bunun belki de tek bir "yolu" vardır, tarih boyunca dişile atfedilmiş olan *taklit*çilikten bahsediyoruz. Dişile

biçilen bu rolü, şimdi bile bile üstlenmek gerekir. Bu da daha baştan, bir boyun eğdirme biçimini bir olumlamaya çevirmek, böylece onun önüne geçmeye başlamak demektir. Bunun yerine, dişil olan lehine, bu duruma doğrudan meydan okumak ise, (eril) bir "özne" olarak konuşmayı talep etmek, yani cinsel farksızlığı sürdürmeye yarayan "düşünülür olan"la bir ilişkiyi baştan kabul etmek anlamına gelir.

Öyleyse bir kadın açısından taklitle oynamak, söylem tarafından sömürüldüğü yeri ona indirgenmesine izin vermeden yeniden ele geçirmesi demektir. Başka bir deyişle, "duyulur"un, "madde"nin tarafına düşen kadının, eril bir mantık içinde ve böyle bir mantık tarafından, bilhassa kendisi hakkında geliştirilmiş olan "idealara" kendini yeniden sunması, ama bu sefer, oyunbaz bir tekrarla, görünmez kalması gerekeni, yani dişilin dil içinde olası bir işleyişinin üzerinin nasıl örtüldüğünü, "görünür" kılması demektir. Bu aynı zamanda, kadınların tam da bu işlevin içine öylece yeniden çekilemedikleri için bu kadar iyi taklit yapabildiklerini "açığa çıkarır." *Kadınlar aynı zamanda hep başka yerdedir*; işte "madde"nin ve aynı zamanda "*jouissance*"ın varlığında ısrar ettiğinin başka bir kanıtı.

"Madde"nin başka yeri: Kadınlar taklitle böyle oynayabilirler, çünkü taklidin işleyişini yeniden besleyebilirler. Yoksa bu işleyişi oldum olası onlar beslemiş olduğu için mi? Taklitte geçilmesi gereken "ilk" sınav doğayı (doğadan) yeniden-üretmek değil midir? Doğaya biçim kazandırıp onu kendine mal etmek değil midir? Kadınlar tam da "doğa"nın koruyucusu olduklarından, erkekler için, hatta belki logos için, taklidin kaynağını sağlayan, dolayısıyla da mümkün kılan da bizatihi kadınlar değil midir?

İşte -fallik düzen içinde- ters çevirme hipotezinin daima mümkün olduğu yer elbette burasıdır. Yeniden-benzetim kırmızı kan olmadan olmaz. Anne-madde-doğa spekülasyonu ebediyen beslemelidir. Gelgelelim bu yenilenen-kaynak, düşünümün artığıymış gibi reddedilir; düşünüme direndiği için, delilik gibi görülerek, onun dışına atılır. Besleyici fallik anne böylece bir çiftdeğerlilik kazanırken, bu işlevde kadının *jouissance*'ı bir kenara atılır.

Kadının *jouissance*'ının bu "başka yeri" ise, öncelikle, aşkınsallıkta *ek-staza*[5] dayanak olduğu yerde aranmalıdır, yani erkeklerin/insanların[6] "Tanrı"sı biçiminde genel bir sonuca vardırılmış olan bir narsisizm için güvence işlevi gördüğü yerde. Bu *jouissance* bu rolü ancak dikkatli bir incelemenin elinden kaçması, kendi kendini temsil etme yetisi olmayan "bakireliği" pahasına oynayabilir. Mantıksal işleyişin dayanaklarını sorgulamasına izin verilmeyecekse, bu *jouissance*'ın dilde, kendi dilinde ifade edilemez olarak kalması gerekir. Kadınlara bugün en çok kendi *jouissance*'larını dile getirmelerinin yasaklanmasının nedeni budur.

Kadının *jouissance*'ının bu başka yeri, ancak *bütün spekülasyonların altında yatan aynanın içinden geçme* pahasına bulunabilir. Çünkü bu *jouissance* bir düşünüm ya da taklit sürecinde konumlanmış değildir; bu sürecin ne berisinde, yani bütün dile kapalı olan ampirik dünyadadır, ne de ötesinde, yani erkeklerin/insanların Tanrı'sının kendine yeter sonsuzluğundadır. Onun asıl yaptığı, bütün bu kategorileri ve kesintileri fallik arzunun kendini söylem içinde temsil etmesinin gerekliliklerıyle ilişkilendirmektir. İşte bu oyunbaz ve bozguncu geçişler, kadının "özduygulanım"ının yerini yeniden keşfetmesine olanak tanır. Buna kendi "tanrı"sının yeri de diyebiliriz. İkili olduğu kabul edilmediği sürece, kendisine her müracaat edildiğinde, dişili gerisin geri fallokratik ekonomiye sürükleyecek olan tanrı.

"Dişil" bir yeri yeniden keşfetmek üzere söylemi yeniden katetmek bir dil çalışmasını/ dil üstüne belli bir çalışmayı da gerektirir mi?

Bu elbette söylemin işleyişini, onun tutarlılığının güvencesi altında olan sözce tipinde kalarak yorumlamaya çalışmak demek değildir. *Speculum* üstüne söylenebilecek her söz, yapılacak her tartışma da bu riski içerir. Hatta daha genel olarak, kadın me-

5 Fransızca *extase* sözcüğünün kökeninde, "dışarıda durma", "kendinden dışarı çıkma" anlamlarına gelen Yunanca *ekstasis* sözcüğü yatar. Sözcüğün köken anlamı, "varoluş" anlamına gelen "ek-sistance"la da bağlantılıdır. Aynı sözcük zaman içinde "kendinden geçme, esrime" anlamında, zihnin belirli bir durumunu anlatmak için de kullanılmıştır.– ç.n.

6 Latin kökenli dillerde "insan" ve "erkek" (*homme)* aynı sözcükle karşılanır – ç.n.

selesi üstüne her söz, her tartışma için de bunu diyebiliriz. Zira kadın*dan* ya da kadın üstüne konuşmak, dişili yeniden onu bastıran, sansürleyen ve tanımayan bir mantığın içinden ele almaya varabilir ya da böyle anlaşılabilir.

Başka bir deyişle, sorun, kadının öznesi ya da *nesnesi* olduğu yeni bir teori geliştirmek değil, teorik makinenin kendisini bozmak, onun fazlasıyla tekanlamlı bir hakikat ya da anlam üretme iddiasını askıya almaktır. Böyle bir çaba, kadınların yalnızca, bilgide erkeklerle eşit olmayı arzulamadıklarını varsayar. Dişilin hâlâ onto-teo-lojiyi model alan bir mantığını oluşturmak konusunda erkeklerle rekabet etmek gibi bir iddialarının olmadığını, aksine bu soruyu logosun ekonomisinden kurtarmaya çalıştıklarını varsayar. Dolayısıyla soruyu "Kadın nedir?" diye sormadıklarını. Bunun yerine, dişilin söylemin içinde eksiklik, kusurluluk, öznenin taklidi ya da terse çevrilmiş kopyası olarak tanımlanma biçimini tekrar ederek-yorumlayarak, dişilin tarafında bu mantığın *düzenini bozan bir fazlanın* bulunabileceğine işaret ettiklerini varsayar.

Ancak dişil kendi "üslubunu" reddetmediği sürece, sağduyuyu aşabilecek olan bir fazla. Geleneksel bakış açısı, bu üslubu hiç de bir üslup olarak tanımayacaktır elbette.

Kadının bu "üslubu" ya da "yazısı" genellikle fetiş sözcükleri, düzanlamlı terimleri, yapılandırılmış biçimleri ateşe verir. Bu "üslup" görmeye ayrıcalık tanımaz, her figürü aynı zamanda *dokunsal* da olan kaynağına geri götürür. Bu kaynakta bir tür birlik oluşturmaksızın, kendini bir birlik olarak oluşturmaksızın kendine yeniden dokunur. *Eşzamanlılık* onun "özgülüğü"dür. Şu ya da bu biçimi alan olanaklı bir kendiyle özdeşlikte durup kalmayan bir özgülük. Daima *akıcıdır*, ama akışkanların idealleştirilmesi zor olan özelliklerini, birbirine sonsuzca yakın olan iki komşunun birbirlerine sürtünerek bir dinamizm oluşturduklarını unutmamak gerekir. Onun "üslubu" sağlam bir şekilde inşa edilmiş biçimlere, figürlere, idealara ya da kavramlara direnir ve bunları infilak ettirir. Onu bir üslup olarak görmekte zorlanan

bir söylemselliğin bizi inandırmaya çalışacağı gibi, bir üsluptan yoksun olduğu anlamına gelmez bu. Ama doğruya doğru, bu "üslup" bir tez olarak öne sürülemez, "ortaya koyma"nın nesnesi haline getirilemez.

Hatta "kendine dokunma" ve "yakınlık" motifleri bile, birbirlerinden yalıtılırlarsa ya da sözcelere indirgenirlerse, fiilen, dişili söyleme temellük etmeye dönük bir çabaya dönüşebilir. Bu durumda, "kendine dokunma"nın -bu dokunuşun-, özgülükten ziyade yakın olana duyulan arzunun, herhangi bir *merkezileştirmeye*, *merkezciliğe* indirgenemeyen bir mübadele tarzını içerip içermediğine yine bakmak gerekir. Bilhassa da dişil "özduygulanım"da "kendine dokunuşun", nasıl da hiç durmadan birinden diğerine geri sekmeye benzediğini ve bu oyunda yakınlığın herhangi bir uygunlaştırma ya da temellük çabasını nasıl allak bullak ettiğini akılda tutarak.

Ama elbette, bunlar dil üstüne, dille çalışmakla ilişiği olmayan "motif"lerden ibaret olsalardı söylemsel ekonomi her nasılsa öyle var olmaya devam ederdi. Madem öyle, dişile alan bırakacak olan bu dil çalışmasını nasıl yeniden tanımlayabiliriz? Öncelikle, ikilik yaratan ve aynı anda ikileyen her ayırma, sözcelem ile sözce arasındaki ayrım da dahil, bozulmalıdır. Terse çevrilemeyen, ayrıca *bu ters çevirmenin fazladan*'ına [*l'en-plus*] da geri gönderilemeyen hiçbir şey *vazedilmemelidir*. Başka bir deyişle, söylemin, hatta metinlerin bir ön bir de arka yüzü yoktur, aksine bir yüzden diğerine geçmek, her seferinde, sağduyuyu ayakta tutan arkalı önlü yapıya direnç gösteren şeyleri bile "işitmeyi/anlamayı" mümkün kılar. Vazedilen her anlam için -her sözcük, sözce, cümle ve elbette her fonem, her harf için- bunu yapacaksak, çizgisel bir okumaya artık izin vermeyen bir biçimde ilerlememiz gerekir. Yani sözcüğün, sözcenin ya da cümlenin sonunun başı üzerindeki geriye dönük etkisini göz önünde bulundurmalıyız ki sonradan etkisi de dahil, teleolojik etkisinin gücünü dağıtabilelim. Bu yöntem, dilde işlemekte olan, yatay ve dikey yapılar arasındaki karşıtlığa da uygulanabilir.

Bu yoldan ilerlemek, ancak söylemin *speküler oyununu*, yani bu söylem içinde öznenin kendi kendini yansıtan (düzleştirilebilen) ekonomisini her "an" yorumlarsak mümkün olabilir. Bilhassa duyulur ile düşünülür arasındaki ayrılığı tesis eden ve böylece "dişil"in tabi kılınmasını, boyun eğdirilmesini ve sömürüsünü mümkün kılan bu ekonomiyi.

Böylece bu dil çalışması, söylemin onu da olduğu gibi bırakacak şekilde manipüle edilmesine engel olmaya çalışır. Söylemin illa sözcelerini değil, daha önemlisi, *oto-lojik* önvarsayımlarını dokunulmadan bırakacak şekilde manipülasyonuna. Bu çalışmanın amacı, *fallosantrizmin*, *fallokratizmin* palamalarlarını gevşetmek, böylece erili kendi diline geri götürmek ve başka bir dilin olanağının önünü açmaktır. Bu demektir ki eril, artık "bütün/hepsi" [*tout*] [7] olmayacaktır. Bütün/hepsi'nin özelliklerini tek başına tanımlayamayacak, kapsayamayacak, sınırlandıramayacaktır. Bütün değerleri tanımlama hakkı -kötüye kullanılan bir temellük etme ayrıcalığı da dahil- artık ona ait olmayacaktır.

Felsefi düzene getirdiğiniz bu eleştiri ve bu dil çalışması, aynı zamanda politik bir meseleye de işaret etmiyor mu?

Felsefi dil üzerinde, felsefi dil içinde gerçekleştirilen bütün işlemler, özü itibariyle politik olan bu söylemin doğası gereği, istedikleri kadar dolaylı olsunlar, politik olarak belirlenmiş içerimlere sahip olacaktır.

O halde sorulması gereken ilk soru şudur: Erilin tarif ettiği bir düzen içinde, kadınlar sömürülmelerini nasıl analiz edebilir, kendi taleplerini nasıl kayda geçirebilir? *Böyle bir düzen içinde*

7 Irigaray, Lacan'ın kadınların simgesel düzen içindeki konumunu tanımlamak için kullandığı "pas-tout" [bütün-olmayan/hepsi-değil] terimine atıf yapıyor: "Bir erkek, bir gösterenden başka bir şey değildir. Bir kadın, bir erkeği gösteren olarak arar. Bir erkek ise bir kadını -burası size tuhaf gelecek- sadece söylem aracılığıyla konumlanan şey olarak arar; çünkü iddiam doğruysa, yani kadın bütün-olmayan/hepsi-değil ise, kadında söylemden kaçan bir şey vardır her zaman" [Jacques Lacan, *Yine/Hâlâ*, çev. Murat Erşen, Metis Yayınları, Üçüncü Baskı, 2023, s. 41] – ç.n.

kadınların politikası diye bir şey mümkün olabilir mi? Bu politika, politik sürecin kendisinde nasıl bir dönüşümü gerektirir?

Bu açıdan, kadın hareketleri politik yaşamın biçimlerine ve doğasına, iktidarların ve iktidar ilişkilerinin mevcut oyununa karşı çıktıklarında aslında fiilen kadınların statüsünü dönüştürmek için uğraşıyorlar. Bunun tersine, bu aynı hareketler iktidar yapısını olduğu gibi bırakıp, sadece iktidarın dağılımında bir değişimi amaç edindiklerinde, bilerek ya da bilmeyerek, kendilerini yeniden fallokratik bir düzene tabi kılıyorlar. Bu ikinci tutumu kesinlikle ve kararlılıkla reddetmek gerekir, zira bu tutum kadınların sömürüsünün üstünün çok daha incelikli bir biçimde örtülmesiyle sonuçlanabilir. İşin doğrusu, bu tutum fallik iktidarın dışında kalmak için kadın olmanın yeterli olduğuna dair naif bir kanıdan beslenir.

Ne olursa olsun, karmaşık sorulardır bunlar; ayrıca kadınlardan toplumsal haklar alanında eşit olmayı reddetmeleri beklenemez, bu da durumu daha da karmaşıklaştırıyor. Hem eşitlik hem farklılık talepleri aynı anda nasıl dile getirilebilir?

"Sınıf mücadelesi" ile "cinsiyet savaşı" ikilemini kabul ederek bunu yapamayacağımız açık. Sonuçta bu ikilemin amacı da, kadınların sömürülmesi sorununu eril tipte bir iktidar tanımı yoluyla indirgemektir. Daha doğrusu, bu ikilem kadınların "politika"sını, onu bir çırpıda erkeklerin mücadeleleriyle hizalayarak, ne zaman geleceği belli olmayan, sonraki bir tarihe erteler.

Bu bakımdan, göründüğü kadarıyla, *sınıflar arası ekonomik ezilme sistemi ile patriyarkal olarak adlandırılabilecek sistem arasındaki ilişki,* diyalektik bir analize yeterince tabi tutulmamış ve yine hiyerarşik bir yapıya indirgenmiştir.

Oysa "tarihte ortaya çıkan ilk sınıfsal antagonizma, tekeşli evlilikte erkek ile kadın arasındaki antagonizmanın ortaya çıkmasıyla ve ilk sınıfsal tahakküm, kadın cinsinin erkek cinsi

tarafından tahakküm altına alınmasıyla örtüşür."[8] Ya da: "Tüm bu çelişkileri içinde barındıran, kendisi de aile içindeki doğal işbölümüne ve toplumun birbirinden ayrı ve birbirine karşıt ailelere bölünmesine dayanan işbölümü, aynı zamanda, nicelik bakımından olduğu kadar nitelik bakımından da işin ve onun ürünlerinin bölüşümünü, daha doğrusu *eşitsiz* bölüşümünü; yani, rüşeym halini, ilk biçimini şimdiden, kadının ve çocukların evin erkeğinin kölesi olduğu aile içinde gördüğümüz mülkiyeti de içinde barındırır. Aile içindeki, elbette bu henüz çok kaba, gizli kölelik, ilk mülkiyettir ve bu mülkiyet, daha bu aşamada bile, mülkiyeti başkalarının emek gücü üzerinde hak sahibi olmak olarak tarif eden modern iktisatçıların tanımına eksiksiz uymaktadır."[9] Bu ilk antagonizma, bu ilk tahakküm, bu ilk biçim, bu ilk mülkiyet, bu çekirdekle ilgili olarak...bütün bunların, tarihin bir "ilk uğrağı"na, hatta "kökenlere" dair -neden mitsel demeyelim?- bir açıklamaya işaret ettiğini pekâlâ söyleyebiliriz. Şu da var ki bu en eski tahakküm bugün dahi yürürlüktedir ve şayet bu en eski tahakküm ile diğer tahakküm biçimini, idealist bir mantıkla hâlâ tuhaf bir biçimde uyumlu süreçler uyarınca, bir ikilik olarak almanın, birbirlerinin karşısına koymanın, birini diğerine tabi kılmanın gerekli olduğunu farz etsek bile, asıl sorun bunların birbirine nasıl eklemlendiğini tanımlayabilmektir.

Çünkü patriyarkal düzen gerçekten de, özel mülkiyetin aile reisinin çıkarına olacak şekilde örgütlenmesi ve tekelleştirilmesi olarak işler. Kadın ve çocuklar dahil olmak üzere, ailedeki mülkiyeti aile reisinin özel adı, babanın adı belirler. Onlar adına ne tür şartlar tayin edilmişse -kadın açısından, tekeşlilik; çocuklar açısından, erkeğin soyunun, bilhassa da bu adı taşıyan en büyük erkek çocuğun üstünlüğü- bütün bunların amacı, "büyük zengin-

8 F. Engels, *L'origine de la famille, de la propriété privée et de l'État*, Éd. Sociales, s. 64-65 *[Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 53 (çev. değiştirilmiştir)].

9 Marx-Engels, *L'idéologie allemande, Éd. Sociales*, s. 61 *[Alman İdeolojisi*, çev. Tonguç Ok ve Olcay Gerdiönmez, Evrensel Basım Yayın, 2013, s. 39].

liklerin bir elde -daha doğrusu bir erkeğin elinde- toplanması"nı ve "bu servetin başka kimsenin değil bu erkeğin çocuklarına miras bırakılması"nı sağlamaktı; ama bu elbette "erkeğin açık ya da gizli çokeşliliğine kesinlikle engel değildi."[10] Bu durumda, kadın sömürüsünün analizi temellük etme biçimlerinin analizinden nasıl olur da koparılabilir?

Ama bugün bu sorunun başka bir gereklilikten doğduğunu da kabul etmek gerek. Ne de olsa erkek-kadın ilişkileri artık baba-anne işlevlerinin arkasına o kadar da gizlenmiyor. Erkek-baba/anne ilişkileri desek belki daha doğru. Sonuçta erkek, kamusal mübadelelere etkin bir biçimde katıldığından dolayı, hiçbir zaman sadece üreme işlevine indirgenmez. Kadın ise, özel mülkiyetin yeri olan "evde" hapis olduğundan dolayı, anneden başka bir şey olamamıştır. Ama bugün kadının üretim devrelerine katılmasının yanı sıra -hatta belki bunun da ötesinde- doğum kontrolünün ve kürtajın daha yaygın hale gelişi, onu o imkânsız rolüne, yani kadın olmaya geri döndürüyor. Doğum kontrolünden ve kürtajdan genellikle doğum oranlarını kontrol etmenin, hatta "yönetme"nin, "istenirse" anne olmanın olanaklarıymış gibi bahsedilse de, tüm bu yöntemlerin *kadının toplumsal statüsünü*, dolayısıyla da erkek ile kadın arasındaki toplumsal ilişkileri *dönüştürmenin* olanaklarını da içerdiği bir gerçektir.

Peki ama kadının üreme/yeniden üretim işlevinden bağımsız gerçekliği nedir? Göründüğü kadarıyla, kadına tanınan, bazen, belki de genellikle birbiriyle çelişen iki olası rol vardır. Kadın, *erkeğin eşiti* olabilir. Bu durumda, öyle ya da böyle yakın bir gelecekte, erkeklerle aynı ekonomik, toplumsal, politik haklara sahip olacaktır. Bu kadın, oluşum halindeki bir erkektir. Buna karşılık, mübadele piyasasında, özellikle ya da örnek olarak cinsel mübadele piyasasında, *dişillik* denen şeyi hâlâ korumak ve sürdürmek zorundadır. Kadının değeri, annelik rolünden, ayrıca "dişilliğinden" ileri gelir. Oysa bu "dişillik" aslında kadınlara erkeklerin temsil sistemlerinin dayattığı bir rol, bir imge ya da

10 Engels, *a.g.e.*, s. 73 [64 – çev. değiştirilmiştir].

bir değerden ibarettir. Dişilliğin böyle maske takmasıyla birlikte, kadın kendini yitirir, hem de kadını oynayarak kendini yitirir. Ama şu da var ki bu maskelenme, kadının karşılığını almadığı bir *emek* harcamasını gerektirir. Kadının hazzı, sadece erkek "özneler" tarafından tüketim ya da şehvet nesnesi olarak seçilmesinden gelmediği sürece, tabii. Üstelik kadın "piyasanın dışında"[11] kalmayı göze almadan, başka ne yapabilir ki?

Mevcut toplumsal düzende kadınlar, erkekler tarafından kullanılan ve mübadele edilen "ürün"lerdir. Ticari mal, "meta" statüsündedirler. Böyle bir kullanım ve alım satım nesnesi söz hakkı ya da daha genel olarak, mübadelelere katılma hakkını nasıl talep edebilir? Herkesin malumu olduğu üzere, metalar pazara kendi başlarına gidemezler, bir de düşünün ki konuşacaklar... Sonuçta, kadınlar gerek toplumumuz gerek kültürümüz tarafından tanınmadan kalan bir altyapı olmak zorundadır. Cinsiyetli bedenlerinin kullanımı, tüketimi ve dolaşımı, içinde asla "öznesi" olarak bulunmadıkları bir toplumsal düzenin örgütlenmesini ve yeniden üretimini güvence altına alır.

Dolayısıyla kadın, bilhassa cinsel mübadelenin, ama daha genel anlamda, ekonomik, toplumsal ve kültürel mübadelelerin işleyişinde de özgül bir sömürüye maruz kalır. Kadın kendi cinsiyetinin özgüllüğünü reddetmeye razı olmadığı sürece, bu mübadelelere yalnızca bir alım satım nesnesi olarak "girer." Dahası, bu cinsiyetin "kimliği" ona kendisine yabancı olan modellere göre dayatılmıştır. Kadının dile yalnızca onu kendiyle ve diğer kadınlarla ilişkisinden mülksüzleştiren "eril" temsil sistemler aracılığıyla erişebilmesi, kadınların toplumsal olarak aşağı konumunu daha da pekiştirir ve karmaşık hale getirir. "Dişil", ancak eril tarafından ve onun için tanımlanır ve bunun tersi "doğru" değildir.

11 Irigaray'ın burada kullandığı "hors commerce" ifadesini, "commerce" sözcüğünün diğer anlamlarını da gözeterek, "kadın ile erkek arasındaki yakınlık ilişkilerinin, cinsel ilişkilerin dışında" olarak da okumalıyız – ç.n.

Fakat kadınların üzerinde kurulan bu özgül tahakküm, "meta" olmak bakımından mübadele yasalarına içerilmiş olsalar da, bu aynı yasalara nazaran bir dışsallık konumunda bulunduklarından dolayı, onların "ekonomi politiğin bir eleştirisi"ni geliştirmelerine belki olanak da tanıyabilir. Ama bu sefer, içinde geliştirildiği söylemin, özellikle de bu söylemin metafizik önvarsayımlarının eleştirisinden vazgeçmeyen bir ekonomi politik eleştirisi. Ayrıca *söylemin ekonomisinin üretim ilişkilerinin analizi üzerindeki etkisini* hiç şüphesiz farklı bir şekilde yorumlayan bir eleştiri.

Zira kadınların madde-bedeninin sömürüsü olmasa toplumu düzenleyen simgesel işleyiş ne hale gelirdi? Tüketim ve mübadele nesnesinden ibaret olan, zorla konuşamaz hale getirilen kadınlar "konuşan öznelere" dönüşse bu işleyiş, bu toplum nasıl bir dönüşüme uğrardı? Eril, daha doğrusu fallokratik "modele" göre konuşmayan öznelere, elbette.

Kadınların bu dönüşümünün, bugün yasayı koyan, cinsiyetler arasındaki farklılık dahil her şeyin yasasını belirleyen ve böylece başka bir cinsiyetin, bir (dişil) başka'nın, yani kadının varlığını tasavvur bile edemeyen söyleme meydan okuması ise kaçınılmazdır.

Cosi Fan Tutti[1]

"Bildiğini varsaydığım kişiyi severim."

"Yalnız, onlar [kadınlar] ne söylediklerini bilmiyorlar, onlarla aramdaki bütün fark bu."[2]

Psikanaliz kadın cinselliği konusunda hakikat söylemini benimser. Hakikatin mantığının hakikatini söyleyen, yani *dişilin ancak eril öznelerin inşa ettiği modeller ve yasalar içinde ortaya çıktığını söyleyen söylem*. Bu da aslında iki değil yalnızca tek bir cinsiyet olduğu anlamına gelir. Cinselin tek bir pratiği ve temsili olduğunu. Dayanak noktası kadın cinsiyeti olan tüm o tarihiyle, gereklilikleriyle, zıtlarıyla, eksiklikleriyle, olumsuzu/olumsuzlarıyla birlikte...

1 Bu metin ilk kez *Vel*, sayı 2 (Ağustos 1975) içinde yayımlanmıştır. [*Cosi fan tutti*: Mozart'ın yazdığı iki perdelik operakomiğin adı. "Kadınlar zaten hep böyledir" anlamına gelir – ç.n.]

2 Bu bölümdeki bütün Lacan alıntıları onun *Encore, Le Séminaire XX* (Ed. du Seuil) kitabındandır [Türkçesi: *Yine/Hâlâ*, çev. Murat Erşen, Metis Yayınları, Üçüncü Basım, 2023 (Türkçedeki sayfa numaraları köşeli parantez içinde belirtilecektir)].

Bu *fallik* model patriyarkal toplum ve kültürün yaygınlaştırdığı, felsefe külliyatının içine kazınmış olan bütün o değerlerden pay alır: mülkiyet/özellik/özgülük [*propriété*], üretim, düzen, biçim, birlik, görünürlük... ve ereksiyon.

Psikanaliz, bu Batı geleneğini bir bakıma gayri ihtiyari tekrar ederek, onun temsil edildiği sahneyi yeniden üreterek bu geleneğin hakikatini, bu sefer *cinsel* olacak hakikatini gözler önüne serer.

Freud'dan öğrendiğimiz üzere, "normal bir kadının gelişimi"nin arkasında yalnızca tek bir itici güç vardır ve olabilir: "penis hasedi", yani değer konusunda kültürel bir tekel haline gelmiş olan cinsel organı kendine mal etme arzusu. Kadınlar bu organa sahip olmadıklarından dolayı ancak erkeklerin sahip olduğuna gıpta edebilir, bu organa sahip olamayacaklarından dolayı da ancak onun eşdeğerlerini bulmaya çalışabilirler. Ayrıca kadınlar ancak annelikle, dünyaya "penisin ikamesi" olan bir çocuk getirerek doyuma ulaşabilirler. Bu mutluluğun tam olması içinse çocuğun da penisinin olması gerekir. Freud'a göre, kadının gelişiminin kusursuz bir biçimde gerçekleşmesi, kadının kendi cinsiyeti yerine erkek cinsiyetini üretmesine bağlıdır. Bu açıdan, kadın Oidipus kompleksinden aslında hiçbir zaman çıkmaz. Babaya duyduğu arzuya saplanıp kalır, babanın sevgisini yitirme korkusuyla, ona ve onun yasasına daima boyun eğer. Ne de olsa kadına değer kazandırabilecek olan tek şey bu sevgidir.[3]

Bununla birlikte, kadın cinselliğinin hakikatinin hakikati, psikanaliz *söylemin kendisini* soruşturmaya geçtiği anda daha da belirginlik kazanır. Burada anatomi, cinsiyetler arasındaki gerçek farklılığın kanıtı-gerekçesi olarak hizmet etmeyi, sınırlı bir ölçüde olmakla birlikte, artık bırakır. Cinsiyetler şimdi yalnızca dilde ve dil yoluyla belirlenmiş olarak tanımlanır. Ama bu dilin

3 Freud'un kadın cinselliği konusundaki yaklaşımları için bkz. bu kitapta, "Psikanaliz Teorisinin Bir Muhasebesi." Bu yaklaşımların ayrıntılı bir eleştirisi içinse bkz. *Speculum de l'autre femme*, Minuit, 1974.

yasalarının yüzyıllardan beri eril özneler tarafından buyrulduğunu asla akıldan çıkarmamak gerekir.

Bunun bir sonucu olarak: "Kadın ancak –kelimelerin tabiatı demek olan- eşyanın tabiatı gereği dışlanmış olarak vardır ve söylemek gerekir ki bizzat kadınların şu an bir hayli yakındığı bir şey varsa, o da işte budur. Yalnız, onlar ne söylediklerini bilmiyorlar, onlarla aramdaki bütün fark bu." [85]

Bu sözlerde ne dendiği gayet açıktır. Kadınlar dışlanmış bir haldedir. Yakınıyor olabilecekleri şey de budur... Ama yasayı eril özne koyduğundan dolayı – işte "onlarla aramdaki bütün fark bu"- bu dışlanma hakkında bilinebilecek olanları da ancak onun söylemi bilebilir. Üstelik bu yasayı koyduğu gibi sürdüren de odur. Kadınlar bu yasanın dışına çıkmayı kolay kolay ümit edemezler. Kadınların dışlanması, elinden hiçbir şeyin kurtulamadığı bir düzene, eril öznenin söyleminin düzenine *içkindir*. Olur da bu öznenin bütün/hepsi olmadığı şeklinde bir itiraz getirilirse, buna şöyle yanıt verilecektir: Asıl "bütün-olmayan/hepsi-olmayan", kadınlardır.

Bu kuşatıcı yansıtma makinesinden hiçbir gerçeklik sağ salim kurtulamaz. Canlı çıkamaz. Her "beden" onun tarafından dönüştürülür. "Özne"nin, bedeni düşlemlerinde parça parça ettikten, giydirdikten, kılığını değiştirdikten, ölüye çevirdikten sonra, bu bedenden zevk almasının tek yolu budur. Rahatsız edici olan, öznenin bu düşlemleri yasa haline getirip bunları, hiçbir gerçekliğin karşı koyamayacağı bilimle karıştıracak kadar ileri gitmesidir. Bütün, daha baştan öznenin söylemi içinde ve onun tarafından sınırlarla çevrilip belirlenmiştir.

"Söylem öncesi gerçeklik diye bir şey yoktur. Her gerçeklik bir söylemle temellendirilip tanımlanır. Analitik söylemin neyin ürünü olduğunu anlamak ve onun içinde kuşkusuz sınırlı bir yeri olan şu olguyu da doğru değerlendirmek işte bu yüzden bizim için önemli: Analitik söylemde biz düzmek, s.kmek (*foutre*) fiilinin mükemmelen sözcelediği şeyden bahsederiz. Bu söylemde düzmekten –İngilizce fiil *to fuck*- bahsedilir ve işlerin yolunda gitmediği söylenir." [40]

İşler yolunda gitmez... Bunu mantıksal buyruklar temelinde düşünelim. Gerçeklikte bir sorun teşkil eden şey, gerçekliği tam da bu şekilde çoktan düzenlemiş olan bir mantıkla gerekçelendirilir. Bu yasanın döngüselliğinden hiçbir şey kaçamaz.

Şu halde kadınlar, yani söyleme bir biçimde direnen bu "gerçeklik" nasıl tanımlanacaktır?

"Bütün-olmayan/hepsi olmayan bu kadınların cinsiyetli varlığı bedene değil, sözdeki bir mantıksal gereklilikten ileri gelen şeye bağlıdır. Nitekim mantık, yani dilin var olmasına, ama dille harekete geçen bedenlerin dışında olmasına kaydedilmiş şu tutarlılık, kısacası –deyim yerindeyse- cinsiyetli varlık olarak vücut bulan Öteki, bu *birer birer*'i gerektirir." [15-16]

Demek ki kadının cinsiyetliliği mantıksal bir gerekliliğin, bedenler karşısında aşkın olan ve –yine de- "deyim yerindeyse", vücut bulmak için kadınları birer birer almaya ihtiyaç duyan bir dilin varlığının sonucudur. Bunu, kadın yoktur ama dil vardır, şeklinde anlayabiliriz. Yani dil –bir dil- efendi olarak hüküm sürdüğünden, kadın ise –bir nevi "söylem öncesi gerçeklik" olarak?- bu düzeni bozma tehlikesi arz ettiğinden dolayı, kadının var olmadığı şeklinde.

Üstelik kadın, tam da var olmadığı sürece, erkek olarak adlandırılan bu "konuşan varlıklar"ın arzusunu besler: "Bir erkek [...] bir kadını –burası size tuhaf gelecek- sadece söylem aracılığıyla konumlanan şey olarak arar; çünkü iddiam doğruysa, yani kadın bütün-olmayan/hepsi-değil ise, kadında söylemden kaçan bir şey vardır her zaman." [41]

Erkek kadını arar, çünkü onu söyleme kaydetmiştir, ama eksiklik olarak, çatlak olarak.

Mantıksal kesinliğinin en üst düzeyinde alındığında, psikanaliz bir negatif teoloji olabilir mi? Ya da teolojinin negatifi? Ne de olsa arzunun nedeninin, kendi başına eksiklik olduğu varsayılmaktadır.

Negatif teolojinin hareketi açısından bakıldığında, psikanalitik söylem yansıtmalar üzerine yapılması gereken çalışmayı, yani dünyevi yüklemlerin Tanrı'dan geri çekilmesi, bütün yükleme işlemlerinin geri alınması çalışmasını da ihmal eder. Fallik engel bu şekilde mülksüzleştirilmeye karşı direnir, Öteki ise onun biçimlenmelerinin kaydedildiği yer olarak kalır.

Fakat bir psikanalist için, bedenden kurtulmak her zaman kolay bir şey değildir. Mantıksal makine bunun icabına nasıl bakacaktır?

Neyse ki kadınlar var. Sonuçta, bu "bütün-olmayan/hepsi-olmayan" kadınların cinsiyetli varlığı bedene -en azından kendi bedenlerine- bağlı değilse, kadınlar nesne *a*, yani bu beden kalıntısı olarak iş görmek zorunda kalacaktır. Söylemde ve söylem aracılığıyla kadın olarak cinsiyetlendirilen varlık aynı zamanda dilin işleyişinin yarattığı kalıntıların bir deposu olacaktır. Bunun böyle olabilmesi için, kadının organ(lar)sız beden olarak kalması gerekir.

Böylece kadının erojen bölgeleriyle ilişkili şeyler bir psikanalistin ilgisini zerre çekmez: "O yüzden bu [*jouissance*'ı] önümüze gelen isimle vajinal diye adlandırıyor ve rahim ağzının arka kutbundan ve diğer a./salaklıklardan[4] -bu kelimenin tam yeri- bahsediyoruz." [87]

Kadının hazzının coğrafyası dinlenmeye bile değmez. Kadınları dinlemeye bile değmez, bilhassa da hazlarından bahsediyorlarsa: "Ne söylediklerini bilmiyorlar", "kadın bu *jouissance* hakkında hiçbir şey bilmiyor", "burada öne sürdüğüm şeyi[n] [...] ihtimalini artıran şu: Habire kadınlara -geçen sefer kadın psikanalistlerden bahsetmiştim- bunu söylemeyi denemeleri için yalvarılıyor, dizler üzerinde yalvarılıyor- ama tek kelime (*motus*) etmiyorlar. Bir türlü onlardan bir şey alamadık." "*Meslektaşlarımız olan kadın analistler kadın cinselliği konusunda bize bütünü/hepsini söylemiyorlar*. Ne kadar çarpıcı. Kadın cinselliği

4 *Yine/Hâlâ*'da neden bu karşılığın tercih edildiği, bir yayıncı notuyla açıklanmış: "[*connerie sözcüğü] burada* 'a.cıklık' diye de çevrilebilirdi, ama o zaman *con-viction* (a./salak tepelemek) şeklindeki söz oyunuyla bağı zayıflardı". (s. 180, dipnot 82) – ç.n.

meselesini bir arpa boyu ilerletmediler. Bunun *jouissance* aygıtının yapısına bağlı içsel bir nedeni olmalı."

(Erkek) psikanalistin mantığında kadınların herhangi bir şeyi dile getirip getiremeyeceği, getirseler bile dediklerinin duyulup duyulmayacağı hiç sorulmaz bile. Çünkü bu sorunun sorulması, başka bir mantığın da pekâlâ var olabileceğini ve bunun psikanalistin kendi mantığının düzenini bozabileceğini -yani efendiliği sorgulayabileceğini- kabul etmek anlamına gelecektir.

İşte sırf buna mahal vermemek için, zevk alma hakkı bir heykele tanınır: "Azize Terasa[nın da] zevklendiğini, orgazma ulaştığını hemen anlamak için Roma'ya gidip Bernini'nin yaptığı heykeli görmeniz kâfi, buna hiç kuşku yok." [89]

Roma'ya mı? O kadar uzağa mı? Gidip görmeye mi? Hem de bir heykeli? Bir azizenin heykelini? Bir erkeğin yaptığı heykeli? Biz burada hangi *jouissance*'tan bahsediyoruz? Kimin *jouissance*'ı? Çünkü meselemiz Teresa'nın *jouissance*'ı ise, onun kendi yazdıkları bu konuda bize belki daha çok şey söyleyebilir.

Peki ama birisi "erkekse" bu yazıları nasıl "okuyabilir"? Erkeğin çoğunlukla erken gerçekleşen türlü boşalmaları, onun hanımla özdeşleşme arzusunda, hanımın *jouissance*'ının hanımın kendisine ne ifade ettiğini ıskalamasına yol açar.

Ve... kendisine ne ifade ettiğini de?

Cinsel ilişkinin bu bakımdan dile getirilemez oluşu erkeğin konuşmaya devam etmesine sebep olur: yani "konuşan varlık söz konusuysa cinsel ilişkiyi telafi eden şey sadece bu temelde dile getirilebildiği için, cinsiyetler arasında ilişki kurulamamasının neticesini biraz daha açıklamaya." [78]

Öyleyse bu ilişki kurulsaydı, şimdiye kadar bütün söylenenler bu ilişkiden kaçınmanın etki-semptomu haline gelmez miydi? Bunu bilmek güzeldir, ama kendini bunu söylerken duymak bambaşka bir şeydir. Bu heykel-kadının, yani erkeğin arzusunun mantığı içinde makbul olan tek kadının *jouissance*'ı konusundaki tüm bu sessizlik bu yüzden kaçınılmazdır.

"Ne demek olabilir bu, yok sayılamayacak bir alanın bu şekilde görmezden gelinmiş olduğu dışında? Bu alan, kadın statüsünü üstlenen bütün varlıkların alanıdır - tabii bu varlık kendi yazgısından herhangi bir şeyi üstleniyorsa." [94]

Bu "varlık", kendi adına konuşmasının olanağını, tam da "özü" gereği, dışarıda bırakan bir söylem içinde tayin edildiğine göre, bunu nasıl yapacaktır ki?

Dolayısıyla bütün mesele, bu varlığın "bedenle" ilişkisinin ve öznelerin ondan zevk alma biçiminin yasalarını belirmektir. Bu son derece hassas bir ekonomik problemdir, zira orada bir anlamsızlık pusuya yatmıştır. "Başka bir deyişle, söz konusu olan şudur: Aşk olanaksızdır ve cinsel ilişki anlamsızlık uçurumuna düşüp mahvolur, fakat bu Ötekine duyacağımız alakayı kesinlikle azaltmaz."

Öyleyse -yatağa doğru- ihtiyatlı bir şekilde ilerlemek en doğrusudur: "Küçük bir sarılmayla yetinmek zorundayız, şöyle kolun altını tutmakla falan... Uf!" [31]

Bu kadar azla mı yetinilecek? Peki acı? Şaşırtma? Parçalanma? Kesinlikle o parçası "gösteren biçiminde [henüz] cisimleş"memiştir? "Zevk alan töze" yeterince dönüşmemiştir? Öyle mi?

"Psikanalitik deneyimin varsaydığı da tam da bu değil midir: sadece kendi kendinden zevk alıyor olarak tanımlanması koşuluyla, bedenin tözü? Kuşkusuz bu, canlı bedenin/cismin (*corps*) bir özelliğidir, ama bedenin kendisinden zevk alması bir yana bırakılırsa, canlı olmak ne demek bilmiyoruz. Beden ancak bedeni gösteren biçiminde cisimleştirerek (*corporiser*) kendisinden zevk alır. Bu da uzamlı tözün *partes extra partes*'i dışında bir şeyi ifade eder. Sade diye bir Kantçının hayranlık uyandırıcı bir biçimde vurguladığı üzere, Ötekinin bedeninin ancak bir parçasından zevk alınabilir, şöyle basit bir nedenle: Bir bedenin Ötekinin bedenini, onu kuşatacak ve yutar hücre gibi kaplayacak denli sarıp sarmaladığı görülmüş şey değildir." Dolayısıyla burada mesele, "*bir bedenden zevk almak/bir bedenin zevk alması* – Ötekini simgeleyen beden; belki de bir başka

töz biçimini, zevk alan tözü aydınlatabilecek bir şeyler içeren beden"dir. [30]

Diğer yandan "Uf!..." Bu dönüşümü gerçekleştirmek için daha nelerden geçmemiz gerekecek? "Gösteren" işlevini yeterince yerine getirebilmek için, nasıl ve daha kaç kez "parçalara" ayrılacağız, "çekiçle dövülüp", "şekillendirileceğiz"? [48] Yeterince töz olabilmek için. Üstelik bunun hakkında tek bir şey dahi bilmeden. O kadar da sancılı denemez...

Öyle ya "zevk almanın öyle bir temel özelliği vardır ki sonuçta birinin bedeni Ötekinin bedeninin bir parçasından zevk alır. Ama o parça da zevk alır - bu durum Ötekinin az ya da çok hoşuna gider, ama kayıtsız kalabileceği bir şey değildir." [31]

Doğrudur bu. Az ya da çok hoşuna gider. Ama -onun açısından- sorun sanki bu değildir. Sorun daha ziyade, bir bedenden artı-zevk almanın yolu yordamıdır.

Artı-zevk? Artı-değer? Bilgide fazladan sunulan bu haz teşviki, anlamak için gereken zamanı -mümkünse...- unutturmamalıdır. Bu zamanı atlarsanız sizin bilgisizliğiniz mantığa/onun mantığına bir artı-*jouissance* sunar. Dolayısıyla da bir eksi-zevk söz konusu olur, en azından onun bilgisi açısından. Ama böyle olduğunda bile, o bu bilgiden yine de sizden daha çok zevk alır. Hemen baştan çıkarılmanıza, erkenden doyuma ulaşmanıza (?) izin verirseniz, onun sözünün sizin isteksiz bedeninizden artı-değer elde etmesinde işbirlikçi olursunuz.

Artı-zevk, aynı sırada, bedenle, Ötekinin bedeniyle ilişkilidir. Yani, öznenin onu bir konuşan varlık olarak tesis edenden artı-zevk alması.

Demek ki mesele kadının bedeni, "sevilen kadın" değildir, kendisini bilmeyen bir dilin işleyişinde onun idame etmek durumunda bırakıldığı şeydir. Kadının kendi başına gelenler konusundaki bilgisizliğini düşünün...

Yetmezmiş gibi, özne bunu açıklar da: "Bilinçdışını isnat etmenin inanılmaz bir hayırseverlik eylemi olduğunu bu yüzden söylüyorum. Özneler biliyor, biliyorlar. Fakat nihayetinde yine de

hepsini/bütünü bilmezler. Bu hepsi-değil düzeyinde, bilmeyen sadece Ötekidir. Hepsi-değil'i yaratan Ötekidir; tam da bu hepsi-değil içindeki hiç-bilmeyen/hepsini-bilmeyen'in parçası olduğu için. Öyleyse Ötekiyi, geçici olarak bundan sorumlu tutmak uygun olabilir, ki analiz -hiç kimse farkında olmasa da- en itiraf edilmiş biçimde buna varır. Eğer libido sadece erilse, sevilen kadın ancak buradan hareketle bütündür - yani erkeğin onu gördüğü yerden, sadece oradan sevilen kadın bir bilinçdışına sahip olabilir." [115]

İşte böyle: Kadının erkeğin ona verdiğinden başka bir bilinçdışı yoktur. Efendilik kendini açıkça kabul eder, ama şu var ki kimse bunun farkına varmaz. Bir kadından zevk almak, bir kadını psikanalize konu etmek, bir erkek için, kadına ödünç verdiği bilinçdışını yeniden kendine mal etmesi anlamına gelir. Buna karşın, kadın borç ödemeye devam eder ve yine... bedeniyle öder.

Erkeğin, kadının da, onun en çok değer verdiği bedeninin bir parçası olmak istediğini hayal ederek kurtulduğu katlanılmaz bir borç. Ama bu sırada erkek mantıksal bir basamağı atlar. Kadın bir şey istiyorsa, erkeğin ona "isnat ettiği" bilinçdışı sayesinde ister. Kadın erkeğin ona atfettiğinden başka bir şeyi istemez. Erkek yüklemin -onun yüklemlerinin- kurulduğu bu basamağı unutursa bunun vereceği *jouissance*'ı yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. İyi ama erkeğin arzusunun yeniden canlandırılmasını sağlamanın tek yolu bu değil midir?

"Peki bu ne işe yarar?" Kimin işine? "Herkesin bildiği gibi, onun, bu noktada erkeğe indirgenmiş olan konuşan varlığı konuşturmasına yarar, yani -bilmiyorum analitik teoride fark ettiniz mi- sadece anne olarak var olmasına yarar." [115]

Erkeğin dilinin bilinçdışı matrisi/rahmi olan kadının, "kendi" bilinçdışıyla, indirgenemez bir mülksüzleştirilmenin izini taşımayan hiçbir ilişkisi yoktur. Yokluğuyla, kendinden geçmiş halde/dışta dururken [*extase*]... ve sessizlik içinde. Herhangi bir öznenin berisinde ya da ötesinde kalan bir dışta-var-olma [*eksistance*].[5]

5 Bkz. bu kitapta bir önceki bölüm, "Söylemin İktidarı...", dipnot 5 – ç.n.

Kadın bu esrik hallerinden geri dönüp erkek toplumunun arasına nasıl karışacaktır? "Kadın bütün-olmamasına dayanan bu *jouissance için*, yani onu bir yerde kendinden namevcut, özne olarak namevcut kılan bu *jouissance için şu 'a' tıpasını, gelecekteki çocuğunu bulacaktır.*" [43]

Evet, tabii... Yine/hâlâ... Çocuksuz, babasız? Yasaya uygun olarak, kadının arzusunun hiçbir çözümü olmadan? Bu sorunun, cinsel ilişkilerin yokluğunun gediğini -ve bunun simgesel ya da imgesel herhangi bir toplumsal inşayı tehdit etmeye hep devam edecek uçurumunu- sıkıca kapatacak tıpa-bedenlerin yerine getireceği üremeye dönük bir annelik işlevi içinde kapatılması/çitlenmesi mümkün olmadan. Öyleyse bu "a" tıpaları ne işe yarar? Kimin işine yarar?

Kadın "özne" olmadığı, yani yasayı koyan, iktidarın ekonomisini düzenleyen dilin işleyişini sözüyle, arzusuyla bozmadığı sürece, her şeye yarar.

Hatta sessizliğini koruması koşuluyla, kadına "Tanrı"yla, yani fallik dolaşımla ayrıcalıklı bir ilişki bile tanınır. Kadın "özne" olarak namevcut olmaya devam ettiği sürece, onların efendilik konumlarını sürdürmelerine izin verir, hatta sürdürmelerini sağlar. Yine de bu biraz riskli bir iştir... Ya kadın orada onların nedeninin nedenini keşfedecek olursa? "Var olmayan ve hiçbir anlamı göstermeyen bu [dişil] *o*"nun *jouissance*'ında. Kadınların, günün birinde, erkeğin nihilizmle ilişkisinin o konuşamayan "varlık" üzerine -erkek için kadın budur- bir yansıtılışı olduğunu pekâlâ anlayabileceği bu "o".

Çünkü özneler bütünü bilmez. Ayrıca bu özneler nedenin büyük bir kısmını Ötekinin omuzlarına yıkarak onun kendilerini geçmesine izin verebilirler. Ama sorun şu ki yasa hâlâ onların tarafındadır ve gerektiğinde güç kullanmakta asla tereddüt etmezler...

*

Öyleyse, *kadınlar için*, kendi *jouissance*'larının mümkün hiçbir yasası yoktur. Mümkün hiçbir söylemi de. Neden, etki, erek...

yasa ile söylem tek bir sistemdir. Kadınlar -(eril) ona göre- kendi *jouissance*'ları hakkında hiçbir şey söyleyemiyorsa, hiçbir şey bilmiyorsa, bunun sebebi bir biçimde kendilerine ait –ya da (eril) ona ait mi demeli- bir dilin içinde ve bu dil yoluyla kendilerini asla düzenleyememeleridir.

Kadınların *jouissance*'ı -kadınlar açısından, ama daima (eril) ona göre- indirgenemez bir biçimde an-arşik ve a-teleolojiktir. Çünkü onlara dayatılan buyruk -ama sadece dışarıdan ve hep şiddet yoluyla olmak üzere- şudur: "Yasa olmadan zevk al." Yani, psikanaliz bilimine göre, arzu olmadan. Erkeklerin kadınların *jouissance*'ı dedikleri, "bedenin" bu tuhaf halinin belirişi daima beklenmedik, rastlantısal ve öngörülemezdir - özsel olanın "ilave"sidir. Kadınların hakkında hiçbir şey bilmedikleri, -dolayısıyla- gerçekten zevk almadıkları bir hal. Ama fallik ekonomileri içinde, erkekleri aşan bir hal. Başlarına geldiğinde onları "sarsan" [*secouer*], hatta onların "yardımına koşan" [*secourir*] bir tür "duyumsama" [éprouver] ya da verilmesi gereken bir sınav [épreuve] mı?

Ama böyle olsa bile, bu hal aslında tamamen şans eseri değildir: Erkekler, beden ile ruh arasında bir ilişkinin varlığının kanıtı olan bu hal olmadan yapamazlar. "Tözsel bir bileşenin", "zevk alan töz" sayesinde işlevini yerine getiren, "ruh ile beden arasında tözsel bir birliğin" semptomu olan bu hal, demeli belki de.

Hiçbir "düşünülür olan", bu kanıtı/sınavı tek başına veremeyeceği için, bu görevi duyulur olana bırakmak gerekir. Sözgelimi, kadının *jouissance*'ına. Na-kadının [*l'afemme*].[6] Onların gösterenleriyle işaretlenmiş olan, onların ruhları-düşlemleri için bir

6 Irigaray, Lacan'ın "*la femme* n'existe pas" [Kadın yoktur] sözüyle kadına biçtiği statü üzerinde oynuyor. Lacan, büyük harfle Kadın, özü tekil olan, her şeyi kapsayan Platoncu bir idea olarak Kadın diye bir şeyin olmadığını öne sürer. Irigaray ise, *la femme*'ı *l'afemme* biçiminde [na/kadın: aynı anda hem kadın hem kadın olmayan] (yeniden) yazarak, erkeğin "öteki"si, erkeğin nesnesi ya da kusurlu bir kopyası olarak "var olan" kadına işaret ediyor. Bir anlamda, kadın burada da "kendisi olarak" yoktur, çünkü erkek tarafından temsil edildiği, onun ölçütlerine göre tanımlandığı oranda, yani yalnızca onun temsili olarak vardır – ç.n.

destek işlevi gören bir madde-bedenin. Konuşan özneler olarak kodlamalarını kaydettikleri ve onların arzu "nesneleri"nin yansıtıldığı yerin. Bu ikisi arasındaki, kadının bedenine aktarılan [*transféré(e)s*] yarık ve boşluk -her şeye rağmen- kadının zevk almasını sağlar, ama bu onun cinsel olarak "soğuk" olmasına, böyle olduğuna inanmasına engel olmaz. *Jouissance*'ı olmayan *jouissance*: kadını aralıklarda, yarıklarda sarsan, ama kadının hakkında hiçbir şey bilmediği "sessiz" madde-bedenin bir kalıntısının yarattığı sarsıntı. Sonuçta bu zevk alma hakkında hiçbir şey "söylemediği" için ondan zevk de almaz. Kadının, erkekler için, aynı anda hem imkânsız hem yasaklanan rolünü oynaması böyle mümkün olur.

Kadının *jouissance*'ı diye bir şey -yine/hâlâ- varsa, bunun nedeni erkeklerin kendi varlıklarını sürdürebilmesi için ona ihtiyaç duymalarıdır. Bu *jouissance* onlar için *yararlı*dır, konuşan varlıklar olarak kendi dünyalarının katlanılmaz yanlarına katlanabilmelerine, bu dünyaya yabancı olan -düşlemsel- bir ruha sahip olmalarına yardımcı olur. Her şeye rağmen bu ruh "sabırlı ve cesur" olacaktır -düşlemler söz konusu olunca komik kaçan nitelikler. Bu düşlemi sürdürme sorumluluğunu kimin üstlenmesi gerektiği gayet açıktır. Kadınların ruhu yoktur: Onlar erkeklerin ruhunun güvencesidir sadece.

Hiç şüphe yok ki bu ruhun onların evreninin dışında kalması kâfi gelmeyecektir. Onun konuşan öznenin "bedeniyle" yeniden eklemlenmesi de gerekir. Düşlemsel ruh ile dilden tercüme edilmiş bedenin onların "araçları" yoluyla, kadının *jouissance*'ında kavuşturulması *zorunlu*dur.

Tinsel olarak bir nebze aşk yüklü bu işlemin kanıtı, ancak sapkınlık içindeki erkek tarafından ve onun için gerçekleştirilmesidir. Bu onu, en azından görünüşte, üstün Varlığın temaşasından daha şeytani kılar. Geriye bunun sorunu nasıl bir çözüme bağladığını sormak kalıyor. En iyi ihtimalle, onu erteliyormuş gibi yapmıyor mu? İşin içine sapkın bir yol yöntem giriyor.

Fakat erkekler kadınların kendi *jouissance*'ları hakkında hiçbir şey söyleyemeyeceğini öne sürer. Böylece kendi bilgileri-

nin sınırını da itiraf etmiş olurlar: "Kişi erkek olduğunda, partnerinde kendini dayandırdığı, narsisizm anlamında dayandığı şeyi [görür]." [101]

Bu noktadan itibaren, o tarifi mümkün olmayan, esrik *jouissance*, erkekler için, narsisizm yönünden ihtiyaç duydukları ama nihayetinde bilgilerinin elinden kaçıp kurtulabilen üstün bir Varlığın yerini almaz mı? Bu *jouissance* -onlar için- Tanrı görevi görmez mi? Yeter ki bu *jouissance*'lar erkeklerin arzusunun mantığı içinde onları rahatsız etmeyecek kadar ketum olsun. Sonuçta, öznelerin konuşabilmesi, öznelerin onu konuşabilmesi için Tanrı'nın orada olması gerekir. Ama (eril) "O"nun, (eril) "kendi" açısından, bu özne üstüne, bu özne(ler) üstüne söyleyecek hiçbir şeyi yoktur. Onun yasalarını ilan etmek erkeklere bırakılmıştır. Özellikle de, onu kendi etiklerine tabi kılmak.

Böylece cinsel *jouissance* Ötekinin bedeninin içine çekilir. Bu *jouissance*, Öteki söylemden kısmen kaçabildiği için "üretilir."

Öteki sayesinde kendini idame ettiren, Ötekinden beslenen, kendini Öteki aracılığıyla arzulayan, ama onunla asla olduğu gibi ilişkilenmeyen fallisizm, bu söylemsel krizin bir telafisini sunar. Ötekinin bedeninin *jouissance*'ını bir engel, bir kesinti, düşlemsel bir kesip ayırma, gösteren bir ekonomi, bir düzen, bir yasa yönetir. Ve böylece numaralandırılarak sıralanır: birer birer.[7]

Kadınlar, anlamsızlıktan kaçınmak adına, birer birer alınır, sınanır. Söylemin söylenebiliri içinde, kadının hepsi-değil'ine, kadınların hepsine, en azından potansiyel olarak, sahip olma zorunluluğu karşılık gelir, böylece kadınların söylenemez olanın çatlağını üzerine alması, ama bu halde bile, "zevk alan" denen o -en son doğan- tözü bertaraf etmesi sağlanmalıdır. Söylemde Ötekinin bedeninin eksikliği, bütün kadınları birbirinden ayıran aralıklara dönüşür. Ötekinin, telaffuz edilebilir dile göre, dışarıda-durması (esrikliği) -bu elbette yine/hâlâ-zevk almanın nedeni olarak varlığını sürdürmelidir- kadınların sayılması yoluyla ılımlılaştırılır, ölçülür ve idare edilir.

7 *un(e) par un(e)* – ç.n.

Fakat bu çatlağın, bu boşluğun, bu deliğin, bu uçurumun üzeri -söylemin işleyişinde- başka bir töz tarafından daha örtülecektir: uzam. Böylece modern bilimin değerlendirmesine sunulacaktır: "(Düşünen) Öteki [tözün] tamamlayıcısı olan şu meşhur uzamlı tözden de öyle kolay kurtulamayız, sonuçta söz konusu olan modern uzaydır. 'Saf dimağ' der gibi, saf uzayın tözü. Umut uyandırdığı söylenemez." [30]

Ötekinin yeri, Ötekinin bedeni, böylece topo-loji içinde hecelenecektir. Söylem ile düşlemin birleşmesine en yakın noktada, cinsel ilişkinin olanağı, uzayın orto-grafisinin hakikatinde, elden kaçırılacaktır.

Vurgunun yeniden uzaya kaydırılması -belki de- ötekinin -kadının- *jouissance*'ına yeniden bir şans tanınması demekti. Ama onu yine bir bilime dönüştürme hevesi, onu öznenin mantığına geri döndürmekten başka bir yere varamaz. Aynıya yeniden bir *fazladan*'ı [*l'en-plus*] sunmaktan. Başkayı Aynının Ötekisine indirgemekten. Ki gerçeği, konuşan öznenin imgeseline tabi kılmak olarak da yorumlayabiliriz bunu.

Peki ama *jouissance*'ların en garantilisi aşktan bahsetmek değil midir? Üstelik de, hakikati söylemek adına?

"Analitik söylemde insanlar aşktan, sevgiden bahsetmekten başka bir şey yapmamıştır. Bilimsel söylem keşfedildiğinden beri dile getirilebilen her şeyle ilgili olarak, bunun basbayağı bir zaman kaybı olduğunu hissetmemenin olanağı var mı? Analitik söylemin yaptığı katkı -ki bilimsel söylemin bir noktasında onun ortaya çıkmasının nedeni sonuç itibariyle belki de budur- sevgiden bahsetmenin başlı başına bir *jouissance* olmasıdır." [97]

Psikanalistlerin yeterli buldukları *jouissance*? Cinsel ilişki diye bir şeyin olmadığını bilenler -hiç değilse, bir şeyi bilmeye muktedir olanlar- olarak psikanalistler, yüzyıllardan beri cinsel ilişkinin yerini tutanın -bütün felsefe tarihini düşünün- aşk olduğunu da bilirler. Aşk dilin bir etkisi olduğundan, bilen kişiler doğruca nedenin kendisiyle ilgilenmekle yetinebilirler. Dolayısıyla, daima nedenle...

Bu homo-seksüel[8] ruh cümbüşü [*âmusement*][9] bitecek gibi değildir. "Cinsel ilişki diye bir şey olmadığı"ndan, "cinsel ilişkiyi koyutlamak olanaksız" olduğundan, "analitik söylemin öne çıkan tarafı budur ve bu söylem tüm diğer söylemlerin gerçek statüsünün ne olduğunu buna göre belirler." [14-15]

Cinsel ilişkinin *başlı başına*'lığı yoktur, başlı başına *koyutlanamaz* bile: Bu ifadeleri onaylamaktan başka yapacak bir şey yoktur. Hepsi, hakikat söyleminin, "ispat-gösterme" [*(dé)monstration*] söyleminin cinsel ilişkiyi kendi mantığının ekonomisi içine alamadığını söylemek anlamına gelir. Ama bu yine de mümkün bir cinsel ilişkinin olmadığını söylemek, bilgi söylemine tamamen massedilmiş olan bu *logos*'tan hiçbir çıkışın olmadığını öne sürmek anlamına gelmiyor mu?

Dolayısıyla bu, *(ispatı) gösterilebilir, konu edilebilir, biçimselleştirilebilir olanın* tarihsel ayrıcalığını tarihsel-olmayan bir şey olarak almakla aynı şey değil midir? Psikanaliz hakikat söyleminin içinde kalmış olabilir mi? Hep yapıldığı gibi, aşktan bahsettiğinde. Belki bu sefer biraz daha bilimsel bir biçimde. Zevk almak için bir araç tedarik ederek? Böylece yine yalnızca söz edimine bağlanarak? Fallik ekonomiyi devam ettirmenin en kesin yolunu sunarak. Kuşkusuz, hakikatin ekonomisiyle el ele giden bir ekonomiyi.

Kadınlar için bu bir probleme yol açar. Bu kadar az şey bilen kadınlar için. Özellikle de kendi cinsiyetleri hakkında. -Onlara- hiçbir şey söylemeyen cinsiyetleri. Ancak -Ötekinin?- "bedeni"nin *jouissance*'ı yoluyla, bir şeyleri dile getirebilirler. Ama erkekler bu sözlerden hiçbir şey anlamaz, çünkü onların zevk aldığı şey, organın -fallik engelin- *jouissance*'ıdır.

8 Türkçede genellikle "eşcinsel" olarak karşılanan *homo-sexuel* sözcüğünde "homo" "aynı, benzer" anlamlarına gelir. Dolayısıyla Irigaray, "homoseksüel"i, dişil cinsiyetin başkalığı ve kendinde çokluğuna karşı, eril cinsiyetin aynılığı ve birliğini vurgulamak için de kullanır – ç.n.

9 Lacan "eğlence, cümbüş" anlamlarına gelen *amusement*'a düzeltme işareti koyarak, ruh anlamına gelen âme sözcüğüne de gönderme yapar. Bkz. *Yine/Hâlâ*, s. 182, çevirmen notu 98 – ç.n.

Kadınlara "bedenin" *jouissance*'ı; erkeklere "organın" *jouissance*'ı. Cinsiyetler arasındaki ilişki Aynının içinde meydana gelir. Ama bir -yoksa iki mi?- çizgi onları ikiye ya da üçe ayırır ve bu ayrılmış olanlar artık yalnızca söylemin işleyişi içinde birleşir. Bilincin hakikati, bilinçdışının "öznesinin" hakikati, Ötekinin bedeninin sessizliğinin hakikati.

Bilinçdışı için söylenebilen ile söylenemeyen arasında -cinsiyetler dilde ikamet etme ya da dilin onlarda ikamet biçimine göre böyle ayrılır- cinsel birleşme en iyi analiz seansında gerçekleşir. Başka hiçbir yerde gerçekleşmez. Tam da cinsiyetler ilişkide, bölme çizgisiyle bölündüğü için.

Kuşkusuz, ötekinin var olduğu görüntüsünü devam ettiren bir çizgi. Ötekinin aynıya indirgenemez olduğu görüntüsünü. Ne de olsa özne ondan olduğu haliyle zevk alamaz. Ne de olsa öteki daima kendinden eksiktir. Ötekinin var olmasının daha kesin bir güvencesi olabilir mi? Aynının Ötekisinin.

Sonuçta, cinsiyetler bu şekilde tanımlanırsa, düşünülür ile duyulur arasındaki geleneksel bölünmeye geri dönülmüş olmaz mı? Duyulurun muhtemelen büyük harfle yazılacak olması onun düşünülürün düzenine tabi olduğunu gösterir. Üstelik formların da kaydedildiği yer olarak düşünülüre. Bu ise asla öylece bilinmemelidir.

Öteki, bunu bilmese de, kaydedilecektir. Tıpkı Platon'da olduğu gibi. "Alıcı/hazne" [*receptacle*] her şeyin işaretini taşır, kendi hariç her şeyi içerir, ama düşünülürle ilişkisi gerçekte hiçbir zaman kurulmaz. Alıcı, kendi hariç her şeyi yeniden üretebilir ya da çoğaltabilir, "taklit" edebilir: Taklidin rahmidir. Dolayısıyla alıcı, her şeyi aldığı için, bir bakıma her şeyi bilir bilmesine, ama onlar hakkında hiçbir şey bilmeden, bilhassa da kendini bilmeden bilir. Üstelik dil ya da genel olarak gösterenle ilişkili işlevine erişimi yoktur, çünkü bu işlevin (hâlâ duyulur) dayanağı olmak zorundadır. Bu da onun dışta-var-olma'yla ilişkisini tuhaflaştırır. Her türlü "özne" formunun (öznenin formunun) dışında-var-olduğundan dolayı, kendi içinde var olmaz.

Ötekinin Ötekiyle ilişkisi, Ötekiyle Öteki sayesinde/Öteki içinde/Öteki aracılığıyla... ilişki imkânsızdır: "Ötekinin Ötekisi yoktur." Bu şöyle de anlaşılabilir: Bir meta-dil yalnızca Öteki *onun yerini tuttuğu*, Öteki kendi dışta-var-oluşunda bir (dişil) ötekinin olanağını askıya aldığı ölçüde vardır. Çünkü öteki olsaydı -büyük harfin kaçınılmaz olarak dışta-duran [*ek-statique*] bu sıçraması olmadan- öznenin ya da "özne"nin bütün o otoerotik, kendi kendini konumlandıran, kendi kendini yansıtan ekonomisi dağılır, şaşkına dönerdi. Ötekinin [eril] kendinden "özduygulanımı"nın -ötekinin [dişil] kendinden özduygulanımı?- imkânsızlığı her öznenin kendi arzularının oluşumunun olanaklılık koşulu haline gelir. Öteki, öznenin gösterenleri için matris/rahim işlevi görür ve arzusunun nedeni budur. Onu böylelikle tanımlayan şeyi yeniden ele geçirmek için kullandığı araçların/bu araçların değerinin nedeni de. Fakat kendi başına organdan alınan/organın aldığı *jouissance* onu aradığı nesneden nihayetinde koparacaktır. Biçimsel ve etkin olan organ, kendisini kendi ereği olarak alır ve böylece "duyulur maddeyle" [cinsel] birleşmesini berbat eder. Teknik iktidarın ayrıcalığı fallusu cinsel ilişkinin engeli haline getirir.

Ayrıca arzulanan tek ilişki anneyle, yani gösterenlerin doğuran-besleyen bedeniyle ilişkidir. Anatomi, en azından, cinsiyet rollerinin dağılımının önünde artık engel oluşturmaz... Bunun tek bir istinası vardır: Erkeğin arzusu açısından, kadın diye bir şey mümkün olmadığından, kadın yalnızca erkeğin onu söylemin, bilhassa da söylemin çatlağının dayanağı haline getirmesine uygun olarak tanımlandığından dolayı, "kadın bütün-olmamasına dayanan bu *jouissance için, yani onu bir yerde kendinden namevcut, özne olarak namevcut kılan bu jouissance için şu a tıpasını* -gelecekteki çocuğunu- bulacaktır." [43]

Bu alıntı gerçekten birçok defa tekrar edilmeye değer: Anatomi burada çocuğun zorunlu üretimi biçiminde yeniden devreye sokulur. Freud'un teorisinde olduğundan belki daha az bilimsel ama kesinlikle daha metafizik bir varsayım.

Kadının var olmamasına gelince, "bunu size kanıtlayan bir söylem varsa o da muhakkak ki kadının *quoad matrem* (anne

olarak, annelik) dışında asla ele geçirilemeyeceğini öne süren analitik söylemdir. Kadın cinsel ilişkide ancak anne olarak iş görür." [43]

Kadının "*quoad matrem dışında asla* ele geçirilemeyeceği" fikri, felsefe geleneğinin tamamının içine işlenmiş bir fikridir. Hatta bu geleneğin olanaklılık koşullarından biridir. Aynı zamanda da bu geleneğin temelinin gerekliliklerinden biri: *Logos*'un üretimi, (yeniden) üretici yeryüzü-anne-doğanın gücünü koparıp almaya çalışır ve bunun için, kökenin tekelinde başlangıç(lar)ın nasıl bir gücü olduğuna işaret eder.

Böylelikle psikanaliz teorisi kadın cinselliğinin ve cinsel ilişkinin statüsünün hakikatini söyler. Ama burada durup kalır. Kendi söylemini belirleyen tarihsel etkenleri -"benim gayet haklı sebeplerle nefret ettiğim Tarih'i" [55]-, bilhassa da yasalarının uygulanışının şimdiye kadar yalnızca eril olarak cinsiyetlendirilmesinin içerimlerini yorumlamayı reddettiğinden dolayı, evrensel ve ebedi bir değere dönüştürme iddiasında olduğu fallosantrizmin içinde kapalı kalır.

*

Bu durumda geriye aşktan bahsetmenin *jouissance*'ı kalıyor. Antik ruhun baştan beri ve hâlâ yaşadığı *jouissance*. Psikanaliz teorisinin bilimini geliştirmeye çalıştığı. Bir artı-zevk için belki? Peki ama neyden? Kimin zevk alması? Kimle kim arasında?

Münasebetsizlik gibi görülecek ama, *jouissance* asla bir ilişkide bulunmaz. Tabii, bu ilişki aynıyla ilişki değilse. Tek olduğuna inanan efendinin, Bir'in *jouissance*'ıyla karıştırdığı narsisist *jouissance* değilse.

Şu halde ötekine duyulan aşk ya da ötekinden kaynaklanan *jouissance* artık nasıl mümkün olabilir? Kendi kendine bu aşktan ya da *jouissance*'tan konuşmaktan başka nasıl? Belli bir tarzda -saraylı aşkı tarzında- ritüelleştirilmek üzere, negatif teolojinin uçurumunun sınırlarını çizerek değilse nasıl? Bir sınır olarak Ötekini sıyırıp geçerek, ama resimlerde, yontularda, gösteren-

lerde, aşk harflerinde/mektuplarında onu yeniden kendine mal ederek. Kendi kendine konuşabilmek için, aşkın dilini konuşmak için, kendini Ötekiyle kuşatarak, süsleyerek, ona kapılıp giderek, onunla kendini çağırarak. Kendine aşktan bahsetmek için, söylemde Ötekiyle onun hakkında kendi kendine konuşarak.

Ama şunu da hatırlatmak gerekiyor: Ona göre, saraylı aşkı "homoseksüel ruh cümbüşünün, feodalite denen bir tür olanaksız kâbusta tümden çöktüğü bir dönemde ortaya [çıkar.] Bu düzeyde bir siyasi yozlaşmada kadın için artık kesinlikle işlemeyen bir şeylerin olduğu hissedilir hale gelmeliydi." [99-100]

Bugünün tımarı ise, söylemdir. "Feodalite denen bu olanaksız kâbus" kendi düzenini dayatmaya çalışmaktan hiç vazgeçememiştir. Hatta temellük ettiği nesneler ve temellük etme biçimleri gitgide daha incelikli bir niteliğe bürünmektedir. Arazileri (yeniden) tanımlama biçimleri de. Hâlihazırda toprakları olanları, lordları ve vassalları kandırma yolları da.

Buradan bakıldığında, psikanalitik söylem, "tüm diğer söylemlerin gerçek statüsünün ne olduğunu belirlediği" sürece, üstünlük elde ederek kendi imparatorluğunu kurma şansına sahiptir. Çitlerin altından geri geçerek, başka bir düzene -bilinçdışının düzenine- uygun bir şekilde, arazileri elden geçirerek, yasalarını yeniden değerlendirerek, diğer tüm söylemlerin üstünden ve altından kendi hâkimiyetini genişletebilir.

Bu denli büyük bir güce sahip olmak, psikanalitik söyleme, bu güce ancak belli bir efendilik ve kölelik modelinden feragat etmesi pahasına ulaştığını unutturur. Ama bu söylem, diğer söylemlerin mantığını cinsel ilişkiye uygulayarak, kadının köleliğini -tıpkı bu söylemler gibi, hatta belki onlardan daha etkili bir biçimde- devam ettirir. Değiştirilemez bir gerçekliğin acımasız sessizliğine tabi kılınmış bir bilinçdışı gibi, söylemin işleyişinin kendisinden başka var olabileceği bir yer olmayan kadının.

O halde kadının erkeğe kur yapmak için orada olmasına ihtiyaç yoktur artık. Saraylı aşkının ritüeli yalnızca dilde gerçekleştirilebilir. Bir üslubun olması yeter. Sözün içindeki çatlaklara, söylemin içindeki bütün-olmayan'lara, Ötekinin boşluğuna, kısmen söylenene, hatta hakikate saygı gösteren ve dikkat eden bir üslup. Bu üslup, hanımın *jouissance*'ı ile özdeşleşme anlarını işaretleyen cilvelerden, baştan çıkarmalardan, ayartmalardan, muammalardan, hatta... boşalmalardan da -dile geçmeleriyle birlikte, ama öyle ama böyle geciktirilen erken boşalmalardan- eksik kalmaz. "Sanki cinsel ilişkiye biz mâni oluyormuşuz gibi yaparak, onun yokluğunu telafi etmenin incelikli bir yolu"dur bu. [81]

"Saraylı aşkı erkek için cinsel ilişki olmaması durumunun içinden zarif şekilde çıkmanın tek yoludur; hanımıysa, ona –kelimenin en kölece anlamıyla- tamamen tabidir." [81]

Psikanaliste göre bu ilişki hâlâ imkânsız olduğundan dolayı, onun yokluğunu telafi edecek çok daha "zarif" yöntemlerin bulunması zorunludur. Ama asıl sorun, bu güçsüzlüğün kendisini yasa haline getirdiklerini iddia etmeleri ve kadınları bu yasaya tabi kılmaya devam etmeleridir.

Akışkanlar "Mekaniği"[1]

Kadınların hâkim simgeselin çerçevesiyle neredeyse hiç bağdaşmayan biçimlerde -hangi hızla? hangi ortamlarda? hangi dirençlere rağmen?- yayıldıklarının haberleri dolaşmaya çoktan başladı bile. Bunun, sonsuzca yayılmamaları için katı ilke-duvarların arasına yeniden kapatılması gereken birtakım çalkantılara, hatta fırtınalara yol açmaması düşünülemezdi elbette. Sonuçta, bu duvarların arasına kapatılmazlarsa bütün bunlar gerçek olarak adlandırılan üçüncü merciinin düzenini bozacak kadar ileri gidebilirler. Sınırları ihlal edecek ve birbirine karıştıracak kadar. Eski düzenine yeniden kavuşturulması son derece önemli olan sınırları.

*

Öyleyse "bilime" geri dönüp ona birtakım sorular yöneltmeliyiz.[2] Sözgelimi, bilimin *bir akışkanlar "teorisi" geliştirmekte tarihsel olarak neden bu kadar geciktiğini*, bunun sonucu olarak matematiksel biçimselleştirmelerde bile nasıl bir *aporia*'yla yüz yüze gelindi-

1 Bu metin ilk kez *l'Arc*, sayı 58 (1974) içinde yayımlanmıştır.

2 Okuyucunun katı cisimler ve akışkanlar mekaniği üzerine birtakım metinlere başvurması yararlı olabilir.

ğini sorabiliriz. Nihayetinde gerçeğin üstüne kalacak olan, ertelenmiş bir hesaplaşma.[3]

Akışkanların özelliklerini inceleyecek olursak, bu "gerçeğin", uygun bir biçimde simgeselleştirilmeye direnç gösteren ve/veya mantığın doğanın bütün ayırt edici özelliklerini kendi yazısına içermek konusundaki acizliğine işaret eden bir *fiziki gerçekliği* pekâlâ içerdiğini görebiliriz. Hem de oldukça büyük bir oranda. Ama genellikle, bu özelliklerden bazılarının ve [dişil] doğanın, teorik makinenin işleyişine çomak sokmalarına engel olmak için, yalnızca ideal bir statüye göre tasavvur edilmek üzere indirgenmelerine ihtiyaç duyulmuştur.

Peki böyle olduğunda, daima bir idealliğin varsayımlarına tabi olan bir dil ile simgeselleştirmenin her türlüsü elinden alınmış olan bir ampiriklik arasında nasıl bir ayrım konmaktadır? Mantığın saflığını temin eden böyle bir durak, böyle bir yarılmaya bağlı olarak, dilin mecburen meta-"bir şey" olarak kaldığını görmemek mümkün mü? Şimdi ve burada, bir özne tarafından dile getirilmesi, telaffuz edilmesi bakımından değil yalnızca; aynı zamanda özne, tam da kendi yapısı yüzünden, ama farkında olmadan, yazıya dönüştürülmeye direnen bir doğa hakkında aynı normatif "yargıları" mütemadiyen tekrar ettiği için de.

Bu durumda, bizatihi bilinçdışı öznenin (öznenin bilinçdışının), akışkanlara karşı tarihsel bir "ilgisizliği" yeniden-işaret eden bir sistematiklik tarafından bu şekilde ertelenmesine, hatta yorumlanırken indirgenmesine nasıl engel olabiliriz? Başka bir deyişle, (bu) dil, *rasyonalite ile yalnızca katı olan cisimlerin mekaniği arasında uzun bir geçmişi olan suç ortaklığını* devam ettirmeyecek bir şekilde nasıl yapılandırılabilir?

Kuşkusuz, vurgu gittikçe terimlerin tanımından terimler arasındaki ilişkilerin analizine doğru kaymaktadır (Frege'nin

3 Bkz. Lacan'ın *Ecrits* ve *Séminaires*'inde "gerçeğin" anlamı.

teorisi[4] bunun örneklerinden yalnızca biridir.)" Bu kayma, *tam olmayan varlıkların*, yani işlevsel simgelerin bir *anlambiliminin* kabul edilmesine bile yol açmıştır.

Bununla birlikte, önermeye böylece katılan belirsizliğin *biçimsel* tipte bir genel sonuca tabi kılınmasının ötesinde -değişken, ancak sözdizimi biçim(ler)inin özdeşliğinin sınırları içinde böyle bir nitelik taşır-, *evrensellik simgesine* -evrensel niceleyiciye- üstün bir rol biçilir. Bunun için geometriye hangi şekillerde başvurulduğunu daha sonra ayrıca incelemek gerekecektir.

Böylece -x'in ve aynı zamanda sistemin- "bütün"ü kurulu her tikel ilişkinin "bütün-olmayanı"nı tayin eder ve "bütün", ancak "verili" bir uzay-plan (aradalığı/aradalıklarının değeri, noktalardan oluşan bir referans sistemine göre belirlenecektir) üzerine yansıtılmaktan kaçamayacak olan bir uzam tanımı gereği böyle olabilir.

Dolayısıyla "yer", her "bütün"ü ve aynı zamanda sistemin "bütün"ünü hesaplamak amacıyla, bir biçimde plana aktarılmış ve noktalandırılmıştır. Yeter ki sonsuza kadar uzanmasına izin verilmesin. Çünkü bu, gerek değişkenlerin gerekse ilişkilerinin değerini belirlemeyi baştan imkânsız hale getirir.

Peki ama bu yer -söylemin yeri- kendisini böyle biçimlendirmek (biçimselleştirmek) için, "*her şeyden-büyüğü*"nü nerede bulabilir? Yani kendisini sistematikleştirmek için? Ayrıca bu "hepsi"nden büyük olan, yadsındığında -hakkı düşürüldüğünde?- bu noktadan geriye yine teo-lojik biçimlere bürünerek

4 Bu teori hakkında sorulması gereken bazı sorular vardır: Bu teori sıfırdan bire nasıl geçiyor; sonra gelenin gerçekleştirdiği olumsuzlamanın olumsuzlanması, çelişkinin olumsuzlanması, ikili olumsuzlama nasıl bir rol oynuyor; nesnenin var olmadığı buyruğunun kökeni nedir; kendisiyle özdeş-olmayanın çelişkili bir kavram olduğunu öne süren eşdeğerlik ilkesinin kaynağı nedir; bir sıfır sınıfının boş kümeyle ilişkisi sorusundan neden kaçılıyor; ve elbette, *Einheit*'a hangi anlam ekonomisi sayesinde ayrıcalık tanınıyor; tamamen nesnel bir temsil, bu temsilin "öznesi"nden geriye nasıl bir kalıntı bırakıyor?

dönmeyecek midir? Dişil "hepsi-değil"le, yani Tanrı ya da dişil *jouissance*'la ilişkisini dile getirmek gerekecek olan biçimlere.

Bu ilahi yeniden keşifleri beklerken, na-kadın [*l'afemme*] sistemin bütünlüğünü -onun "her şeyden büyük"lüğünün aşırılığını- sağlamaya dönük (yalnızca) bir *yansıtıcı plan* olarak iş görür. Henüz belirlenmemiş olanlar da dahil, onun "kavramları"nın her birinin uzamının "bütünü"nü değerlendirmeye yardımcı olacak *geometrik bir dayanak* olarak; "dildeki" tanımları arasında sabitlenmiş ve dondurulmuş *aralıklar* olarak; ve bu kavramlar arasında *tikel ilişkiler kurmanın* olanağı olarak iş görür.

Bütün bunlar, onu böyle bir mantık içinde kendiyle aynılık olanağından yoksun bırakan "akışkan" niteliği sayesinde gerçekleşebilir. Dolayısıyla na-kadın -belki de paradoksal bir biçimde?- önermede koşaç bağlantısı olarak iş görür. Fakat bu koşacın, baştan beri kapsamlı bir biçimselleştirme tasarısı için temellük edilmiş olduğu, "özne"nin söyleminin küme(ler) halinde kuruluşuna tabi kılınmış olduğu görülecektir. Ayrıca (öznenin) hakikatlerinin düzenini değiştirebilecek birtakım sistemlerin var olma olasılığı, bu çeşitli sistemler arasında sözdizimsel bir eşdeğerlik olduğu varsayımıyla hiçbir şekilde çelişki oluşturmaz. Bunların hepsi de *gerçek akışkanların belli özelliklerini,* simgeselleştirme biçimlerinin dışında bırakmış olan sistemlerdir.

Akışkanların ekonomisinde yorumlanmadan kalanlar -sözgelimi, katılara gösterilen dirençler- sonunda Tanrı'ya bırakılırlar. Gerçek akışkanların özelliklerinin -iç sürtünmeler, basınçlar, devinimler vs., yani özgül *dinamikleri*- göz önünde bulundurulmaması, gerçeğin Tanrı'ya bırakılmasına yol açar, çünkü akışkanların matematikleştirilmesine onların yalnızca idealleştirilebilir olan nitelikleri dahil edilir.

Ayrıca saf matematiksel mülahazalar, akışkanların yalnızca, gerçeklikle ancak yaklaşık ilişkileri olan katmanlı düzlemler, (bir aksla ilişkiyi öne çıkaran bir akımın) manyetik hareketleri, kaynak noktaları, kuyu noktaları, çevrinti noktaları açısından analizine izin verir. Hep bir şey *arta kalır*. *Sonsuza* kadar: Sıfıra

karşılık gelen bu hareketlerin "merkezi" onlarda sonsuz bir hız olduğunu varsayar, ki bu *fiziksel olarak kabul edilemez*dir. Elbette, bu "teorik" akışlar analizin teknik -ve matematiksel- yönünün ileriye taşınmasını sağlamış, ama aynı sırada *bedenlerin gerçekliğiyle* belli bir ilişkinin yitirilmesine de yol açmıştır.

Peki bunun "bilim" ve psikanalitik pratik açısından nasıl sonuçları olacaktır?

Soruyu bu şekilde ortaya koymanın metaforlara fazlasıyla yaslanmak anlamına geldiği yollu bir itiraz getirilirse buna kolayca şöyle yanıt verilebilir: Aksine bu soru (akışkanlarla çok daha yakından bağlantılı olan) metonimi karşısında metafora tanınan ayrıcalığı aslında reddeder. Ya da şöyle de denebilir: Özü itibariyle meta-dilbilimsel olan bu "kategorilere" ve "ikili karşıtlıklara" tanınan hakikat statüsünü askıya alırsak, nereden bakılırsa bakılsın, bütün dil (aynı zamanda) "metaforik"tir[5] ve dil tam da bunu inkâr ettiği için, bilinçdışının "öznesini" tanıyamaz ve öznenin *katılara öncelik tanıyan* ve hâlâ yürürlükte olan bir simgeselleştirmeye tabi kılınmasının sorgulanmasını kabul edemez.

Madem bütün psişik ekonomi fallus (ya da Fallus) etrafında düzenleniyor, o halde bu önceliğin, akışkanın katılaşmış bir biçime massedilmesi teleolojisinden ne aldığı pekâlâ sorulabilir. Penisin sürçmeleri bununla bir çelişki oluşturmaz. Sonuçta, penis ideal bir işleyiş modelinin ampirik temsilcisinden başka bir şey değildir ve arzu daima bu ideal olmaya ya da bu ideale sahip olmaya meyleder. Bu ise, fallusun sadece "aşkınsal" bir nesne

5 Ama yine burada da metaforik olanın statüsü üstüne yeniden düşünmek gerekir. Burada işlemekte olan eşdeğerlik yasalarını sorgulamak ve ayrıca fiziksel alana uygulanabilir olan ve gerçek akışkanların özelliklerinin analizi için gerekli olan bu "analoji" işleminde (madde-biçim kompleksi içinde) "benzerliğin" neye dönüştüğünü takip etmek gerekir. Ne belirsiz ne de geometrininkine benzer bir kesinliğe sahip olan bu benzerlik, asla tam olarak gerçekleştirilemeyecek olmakla birlikte, anlamın yeniden elden geçirilmesini beraberinde getirir.

statüsüne sahip olduğu değil, bir temel taşı olarak, idealizmin damgasını taşıyan bir arzu ekonomisi sisteminin hâkimi olduğu anlamına gelir.

Kuşkusuz, "özne" kendini ondan tek bir hamleyle kurtaramaz. Yüzünü materyalizme dönmek (din değiştirir gibi) -bu ayrıca dille de ilgilidir- konusunda sarf edilen birtakım naif sözler de bunun hem ispatı hem belirtisidir.

Buradan da, cinsel olanı biçimin mutlak iktidarına tabi kılan yasalara uygun bir biçimde, psişik işleyişin normlarının belirlenmesine geçilecektir...

Mesele de zaten hâlâ bu değil midir? Üstelik bu ayrıcalık var olmaya devam ettiği sürece, cinsel farkın herhangi bir şekilde dile getirilmesi nasıl mümkün olabilir? Sonuçta, *biçime nazaran fazlalık oluşturan şeyin -dolayısıyla, kadın cinsiyetinin- yürürlükteki sistemin altında ya da ötesinde kalan bir şey gibi görülerek reddedilmesi kaçınılmaz değil midir*?

"Kadın yoktur", öyle mi? Söylemselliğin gözünde, evet, yoktur. Sadece bu kalıntılar/onun kalıntıları vardır: Tanrı ve kadın, "örneğin." Dilsiz bırakılmış, ama suskunluğunda belâgatli olan mercii, yani *gerçek* buradan ileri gelir.

Gelin görün ki kadın, yani bu şey konuşur. Ama "benzer" değildir, "aynı" değildir, "kendiyle özdeş" değildir, herhangi bir x'le de özdeş değildir. Fallokratizm tarafından dönüşüme uğratılmadığı sürece "özne" de değildir. Bu ekonominin felçli alt kısımlarında bile, "akıcı" konuşur. "Artık akamıyor, artık kendine dokunamıyor"un semptomları... Buradan bunu babasına ve onun morfolojisine atfettiğini pekâlâ anlayabiliriz.

Ama dediklerini duyabilmek için, usulüne/usullerine uygun bir şekilde dinlemekten başka bir yol tutmak gerekir. Sürekli, sıkıştırılabilir, genleşebilir, viskoz,[6] iletilebilir, yayılabilir... olduğunu duymak için. Sonu olmadığını, sayılabilir olana gösterdiği dirence bağlı olarak güçlü ya da güçsüz olduğunu; basınçlara

6 Sıvılarda yapışkanlık, ağdalılık özelliği – ç.n.

daha duyarlı oluşundan istifade ettiğini ya da bunun ceremesini çektiğini; sıcaklık derecesine bağlı olarak -ses seviyesinin ya da kuvvetinin- değiştiğini; fiziksel gerçekliğinde, birbirine sonsuzca komşu olan -ama özgülüğün değil yakınlığın dinamiği olan- iki unsur arasındaki sürtünmelerle, sonlu bir sistemin enerjisinden değil de kendi başlarına (Poiseuille'den bildiğimiz üzere, viskozluk katsayısıyla) tanımlanması güç olan iki birim arasındaki yarı temastan kaynaklanan hareketlerle belirlendiğini; başka akışkanlardan gelen ya da bir katının duvarları aracılığıyla basınç uygulayan akımları iletebilmesi sayesinde, akışların içinden geçmesine izin verdiğini; benzer bir durumda bulunan cisimlerle karışabildiğini, neredeyse homojen bir şekilde kendini onlarla seyreltebildiğini, böylece biriyle [*l'un(e)*] diğeri arasında ayrım yapmanın sorunlu hale gelebildiğini; dahası, "kendi içinde" çoktan yayınık, yayılmış olduğunu ve statik bir tanımlamaya dönük bütün çabaları boşa çıkardığını...

Kadın bu yüzden kendini duyamaz. Söylediği her şey bir biçimde dil olsa da, bu dilin onun anlamını da gösterdiği anlamına gelmez bu. Anlamının olanaklılık koşullarını da ondan alması tamamen farklı bir meseledir.

Sesin kadında afallatıcı bir hızla, üstelik öyle ya da böyle duyulur-olmayan niteliğiyle orantılı bir biçimde yayıldığını da eklememiz gerekir. Bu durum şu ikisinden biriyle sonuçlanır: Ya anlam etkisi asla oraya (oradan) gelmez ya da yalnızca ters çevrilmiş bir biçimde oraya (oradan) gelir. *Che vuoi*, yani?[7]

Söylemin içinden yansıtıldığı yerin tanımladığı ses seviyesinin dışında uzanan sessizlik bölgesini saymıyoruz. Bütün zarf biçimlerinin -birbirine karşı sağırlık alanlarının- "iletilerin" aktarımında hükümsüz kalması için, anlamın sesinkiyle aynı hızda yayılması gerekir. Fakat sesin hızındaki küçük değişimler dilin

7 İtalya'da sık kullanılan el jestlerinden biri olan "Che vuoi?", "Ne istiyorsun?", "Sen ne diyorsun?" olarak çevrilebilir. Genellikle bir insanın söylediği ya da yaptığı şeye inanılmadığını göstermek için kullanılır – ç.n.

her an deforme olmasına ya da bulanıklaşmasına yol açabilir. Dil benzerlik yasalarına boyun eğdirilirse, eşitlikleri ya da farklılıklarını değerlendirebileceğimiz, karşılaştırabileceğimiz, tekrar edebileceğimiz, ... parçalara bölünürse, ses de özelliklerinin bazılarını baştan kaybeder.

Akışkan -felsefi söylemin o ötekisi, içerisi/dışarısı gibi- doğası gereği istikrardan yoksundur. Tabii, geometrisizme tabi kılınmazsa ya da idealleştirilmezse (?).

Kadın asla aynı konuşmaz. Ondan yayılanlar, akıcıdır, dalgalıdır. *Bulanıklaşır*. Düzanlam (özgülüğün anlamı) yitirilmediği sürece söyledikleri dinlenmez. "Özne"yi aşan sese gösterilen dirençler buradan kaynaklanır. "Özne" de bu sesi kategorileri içinde katılaştırır, dondurur ve sonunda akışı içinde felce uğratır.

"Beyefendiler, işte kızlarınız bu yüzden dilsiz." Üstelik gevezelik etseler bile; ve afazilerinden ya da sizin arzunuzun taklitçi ters yüzünden başka hiçbir şeyi göstermeyen, ettikleri tüm o kâhince laflara rağmen. Onları yalnızca sessizliklerini ifade ettikleri yerde yorumlamak demek, onları size söylemiş olduklarından, kulağınıza fısıldadıklarından daha da uzağa sürükleyen bir dile tabi kılmak demektir. Keşke kulaklarınız çoktan işitilmiş olanları bir biçimde yankılamayanlara kapalı olacak denli şekilsiz olmasaydı, anlam(lar)la bu denli tıkanmış olmasaydı.

(Babanın) söyleminde dile getirilen anlamla çoktan sınırlandırılmış olan bu ses seviyesinin dışında hiçbir şey yoktur: *nakadın. Sessizlik bölgesi.*

Peki ya nesne a? Akışkanların özelliğine göre nasıl tanımlanabilir o? Sonuçta bu "nesne" genellikle akışkanlara ait olan bir duruma gönderme yapar. Süt, ışık akımları, akustik dalgalar... içe çekilen, yayılan, farklı kokuları olan idrar, tükürük, kan, hatta plazma vs. gazlarından bahsetmiyoruz bile.

Ama bunlar teoride sıralanan "nesne *a*"lar değildir. Uzmanlar böyle diyecektir. Buna karşılık: Farklı kılıklara bürünen dışkılar, nesne *a*'nın paradigması olarak iş görme ayrıcalığına sahip olacak mıdır? Öyleyse arzu nesnesinin -bir biçimde saklı

kalan- bu model işlevi, sıvı halden katı hale -başarılı bir- geçişin bir sonucu olarak mı anlaşılmalıdır? Arzu nesnesinin kendisi -ve psikanalistler açısından- sıvının katıya dönüşümü anlamına mı gelecektir? *Rasyonalitenin zaferine* -bunu tekrar etmeye değer- işaret eden bir dönüşüm. Katı cisimler mekaniği ile rasyonalite arasındaki ilişkiler çok eskilere dayanır ve akışkanlar bu ilişkilere itiraz etmekten hiç vazgeçmemiştir.

Aynı doğrultuda ilerleyerek, spermin neden asla bir nesne *a* olarak ele alınmadığını (kendimize) sorabiliriz. Spermin yalnızca üremenin gerekliliklerine tabi kılınması katılara (katı ürüne) tarihsel olarak bahşedilen üstünlüğün bir semptomu değil midir? Arzu dinamiğinde, iğdiş edilme sorunu -bir organın kesilip çıkarılması, penisin temsil ettiği katının "parçalanıp ufalanması" düşlemi/gerçekliği- devreye girdiğinden dolayı, katılarla sınırlı bir ekonominin yaygınlaştırılmasının önünde engel oluşturan *sperm-akışkanın göz önünde bulundurulması* meselesi havada bırakılır.

Buna karşın, *jouissance*'ı tarif eden terimler, gösteren zincirinin yapısını bozacak şekilde, bir bastırılanın geri dönüşünü akla getirir. *Yine de jouissance -anlamın kendini kaybetmesi- kadına bırakılır.* Ya da na-kadına.

Evet, na-kadına, çünkü psikanalitik bilim de akışkanların kendine özgü ekonomisini -katılara dirençlerini, "kendi" dinamiklerini- bilmezlikten gelmeyi sürdürür. Çünkü bu, *na-kadın nedeninin* yeniden ortaya çıkmasına, onun bütün spekülasyonun düşüşünü başlatacak tarihsel bir konuma yerleşmesine yol açabilir. O saatten sonra, mesele artık bu *kalıntının* nereye kadar sıkıştırılabileceği meselesine dönecektir.

Onun özelliklerinin büyük bir kısmının arzu ya da libido tarafından devralındığı doğrudur – ama bu sefer öncelikle erile atfedilmişlerdir. Şimdi bu eril özellikler *akış* olarak tanımlanır.

Fakat katı aracın yanı sıra akışkanların belli özelliklerinin de *aynının içine* alınması -ötekine yalnızca gerçek hareketlerin

hâlâ göz ardı edilen kalıntısı ve çok daha incelikli bir enerjinin henüz açıklanmamış ilkelerinin bırakılmış olması- çok önemli ekonomik sorunlara yol açar. Biri ile öteki arasında dinamojenik (uyarıcı) mübadele ve karşılıklı direnç ilişkilerinin yokluğu, yapılması imkânsız seçimler doğurur: ya biri ya öteki. *Ya arzu, ya cinsel organ*. Bu ise, babanın-isminin iyice yerleşmiş olması sayesinde, "kolayca ufalanabilir" bir cinsel organ ve "iyice biçimlendirilmiş" bir arzu sonucunu verir.

Bu uzlaşı, her birini yarı katı halde bırakır. Onda cinsel organın kusursuz dayanıklılığı yoktur, ama bu organın dilin tesis ettiği anlamla yeniden birleştirilmesi arzuya bir yarı katılık kazandırır. Bu işlem, *neredeyse-katı cisimler mekaniğine bir geçiş* olarak adlandırılabilir.

Psişik makine sağlamdır. Makinenin homurtusu hiç kesilmeden devam eder. Elbette, bazı entropi problemleri, enerji kaynakları konusunda bazı kaygılar hâlâ vardır. Ama bilime güvenmek şarttır. Teknolojiye de. Bilhassa "libido"yu daha can sıkıcı meselelerden uzaklaştıran yatırım olanakları sundukları için. Hatta "özne"nin aynı hikâyeyi sürekli tekrar etmekten sıkılmasını engelleyen yatırım olanakları.

Buna, bir yönüyle, ölüm dürtüsü denecektir. Fakat psikanalizin bu tuhaf ve şaşırtıcı keşfini -ayrıca ve neden olmasın?- sorgulayacak olsak yine şu *ikili hareketi fark ederiz: akışkanların belli özelliklerinin rasyonaliteye uydurulması ve bunların kendi dinamiklerinin oluşturduğu engelin göz ardı edilmesi*.

İnanmıyor musunuz buna? Çünkü çoktan katı bir şekilde belirlenmiş olan "nesnelere" inanmaya ihtiyacınız var/inanmayı istiyorsunuz. Yani kendi içinizde, ölümün sessiz çalışmasını, kusursuz bir "özne" olarak kalmanın bir koşulu olarak kabul etmeye.

Peki sizin pek sevdiğiniz şu *direşim ilkesi* "ne anlama geliyor?" Aşırı akınlar-uyarılmalardan kaçınma? Başkasından ge-

lenlerden? Ve ne pahasına olursa olsun, homeostazı[8] sağlama arayışı? Kendi kendini düzenleme isteği? Makinede dışarıdan gelen/dışarıya yönelen hareketlerin etkilerini indirgeme? Bu ise, bir yandan *kapalı bir devre içinde* gerçekleşen geri döndürülebilir dönüşümleri; diğer yandan da, *bir denge durumunun tekrarı* biçiminde olmadığı sürece zaman değişkeninin soyutlanmasını içerir.

Buna karşılık, "dışarıda", makine bir biçimde enerji ödünç alır (itici gücünün kaynağı bir ölçüde açıklanmadan kalır ve bundan kaçınılır). Ayrıca bir biçimde, işleyiş modelini de ödünç almıştır. Böylece "canlı"nın belli özellikleri iyice köreltilerek, ona biçimini vermek için gerekli olan "direşim" sağlanmış olur. Ama bu işlem temsil edilemez, temsil edilmemesi gerekir -bilinçdışının kendisinde, gösterge ya da gösteren olarak *sıfırla gösterilir- aksi takdirde söylemsel ekonominin tamamını altüst edebilir.* Bu ekonomiyi korumanın tek yolu, canlı olanın bile kendini imha etmeye meyilli olduğunu ve onu kendine dönük bu saldırganlığından korumak için enerjisinin yarı-katı mekanizmalar yoluyla sınırlandırılması gerektiğini kabul etmektir.

Tarihsel olarak, akışkanların özellikleri dişile bırakılmış olduğuna göre, *dürtüsel ikicilik cinsiyetler arasındaki farklılıkla nasıl eklemlenir*? Bu ekonominin iki cinsiyet için de aynı derecede açıklayıcı olduğunu "tasavvur etmek" bile nasıl mümkün olabilmiştir? Ancak "ikisinin" "aynı"da iç içe geçirilmesi zorunluluğuna başvurarak.

Bu yüzden kesinlikle, öznenin yapısının altında yatan speküla(riza)syon tarzına (geri) gitmemiz gerekiyor. "[...] *Yavru insan* dediğimiz, *henüz konuşma çağına bile gelmemiş*, hareket ve beslenme bağımsızlığı olmayan bu yaratığın kendi yansıyan imgesini böyle sevinçle kabullenişi"ne gitmeliyiz, "*Ben*'in ilksel biçimiyle çökeldiği simgesel rahim"e, "*ideal-Ben* olarak adlandırılması gerekecek olan biçim"e, "*benliği* toplumsal belirlenişin-

8 Organizmada normal şartların devamlılığı – ç.n.

den önce, herhangi bir birey için hep indirgenemez kalacak olan kurgusal bir çizgi içine yerleştiren biçim"e dönmeliyiz. "Bunun nedeni, özneyi bir serap görüntüsü gibi aldatarak gücünün esas gelişmesinin ilerisine geçmesine neden olan bedensel biçim bütünlüğünün, öznenin kendisi tarafından yalnızca bir *Gestalt* şeklinde, yani parçalarına ayrılamayan bir bütün olarak algılanabilmesidir. Başka bir deyişle, bedenin algılanma dışsallığında bu biçim bütünlüğü, oluşturulan algının kendisi değil, yalnızca algılananı oluşturan öğelerden biri olduğu halde, bu algılayışta, duruş/yükseklik boyutunun diğer öğelerden daha güçlü göze çarpması, biçim bütünlüğünün zihinde yer etmesine neden olur. Aynı zamanda biçim bütünlüğü, tersine çevrildiği bir simetri [bakışım] içinde algılandığından, öznenin kendisini çeşitli yönlerde harekete geçirdiklerini ayırt ettiği iç kaynaşmalar ile çelişki halindedir. Söz konusu süreçleri harekete geçiriş tarzını henüz tam bilemediğimiz, fakat doğurganlığının insan türünden ayrı düşünülemeyeceği kesin olan bu algılama kalıbı (*Gestalt*) bu iki yönüyle aynı zamanda hem *Ben*'in zihindeki sürekliliğini simgeler hem de onun yabancılaştırıcı yazgısını haber verir."[9]

Speküler fayda ve "yabancılaşma"nın pirinin bu keşfinin önünde saygıyla eğilmek gerekir. Fakat dümdüz bir hayranlık/hayret ileriye doğru atılmış bu adımın etkililiğini azaltma riski taşır.

O halde, özne açısından "[oluşturulmuş olmaktan ziyade] oluşturucu olan" bu biçimin "dışsallığı"nın statüsünü; başka bir dışarı için (bu "biçim bütünlüğü"nden başka bir beden için) nasıl perde olarak iş gördüğünü; ölümü nasıl gerektirdiğini, ama bunu bir yanılgının doğmasına izin veren bir "göze çarpıcılıkla" nasıl yaptığını; (oluşturucu olarak) kutsadığı ve bir özne için, "gücünün esas gelişimi"nin aldatıcı "serabı"nı daima bir "ters

9 Lacan, "Le stade du miroir", Écrits içinde, s. 94-95. Vurgular bana ait değil. ["Psikanaliz Deneyiminin Ortaya Koyduğu Biçimiyle 'Özne-Ben'in İşlevinin Oluşturucusu Olarak Ayna Evresi", çev. Nilüfer Kuyaş, *Yazko Felsefe Yazıları 1*, Yazko Yayınları, 1982, s. 149-156 – çev. değiştirilmiştir].

çevirme"ye bağlı kılacak olan "simetri"yi; felce uğrattığı harekete geçirme gücünü; başlatıcısı olduğu yansıtma sürecini -"herhangi bir birey için hep indirgenemez kalacak olan kurgusal çizgi"yi?- ve arkasında bıraktığı hayaletleri incelemeniz daha yerinde olur. Dönmeye devam edebilmek için hâlâ Tanrı'nın adını zikreden, hatta onun merhametini dileyen, canlının varoluşunu doğada mümkün olduğundan bile daha kusursuz bir biçimde taklit edebilmek için bu varoluşu yardıma çağıran o otomatlar dünyasını, o robot dünyayı.

Zira doğa elbette enerjiden asla yoksun olmasa da, harekete geçirici gücü "kendi içinde" taşımaz, bu gücü bütünlüklü bir biçim/bütünlüklü biçimi içinde hapsedemez. Dolayısıyla akışkan, birlik karşısında, daima ya fazladır ya eksiktir. "*Sen busun*"un[10] elinden kaçar. Yani herhangi bir belirli tanımlamanın elinden.

Peki söz konusu olan organizma olduğunda, ayna görülecek hiçbir şey sunmazsa ne olur? Mesela, cinsiyet söz konusu olduğunda. Ya da kız çocuğu. [Lacan] ayna imgesinin oluşturucu etkileri arasında, "[benzerin/hemcinsin] cinsiyetinin pek de önemli olmadığı"nı[11] ve "yansıyan imgenin görünür dünyanın eşiği sayılabileceği"ni söylediğinde, aslında kadın cinsiyetinin bu dünyanın dışında bırakılacağını vurgulamış olmuyor mu? Bu *Gestalt*'ın, öznenin toplumsal düzene girmesine indirgenemez olan bu rahmin/bu girişin indirgenemez rahminin özelliklerinin, ister erkek cinsiyetli, ister cinsiyetsiz beden tarafından belirleneceğini söylemiş olmuyor mu? Dolayısıyla da dişile son derece yabancı olan yasalara göre işleyeceğini? "Speküler Ben'in toplumsal Ben'e dönüşümü sırasında meydana gelen,"[12] ama kaçınılmaz ortaya çıkışı aslında "ayna evresi"ne çoktan kaydedilmiş olan "paranoyak yabancılaşma" da bu yüzden değil mi? *Benzer,* orada kendini *aynının ötekisi* olarak haber verir ve onun serabı, özneyi, kendi benliği ile kendisine ait olsa bile asla temellük edemediği oluşturucu bir mercii arasında hiç bitmeyen

10 *A.g.e.*, s. 100.
11 s. 95.
12 s. 98.

bir davayla sıkıştırıp durur. Böylece kendiyle özdeşlik konusundaki bu sonu gelmez ihtilafta, kimin gerçekten "bir", kimin ise "öteki" olacağına, kimin kimin kopyası olacağına hükmetmek imkânsızdır.

Fakat bu -öznelerarası ve toplumsal- anlaşmazlıklar, daha önceki bir zamanda, geride *histerik bastırmalar bırakmış olmalıdır. Bu bas*tırmalarla birlikte, felç edici gösteren-etkiler de kalmıştır geride. Bu durumda, kadın cinsiyetli bedenin kendi speküler imgesini, sevinçle ya da değil, kabullenmesi meselesini ortaya atmak boşuna mı olacaktır? Arzu kendini orada çoktan dondurmuş olduğundan dolayı, "ayna evresi"nin yeniden işaret ettiği nötrleştirme "daha arkaik"[13] bir katılaştırmanın varlığını doğrular sadece.

*

Olur da her şeyi henüz anlamadığınız izlenimine kapılırsanız, tam da kendisine bu kadar yakından dokunabildiği için sağduyunuzu allak bullak edeni, kulağınızı yarı yarıya da olsa açıp dinlemeniz daha iyi anlamınıza belki yardımcı olabilir.

13 *A.g.e.*

Sorular

Speculum'un yazılışı ve yayımlanışından bu yana pek çok soru soruldu. Elinizdeki bu kitap da bir bakıma soruların bir derlemesidir. Ama bu soruların hepsi üstünde durmuyor... Bu sorulara "gerçek anlamda" yanıt da vermiyor. Kitap, daha ziyade, bu soruların sorgulamasını devam ettiriyor. Soru sormayı sürdürüyor. Şimdiye kadar sorulanlara ya da soru biçiminde öne sürülmüş olanlara çeşitli açılardan yaklaşıyor. Kadın cinselliğine dair, fallokratizm içinde, fallokratizmin buyurduklarından "başka" ne söylenebilir? Kadın cinselliğinin dili nasıl geri kazanılabilir ya da icat edilebilir? Kadınların maruz kaldıkları cinsel sömürü toplumsal olarak sömürülmeleri sorunuyla eklemlenerek nasıl ortaya konabilir? Kadınlar bugün politik olarak nasıl bir konum alabilirler? Kurumların içinde ve kurumlara karşı bir müdahalede bulunmalı mıdırlar? Patriyarkal kültürün elinden nasıl kurtulabilirler? Bu kültürün söylemine hangi soruları yöneltmeliler? Peki ya teorilerine? Bilimsel disiplinlerine? Bu soruları tekrar "bastırılmalarına", "sansürlenmelerine" izin vermeyecek şekilde nasıl "dile getirebilirler?" Hâkim söylemin içinden yeniden geçerek. Erkeklerin "hâkimiyetini" sorgulayarak. Kadınlarla konuşa-

rak. Ve kadınlar arasında konuşarak. Bu kadın olarak/kadın konuşma,[1] yazılabilir mi? İyi ama nasıl?...

Başka pek çoklarının yanı sıra, bu derleme boyunca kendi kendilerini sorgulayan ve birbirine yanıt veren sorular.

Neden bazılarını nasıl soruldularsa öyle bırakmayalım? Neden doğrudan ifade edildikleri gibi kalmasınlar? Neden bu sorular kendi sözlü dillerinde ifade edildikleri gibi kalmasın? Hatta bazen kulağa acemice gelseler bile. 1975 yılının Mart ayında Toulouse Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nde gerçekleştirilen seminerin kayıtlarının aşağıdaki çözümünde de tam olarak bunu yaptık. Seminere katılan (kadın)lar bana sorularını yazılı olarak ilettiler. Burada sadece seminerde vaktimizin üstünde durmaya yettiği sorular yer alıyor. Seminerin tamamının kayıtlarının çözümünü Eliane Escoubas'a borçluyuz.

En sona, bazı başka sorular da eklendi. Belki de aynı sorular? Sözlü ile yazılı arasında.

*

- Bunlar nasıl yanıtlayacağımı bilmediğim sorular. En azından "kolayca" nasıl yanıtlayabilirim bilmiyorum. Başka bir deyişle, pedagojik ilişkiyi bir biçimde tersine çevirip, sorularınızı kadın hakkında bir hakikati bilen, kadın hakkında bir teorisi olan biri gibi yanıtlayamam, karşınıza geçip kadınlar adına yanıtlar veremem. Tam da bu sebeple, sorgulanmakta olan bir söylemin içine tanımlar katmaya çalışmayacağım.

1 *Parler femme* ifadesi, hem "kadın olarak konuşmak" hem de "kadın [dilini] konuşmak" olarak çevrilebilir. Ayrıca bu ifadenin, Fransızcada "kadınlar tarafından (yapılan)" anlamına gelen *par les femmes* ile okunuşu aynıdır. Buradaki sözcük oyunu da hesaba katılırsa, aynı ifadeden, kadın olarak/kadın konuşmanın "kadınlar tarafından" yapılması gereken bir şey olduğu anlamı da çıkarılabilir – ç.n.

Ama hepsinden önce ele almak istediğim bir soru yine de var. Üstelik bu gerçekten de ilk sorudur, diğer bütün sorular bizi ona geri götürür.

Şu soru: "Siz *bir kadın* mısınız?"

Tipik bir soru.

Bir erkeğin sorusu mu bu? Eril, daha doğrusu fallik modellere asimile olmamışsa, bir kadının bana böyle bir soru soracağını hiç sanmıyorum.

Çünkü "*ben*", "ben" değilim; ben "... *dır*" değilim;[2] ben *bir* değilim. *Kadın* mıyım'a gelince, kim bilebilir... Ne olursa olsun, bu biçimiyle, kavram ve adlandırma biçiminde olduğu sürece, elbette değilim. (Ayrıca bkz. I ve II. sorular).[3]

Diğer bir deyişle, bu soruyu onu soran kişiye geri gönderip, "Bu sizin soru(nu)nuz" demekten başka yapabileceğim bir şey yok.

Her şeye rağmen, bu soruya muhatap olmak, bir ölçüde "başka yerde" bulunduğumu ümit etmeme izin veriyor – *Siz* bir kadın mısınız? sorusu sonuçta böyle olabileceği şüphesini içeriyor.

Bir erkek bir seminerde tam konuşmaya başlayacakken ona "*Siz* bir erkek misiniz?" sorusunun yöneltildiğini hiç gördünüz mü? Bir bakıma, bu zaten ortadadır. Birileri, en sonda ve ima yollu, hatta genellikle başkalarının duymayacağı şekilde ona "erkek gibi erkek" olup olmadığını belki sorabilir. Ama biri çıkıp da ona erkek olup olmadığını soracak mıdır? Hiç sanmıyorum.

O zaman, "*Siz* bir kadın mısınız?" sorusu belki de "başka"nın olduğu anlamına geliyor. Ama bu soru muhtemelen ancak "erkek tarafından" gelebilir, üstelik bütün söylem eril bir niteliğe sahipse, ancak bir şüphe biçiminde dile getirilebilir. Bu şüpheyi dindirmeye hiç çalışmayacağım, çünkü bu şüphe söylemin hâlihazırda işlediği yerden başka bir yere açılıyor da olabilir.

Soruyu soran kişi sorusunu yeniden sormak ister mi istemez mi, bilmiyorum...

---

2 "Je ne *suis* pas." Irigaray bu cümlede Fransızca *être* (olmak) fiilinin 1. tekil şahıs çekimini vurguluyor – ç.n.

3 Bu "sorular" bu bölümün son kısmında sıralanmıştır.

A.[4] - *Ben soruyu sadece sordum, sırasını ben belirlemedim. Sırasını bir kadın belirledi, onu en başa bir kadın koydu...*

- İnanır mısınız bilmem, ama sizi temin ederim ki bu soru üstünde durmayı seçtiysem bende herhangi bir şüphe uyandırdığından değil. Bir *farkı* ayırt edebilmeyi denemek için bu soruyu bir fırsat olarak değerlendirdim sadece.

Kuşkusuz, bu soruyu şöyle de yanıtlayabilirdim: "Beyefendi, nasıl böyle bir şüpheye kapıldınız? Bir kadın olduğum ortada değil mi?" Ama o zaman belli bir "hakikat" söylemine ve onun iktidarının içine geri düşmüş olurdum. Üstelik sözle ya da yazıyla ifade etmeye çalıştıklarımda, kadın olduğumun *kesinliğinden* yola çıktığımı iddia ediyor olsam yine "fallokratik" söylemin içine düşerim. Bu söylemi tersine çevirmeye çalışabilirim, ama gene de onun içinde kalmış olurum.

İşte ben, bunun yerine -sonuçta bir söylemin dışına bir çırpıda sıçrayamazsınız- bu söylemin sınırlarına yerleşip sürekli içeriden dışarıya çıkmayı deneyeceğim.

"Bir kadın nedir?"

Bunun "yanıtlanabilecek" bir soru olmadığını söylediğimde bence bu soruya çoktan bir yanıt vermiş oldum. "Nedir?" sorusu dişilin kendisi için sorulmasına izin vermediği -metafizik- bir sorudur. (Bkz. I ve II. sorular).

"Freud'un dişillik hakkındaki teorisini yapıbozumuna uğratmanın ötesinde, başka bir *dişillik kavramı geliştirilebilir mi (siz geliştirebilir misiniz)? "Kadının" olacak başka bir simgesel,* başka *bir bilinçdışı öneren (yani erkeğin simgeselinin, erkeğin bilinçdışının tersi ya da olumsuzu değil de ondan* bambaşka *olan) bir teori? Böyle bir teorinin* içeriğinin *bir taslağını çizebilir misiniz?"*

Başka bir dişillik kavramı geliştirilebilir mi, geliştirebilir miyim? Sorun, başka bir dişillik *kavramı* değil.

Dişilin bir kavram biçiminde ifade edilebileceğini öne sürmek, kadınların (eril) öznenin özduygulanımına hizmet eden

4 Soruları soranlar, söz alma sıralarına göre A, B vs. ile gösterildi (Toulouse-le-Mirail Felsefe Bölümü'nün notu).

bir anlam ekonomisinin tutsağı olduğu eril temsiller sistemi tarafından yeniden ele geçirilmelerine izin vermekten farksız bir şeydir. Mesele gerçekten de "dişilliğin" sorgulanması ise, bunun için başka bir "kavram" geliştirmenin lüzumu yoktur – şayet kadın kendi cinsiyetini reddedip erkekler gibi konuşmak istemiyorsa, tabii. Kadının bir teorisi geliştirilmek isteniyorsa, bunun için erkeklerin gösterdiği çaba, bence, yeter de artar bile. Bir kadın(ların) dilinde, kendi başına kavramın hiçbir yeri olmayacaktır. (Bkz. I. ve II. sorular).

"*Başka bir simgesel...?*" Simgeseli şimdilik bir kenara bırakıyorum, bu meseleye başka bir yoldan geri döneceğiz.

"*Kadının olacak başka bir bilinçdışı?*" Bana kalırsa ilk sorulması gereken, hâlihazırda tarif edildiği şekliyle bilinçdışının, bastırılan dişile dair bir şeyler barındırıp barındırmadığıdır. Başka bir deyişle, bilinçdışının hâlihazırdaki tanımından *başka* bir bilinçdışının geliştirilip geliştirilemeyeceğinden önce, dişilin tam da bu mevcut bilinçdışına büyük ölçüde içerilmiş olup olmadığını sormak daha yerinde olabilir.

Hakeza, kadına *başka* bir bilinçdışı sunmaya çalışmadan önce, kadının bir bilinçdışına *sahip* olup olmadığını, bunun hangi bilinçdışı olduğunu da bilmemiz gerekir. Ya da "bilinçdışı" adı altında işlemekte olan süreçlerin kısmen dişile karşılık gelip gelmediğini. Bilinçdışı olarak işaret edilenin altında, kadının belli bir "özgüllüğü"nün bastırılıp bastırılmadığını, sansürlenip sansürlenmediğini. Böylece bilinçdışına atfedilen özelliklerin birçoğu, belki de "dişil" olacak bir arzu ekonomisini ortaya çıkarabilir. O halde dişil bir bilinçdışı sorusuna gelmeden önce, bilinçdışının dişilden neler aldığı sorusu üstünde durmamız gerekir.

Ayrıca bilinçdışının böyle yorumlandığını ve onun mevcut tanımının sorgulandığını kabul edelim, bu bilinçdışı neye dayanarak kadının arzusunu maskelemekte ve onun hakkında yanlış hükümler vermektedir, bilinçdışı hangi biçimlerde varlığını sürdürmektedir? Hâlâ bir bilinçdışı olacak mıdır? Kim için? Belki de erkekler için bir bilinçdışı hâlâ olacaktır. Peki ya kadınlar için?

Başka bir deyişle, *"dişil simgeselin" işleyişinin, bastırılmış olana ait bir yerin tesis edilmesini içeren bir doğası olacak mıdır?*

Başka bir soru: Madem bilinçdışı, hâlihazırda ve kısmen, tarihte, bilincin mantığında bastırılmış-sansürlenmiş olan dişilden oluşuyor, o zaman bu bilinçdışı *söylemin bir mülkiyeti/özelliği* değil midir hâlâ? Freud söylemin mantığına hangi darbeleri indirmiş olursa olsun, bilinçdışı hâlâ bu mantıkla uyumlu değil midir? Üstüne üstlük, kendini bir biçimde tüketmeye başlamış olan bu mantık, yabanıllar, çocuklar, deliler, kadınlar gibi "öteki"nin bütün biçimlerinde olduğu üzere, bilinçdışında da kendine birtakım *rezervler* bulmuyor mu? Bilinçdışının keşfi ve tanımlanması ile felsefi söylemin tanıdığı-tanımadığı bütün o "öteki"ler arasında nasıl bir ilişki var? Aslında bu ilişki, bu söylemin, ötekine dışarı olarak, ama farkının bir kısmını bastırırken bile, "hakikatini" söyleyebilmek için yine de "nesne", "tema" olarak alabildiği bir dışarı olarak, işaret edebilmesinin bir yolu değil midir tam da?

"Bu başka bilinçdışı olacak, kadının olacak şeyin içeriğinin bir taslağını çizebilir miyim?" Hayır, tabii ki çizemem, zira bu, dişili bilinçdışının mevcut ekonomisinden koparmayı gerektirir. Bu ise, belli bir tarihsel süreci öngörmek, bu sürecin yorumlanışını ve evrimini durdurarak, şu andan itibaren dişil bilinçdışının temalarını ve içeriklerini ortaya koymak demektir.

Her şeye rağmen, bilinçdışı teorisinde bilhassa ihmal edilen, neredeyse hiç değinilmeyen bir hususa işaret etmemizin önünde hiçbir engel yoktur elbette: *kadının anneyle ilişkisi ve kadınların kendi aralarındaki ilişkileri.* Ama böyle yapsak bile, "dişil" bilinçdışının "içeriği"nin bir taslağını çizmiş olur muyuz? Hayır. Bu olsa olsa bilinçdışının işleyişinin nasıl yorumlandığıyla ilişkili bir sorundur. Psikanaliz teorisi ve pratiği bugüne kadar bu sorular konusunda nasıl bu kadar kısır kalabilmiş, nasıl bu kadar indirgeyici olabilmiştir? Bu sorular patriyarkal bir ekonomi ve mantık içinde daha iyi yorumlanabilir mi? Hele de bu ekonomi ve mantığın varsaydığı Oidipusçu sistematik içinde?

"Böyle bir yaklaşım hangi koşullar altında geliştirilebilir? Tarihsel olduğu kabul edilen koşullar altında: gerek bilinçdışının ve/veya psikanalizin tarihinin, gerek "maddi" "politik" tarihin koşulları altında (belki bu iki ayrı "tarihi", arzunun ve onun etkin gerçekliğinin tarihi olarak da adlandırabiliriz)."

Bence bu soruya bir yanıt vermeye başlamıştım bile... "ve/veya psikanalizin tarihi" meselesini biraz daha açabilirim belki. Bana kalırsa, kendi sahası içinde kaldığı sürece psikanalizin bu tür bir yaklaşım geliştirmesi, kuşkusuz mümkün değildir. Yani psikanaliz yalnızca analiz-içi kalmamalıdır. Sorun şu ki psikanaliz kendisini belirlemiş olan tarihsel etkenleri sorgulamamıştır ya da çok az sorgulamıştır. Gelgelelim bu tarihsel etkenleri sorgulamadığı sürece kadın cinselliği sorusuna hep aynı biçimde yanıt vermesi kaçınılmazdır.

Tarihsel belirlenimlerin yeterince sorgulanmaması da, hiç şüphesiz, politik ve maddi tarihin bir parçasıdır. Psikanaliz belli tipte bir mülkiyet rejimi, belli tipte bir söylem -uzun lafın kısası: metafiziğin söylemi- ve belli tipte bir mitolojinin içine nasıl yerleşmiş olduğunu yorumlamadığı sürece, kadın cinselliği sorusunu ortaya koyamaz. Kadın cinselliği sorusu, psikanalizin teorik ve pratik sahası içinde belirli bir yerle sınırlandırılabilecek bir soruymuş gibi ele alınamaz, aksine bu soru bu sahanın altında yatan kültürel sermayenin ve genel ekonominin bir bütün olarak yorumlanmasını gerektirir.

"Marx'ın dediği gibi, şayet insanlık önüne yalnızca çözebileceği sorunları koyabiliyorsa, kadınlara gösterilen mevcut "ilgi"yi düşündüğümüzde, böyle bir yorumun pratik (ya da teorik) olarak geliştirilmesine çoktan başlandığını söyleyebilir miyiz? Başlandıysa nerede?"

Yanılmıyorsam Marx Tarihin insanın kendi kendini yaratma süreci olduğunu da söylüyordu.

Tarih insanın insan tarafından yaratılması, insanın özyaratım süreci ise -bana kalırsa bu tarif de metafizik önvarsayımlardan azade değildir- "insanlık önüne yalnızca çözebileceği sorunları koyar" demek bir kez daha yalnızca erkeklere atıfta

bulunmak demek değil midir? Marx'a göre, Tarih başka türlü de olabilir miydi?[5]

"Böyle bir yorumun pratik (ya da teorik) olarak geliştirilmesine çoktan başlandığını söyleyebilir miyiz?" Bu biçimde ve Marx'a atıfla sorulduğunda, bu soruya ilk aşamada ancak şöyle yanıt verebilirim: evet, belki erkekler için... Erkekler, kadın probleminin önlerine koyduğunu düşündükleri görevi, pratik ya da teorik olarak yerine getirme yolunda ilerliyor olabilirler. Bunun işaret-semptomunu -solun ya da sağın benimsediği- belli bir politik stratejide ve bugün kültür piyasasında "itibar gören", hatta "moda olan" belli "motifler" ya da "sorunsallar"da görebiliyoruz.

İyi ama bu, sorunun "kadınlar açısından" da çözüldüğü anlamına mı geliyor? İşte bence bu bambaşka bir problemdir. Zira bu sorun sırf bu sebeple kadınlar açısından da çözüme kavuşuyorsa, bu demektir ki aslında "*başka*" kadın diye bir şey olmayacaktır. Kadının başkalığı eril bir söylem ve pratik tarafından yeniden massedilecek ve indirgenecektir. Dolayısıyla bugün erkeklerin kadınlara gösterdiği ilgi, kadınlar açısından, gerek bir zorunluluk gerek bir risk olarak, yabancılaşmanın daha da katlanmasını beraberinde getirir. Kendi dillerinde, kendi politikalarında, hem sınırlı hem de genel anlamıyla, kendi ekonomilerinde tecrübe ettikleri bir yabancılaşma.

Sorunu daha da çetrefilleştiren ise, bir kadın tarafından üretilmiş hiçbir "kadın söylemi"nin var olamayacak olması, üstelik doğruyu söylemek gerekirse, politik pratiğin, mevcut biçimi itibariyle, başından sonuna eril bir nitelik taşımasıdır. Kadınların kendi seslerini duyurabilmesi politikanın düşünülme ve yürütülme biçiminin "radikal" bir değişim geçirmesine bağlıdır. Ama bu elbette tek bir "hamle"de gerçekleştirilemez.

O halde bugün kadınlar nasıl bir eylem tarzı benimseyebilir? Kadınların müdahaleleri, toplumsal işleyişin bütünü içinde marjinal kalmaya mecbur mudur?

---

5 Bu soru üstüne daha geniş bir tartışma için bkz. bu kitapta ileride, "Kadın Piyasası" bölümü.

B. – *"Marjinal"den kastınız ne?*

- *Kadın özgürleşme hareketlerini* düşünerek söylüyorum. Bu hareketler içinde, "dişilin" bakış açısından, kadınların-kendiaralarında ne olduklarına, "kadın toplumu"nun nasıl bir anlamı olabileceğine göre tanımlanmaya başlayan bazı şeyler olduğunu görüyoruz. "Marjinal" dememin sebebi, her şeyden önce, bu hareketlerin bilinçli bir şekilde, var olan kurumlardan ve iktidardakilerin güç oyunlarından vs. bir ölçüde uzak durmalarıdır. Mevcut iktidar ilişkilerinin "dışında" olmalarıdır. Hatta bazen -"dışarıdan" müdahaleler de dahil olmak üzere- kurumlara müdahale etmeyi bile reddediyorlar.

Kadınların böyle bir "konum" almalarının arkasında, kadınları aynı anda hem kullanan hem de dışlayan ve kadınların gündeme getirdiği kimi meseleleri, hatta kimi sloganlarını kendine mal ederken bile onların "talepleri"nin özgüllüğünü yok saymaya bilhassa devam eden bir toplumda, böyle bir toplum tarafından çoktan tayin edilmiş olan yerlerde seslerini duyurmaya çalışırlarken karşılaştıkları zorluklar yatıyor. Bu konum, kadınların, fazlasıyla doğrudan baskılara ve tahakküme maruz kalmadan, kendi arzularını ifade etmeyi öğrenebilmek için, kendi aralarında bir araya gelebilecekleri bir alan oluşturmaya ihtiyaç duymalarıyla da açıklanabilir.

Büyük oranda bu özgürleşme hareketleri sayesinde, kadınlar elbette doğum kontrolünün serbest bırakılması, kürtaj gibi birtakım kazanımlar elde ettiler. Bu kazanımlar, kadının toplumsal statüsünün ne olması gerektiği sorusunu başka bir şekilde sormaya, bu statünün özellikle de üreme-annelik işlevinden ayırt edilerek ortaya konmasına olanak tanıdı. Yine de bu kazanımların kadınların aleyhine döndürülmesi her zaman mümkündür. Demem o ki bu meselede, henüz dişil bir politikanın varlığından değil, ancak böyle bir politikanın olanaklı hale gelmesinin belli koşullarından söz edebiliriz. Bu koşulların en başında, kadınların maruz kaldığı sömürünün üstünü örten sessizliği yırtmak, özgürleşme hareketlerinin sistematik bir pratik haline getirdiği gibi, "susma"yı reddetmek geliyor (Ayrıca bkz. II. ve III. sorular).

"Başka bir simgeselden, başka *bir bilinçdışından konuşmak gerekiyorsa (gerekiyor mu?) bu da* başka *bir (aynı)* simetri düşü *değil midir?"*

Bu soru, herhangi bir "başka"nın varlığını tasavvur etmenin kesinlikle mümkün olmadığını ima ediyor. "Dişil" olur da ortaya çıkarsa bile, bunun zorunlu olarak, eril "özneler"in tarihsel olarak yürürlüğe koyduğu aynı modele göre kurulmuş olacağını söylüyor. Başkanın tanınmamasına izin veren hâkimiyetin olanaklılık koşulu olduğundan dolayı, simetriye ayrıcalık tanıyan bir model. Fallokratik bir model. Ama işin doğrusu, bu "eril" dil tam olarak anlaşılmış da değildir. Sonuçta, erkekler her şeyi söyleme, her şeyi tanımlama iddiasında olduğuna göre, erkek cinsiyetinin dilinin nasıl bir şey olduğu bu durumda nasıl bilinecektir ki? Söylemin mantığı cinsel farka göre, bir cinsiyetin diğerine tabi kılınmasına bağlı olarak biçimlendirildiği sürece, "eril olan" hakkında ne bilebiliriz ki? Ama ne olursa olsun bu hâkimiyet modelinin tarihte erkekler tarafından belirlendiğini pekâlâ söyleyebilir, bu modelin onların cinselliğiyle ilişkisini yorumlamaya çalışabiliriz.

Simetriye tanınan ayrıcalık ise, *düz aynaya* tanınan ayrıcalıkla bağıntılıdır. Bu düz ayna, eril öznenin dil içinde kendine geri yansıması için, bu öznenin söylemin öznesi olarak kurulması için kullanılabilir. Bu durumda, yalnızca bu düz aynadan yola çıkıldığında, kadınlar ancak eril öznenin ters çevrilmiş ötekisi (onun *alter ego*'su) olarak, ancak bu öznenin (fallik) arzusunun nedeninin açığa çıkışı ve üzerinin örtülüşünün yeri olarak, yani yine ancak eksiklik olarak ortaya çıkabilir, ne de olsa kadının cinsiyeti büyük oranda, ki bu onun tarihsel olarak değer verilen tek kısmıdır, spekülarizasyona elverişli değildir. Dolayısıyla "dişil" arzunun ortaya çıkışında bu düz aynaya ayrıcalık tanınamaz, simetri de eril öznenin mantığı ve söyleminde işlediği gibi işleyemez. (Ayrıca bkz. I, 3. soru).

"Liberation'a verdiğiniz mülakatta eşitlik kavramına itiraz ediyorsunuz. Bu konuda hemfikiriz. Peki 'kadın iktidarı' kavramı hakkında ne düşünüyorsunuz? Kadın ortaya çıktığında (tarihte ve

bilinçdışında, ve bilinçdışının aslında 'yalnızca' hom(m)oseksüel[6] *olduğunu düşünürsek) bunun nasıl bir sonucu olur? Erkek iktidarının yerini* kadın iktidarı *mı almış olur sadece? Yoksa bu iki iktidar* barış içinde bir arada yaşayabilir mi? *Ya da bunlardan başka ne olabilir?*"

Öncelikle bir şeyi açıklığa kavuşturmak isterim: Bana kalırsa, bilinçdışının sadece hom(m)seksüel olduğunu söylemekte bu kadar acele etmemeliyiz. Bilinçdışı, bilincin mantığı ve tarihin mantığında (bir biçimde, bu ikisi sonunda aynı kapıya çıkar) bastırılan, sansürlenen dişili olduğu gibi alıp devam ettirse bile, bilinçdışı yalnızca hom(m)oseksüel olmak zorunda değildir. Bilinçdışını hom(m)oseksüel kılan yanı, indirgeyici bir biçimde yorumlanması, sansürü ve baskıyı sürdürmesidir.

Bunun erkek iktidarının yerine kadın iktidarının geçirilmesiyle bir ilgisinin olmadığı açıktır. Çünkü böyle bir ters çevirme yine aynının ekonomisi, aynı ekonomi içinde kalacaktır, bu ekonomide benim "dişil"le işaret etmeye çalıştığım şey elbette ortaya çıkamaz. Bu, "iktidarın -fallik bir yoldan- ele geçirilmesi"nden başka bir şey olmayacaktır. Kaldı ki bunun gerçekleşmesi baştan imkânsız görünür: Kadınlar bunu "düşleyebilir", bu düş bazen sınırlı gruplar içinde, kıyıda köşede kalacak şekilde belki gerçekleştirilebilir, ama toplumun bütününde böyle bir iktidar değişimi, iktidarın terse çevrilmesi imkânsızdır.

Peki, *barış içinde bir arada yaşayabilirler mi?* Bu ne demek açıkçası bilmiyorum. Barış içinde bir arada yaşamak diye bir şeyin olduğunu düşünmüyorum. Bence, bir iktidar ve savaş ekonomisinin aldatmacasıdır bu. Bunun yerine biz şunu sorabiliriz: Her şey yerli yerindeymiş, "aynı" arzusundan başka bir şey olamazmış gibi görünse bile, *"başka" arzusu diye bir şey neden olmasın*? Her daim yeniden "aynı"nın ekonomisine geri taşınıp orada hapsedilemeyecek olan bir farka duyulan arzu. Bunun benim bir düşüm olduğunu, diğerleri gibi bunun da bir hayal olduğunu

6 "Eş", "aynı" anlamına gelen "homo" ekine bir "m" harfi eklenerek erkeğe (*homme)* de gönderme yapılıyor. "Aynı-cinsiyetlilik"te "aynı" olanın erkek olduğu ima ediliyor – ç.n.

söyleyebilirsiniz elbette. Ama neden böyle olsun? İktidarın terse çevrilmesi ya da el değiştirmesi, başkanın, "dişil"in "meydana çıkması" anlamına gelmeyecektir, bu kesin. Ama farka, başkaya duyulan bir arzu neden imkânsız olsun? Ayrıca başkalığın aynının söylemi içine tekrar tekrar çekilmesi, tam da farka duyulan bir arzunun -böyle psikolojik bir dile başvurduğum için beni bağışlayın ama- daima "korku yaratan" bir arzunun varlığını işaret etmiyor mu? Tam da bu sebeple bu söylem -kendi korkusundan- cinsiyetler arasındaki farklılık ve cinsiyet ilişkileri sorununun üzerini "örtmeyecek" midir?

*

Sorularınızın "kadın olarak konuşmak"la ilgili ikinci bölümüne geçmek istiyorum.

"Şöyle mi demeliyiz?: başka *bir cinsiyet* = başka *bir yazı*
başka *bir cinsiyet* = başka *bir anlam*. *Ama neden?"*

Yazı ile anlamı öylece karşı karşıya koyabilir ya da birbirlerinin alternatifi gibi sunabilir miyiz?

B. – *Burada birbirlerine alternatif olmalarından ziyade birbirlerini tamamlamalarından bahsediyoruz. Yazı ile anlam, kesişmekle birlikte birbirine özdeş olmayan iki şeydir. Yazı etkiler düzeyinde işler; kadın olarak konuşmak mümkün ise, yazı tam da bunun bir etkisidir. Anlam ise bilinçdışı sorununa işaret eder, dişil bir bilinçdışına...*

- Bu alternatife dair nasıl bir yanıt verebilirim bilmiyorum...

B. – *Sorun, bu iki formülasyon arasında değil, aralarında kurulan eşitlikte (eşitlik işaretinde) yatıyor.*

- Yazı "etki"nin mi, yoksa "neden"in mi tarafına düşer bilmiyorum... Bu, yazı mefhumunun nasıl yorumlandığına göre değişir. Bana kalırsa *başka* bir yazı zorunlu olarak *başka* bir anlam

ekonomisini gerektirir. Buna dayanarak, cinsiyetler arasındaki farklılıkla hiyerarşik ilişkisini sorgulamayan herhangi bir yazının, her zaman olduğu gibi yine, asıl/düz anlamın [*sens propre*] bir ekonomisini üretip üremediği ve böyle bir ekonomi içinde üretilip üretilmediği pekâlâ sorulabilir. Tek bir cinsiyet tarafından "tanımlandığı", "tatbik edildiği" ve "tekelleştirildiği" sürece, yazı değişmeyen bir mülkiyet rejiminin bir üretimi olarak kalmaya mahkûm değil midir?

Bununla birlikte, bu soruya Platon'a uğrayarak başka bir yanıt da verilebilir – gerçi buna "gerçekten" yanıt vermek denemez... Platon'da iki tür taklit vardır. Basitleştirerek söylersek: Bir yanda daha ziyade müzik alanında rastladığımız, üretim olarak *taklit*; diğer yanda, bir öykünme, *spekülarizasyon, uygunlaştırma* ve *yeniden üretim* sürecine çoktan yakalanmış olan bir *taklit* vardır. Felsefe tarihi boyunca ayrıcalık tanınan ve gizlilik, acı çekme, arzunun felci gibi etkileri/semptomlarına histeride rastladığımız taklit bu ikincisidir. Birincisi ise, sırf "hâkim" bir söylemin içinde mahsur bir alan oluşturduğu için bile, daima bastırılmış görünür. Ama hiç şüphe yok ki kadın yazısının bir olanağı, ancak taklidin bu birinci biçiminin tarafında ve ancak bu biçim temelinde ortaya çıkabilir. Histeriyle ilgili soruları ele alırken bu konuya geri döneceğiz.

"İkili (eril-dişil) sözdizimi nedir?"

Bu tabir, Freud'un bilinç ile bilinçdışı arasında hiyerarşi kurup, birini diğerine tabi kılmak, birini "üstte", birini "altta" konumlandırmak yerine, isteseydi bunları iki farklı sözdizimi olarak da eklemleyebileceğine ve çalıştırabileceğine atıf yapıyor.

Başka bir açıdan bakılırsa, erilin, tam da sözdizimini ürettiği ve "elinde tuttuğu" için, söylem üzerindeki hâkimiyetini sürdürebildiğini söyleyebilir miyiz? Bu sözdiziminde, bu söylem düzeninde, kadın üstü örtüldüğü, genellikle tam da kadın oluşu bakımından örtüldüğü ve özne olarak namevcut olduğu halde "anlam" -ya da kan?-, "içerik" oluşturmayı başarır. Söylemin, söylemin mantığının bu sözdizimi, ayrıca daha genel anlamda, toplumun örgütlenmesinin sözdizimi, yani bu "politik"

sözdizimi de, eril açısından, daima (başka nasıl olacaktı ki, en azından, başkaya arzu duyulmadığı sürece) özduygulanımın, kendi kendini üretme ve yeniden üretmenin, kendi kendini doğurmanın ya da -kendini kendiyle aynı olarak, aynı olanın tek ölçüsü olarak- temsil etmenin bir aracı değil midir? Üstelik eril özduygulanım, daima araçlara ihtiyaç duyduğundan dolayı -kadından farklı olarak, erkek kendine dokunabilmek için araçlara, yani bir kadının eline, cinsel organına ve bedenine, bir dile ihtiyaç duyar- bu sözdizimi özduygulanım için, ekonomik bir mantık uyarınca, zorunlu olarak, her şeyden istifade etmeyecek midir? Dişil "özduygulanımı" mümkün kılacak "başka" sözdizimi ise, eksiktir, bastırılmıştır ve sansürlenmiştir. Öyle ki dişil, ancak erilden ve eril için duygulanabilir. Demek ki işin içine kadının "özduygulanımı"nı mümkün kılacak bir sözdizimini katmak gerekmektedir. Hiç kuşkusuz Bir'in aynılık ekonomisine indirgenemeyecek olan, sözdizimi ve anlamını ancak şimdi bulabileceğimiz bir "özduygulanım." (Bkz. bu kitapta "Bir Olmayan O Cinsiyet", "Akışkanlar Mekaniği" ve "Dudaklarımız Birlikte Konuşunca.")

Bu bakımdan, psikanalizin öne sürdüğü her şeyin -özellikle de küçük kızların mastürbasyonunu, "oğlan çocuğunun yaptığı gibi yapma"nın modeline göre anladığında- kadının "özduygulanımı"nın olabileceği her şeyi bir kenara attığını pekâlâ söyleyebiliriz. Zira kadın, kendinden eril modele göre duygulanmaz, onun özduygulanımı eril modele göre işlemez. Kadının hiçbir "araca" ihtiyaç duymadan duygulanışı, daha herhangi bir araca başvurmadan önce, kadının "kendinde" kalarak kendi kendine dokunabilmesi "görülmemiş" bir şeydir – kadının başka olarak olumlanmasının bu kadar gecikmesinin ve dille ilişkisinin bu kadar tartışmalı oluşunun nedenlerinden biri de belki budur. Buradan bakınca, kadına mastürbasyonu yasaklamaya kalkmak gülünç bir çabadır. Zira bir kadının kendine dokunması nasıl yasaklanabilir ki? Onun cinsel organı "kendinde" kalarak kendine sürekli dokunmaktadır. Gelgelelim bu dokunuşa engel olmak, kadının kendine dokunmasına engel olmak için hiçbir zahmetten kaçınılmaz: Tek eril cinsel organın/cinsiyetin değerli

kılınması, fallusun egemenliği ve onun anlam mantığı ve temsiller sistemi, bütün bunlar kadının cinsel organı/cinsiyetini kendinden koparmanın ve kadını "özduygulanım"ından mahrum bırakmanın yollarından sadece bazılarıdır.

Kadınların hiçbir arzusunun olmamasının, ne istediklerini bilmemelerinin sebebi de budur: "Özduygulanım"dan öyle dönüşü olmamacasına koparılırlar ki en başından, özellikle de Oidipus kompleksinden itibaren, kendi kendilerinden sürgün edilmişlerdir ve ilk arzuları/hazlarıyla hiçbir süreklilik/yakınlık kuramaz bir halde, kendilerini bulmalarının imkânsız olduğu başka bir ekonominin içine aktarılırlar.

Kadınlar kendilerini, dedikleri gibi, bir *maskeli baloda* bulurlar. Psikanalistler maske takmanın kadınların arzusu olduğunu söylüyor. Bence bu doğru değil. Maske takmayı, kadınların arzunun bir kısmını geri kazanabilmek ve kendi arzularını reddetmek pahasına olmakla birlikte, erkeklerin arzusuna ortak olmak için yaptıkları bir şey olarak anlamak gerekiyor. Kadınlar maske taktıklarında, ne olursa olsun "piyasada" kalabilmek için arzunun hâkim ekonomisine boyun eğerler. Ama kadınlar bu piyasada "zevk alan" olarak değil, "zevk alınan" olarak bulunurlar.

Maske takmakla ne kastediyorum? Bilhassa, Freud'un "dişillik" dediği şeyi. Sözgelimi, bir erkek daha en baştan erkek olduğu halde, kadının bir kadına, hem de "normal" bir kadına *dönüşmek* zorunda olduğuna inanılması. Erkeğin erkek oluşunu (erkek-varlığını) gerçekleştirmesi yeterlidir, kadının ise normal bir kadına dönüşmesi, yani dişillik maskeleri takma oyununa girmesi gerekir. Son tahlilde, dişil Oidipus kompleksi, kadının kendisine ait olmayan, ancak başkalarının -erkeklerin- ihtiyaçları/arzuları/düşlemleriyle kuşatılmışsa "görünebildiği" ve dolaşıma girebildiği bir değerler sistemine girmesi anlamına gelir.

Bununla birlikte, dişilin sözdizimimin nasıl bir şey olacağını söylemek hiç kolay değildir, zira bu "sözdizimi"nde artık ne özne ne nesne olacak, "bir"e artık ayrıcalık tanınmayacak, düzanlamlar, özel isimler, "öz" nitelikler hiç olmayacaktır. Bunun

yerine, bu sözdizimi "yakın"ı ortaya koyacaktır, ama o denli "yakın" ki özdeşlik/kimliklerin ayırt edilmesini, aitliklerin kurulmasını, dolayısıyla da mülkleştirmenin her türlüsünü imkânsız hale getirecektir.

"Bu sözdizimine dair örnekler verebilir misiniz?"

Bana kalırsa, bu sözdizimi en iyi kadınların bedeninin jestlerine bakılarak anlaşılabilir. Fakat bu jestler genellikle felce uğratıldığından ya da fiilen maske takmanın bir parçası olduğundan, onları "okumak" da genellikle zordur. Ama direnen ve "ötesinde" var olmayı sürdüren jestlerine pekâlâ bakılabilir. Acı çekişlerine, ama aynı zamanda kahkahalarına. Ve yine, kendi aralarında, kadın kadına olduklarında [*entre elles*] -yapmaya ve söylemeye- "cüret ettikleri"ne.

Kulaklarımızı anlamla tıkamazsak, bu sözdizimini kadınların psikanalizde kullandığı dilde de duyabiliriz.

Ayrıca kadınların yazdığı ve hâkim söylem tarafından hâlâ sık sık bastırılıyor olsa da başka bir yazının kendini öne sürmeye başladığı metinlerin sayısı gitgide artıyor. Kendi adıma, *Speculum*'da benim de bu sözdizimini ortaya koymaya çalıştığımı söyleyebilirim. Ama tek bir jestin beni eril imgeselin alanını baştan sona yeniden katetmeye götürdüğünü düşünürsek, bunun basit bir yolu yoktur. O öteki sözdiziminin işleyişinin içine serinkanlılıkla öyle hemen yerleşemezdim, yerleşemem. Bir kadın bunu nasıl yapabilir, onu da bilmiyorum.

"Kadın-olarak-konuşmak *ile* kadınlar-arasında-konuşmak *arasında nasıl bir ilişki ya da ilişkisizlik var?*"

Hâlâ erkek-olarak-konuşma anlamına gelebilecek bir kadınlar-arasında-konuşma olabilir, ama burası kadın-olarak-konuşmanın kendini ifade etmeye cüret ettiği bir yere de dönüşebilir. Kuşkusuz, kadınlar-kendi-aralarında olduklarında (eril iktidar biçiminde örgütlenmeyen ve "iktidarı" ele geçirme ya da tersine çevirme talebine odaklanmayan özgürleşme hareketlerinin temel mevzularından biri de budur), kadın-kadına oldukları yerlerde, kadın-olarak-konuşmanın bir tınısını duymak mümkün-

dür. Karma-olmama arzusu ve gerekliliğinin arkasında yatan şudur: Hâkim dil o kadar güçlüdür ki kadınlar karma-olmayan bağlamların dışında kadın-olarak-konuşmaya cüret edemezler.

"Kadın-olarak-konuşmak ile kadından konuşmak arasındaki ilişki nedir?"

Kadın-olarak-konuşmak, kadından konuşmak demek değildir. Kadının nesnesi ya da öznesi olduğu bir söylem üretmekle ilgisi yoktur bunun.

Bununla birlikte, *kadın-olarak-konuşarak,* dişil olan "başka"ya bir yer yapmaya çalışmak mümkündür.

C. – *Söyleminizin, kadının başkalığının kuruluşunun erkeğin başkalığının kuruluşunu ima ettiği fikrini zımnen de olsa içerdiğini söyleyebilir miyiz?*

- Sorunuzu doğru anladıysam, evet böyle diyebiliriz. Yine de "öteki/başka" erkekten bahsetmek bana mı düşüyor? İlginç, çünkü bu soru bana çok soruluyor. Epey komik buluyorum bunu... Bu "öteki/başka" erkeğin nasıl bir şey olacağı çok soruluyor. Bu "öteki/başka" erkeğin diyeceklerini onun yerine neden ben söyleyeyim? Benim asıl istediğim ve beklediğim, erkeğin cinselliği fallokratizmin erkinden olur da koparsa, erkeklerin neler yapacağını, neler söyleyeceğini görmek. Ama bunu kestirmek, öngörmek ya da buyurmak kadına düşen bir şey değil.

"*Kadın-olarak-konuşmak ve kadın-olarak erkeklerden konuşmak*"la ilgili sonraki sorunun cevabı da biraz burada. Bana göre, kadın-olarak-konuşmak nasıl ki kadından konuşmak değilse erkeklerden konuşmak da değildir. Bu, eril ve dişil arzular ve diller arasında başka bir eklemlenişi gerektirir, ama erkekler*den* konuşmak anlamına gelmez. Öyle olsaydı yine söylemin ekonomisinin bir biçimde terse çevrilmesinden öteye gitmezdi. Kadın-olarak-konuşmak, başka birçok şeyin yanı sıra, kadınların erkekler*e* konuşmasına olanak tanır.

"Kadın-olarak-konuşmak ve histerik olarak konuşmak?"

Histerik olarak konuşmakla ne kastedildiğini sormam gerekiyor. Histerik konuşur mu ki? Histeri, konuşmayanın, "gizlilik içinde" ve "acılar içinde" kalarak, korunup saklandığı ayrıcalıklı bir yer değil midir? Özellikle de (Freud'a göre bile...) kadının annesiyle, kendisiyle, diğer kadınlarla ilişkisi hakkında konuşulmayanların. Kadınların ilk arzularının, ifade edilmelerine izin verilmeyen bir kültürde sessizliğe mahkûm edilen tüm o yönlerinin. "Söyleme" güçsüzlüğünün. Oidipus kompleksinin sonra gelip üstüne suskunluk yasasını bindirdiği bu güçsüzlüğün.

Histeri, felç edilmiş bir jest kabiliyeti, imkânsız ve aynı zamanda yasaklanmış bir söz biçiminde *konuşur*... "Ne konuşulabilir ne söylenebilir"in *semptomları* biçiminde konuşur. Histerinin dramı, felce uğramış ve bedenine kapatılmış o jestler, o arzular ile ailede, okulda, toplum içinde öğrendiği ve kendi arzusunun devinimleriyle ne bir süreklilik ne de bir metafor oluşturan bir dil arasında yarılmış olmasıdır. Böylece hem dilsizlik hem taklitçilik histeriye kalır. Susar ve aynı zamanda taklit eder. Ve -başka ne olması beklenebilirdi ki- kendisinin olmayan eril dili taklit ederek/yeniden üreterek, onu karikatürleştirir ve bozar: Hep kadınlara yakıştırıldığı gibi, "yalan söyler", "kandırır."

İşte "kadın-olarak-konuşmak" tam da, mevcut durumda ancak semptom ve patolojik bir durum olarak tanımlanabilen bu jestlerin ifadesiyle ya da arzunun bu sözüyle bir dil -sözlü dil de dahil- arasında süreklilik yakalamaktır. Burada da, psikanalizin histeri semptomunun üstüne bir yasa, bedenselleştirmelerde[7] ve sessizlikte donup kalmış olan arzuyla örtüşmeyen bir yorum(lar) sistemi bindirip bindirmediği pekâlâ sorulabilir. Başka bir deyişle, psikanaliz histeriklere "iyileşmeleri" için, eril topluma az da olsa uyum sağlamalarına dönük yığınla tavsiyeden başka bir şey sunuyor mu?

7 Psikolojik ya da duygusal faktörlerin fiziksel belirtiler olarak ortaya çıktığı, tıbbi olarak teşhis edilemeyen bedensel şikâyetlerin görüldüğü psikiyatrik bir rahatsızlık – ç.n.

*

Madem histeriden konuşuyoruz, bu sorunla ilgili diğer soruları da kısaca yanıtlayayım.

"Histeri dişil bir nevroz mudur?"

Histeri -bugün öncelikli olarak- "dişilin" çektiği bir "acı" değil midir? Bilhassa anneye duyulan arzuyla dile getirilemeyen ilişkisi açısından? Anne-kadına duyulan arzuyla? Ama bu elbette histerinin yalnızca kadınlarda görüldüğü anlamına gelmez.

"(Dişil) bir nevroz mudur?"

Bu soruda, histerinin bir psikozdan ziyade bir nevroz olup olmadığı mı soruluyor? Yoksa bir patolojik bir durum olup olmadığı mı?

Hangisi soruluyor olursa olsun, bu iki soruya da en az iki şekilde yanıt verilebilir.

Histeri bir nevroz mudur? Daha ziyade nevroza mı yakındır? Bu sorunun kolayca verilebilecek bir yanıtı yok. Bu kategorileri yeniden ele almak gerekiyorsa, histerinin psikoza da yakın olduğunu, ama dilden eksik bırakılmış olan kadında erkektekiyle aynı psikoz ekonomisinin gelişemeyeceğini söyleyebilirim. Peki, *histeri patolojik bir durum mudur*? Bence buna "hem evet, hem hayır" demeliyiz. Kültür, en azından Batı kültürü histeriyi bir patoloji haline getirir. Histeri toplumsal ve kültürel bir işleyişin dışında yaşanamayacağına göre... Ama bu "patoloji", aynı zamanda *başka bir şeyin rezervde tutulması* anlamına da geldiği için, belli bir ikirciklilik barındırır. Başka bir deyişle, histeride daima hem rezervde tutulan bir güç hem de felç edilmiş bir güç söz konusudur. Dişil arzunun falllokratizme *bağımlı* kılınmasından dolayı oldum olası bastırılan bir güç ve de "duyulur olan"ın, "madde"nin "düşünülür olan"a ve onun söylemine tabi kılınmasından dolayı sessizliğe ve taklide mahkûm edilen bir güç. Ve bu durum, "patolojik" sonuçlara sebebiyet verir. Ama histeri, bilhassa jestlerde ve dilde, başka bir "üretim" biçiminin olanağını da barındırır. Ama bu gizlilik içinde tutulur. Belki de daha oluşacak olan bir kültür rezervidir bu... olamaz mı?

"Yunan uygarlığının arkasında yatan Minos-Miken uygarlığı gibi, Freud'un yorumunun ardında da bir "kadın-olarak-konuşma"nın, başka/öteki kadından konuşmanın yattığı söylenebilir mi (krş. Speculum, *s. 75)?"*

Bunu Freud'un kendisi de söylemiştir, sözgelimi, histeriyi incelerken, kız çocuğu ile anne arasındaki Oidipus öncesi bağı göremediğini itiraf ettiğinde söylediği budur. Ama ona göre, kız çocuğunun anneyle ilişkisi yıllar içinde o kadar karanlığa gömülmüş, o kadar sansürlenmiş ve bastırılmıştır ki, kadın ile anne arasındaki o kadim arzunun anlamını çözmeye olanak tanıyacak bir uygarlığın izlerini bulmak için zamanda Yunan uygarlığının da gerisine gitmek gerekir.

Şunu da sorabiliriz: Her iki cinsiyetin de kendine ait bir sözü olsaydı histeri hâlâ "dişilin" tarafına mı düşerdi? Kadın-olarak-konuşmak hâlâ histerinin hanesine mi yazılırdı? Buna yanıt vermek zor...

Kaldı ki erkekler histeriyi bu kadar bastırmasalardı bence bunun onlara da çok faydası olurdu. Çünkü histeriyi bastırmaları ve sansürlemeleri erkeklere daha büyük bir güç, daha doğrusu iktidar kazandırmış olsa da kendi bedenleriyle ilişkilerinin büyük oranda kopmasına da yol açmıştır.

*

A. – "Cinsel çokluk", üretken, masum bir bilinçdışının keşfi, kısacası ailevi bütün bağlamların dışında kalan çokbiçimli bir sapkınlık, bütün bunlar o çok eski "simetri" ve/veya "eril imgesel" düşünün alanını terk etmenin çok daha etkili bir yolu değil mi?

- Benim ilk sorum şu: Bu cinsel çokluk Freud'un bahsettiği, çocukta görülen çokbiçimli sapkınlığın benzeri midir, değil midir? Freud'un eril bir modele göre analiz ettiği ve çokluğu aynının, birin, Bir'in aynılığının ekonomisine geri götüren bir çokbiçimli sapkınlığın.

Freud'un "küçük kız başta bir oğlan çocuğudur" dediğini unutmayalım. Eril, "başından itibaren", kızın arzusunun ne olduğu tarif edilirken ya da buyrulurken başvurulan bir model

işlevi görür. Üstelik Oidipus kompleksinden bile önce. Freud'un kız çocuğunun iğdiş edilme kompleksi üstüne söyledikleri -ve yasa olarak buyurdukları- ancak kız çocuğunun eril arzulardan başka arzuları yoksa geçerli olabilir. Siz buna katılır mısınız? Ayrıca Freud'un analiz ettiği şekliyle, çokbiçimli sapkınlık bir kız çocuğunun arzuları/hazlarıyla örtüşüyor mu?

Sözgelimi, çokbiçimli sapkınlık tarif edilirken, "akışkanlarla" ilişkiden alınabilecek *jouissance*'dan neredeyse hiç söz edilmez. Anal evre çoktan "katılar"dan alınan *jouissance*'a bırakılmıştır. Oysa, bana kalırsa, akışkanlardan alınan *jouissance* kadınlarda oral evrenin bile ötesine uzanır: kendisinde, kendisinin dışında, hatta kadınlar arasında "akıyor olan"ın verdiği haz. Bu, çokbiçimli sapkınlığın hâlâ eril modeller tarafından tarif edildiğini ve "normalleştirildiğini" gösteren birçok örnekten yalnızca biridir. Evet, çokbiçimli sapkınlık, fakat ekonomisinin yeniden incelenmesi şartıyla. Kaldı ki genel olarak toplum da kadınların anal *jouissance*'la ilişkisini bastırmaya uğraşır. Kuşkusuz, kadınlar genellikle bu bastırmayı kendileri üstlenirler. Bu olgu üstüne de yeniden düşünmek gerekir. Ama bunu yaparken, bir arzu söylemi ya da arzu üstüne bir söylemle yetinmeyip, sosyokültürel işleyişin bütününü de yorumlamak gerekir.

A. – *Demek istediğim, bir noktadan sonra eril-dişil karşıtlığını anlayamıyorum. "Eril söylem"in ne demek olduğunu anlamıyorum.*

- Anlamamanız doğal, çünkü bu söylemden başkası yok ki.

Sorun eril söylemde ya da eril söylemle ilişkili olarak, bir başkalığın mümkün olup olmadığıdır.

Bu bakımdan ben de başka -ve aslında aynı olan- bir soru sormak istiyorum: Kadınlar bu çoklu "ekonomide" *jouissance*'a ulaşabiliyor mu? Kadınlar açısından neler olup bittiğini sorarken amacım çokluğu ortadan kaldırmak değil, zira bu olmadan kadının hazzı da olamaz. Fakat cinsiyetler arasındaki farklılığın yeni bir biçimde eklemlenmesini beraberinde getirmeyen bir

çokluğun, kadının *jouissance*'ını engellemesi ya da ondan bir şeyler alıp götürmesi kaçınılmaz değil midir? Başka bir deyişle, şu anda dişil, cinsiyetler arasındaki farklılığın bakış açısından *nötr* olan bu arzuya ulaşabiliyor mu? Yani her zaman olduğu gibi, erili taklit etmek dışında? Ayrıca "arzulayan makine" kısmen de olsa kadının ya da dişilin yerini almıyor mu? Bu, erkeklerin kullanabileceği bir tür metafor değil mi? Bilhassa da erkeklerin teknokratikle[8] ilişkilerini düşünürsek?

Üstelik bu "psikoz" "kadınların" psikozu olabilir mi? Olabilir diyelim, bu psikoz kadınların *jouissance*'a erişmelerine engel olmuyor mu? En azından *kendi jouissance*'larına? Yani cinsiyetlendirilmiş maddenin soyut -nötr?- *jouissance*'ından farklı bir *jouissance*'a. Erkeklerin belki, düşlemsel bir "kadın oluş"ta, zevkin bir *fazladan*'ı gibi keşfettikleri, kadınların ise çoktandır aşina olduğu bir *jouissance*'a. Organsız beden kadınlar açısından zaten içinde bulundukları tarihsel bir durum değil midir? Böylelikle, kadının arzusunun ortaya çıkabileceği henüz yerliyurtlulaştırılmamış bu/kadına ait alanları onların elinden yine almış olmuyor muyuz? "Madde-bedeni" ve "organsızlığı" koruma görevi çoktandır kadının omuzlarına yüklendiğine göre, onların kendi yarılmalarının yerini şimdi de "organsız beden" almış oluyor mu? Yani kadının arzusunun kadının bedeninden tahliye edilmesinin? Yani kadının arzusunun daima "bakire" kalan yanının. "Organsız beden" bir *jouissance* "sebebi" olması için, onun dille ve cinsiyetle -organlarla?- kadınların hiç sahip olmadığı bir ilişkisinin olması gerekmiyor mu?

A. – *Bu eleştirdiğiniz "kadın-oluş" ile dişil "kadın-olarak-ortaya-çıkış" arasında ne fark var? Buradaki asıl mesele bir farkın yeniden tesis edilmesi değil mi? Peki, bu fark hiyerarşiden nasıl kaçabilir ve fark yoluyla, aslında yine hiyerarşinin içinde kalmış olmuyor muyuz?*

8 Yunanca *–kratia*, "yönetim, bir şey üzerinde iktidar, güç, otorite" gibi anlamlara geliyor. Teknokrasi, tekniğin yönetimi, hâkimiyeti olarak da çevrilebilir – ç.n.

- Aynının "imparatorluğu" içinde kalmadığımız sürece, hayır, hiyerarşi kaçınılmaz değildir.

B. – *Hiyerarşi aynıyı önvarsayar: Farkın aynı tarafından maskelenmesi ve baskı altına alınması gerekir. Hiyerarşi özdeşliği önvarsayar.*

A. – *Bana kalırsa, Freud çokbiçimli sapkınlığı her durumda, cinsiyetler arasındaki farklılığın henüz koyutlanmadığı Oidipus öncesi döneme oturtuyor.*

- Sizce bunda bir sorun yok mu? Belki de cinsel farkı genitallikle bağıntılı görüyorsunuz? Aramızdaki yanlış anlamanın sebebi bu olabilir. Kız çocuğunun genital evrenin çok öncesinden oğlan çocuğundan farklı bir cinsiyetli bedeni olduğunu hatırlamamız mı gerekiyor? Oğlan çocuğunun bedeninin normal, normatif cinselliğin bir modelinden başka bir şey olmadığı açık olsa gerek. Cinsiyetler arasındaki farklılık sorununa geri dönmemiz gerektiğini söylerken genitalliğe yeniden başvuralım demiyorum, elbette. Fakat genitallikten önce cinsiyetler arasında farklılığın olmadığını öne sürmek, "dişil"i daha da eski, daha da etkili bir "model"e tabi kılmak anlamına gelir...

A. – *Ailevi ilişkiler sorununa nasıl yaklaşıyorsunuz? Freud'un kız çocuğunun anneyle ilişkisini göz ardı ettiğini söylüyorsunuz. Kadınla bağlantılı olarak düşündüğümüzde, anne aslında nedir?*

Buna çok yalın ve açık bir yanıt verebilirim: Aile daima kadınların sömürüsünün ayrıcalıklı bir odağı olmuştur. Yani ailecilik sorununun hiçbir muğlak tarafı yoktur!

E. - *Aynı sebeple, aile neden erkeklerin yabancılaşmasının da ayrıcalıklı odağı olmasın?*

Elbette, yabancılaşma daima karşılıklıdır, iki yönde de işler. Fakat tarihsel olarak bakıldığında, mülkleştirme her zaman

belirli bir yönde işler. Patriyarkal aile ve toplumda kadın ve çocuklar erkeğin mülkiyetidir. Bunu tanımamak tarihsel belirlenimi tamamen inkâr etmek demektir. "Annenin iktidarı"na işaret eden itiraz için de bu geçerlidir, zira bu iktidar ancak erkek tarafından örgütlenen bir sistem "içinde" var olabilir. Bu "fallokratik" iktidar altında erkeğin de kaybettikleri vardır, bilhassa da kendi bedeninin *jouissance*'ını yitirir. Fakat tarihsel olarak bakıldığında, ailede kadına ve çocuklara kendi mülkiyeti gibi muamele ederek onların bedenini, arzusunu ve emeğini yabancılaştıran/onlardan koparan, baba-erkektir.

Ayrıca *anneyle ilişki* dediğimde, bizim patriyarkal kültürümüzde kız çocuğunun anneyle ilişkisini belirlemekten tamamen aciz bırakıldığını söylemeye çalışıyorum. Kendisini yalnızca bu role indirgemediği sürece, kadın annelikle ilişkisini de belirleyemez. Sorunuzdan anladığım, size göre anne olmak ile kadın olmak arasında bir fark yok. Kadının bu iki arzuyu, kendisine ait olan bu iki arzuyu eklemleyebilmesi diye bir şey yok. Bunun hakkında ne düşündüklerini kadınlara sormak gerekir. Ya da bunu nasıl "yaşadıklarını"...

Ailenin ortadan kalkması kadınların kadınları doğurmasına engel olmayacaktır. Fakat sosyokültürel işleyişin mevcut mantığında kız çocuğunun kendini annesine göre konumlandırması hiçbir şekilde mümkün değildir. Çünkü bu ikisi ne bir ne de iki eder; ikisinin de ne kendi adı, ne kendi anlamı, ne de kendi cinsiyeti/cinsel organı vardır; biri diğerine göre "tanımlanamaz." Freud'un kız çocuğunun Oidipus kompleksine dahil olmak için annesinden yüz çevirmek, ondan "nefret etmek" zorunda olduğunu söylerken "serinkanlılıkla" bir kenara attığı problem işte budur. Her şeyden önce bu, bizim mevcut değer sistemimiz içinde, kız çocuğunun kendisini dünyaya getirmiş olan kadınla ilişkisini bir çözüme kavuşturmasının imkânsız olduğu anlamına gelmiyor mu? Buradaki anneyi illa bir aile içindeki anne olarak düşünmek zorunda değiliz. Bu anne kız çocuğunu dünyaya getiren, besleyen ya da büyüten kadındır. Bu iki kadın arasındaki ilişki nasıl eklemlenebilir? Kültürde

başka bir "sözdizimi", başka bir "gramer" ihtiyacının kendini "örneğin" duyurduğu bir yer de budur.

*

E. – *Bir analist olarak çalışmalarınızda, "kadın-olarak-konuşmak" için siz neler yapıyorsunuz?*

- Şu an burada konuşurken, bu bağlamın içinde, şu an bulunduğum konumda bu farkı görmek o kadar kolay olmayabilir... Fakat burada bilhassa, dilimi peşinen düzenleyen kurulu bir sistemin mevcut olmadığını açığa vuran bir dizi kafa karışıklığını, belirsizliği ve soruyu düşünürsek, o zaman belki daha kolay olabilir mi? Ne olursa olsun size "kadın-olarak-konuşma"yı açıklamamın kolay bir yolu yok. "Kadın-olarak-konuşma" konuşulur, bir "meta-dille" konuşulmaz.

E. – *Sözgelimi nasıl aynı anda bir kadın, bir analist ve bir hoca olunur? Birileri konuşur, ötekiler dinlerken nasıl "kadın-olarak-konuşulur?" Burada da bir kişi konuşuyor, bazıları dinliyor...*

Bugün burada konuşan bensem, bunun tek sebebi bana yönelttiğiniz soruların bana önceden ulaştırılmış olması. Yine de, sırf skenografik[9] açıdan baksak bile, şu an burada işlemekte olan mekanizma beni epey rahatsız ediyor. Şu açık ki şimdi olduğu gibi, bir seminer, bir konferans ya da bir kongrede konuşurken söylemin en yaygın konuşulan biçimine geri dönmeye mecbur oluyorum, mecbur kalıyorum. Bu söylemden indirgenemez bir dışarısı olabileceğini göstererek kaçınmaya çalışıyorum. Ama bunu yapabilmek için bile yaygın dili, hâkim dili kullanarak başlamak zorunda olduğum da bir gerçek.

Bunlar bir yana, soruyu sorma biçiminizin kendisi bile bence yeterince ilginç. Sorunuzun şöyle bir anlamı var: Nasıl hem "kadın" olunur hem de "sokakta" olunur? Yani nasıl kamusallı-

9 Daha önce de not düştüğümüz gibi, skenografi, bir gösteri, etkinlik için ışık, ses, görüntü ya da teknik araçlardan yararlanarak sahne ya da manzaralar yaratmak anlamına geliyor – ç.n.

ğın içinde olunur, kamusal olunur, hem de söz yoluyla kamusal olunur? Böylece aile sorununa geri geliyoruz: Özel alana ait olan kadın neden hep evinde oturmaz? Bir kadın evden dışarı adımını attığı anda birilerinin aklına hemen düşer, hemen ona sorarlar: Hem kadınsınız hem de dışarıdasınız, bu ikisi nasıl oluyor? Kadın olarak herkesin içindeyken bir de *kendi* arzunuz hakkında konuşma cesareti gösterirseniz, bunun bir skandal yaratması ve baskıyla karşılaşmanız kaçınılmazdır. Düzeni bozuyorsunuz demektir, bilhassa da söylemin düzenini. Bunun artık arası deresi kalmaz, üniversiteden, hatta bütün kurumlardan dışlanırsınız (bkz. IV. soru ve yanıtı).

D. – *Kurumun böyle yanıt vermesi beklenen bir şeydir, olağandır bu. Beni asıl şaşırtan, sizin analist olmayı arzulamanız. Bir kadın analist olmak gibi bir arzunuz var mı? Bana iktidar arzusundan başka bir arzu için analist olunabilirmiş gibi gelmiyor.*

B. – *Az evvel bilinçdışının dişille bağlantılı olduğunu, bilinçdışının geleneksel yorumunun indirgeyici olduğunu söylemiştiniz. Analist teriminin kurumla ve bilinçdışının yorumlanmasıyla bir ilişkiyi işaret ettiğini düşünürsek, dişil tarzda bir analist olmak için demek ki önce anti-analist olmak gerekiyor.*

Bir anti-analist olmak, kuşkusuz, geleneksel anlamıyla analist olmakla aynı probleme aittir. "-anti"lik her zaman olduğu gibi yine aynının ekonomisi içine düşmüyor mu? Ben "anti-analist" değilim. Benim yaptığım, analiz kurumunun geleneksel işleyişini, kadın cinselliğinde neyi anlamadığından ve kendisine dayanak oluşturan eril "homoseksüel" ideolojiden yola çıkarak yorumlamaya çalışmak. Özellikle de iktidar ilişkisinden hareketle.

B. – *Bu bakımdan, geleneksel işleyiş aslında tek bir analiz bile gerçekleştirmiş sayılmaz, bilinçdışının yorumlanışı onu erile indirgediğinde karanlıkta da bırakacaktır, çünkü bilinçdışının dişille de bağlantısı vardır. Kurumun gerçekleştirdiği analiz bir bakıma bir analiz bile değildir.*

- Ben sadece bunu söyleyip bırakmazdım. Ben derdim ki belli hususlarda -kaldı ki bunlar hiç de önemsiz hususlar değildir- kurumsal analiz indirgeyicidir. Bu analiz kadın cinsiyetini daima eril bir modele göre anladığından dolayı, bir paradoksmuş gibi görünse de, bir cinsel farksızlık/kayıtsızlıkta kalır. Derdim ki psikanaliz ne yazık ki "veba"ya yol açmaz ya da artık yol açmıyor, aksine toplumsal düzene fazlasıyla uyum gösteriyor.

D. – *İster Freudcu ister Lacancı olsun, fallokratik psikanalizin çerçevesi içinde çalışıyor olmanızın arkasında, farklı bir analiz, benim "kadın-olarak-analiz etmek" diyebileceğim başka bir analiz yöntemi ortaya koyma amacı mı yatıyor? Yoksa kendisini analiz olarak bile adlandırmayacak farklı bir dinleme biçimi yaratmak, analitik yöntemi yıkmak için mi bu çerçeve içinde çalışıyorsunuz?*

- Buna şöyle yanıt verebilirim: Kendimi kurumun "içinde" mi yoksa "dışında" mı konumlandırdığım sorusuyla ilgilenmiyorum...

Peki, bir "kadın-olarak-analiz" mi ortaya koymak istiyorum? Hem evet hem hayır. Benim yapmaya çalıştığım daha ziyade, bilinçdışını cinsiyetler arasındaki farklılık konusunda artık hiyerarşiler yaratmayacak şekilde dinlemek ve yorumlamak.

Bana yazılı olarak iletilen soruların bir tanesinde, erkekleri yine analiz edip etmeyeceğim sorulmuştu. Tabii ki edeceğim, zira cinsiyetler arasındaki farklılığı birini diğerine tabi kılmayacak şekilde yeniden ortaya koymaya çalışıyorum.

Psikanalizi yıkmak mı istediğimi sormuştunuz. Ben daha ziyade psikanalizin belli bir işleyiş biçimini analiz ediyorum ve buradan hareketle, onun pratiğini dönüştürmeye çabalıyorum.

G. – *"Kadın-analist" olarak nasıl dinleyebilirsiniz? Demek istediğim, analist ister kadın ister erkek olsun, analitik dinleme şimdiye kadar hep görmenin, delici bakışın eril yapısı düzeyinde kaldı. Siz sessizliğe dair hangi problematiklere, hangi sözdizimine dayanarak "delici" bir bakış konumuna düşmemeyi başarabileceksiniz? Başka bir deyişle, "gören" "eril" kulaktan farklı olarak, sizin kulağınız duymaya nasıl açık olacak?*

- Bunun o kadar da, daha doğrusu yalnızca "açıklıkla" ilgili olduğunu sanmıyorum. Çok basitçe şunu söyleyebilirim -zamanımız kısıtlı olduğundan bütün sorularınıza ancak hızlıca ve çok fazla açmadan yanıt verebiliyorum- siz sorunuza aslında kendiniz yanıt verdiniz... Analizde söylenenlerin içinden, teorik olanın geleneksel modeline uygun olarak, hakikatle, asıl/düz anlamla el ele giden belli bir "görünür" unsura ayrıcalık tanınabilir... Bu durumda, bu "görünür" olanı ayırt eden, tanımlayan, sınıflandıran ve yorumlayan benim kulağımdır; kulağım uzaktan algının bir aracı olabilir, "tamamen biçimlenmiş" olana ayrıcalık tanıyabilir. Ama kendisine *başka bir şekilde dokunulmasına* da pekâlâ izin verebilir.

G. – *"Kendisine başka bir şekilde dokunulmasına izin vermek", artık söz düzeyiyle, genel olarak dil düzeyiyle, beden düzeyiyle sınırlandırılmış olmayan bir yere dokunmak anlamına mı geliyor? Bedenin bütününde, dilin bütününde bir ışımanın gerçekleşmesini, bu "başka"yı adlandırmadan, onun hüküm sürmesini sağlamanın bir imkânı mıdır bu?*

- Sizi doğru anladıysam, evet. Bu ise, duyulacak ya da meydana çıkarılacak olanın, gerek dilde gerek bedende "sözdizimsel" olanın başka bir biçimi olduğu anlamına gelir. Şunu da eklemeliyim: Anlama, tam olarak biçimlenmiş olana, görünür olana ayrıcalık vererek dinlemeyi bıraktığınız anda analistin bedeni, sizin bedeniniz -bu açıdan "iyi niyetli tarafsızlık" denen şeyi de yeniden sorgulayabiliriz- artık bu tip bir perde ya da gönderge tarafından korunuyor olmayacaktır. Böylece aktarımda da "başka bir şekilde" ortaya çıkacaktır.

G. – *Bana psikanalizin hayali de buymuş gibi geliyor.*

- Sizi anladığımdan emin değilim.

G. – *"Maske takma" "aynılığa" geri bağlandığı oranda, maske takmanın dışında ne söylenirse, "başka" bu olmayacak mıdır?*

- Biraz hızlı gittiniz... Ama evet, bence de bundan bahsediyoruz. Böylece *gözetlemeye dayalı* ekonomiden çıkabilir, daha ziyade bir *akış* ekonomisi içine yerleşebiliriz.

Ben de şu tedavi raporu dedikleri raporlardan yazacak olsam bunu her zaman yapıldığı gibi, yani yalnızca [kadın ya da erkek] analizanın aktarımını "anlatarak", didik didik ederek ya da yorumlayarak yapmazdım, bunun yerine *iki aktarımı da* yeniden sahnelerdim. İşte analitik iktidarla ilgili sorunlardan biri de budur. Analistlerin de aktarımı vardır. Ama ya iyi niyetli bir tarafsızlıkla ya da çoktan oluşturulmuş bir teoriye dayanarak bu aktarıma karşı kendilerini savunurlar ya da onun lafını bile etmezler.

G. – *Bu da yasanın psikanalizinden, erkeğin psikanalizinden kopmak anlamına geliyor...*

*

Sorular I[10]

Sizi bu çalışmalara sevk eden, bu yolda ilerlemeye teşvik eden sebepler neydi?

Ben bir kadınım. Dişil cinsiyetli bir varlığım. Dişil cinsiyetliyim. Çalışmalarımın arkasında yatan sebep, böyle bir sözceyi dile getirmenin imkânsızlığı; bunu söylemenin bir bakıma anlamsızlığı, uygunsuzluğu, yakışıksızlığı. Çünkü ya *kadın, varlığın* asla yüklemi olamaz ve *dişil cinsiyetlilik* de *varlığın* niteliği değildir ya da "*bir kadın (olmak)*" *Ben*'e yüklenemez ve "*cinsiyetliyim*" dişil cinsiyeti dışlar.

Başka bir deyişle, benim cinsiyetimin dile getirilmesi söylem içinde imkânsızdır, hem de yapısal, eidetik bir nedenden ötürü. Benim cinsiyetim, en azından bir öznenin özelliği olarak, söylemin tutarlığını sağlayan yüklem mekanizmasından çıkarılmıştır.

10 Bu üç soru, 2 Ekim 1974 tarihinde Vincennes Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nde gerçekleştirilen bir doktora tezi savunması sırasında, jüri üyelerinin doğrudan ya da dolaylı olarak sordukları sorulardır.

O yüzden ben ancak erkek cinsiyetli olarak (ben bunu kabul edeyim ya da etmeyeyim) ya da ancak cinsiyetsiz olarak konuşursam akla dayalı bir şekilde konuşmuş olurum. Aksi takdirde, genel olarak kadınlara atfedilen mantıksızlığa teslim olurum sadece. Dolayısıyla benim ürettiğim bütün sözceler benim cinsiyetimi bir kenara atan bir modelden ödünç alınmıştır; bu durumda sözcelemimin önvarsayımları ile sözcelerim arasında asla kapanmayan bir mesafe olacaktır, üstelik benim "fikrim" ya da "modelim"le (böyle bir fikrim ya da modelim aslında zaten yoktur) örtüşmeyenleri taklit ettiğimden, kendi fikirlerine ya da modeline sahip olan birinden çok daha aşağı konumda bulunmam kaçınılmazdır. Ya da benim sözcelerim yürürlükteki yasa uyarınca zaten anlaşılmazdır, bu ikinci durumda da bu sözceler anormal, hatta patolojik olarak nitelendirilecektir.

Dişil cinsiyete dair söylemin bu *aporia*'sı -bu cinsiyet ister rasyonelliğin bir sınırı olarak, ister kadınların tutarlı bir şekilde konuşmaktan acizliği olarak görülsün- birçok alanda analiz edilebilecek, ama yorumlanabilmesi için efendi söylemin içinden geçmesi gereken bir soruya, hatta bir krize yol açar. Son tahlilde dilin nasıl örgütleneceğini buyuran, başkalarının, hatta bu başkalarına hükmedenin yasasını koyan bir efendi söylemden. Yani söylemlerin söylemini, felsefi söylemi buyurandan. Bu söylemin tarihe el koymasını, tarihsel egemenliğini sorgulamak için onun içinden geçilmelidir.

Fakat -*Speculum*'un uğraştığı temel mesele olan- bu felsefi efendilik ne cepheden karşıya alınabilir ne de ona felsefenin içinden yaklaşılabilir. İşte bu yüzden, felsefi olanın sınırı olan dişilin bazı tınılarını nihayet işitebilmek için, felsefi söylemden aldıklarını hiç unutmamak kaydıyla, başka dillere başvurmak, hatta suskunluğu, afaziyi -tarihsel-histerik ya da histerik-tarihsel- bir semptom olarak kabul etmek gerekti.

Bu araştırmanızda nasıl bir yöntem izlediniz?

Nazik bir konu. Çünkü bugüne kadar hile ve oyunlarla bizi

kadının yolundan ayıran, uzaklaştıran, sonunda bu unutuşun kutsanmasına kadar götüren de yöntem, bilginin yolunun ta kendisi değil midir? Yöntem teriminin saptırma, hile ve oyun şeklindeki bu ikinci anlamı aynı zamanda onun ikinci mümkün tercümesidir. Dolayısıyla kadının yolunu bilhassa dilin içinde ve dil aracılığıyla yeniden açmak için, yöntemin nasıl da asla öne sürdüğü kadar basit olmadığını, yöntemin benimsediği teleolojik projenin, teleolojik olarak kurucu projesinin, nasıl da aynılık hilesine başvurarak, başkalıktan saptırmaya, uzaklaştırmaya, başkalığın indirgenmesine dönük, bilinçli ya da değil, bir proje olduğunu ortaya çıkarmak gerekiyordu. Başka bir deyişle, felsefi yöntemlerin dişilden nasıl da olabilecek en genel şekilde bahsettiklerini.

İşte bu yüzden, René Char'ın dediği gibi, yıkmak gerekiyordu, ama evlilik aletleriyle. Alet, dişil bir öznitelik değildir. Buna karşın kadın aletin kendi üzerinde, içinde bıraktığı izleri pekâlâ yeniden kullanabilir. Başka bir deyişle, bana *filozoflarla düşüp kalkmaktan* başka seçenek kalmamıştı. Bu yalnızca dile kolaydır, tabii... Sonuçta, onların bu sıkı sıkı örülmüş sistemlerinin içine hangi yoldan yeniden girilebilir?

İlk aşamada belki yalnızca tek bir yol vardır, dişillik durumu da zaten buna bağlanmıştır: *taklitçilik*. Ama bu rolün kendisi yeterince karmaşıktır, çünkü kendini herkese olmasa bile her şeye açık kılabilmeyi önvarsayar. Herhangi bir şeyi, herhangi birini *kopyalayarak çoğaltabilmeyi, kendine mal etmeden, üzerine bir şey daha eklemeden* bütün izleri alımlayabilmeyi. Bu ise, filozofun (kendini) düşünümlemesi/yansıtması olanağından başka bir şey değildir. Tıpkı Platon'un *chora*'sı, öznenin aynası gibi.

Filozofun evine yeniden girmek, *madde* -anne ya da kız kardeş- rolünü oynayabilmeyi gerektirir. Spekülasyonu beslemeye sürekli yeniden başlayan o olacaktır, düşünümün/yansımanın *kaynağı* -benzerliğin kırmızı kanı- ama aynı zamanda da *atığı*

rolünü o üstlenecektir, açıklığa direnç gösteren -delilik- olarak reddedilen ve dışarı atılan o olacaktır.

Filozofla düşüp kalkmak aynı zamanda *aynanın kendini yansıtamayan unsurlarını* da gözetmeyi gerektirir: aynanın sırını, parlaklığını, göz kamaştırmalarını, esrikliklerini. Yeniden üreten madde, ikizleştiren ayna olarak, filozofun kadını/karısı *genellikle* aşkınsal bir koşula doğru genişletilen bir narsisizmin güvencesi olmak zorundadır. Kuşkusuz, bunu demeden, bunu bilmeden. Bu giz asla ortaya çıkmamalıdır. Bu rolü oynamak ancak kendini keşfetmekten nihai olarak kaçınmakla mümkün olabilir, ancak kendi üstüne düşünümlemeye/kendine yansımaya muktedir olmayan bir bakirelikle. Tamamen "ilahi" bir *jouissance*'la.

İkincil bir şart olsa bile, filozofun karısı aynı zamanda güzel olmalı, *dişilliğin bütün çekiciliklerini sergileyebilmelidir* ki genellikle teorik temaşalara dalıp gitmiş olan bir bakışın dikkatini çekebilsin.

Dolayısıyla bu kadın -felsefi söylem genel olarak tarihe de egemen olduğundan dolayı- *her erkeğin bu kadını/karısı* kendini, "filozof"un -bütün biçimleriyle- "kendiliği"nin hizmetine adamıştır. Filozofla düğünlerine gelince, kadın, filozofun kendiyle, hemcinsiyle düğünlerinin zorunlu bir dolayımı durumuna düşme tehlikesi altındadır.

Bu rolü bu kadar iyi oynayabiliyorsa, bu onu öldürmüyorsa, bunun sebebi elinde bu role kaptırmayıp hâlâ sakladığı şeyler olmasıdır. Hâlâ başka bir biçimde, hâlâ kendisinden isteneni bu kadar iyi taklit ettiği yerden başka bir yerde varlığını sürdürmesidir. Kadının kendi "kendiliği"nin bütün bu mizansene yabancı kalmasıdır. Ama elbette, kadının, tam da bu mizansen tarafından bu denli dönüştürülmüş olduğundan dolayı unutmuş olduğu şeyi hatırlaması için, bir şeyi yeniden oynaması gerekir: kendi cinsiyetini. Kadının cinsiyeti bu temsil ekonomisinin tamamından ayrışıktır, ama tam da onun "dışında" kaldığı için onu yo-

rumlamaya muktedirdir. Tam da ne bir'i, ne aynıyı, ne yeniden üretimi, ne de temsili varsaydığından. Tam da yalnızca *aynının* ötekisi olarak alındığı bu genel tekrardan başka bir yerde olmaya devam ettiğinden.

Bu sebeple kadın, Hegel'in dediği gibi, topluluğun – erkekler topluluğunun ebedi ironisidir. Kadın onların eşiti olmayı istemediği sürece. Sistematikliğini kadının aynıya indirgenmesine borçlu olan bir söylemin içine girmediği sürece.

Çalışmalarınızdan hangi sonuçlara vardınız?

O halde, son olarak, önermeler biçiminde ifade edebileceğim bazı noktalara geleyim:

1. Freud'un cinselliği kendi söyleminin nesnesi olarak almış olması, cinselliğin söylem içindeki, bilhassa kendi söylemi içindeki rolünü de yorumladığı anlamına gelmez illa. Cinsel fark söz konusu olduğunda, söylemin üretilmesinin dayandığı önvarsayımları analiz etmez. Ayrıca Freud'un pratiği ve teorisinin temsil sahnesine dair doğurduğu sorular -teorinin Freud'un bilinçdışı dediği şey biçimine büründürerek bastırdığı sorular, üstbelirlenimin etkileri, sonradan etkiler, "ölüm dürtüsü" vs. denerek göz ardı edilen sorular, öznenin sözcelerine ilişkin sorular- bu soruların hiçbiri bu sahnenin cinsiyetli belirlenimlerini sorgulayacak kadar ileri götürülmez. Freud'un söylemi, böyle bir yorumu barındırmadığından dolayı, meta-fizik bir ekonominin içinde kalır.

2. Daha felsefi bir açıdan bakılırsa, söylemin cinsiyetliliğinin aşkınsalla başka bir ilişkinin olanağını açıp açmadığı sorulabilir. Ne sadece öznel ne de sadece nesnel olan, ne tekanlamlı bir şekilde merkeze konan ne de merkezsiz olan, ne tek ne de çoğul olan, şimdiye kadar hep bir dışarıda-durana [*ek-stase*] indirgenen, benim *koşaç* diyeceğim bir yer olarak aşkınsal. Bu ise var-

lığın, dilde cinsiyetler arasında bir "birleşme" işlemini yadsıyan bir söylem ekonomisinde, koşaç[11] rolünü oldum olası (yeniden) üstlenen bir varlık olarak yorumlanmasını gerektirir.

3. Bu yer, ancak dişilin dille ilişkisindeki "özgüllüğü" tanınırsa meydana çıkabilir. Bu ise söylemin tutarlılığının dayattığından başka bir "mantığı" gerektirir. *Speculum*'un yazımında bu öteki "mantığı" işletmeye çalıştım, *L'incontournable volume*'de ise bu mantığın bazı unsurlarına işaret etmek istedim. Ama bu mantığın söylem içinde kapalılığın ya da döngüselliğin her biçimini -herhangi bir *arkenin* ya da *telosun* kuruluşunu- reddettiğini söyleyebiliriz. "Özgülük"ten ziyade "yakın"a, ama felsefi söylemin uzay-zaman ekonomisi içinde (yeniden) kapılmayacak olan bir yakına öncelik verdiğini. Birlikle, kendiyle özdeşlikle, hakikatle ve dolayısıyla başkalıkla; tekrarla ve dolayısıyla zamansallıkla başka bir ilişki gerektirdiğini. Madde/form çiftini, güç/edim çiftini vs. "farklı bir şekilde" yeniden katettiğini. Çünkü dişil açısından başka, bir'dedir,[12] ama bu bir'in başkayla ilişkisinde eşitliği, özdeşliği, tabi kılınması, temellük edilmesi... mümkün değildir. Tüm biçimleriyle daha ortaya konması gereken bir mübadele ekonomisidir bu.

Bütün bunlar, toplumsal ve kültürel işleyişimizin altında yatan speküla(riza)syon süreçlerinin içinden yeniden geçmeyi gerektirir. Çünkü özneler arasındaki ilişkilerde, açıkça ya da genellikle örtük bir biçimde, *düz aynaya*, yani erkeğin kendi benzeriyle ilişkisini ayrıcalıklı kılan unsura müracaat edilir daima. Spekülasyonun altında daima bir düz ayna yatar, spekülasyon daima bu aynadan geçer. Bu ayna ne gibi doğrusal yansıtma, bir daire çizerek kendine (aynı olarak) geri dönüş etkileri doğurur, özdeşliğin gösteren-noktalarında nasıl patlamalar meydana gelir? Hangi "özne" onda istediğini sonunda bulur? Hangi "başka",

11 Dilbilimde "koşaç"ın karşılığı olan *copule*, "bağlaç görevinde olan" anlamındaki *copulatif*'in yanı sıra "cinsel birleşme" anlamındaki *copulation*'un da köküdür – ç.n.

12 Irigaray, belirsiz tanımlık olan bir'i, yine "dişil" olarak da belirtme ihtiyacı duyuyor: *l'un(e)*.

onun tarafından olumsuzun o temsil edilmesi güç işlevine indirgenir? Söylemin tarihsel gelişiminin yansıtıldığı ve güvence altına alındığı o camın -ve onun yansımalarının boşluğunun- içerdiği bu işleve. Yahut da "madde" rolü verilmiş bir işleve, geçirimsiz ve suskun bir matrise, gelecekteki speküla(riza)syonların bir rezervine, fetişist ipoteği henüz kalkmamış olan belli bir ikiliğin kutuplarından birine. Aynanın müdahalesini yorumlamak, aynanın parlaklığının o yansıması olmayan kamaştırıcılığında askıya almış olabileceklerini, o belirleyici kesmesiyle katılaştırmış olabileceklerini, "başka"nın akışından alıp dondurduklarını ve elbette terse çevirdiklerini keşfetmek, işte bütün mesele budur.

Bu yüzden hem spekülerin ve spekülatifin tarih üzerindeki egemenliğini yeniden incelemek hem de -spekülerlik, konuşan hayvanın indirgenemez boyutlarından biri olduğundan dolayı- kadının kendiyle ve hemcinsleriyle ilişkisine olanak tanıyacak bir spekülarizasyon biçimini ortaya koymak gerekiyordu. Bu da *aynanın eğrilmesini*, ama aynı zamanda *ikiye bölünmesini* ve zihnin, düşüncenin ve öznelliğin "içerisinde" yeniden temellük edilmesinin imkânsız olmasını gerektirir. Temsilin neredeyse yalnızca eril parametrelere göre yaratılan kurgusunu bozan *speculum*'un ve *içbükey aynanın müdahalesi* buradan doğar. Çünkü bu parametreler, erkekler arasındaki alım satımların nesnesi ya da olanağı olmadıkları sürece kadınları mübadeleden dışlar.

4. Bu da bizi bu çalışmanın, ister sınırlı ister genel anlamıyla, politik meselesine getiriyor: Kadınların "özgürleşmesi" ekonomik alanın dönüşümünü gerektirir, ama bu dönüşüm de zorunlu olarak kültürün ve onun faal mercii olan dilin dönüştürülmesinden geçer. Kültürün genel grameri bu şekilde yorumlanmadığı sürece, dişil, tarihte ancak bir madde ya da spekülasyon rezervi olarak ortaya çıkacaktır. Antigone'nin çok önce dediği gibi, kadınla erkek arasında, konuşulacak hiçbir şey olmayacaktır.

*

Sorular II[13]

"Kadın" hakkında (ve adına) "yanıtlar" vermek için burada olduğunuza göre...

Ben ne kadın *hakkında* ne de kadın *adına yanıt verebilirim*. Böyle bir şeyi yapabileceğimi iddia etseydim -buna razı gelseydim ya da bunu isteseydim- dişil sorununun onu bastıran, sansürleyen, en iyi ihtimalle tanımayan söyleme yine tabi kılınmasına izin vermiş olurdum. Çünkü benim için mesele artık ne kadını bir teorinin öznesi ya da *nesnesi* yapmak, ne de dişili "kadın" gibi *cinse özgü* [*générique*] bir terimin altına koymaktır. Dişil olana, hiçbir asıl/düz anlamla, özel isimle ya da kavramla işaret edilemez, kadın kavramı da dahil. Kaldı ki bu benim de hep ikircikliliğine işaret ederek kullandığım bir kavram: (Bir) kadın, dişilin söylemselliğin yasalarının dışında olduğunu belirtir, ama sırf bu konumu yüzünden onu herhangi bir dilin hiçbir şekilde nüfuz edemediği bir ampirikliğe havale etmekten kaçınmak gerektiğini de vurgular.

... ben de burada, Sokratik ilişkiyi tam tersine çevirircesine, sadece "soru soran" olarak bulunduğuma göre...

"Sokratik ilişkiyi tam tersine çevirmek"ten başlayacak olursak, bu söz konusu bile olamaz. Böyle bir ters çevirmenin olanağına onu bir kenara bırakmak için işaret etmek önemli olsa bile. Altını üstüne getirmek anlamına da gelecek şekilde -iktidarın- ters çevrilmesi, hâlâ aynı içinde, *logos*'un ekonomisinin tesis ettiği o aynı içinde gerçekleşecektir. Başkanın -"eril" öznenin terse çevrilmiş *alter ego*'su ya da bu öznenin tamamlayıcısı, *ilavesi* değil de- o öteki kadının, amacı ya da teleolojisi kadını aynı içinde indirgemek olan temsil sistemlerine yeniden yakalanmasına engel olmak istiyorsak, *herhangi bir ters çevirme, alt üst*

13 26 Şubat 1985 tarihinde yayınlanan *Dialogues* isimli televizyon programına hazırlık olarak, Philippe Lacoue-Labarthe'ın yönelttiği sorular. Bu sorulara burada ancak kısmen ve parça parça yer verilmiştir. "Sorular" ve "yanıtlar" mektuplar yoluyla iletilmiştir.

etme sürecini aynı zamanda *temsilden taşanın, yani başkanın, yani kadının dışlanmasını iki katına çıkarma çabası* olarak yorumlamamız gerekir. Kadını Sokratik bir konuma yerleştirmek, söylem üzerindeki egemenliği, bu sefer de ona atfetmekten başka bir anlama gelmeyecektir. Yani "eril özne"nin geleneksel konumunu. Daha doğrusu, fallokrat "özne"nin konumunu. Bir kadının sunduğu her "teorik" izahatın -teorik olanın statüsü sorununa da elbette geri dönmemiz gerekecek- dönüşü olmayan bir biçimde bu işleve götürülmesi, *başka bir* işlevin olduğunun tasavvur bile edilememesi, fallokrasinin temellük etme edimini merkeze almaktan hiç vazgeçmediğini yeterince açık biçimde ortaya koyar, tabii bunu göstermeye hâlâ ihtiyaç kaldıysa. Bütün bunlar, bir dışarıya doğru işaret eden ya da bir dışarıdan işaret gönderen her şeyin fallokratik iktidara ve onun söylem ekonomisine sürekli geri götürüldüğünü gösterir.

... Çalışmalarınızın yol açtığı tepkiler ve bunların anlamı düşünüldüğünde, gördüğüm kadarıyla, bir savunma ortaya koymanız kaçınılmaz hale geliyor...

Benim çalışmalarım gibi bir çalışmanın yol açabileceği tepkilerin anlamının ne olabileceği sorusuna çoktan yanıt verdiğimi düşünüyorum: Egemen konumda olan birisi bundan öyle kolayca vazgeçemez, bu konumdan "çıkmak" anlamına gelebilecek herhangi bir başka konumu tahayyül bile etmez. *Başka bir deyişle, "eril", söylemin inisiyatifini paylaşmaya hazır değildir. "Kadını" konuşmayı, yazmayı ve ondan zevk almayı denemeyi ister*, bu başkanın kendi adına müdahil olma, eylemde bulunma hakkını ona bırakmayı tercih etmez. Hiç kuşkusuz, kadına en çok kendi *jouissance*'ından bahsetmek yasaklanmıştır. Bu *jouissance*, *erkeklerin ürettiği bir söylem "sahası"* olarak kalmalıdır. Ne de olsa bu *jouissance* söz konusu söylem açısından en büyük tehdittir. Daha doğrusu bu *jouissance*'ın indirgenemez "dışsallığı", "alan dışılığı."

... çalışmalarınızın teorinin mevcut alanı içindeki konumu düşünüldüğünde de...

Kadın bugüne kadar genellikle, babadan kocaya el değiştirmesi de dahil, iki erkek arasında çoğu zaman çekişmeli bir alışverişin konusu oldu. Bir sahipten diğerine, bir tüketiciden diğerine el değiştiren bir meta, biriyle diğeri arasında olası bir değişim aracı oldu. Son yaşananlarda da -sözgelimi Vincennes'den atılmam, gerçi sadece o da değil...- dişilin bu statüsü sonuna kadar kullanıldı. O halde kadın hangi alanda konumlandırılıyor? "Baba"sı kim? Kadının "özel ismi" ne? Kadın kime ait? Hangi "aile"den ya da "camia"dan geliyor? Bütün bunlar iyice oturtulmazsa mevcut ekonomiyi ayakta tutmak ancak dişilin reddiyle mümkün olabilir. Metalar asla konuşmamalı, elbette piyasaya tek başlarına çıkmamalı. Zira böyle olursa özneler arasındaki mübadele ekonomisi tamamen altüst olur.

... Bir kadının "kadın teorisi"ne ya da "kadın teorisi"nin yapıbozumuna girmesi ne anlama geliyor?...

"Kadın teorisi"ne, hatta onun "yapıbozumu"na "girdiğimi" söylemek doğru olmaz. Çünkü bu piyasa içinde, benim söyleyecek hiçbir şeyim yok. Benden tek beklenen, bir tüketim ya da mübadele nesnesine dönüşüp bu ticareti devam ettirmem. Aynı mantığa uymayan başka bir mübadele(ler) biçiminin de var olabileceğini tahayyül etmek ise çok zor, hatta imkânsız görülüyor. Oysa kadının diline ve *jouissance*'ına dair bir şeylerin gerçekten ortaya çıkması ancak bu koşulda mümkün olabilir. Ve bu da ancak, eril arzu ekonomisinin kadınlara el koyduğu, kadınların bu ekonomi tarafından yeniden ele geçirildiği yerden "başka bir yerde" gerçekleşebilir. Başka bir deyişle, (bir) kadının herhangi bir teoriye "dahil olması"ndan bahsedeceksek, söz konusu teorinin de varlığın / varlık tarafından temellük edilmesine değil, koşacın "edimselleştirilmesi"ne karşılık gelmesi gerekir. Gerçi böyle olduğunda bunun artık ne bir girişle ne de bir teoriyle ilgisi kalır. Ama bir kadının kendi *jouissance*'ının dilini bulmak için yaptığı "çalışma"nın küçümsenmesi, sessizlikle karşılanması, reddedilmesi ve aynı zamanda sömürülmesi, bu noktadan ne kadar da uzak olduğumuzu açıkça gösteriyor...

... O halde burada bir erkekle, sonuçta mesleği felsefe olan bir erkekle konuşmak (diyaloğa girmek) neden?...

Neden bir erkekle konuşmaya çalışıyorum? Çünkü benim istediğim, kadının bir teorisini üretmek değil, cinsel fark içinde dişile bir yer açmak. Bu -eril/dişil- farkı şimdiye kadar hep (eril) öznenin temsil etme iddiasında olan, aslında bu öznenin kendi kendini temsil ettiği sistemleri "içinde" çalıştırıldı. Üstelik aynı sistemler, son derece etkin bir cinsel farksızlığı/kayıtsızlığı telafi etmek için eklemlenmiş görünen başka farklılıklar da üretti. Çünkü ne yaparsanız yapın bir cinsiyet ile onun eksik, dumura uğratılmış ve olumsuz biçimini topladığınızda iki etmez. Başka bir deyişle, dişil bugüne kadar sadece erilin ters yüzü, hatta tersi olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla kadın açısından asıl mesele, bu eksikliğin, bu olumsuzluğun içine onu kınamak için bile olsa yerleşmek, dişili *"cinsel farkın"* ölçüsü haline getirerek aynılık ekonomisini terse çevirmek değil, bu farkı yapmaya, icra etmeye çalışmaktır. Bu da kaçınılmaz olarak şu soruları beraberinde getiriyor: Sizden, yani bir erkekten farklı olarak, bir kadın olarak benim hangi başka okuma, yazma, yorumlama ve olumlama biçimlerim olabilir? Bu farklılığın yeniden bir *hiyerarşi oluşturma* sürecine indirgenmemesi mümkün müdür? *Başkanın aynıya boyun eğdirilmesi* sürecine?

Felsefe açısından, kadın sorusuna gelince -bu ise cinsel fark sorusunda düğümlenir- sorulması gereken soru gerçekten de budur. Ama elbette, belli bir naiflikle -belki de stratejik olarak- kendimizi diğer bütün söylemlerin yasasını koyan söylemi, yani felsefi söylemi olduğu gibi bırakacak kısmi ya da kıyılarda dolaşan bir yaklaşımla sınırlandırmadığımız koşulda. Cinsel farkın üzerini örttüğünden dolayı, asıl sorgulanması ve *bozulması* gereken felsefi düzenin ta kendisidir. Felsefi söylemin hâkimiyetinin diğer bütün söylemler üzerindeki etkisinin yeterli bir yorumunu sunamayan psikanaliz de kendi teori ve pratiğini cinsiyetler arasındaki farklılığa ilişkin bir yanlış anlamaya bağlar. Psikanalitik teori ve pratik elbette felsefi söyleme karşı bir itiraz oluşturur, fakat kadın cinselliği "sorusu" olmasa bu teori ve pratik de felsefi

söylemle büyük oranda pekâlâ yeniden bütünleştirilebilir. İşte psikanaliz hâlâ felsefi söylem tarafından kuşatılmış alanlardan biri olabileceği ve bir kadın olarak ben buna razı olmadığım için, bu yeniden temellük etme çabasına direniyorum, tam da bunun için erkek bir filozofla, hem psikanalitik teoriyle, hem kadın sorusuyla ve elbette temellük sorusuyla ilgilenen bir erkekle bu "diyaloğa" girmeyi istedim.

... Peki, bugün çok çeşitli görünümleriyle, "kadın özgürleşme hareketi" adı altında düşünebileceğimiz bütün hareketler açısından, bu jestinizin nasıl bir anlamı var? "Kendi aralarında kadınlar" [femmes-entre-elles] *olarak ayrılmaya, böyle bir kopuşa neden ihtiyaç var?*

Kadınların özgürleşme hareketleri açısından böyle bir jestin nasıl bir anlamı var? Sizin de dediğiniz gibi, bu ilk bakışta bir kopuş gibi görünebilir. Gerçekten böyleyse bu demektir ki politik olarak "kadınların özgürleşmesi"nin tarafında yer almak için, ampirik olarak daima kadınların arasında, kadın kadına olmak gerekli, hatta yeterlidir... Ama alternatifi şu şekilde koyduğumuzda hâlâ idealist bir mantığa bağlı kalmış olmuyor muyuz?: Kadınlar ya erkeklerle yan yana oldukları sürece, onlar tarafından/onlar için temellük edilen bir duyulur'un nesneleri, imgeleri ve fikirleri olarak kalacaklar ya da -ama işte bu "ya da" sonunda aynı kapıya çıkma tehlikesi barındırmıyor mu?- kendi aralarında kalacaklar. Elbette, bu demek değildir ki kadınların bunu yapmaya ihtiyaçları yok. Bilhassa da politik bir taktik olarak. Özel mülkiyetin, söylem yoluyla/söylem için temellük etme çekişmesinin konusu haline getirilen kadınlar bugüne kadar hep birbirleriyle rekabet etmek durumunda bırakıldılar. Bundan dolayı kadınlar, mücadelelerini daha etkin kılmak adına, "kendi aralarında/kadın kadına" olacakları bir yer inşa etmek zorunda hissettiler. Kadınların nasıl da belirli bir biçimde ezildiklerine dair bireysel ve kolektif olarak "bilinçlerini yükselttikleri" bir yer, kadınların olası arzularının ve birbirlerine duydukları arzuların birbirleri tarafından tanınabileceği bir yer, kadınların yeniden bir araya gelecekleri bir yer. Fakat bana göre, bu yer kendi taleplerinin,

hatta arzularının çemberi içine geri kapanırsa tarihin tersine çevrilmesi ütopyasının, iktidarın -bilhassa fallik iktidarın- yeniden ele geçirilmesi düşünün bir yeri haline gelme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Üstelik böyle bir yer -kadınların yine kendilerine biçilen rolün içinde kaldıkları- erkeklerin kendi topluluğunun bir taklidinin ötesine gitmeyecektir.

Sizin işaret ettiğiniz kopuş -kaldı ki bence bu kopuş asla "bir" değildir- en az iki nedenden ötürü taktiksel olarak zorunluymuş gibi geliyor: 1. Kadınlar, kurumların, erkekler tarafından yönetilen kurumların bir analizine başvurmadan, hatta bunları tecrübe etmeden eziliyor olmaları sorunu üstünde çalışamazlar. 2. Dişil açısından, dolayısıyla bu yaklaşım biçiminin gerekliliği ve etkililiği açısından -belki de temel?- problemlerden biri, söylemsel mantığın işleyiş tarzıdır. Mesela, bu mantığın ampirik ile aşkınsal, duyulur ile düşünülür, madde ile fikir vs. arasında kurduğu karşıtlıklar, yarattığı bölünmeler. Bu hiyerarşik yapı dişili dilde daha aşağı bir yere, sömürülen ve dışlanan konumuna yerleştirir. Ama aynı sebeple, deyim yerindeyse, cinsel ilişkinin icra edilemez niteliğini teyit eden de bu yapıdır. Ne de olsa bu ilişki, erkeğin kendi diline temellük ettiği dişilin aracılığıyla özduygulanımı anlamına gelir. Bunun tersi ise "doğru" değildir. Dolayısıyla tam da dilin bu "kendine ait/özel" karakterine geri dönmek gerekir. Ama bu dile, eril özne söz konusu olduğunda gerçekleştirdiği mülkleştirme ve mülksüzleştirme biçimindeki ikili hareket açısından değil sadece, aynı zamanda dişil söz konusu olduğunda, üzeri sessizlikle örtülen, "özduygulanım", "kendi kendini temsil" olanağından yoksun bırakılan her şey açısından da analiz etmek üzere geri dönülmelidir. Kendi-aralarında-erkeklere, "erkek erkeğe"liğe verilen tek yanıt kendi-aralarında-kadınlar, "kadın kadınalık" olursa, mevcudiyet, varlık ve mülkiyet mantığının işleyişinin altında yatan -böylece cinsiyetler arasındaki farklılığın silinişini sürdüren- her şeyin de süreklilik kazanması, hatta iyice pekişmesi son derece muhtemeldir. Eril-dişil karşıtlığını sürdürmek yerine, bu farklılığın dilde *hiyerarşik olmayan* bir biçimde dile getirilmesinin bir olanağını bulmak daha yerinde olur. İşte sizin "kendi-aralarında-kadınlar"ın kopuşu dediğiniz

şey, böyle açıklanabilir; zira bu kopuş "kendi-aralarında-erkekler" için de aynı derecede gereklidir, hatta mevcut iktidar biçimlerinin altında bu durumun tam da kendisi yattığından dolayı, bu kopuşun gerçekleştirilmesi daha zor olsa bile.

... Öncelikli kaygınızın şu olduğunu en azından sezmemek mümkün değil: "Kadın sorusu"nu naif bir biçimde konumlandırmaktan kaçınmak istiyorsunuz. Sözgelimi, sorunun eril bir biçimde ortaya konuluşunu yalnızca tersine çevirmekten ("fallogosantrizmi" vs. yalnızca tersine çevirmekten).

Bu sorunuza aslında çoktan yanıt verdiğimi düşünüyorum. Hem önceki soruları yanıtlarken, hem de *Speculum*'u yazarak. Hiç kuşkusuz, bu kitap kadınlar üstüne bir kitap değildir; hakkında ne düşünülürse düşünülsün, hatta içinden değerlerin terse çevrilmesine dair bir umut devşirilse bile, "üstüne düşünülmüş bir jinekosantrizm", bir kadının ya da kadınların yararına "simgeselin tekelleştirildiği bir yer" ise hiç değildir. Bütün bunlar, simgeselin kendisi sorgulanmadan dişil bir yerin dile getirilmesinin imkânsız olduğunu unutan bir naiflik içerir. Yine de bu gibi ters çevirmelerden kaçmak o kadar da kolay değildir. Hele de fallogosantrizmi titizlikle yorumlamasak da olur diye düşünürsek bunu hiç yapamayız. Fallogosantrizmin dışına bir çırpıda sıçrayamayız, *sırf kadın olmaktan dolayı kendini böyle bir yere konumlandırmak da mümkün değildir. Speculum*'da "eril" imgeselin, yani kültürel imgeselin içinden yeniden geçmeye çalıştım, çünkü gerek bu imgeselin mümkün bir "dışarı"sını ayırt etmenin, gerekse bu imgeselde içerimlenmiş olan ama aynı zamanda onun sınırlarından taşan bir kadın olarak kendimi bu imgesele göre nerede konumlandıracağımı tayin etmemin başka bir yolu yoktu. Ama bu taşmayı, bu fazlayı, kuşkusuz, fallik iktidarın terse çevrilmesi demek olmayan bir cinsel ilişkinin olanağı olarak görüyorum. Bu fazla "her şeyden önce" beni güldürüyor. Gülme, seküler bir baskıdan özgürleşmenin ilk biçimi değil midir? *Fallik olan ise, anlamın ciddiliğiyle aynı şey değil midir*? Kadın ve cinsel ilişki, falliği "önce" gülüşüyle aşıyor belki?

Ayrıca kadınlar da kendi aralarında gülmekten başlıyorlar. Eril konumu yalnızca tersine çevirmekten kaçınmak, ne olursa olsun, gülmeyi unutmamak anlamına gelir. Arzu boyutunun, haz boyutunun, bu boyutun anlamını tanımlama iddiasında olan bir söylemin ciddiliği -uygunlaştırma çabası, tekanlamlılığı, hakikati...- içinden ne tercüme edilebileceğini ne temsil edilebileceğini ne de geri kazanılabileceğini unutmamaktır bu. Bu söylem ister erkekler ister kadınlar tarafından üretilsin. Ama bu demek değildir ki o zaman ne söylesek olur gibi yapmak zorundayız. Bu sadece, *hakikati söylemenin kadının jouissance'ına, dolayısıyla da cinsel ilişkiye konulmuş bir yasak olduğu* anlamına gelir. Hakikati söylemek, bu *jouissance*'ın gücünün ve bizatihi gücün üzerinin söylemin yasa koyucu iktidarıyla örtülmesidir. Üstelik bugün kadınlara uygulanan baskının üzerine oynadığı en tehlikeli şey de burada yatar: Erkekler *jouissance* ve *kadının jouissance*'ı üzerine söylemin inisiyatifini ellerinde tutmak ister.

*

Sorular III[14]

Bize çalışmalarınızın kadınların özgürleşme hareketiyle ilişkisinden biraz bahseder misiniz?

Sorunuza yanıt vermeye çalışmadan önce, iki şeyi açıklığa kavuşturmak isterim:

- Birincisi, özgürleşme hareketi içinde neler olup bittiğini söyleyebilecek bir konumda değilim. Sorunuza yanıt verebilmeyi canı gönülden istediğimi kabul etsek dahi, bugün kadınların özgürleşme hareketi içinde neler yaşandığı "dışarıdan" öylece incelenemez, tarif edilemez, anlatılamaz.

- İkincisi, ben çoğul kullanmayı, yani kadınların özgürleşme hareket*leri* demeyi tercih ederim. Çünkü bugün kadınların mücadeleleri içinde birçok farklı grup, eğilim var ve bunların

14 Oslo'da bulunan Pax yayınevi tarafından yayımlanan bir söyleşide Hans Reitzeks Forlag ve Fredrik Engelstad'ın yönelttiği soru.

hepsini tek bir harekete indirgemek hiyerarşileri, gelenekçilik iddialarını yeniden diriltme tehlikesi taşıyor.

Kendi çalışmalarıma gelirsem, daha önce de bahsettiğim gibi, eril imgeselin bizi nasıl sessizliğe, dilsizliğe ya da taklide mahkûm ettiğini yorumlayabilmek için, geri dönüp bu imgeselin içinden yeniden geçmeye çalışıyorum. Buradan yola çıkarak, aynı anda, dişil imgeselin var olması mümkün bir alanını (yeniden) keşfetmeye çalışıyorum.

Ama bunun "tek başına" yapılabilecek bir şey olmadığı da ortadadır. Uzun bir tarihin sonucunda, bütün kadınlar aynı cinsel, toplumsal ve kültürel durum içinde buldular kendilerini. Aralarında türlü eşitsizlikler olsa bile, bütün kadınlar, açıkça farkında olmasalar bile, aynı baskıya maruz kalıyorlar, bedenleri aynı şekilde sömürülüyor ve arzuları aynı şekilde yadsınıyor.

Kadınların buluşmaları, "kendi aralarında" bir araya gelmeleri tam da bu yüzden bu kadar önemli. Erkekler toplumunun onlara atadığı veya öğrettiği yerlerden, rollerden ve jestlerden çıkabilmeleri için. Erkekler kadınlar arasında *de facto* bir rekabet yaratmış olsa da, kadınların birbirlerini sevebilmeleri için. Kendilerine bugüne kadar dayatılmış olandan farklı bir "toplumsallık" biçimini keşfedebilmeleri için. Özgürleşme hareketlerinin birincil meselesi, her kadının kendi deneyiminde yaşadıklarının bütün kadınların yaşadığı ortak bir durum olduğunun "bilincine" varmasını sağlamak, böylece *bu deneyimin politikleşmesinin* önünü açmaktır.

Peki ama "politika" derken neyi kastediyoruz? "Kadın[15] politikası" yoktur, henüz yoktur, en azından geniş anlamıyla. Yakın gelecekte olur da böyle bir politika ortaya çıkarsa bu kesinlikle erkeklerin inşa ettiği politikadan son derece farklı olacaktır. Çünkü kadınların bedenlerinin sömürülmesinin doğurduğu sorular, bugüne kadar bildiğimiz anlamıyla, şimdiye kadar

15 Irigaray'ın burada "kadınların politikası" [*politique des femmes*] diyerek, çoğulculuğu vurgulamayı elden bırakmadığını hatırlatmamız gerekiyor – ç.n.

uygulandığı şekliyle politikanın meselelerinin, şemalarının ve elbette "partileri"nin sınırlarını aşıyor. Bu elbette siyasi partilerin kadınlara parti kademelerinde belli yerler vererek, böylece onları kendi "programları"nın arkasında -yine...- hizaya getirerek kadın sorusunu "kendi yanlarına çekmeyi" istemekten asla alıkoymuyor. Üstelik bu parti programlarının, tam da kadınların *son derece belirli bir biçimde sömürülüyor olmasını* hiç dikkate almadıkları için, kadınlarla aslında hiç ilgisi yoktur. Kadınların sömürüsü, politika alanında, nüfusun sadece bir "bölümü"nü ya da toplumsal "beden"in sadece bir "kısmını" ilgilendiren *yerel* bir sorun değildir. Kadınlar sömürüden kurtulmak istediklerinde sadece birkaç "önyargı"yı yıkmakla kalmazlar, hâkim ekonomik, toplumsal, ahlaki ve cinsel değerlerin bütün düzenini de altüst ederler. Tam da sadece erkeklerin tekelinde olduklarından dolayı, mevcut bütün teorilere, bütün düşünceye ve bütün dile meydan okurlar. Patriyarkal sisteme göre tanımlanmış olan *toplumsal ve kültürel düzenimizin tam da temelini* sorgularlar.

İşin gerçeği, toplumsal varoluşumuzun patriyarkal temeli çağdaş siyasette, hatta sol siyasette bile göz ardı edilir. Şimdiye kadar *Marksizm bile kadınların sömürülmesinin özgül biçiminin yarattığı sorunlara çok az ilgi göstermiştir ve öyle görünüyor ki, kadınların mücadeleleri Marksistleri çoğu zaman rahatsız etmiştir.* Üstelik bu mücadeleler, toplumsal sömürünün analizine dair, Marksist politik programların en iyi kendilerinin bildiğini iddia ettiği şemaların yardımıyla pekâlâ yorumlanabileceği halde bu böyle olmaktadır. Ama kuşkusuz, kadınların sömürüsü söz konusu olduğunda bu şemaların yine de farklı bir şekilde kullanılması gerekir. Gelin görün ki bugüne kadar hiçbir politika fallokratik iktidarla kendi ilişkisini sorgulamış değildir...

İşin somutuna gelirsek, bu demektir ki kadınlar elbette eşit ücret ve sosyal hakları için, istihdamda ve eğitimde ayrımcılığa karşı mücadele etmeye devam etmelidir. Ama bu yetmez: Erkeklerle yalnızca "eşit" olan kadınlar "onlar gibi" olacak, dolayısıyla kadın olmayacaklardır. Cinsiyetler arasındaki farklılık bir kez daha ortadan kaldırılmış, yok sayılmış olacak ve üstü örtülmüş

olarak kalacaktır. İşte bu yüzden kadınların kendi aralarında yeni örgütlenme biçimleri, yeni mücadele biçimleri icat etmeleri, yeni itiraz biçimleri geliştirmeleri gerekir. Çeşitli özgürleşme hareketleri bunu yapmaya çoktan başladı bile, kadınların bir "enternasyonali"nin oluştuğuna tanık oluyoruz. Ama burada da icatçılığa ihtiyacımız var, ne de olsa kurumlar, hiyerarşi ve otorite -yani politikanın mevcut biçimleri- erkeklerin icadıdır. Bizim değil.

Özgürleşme hareketlerinin karşılaştığı bazı güçlükleri de bununla açıklayabiliriz. Kadınlar iktidarın tuzağına, otorite oyunlarına çekilmelerine, eril politikanın "paranoyak" işleyişinin kendilerine de bulaşmasına izin verirlerse *kadınlar olarak* söyleyecek ya da yapacak bir şeyleri artık kalmayacaktır. Bu yüzden bugün Fransa'da önümüzde duran görevlerden bir tanesi de, hareketin içindeki çok çeşitli eğilimleri belli temalar ve eylemler etrafında yeniden bir araya getirmek: mesela tecavüz, kürtaj, mesela "çocukların kime ait olduğuna" dair yargı kararları verilirken babanın adının dikkate alınmasına karşı çıkmak, kadınların yasama kararlarına ve faaliyetlerine tam katılımını sağlamak vs. Ama bunların hiçbirinin, kadınların hak taleplerini dile getirirken bunu tam da kendi farklarını ortaya çıkarmak için yaptıklarının üzerini örtmesine hiçbir zaman izin vermemek gerekir.

Ben, kendi adıma, kadınların özgürleşme hareketleri içinde tek bir "grubun" içine kapanmayı istemiyorum. Özellikle de bu grup iktidar uygulamanın tuzağına düşerse, dişilin "hakikati"ni tanımlayabileceğini, "kadın olma"nın ne olduğunun yasasını koyabileceğini, doğrudan amaçları kendi amaçlarından farklı olan kadınları suçlayabileceğini iddia ederse. Bana kalırsa yapmamız gereken en önemli şey, bütün kadınların yaşadığı sömürüyü açığa çıkarmak ve her kadın için, ülkesine, mesleğine, toplumsal sınıfına, cinsel deneyimine, yani onun için doğrudan doğruya en katlanılmaz olan ezilme biçimine bağlı olarak, ona en uygun mücadele biçimi ne ise onu bulup çıkarmak.

*

Sorular IV[16]

Açmayı düşündüğünüz dersin planını anlatır mısınız?

Bu dersin temel meselesini ortaya koyabilmek için, yine -Sofokles, Hölderlin, Hegel ve Brecht'teki- Antigone figüründen başlamam gerekiyor. Antigone'nin yasanın işleyişinde ne için bir destek -dayanak- oluşturduğunu analiz etmeliyim. Onun tam da yasayı koyan söyleme meydan okuduğu anda, bizzat koruduğu ve gizli kalan destekleyici yapıyı, gün yüzüne çıkarıldığında krize yol açan söylemin o öteki "yüzü"nü nasıl açığa vurduğunu göstermeliyim. Antigone bu yüzden ölüme gönderilir, "unutuluşa" gömülür, Site adına temsil ettiği değerler, yani ilahi olanla, bilinçdışıyla, kırmızı kanla ilişki (üstünde hiçbir leke bırakmadan yeniden-benzetimi beslemek zorunda olan ilişki) bastırılır – belki de sansürlenir?

O halde kendi iktidarını/iktidarlarını güvence altına almak için, Kralın ve Sitenin, Bilgelik ve söylemselliğin -aynı zamanda erkek ve kız kardeşlerinin- vardığı hüküm neden hep Antigone'yi ölüme mahkûm etmek olmuştur? Kesilen bu cezaya bakınca onda tarihsel bir dönemin etkilerini mi görmeliyiz? Yoksa *rasyonalitenin kurucu gerekliliklerini* mi? Peki bu gereklilikler şu an neden sorun oluyor, hatta krize yol açıyor?

Psikanaliz bu sorun, bu kriz karşısında nasıl bir tavır alıyor? Meselenin çok daha ayrıntılı bir şekilde yorumlanmasına izin verse de, dişil arzuya farklı bir statü tanıyor mu? Kadına

16 Bu soru, 1974'nin sonbaharında "yeniden elden geçirilmesi"nden önce Vincennes Üniversitesi'nin "Psikanaliz Bölümü" tarafından [kadın ya da erkek] hocalara, teamüllerin dışına çıkılarak, yöneltilmiş bir sorudur. Jacques Lacan'ın belirlediği üç kişiden oluşan bir komisyon, başka hiçbir açıklama yapma gereği duymadan, bana "ders projemin kabul edilebilir olmadığı"nı iletti. Vincennes Üniversitesi'nin kurulduğu günden beri bu bölümde dersler veren ben, böylece ders vermekten men edilmiş oldum. Bu yaşananlar, gerek Fransa'da gerek yurtdışında gerçeğe aykırı bir biçimde anlatılmıyor olsaydı, bu açıklamaları yapmama da gerek olmayacaktı.

spekülasyonun maddesi olan histeriğin dilinden başka bir dil sunuyor mu?

Bütün bu sorular, psikanalizin kadın cinselliğine, bilhassa da cinsiyetler arasındaki farklılığa ve bunun dildeki ifadesine dair söyleminin yeniden okunmasına kılavuzluk edecektir.

Bunun nasıl bir şey olduğunu şöyle de ifade edebiliriz: Psikanalizin söylemi kadına tarihsel olarak tayin edilen işlevi tekrar eder/yorumlar. Oysa ihtiyacımız olan, asıl meselenin bizzat cinsellik olduğu bir söylemdir, çünkü felsefi söylemin, genel olarak rasyonalitenin olanaklılık koşulu olarak iş gören unsurun sesi ancak böyle işitilebilir.

Ayrıca *dil biliminin katkılarını* -ve aynı zamanda *aporia*'larını- dikkate alacak olursak söylemin üretiminde sözcelem sorununa geri geliriz. Yani hem bu söylemin bilinçdışından nasıl konuştuğuna hem de şu soruya: *Cinsiyetliliğin söylem üzerinde nasıl etkileri vardır*? Başka bir deyişle, *cinsel fark dilin işleyişinde kendini gösterir mi ve nasıl*? Dolayısıyla asıl mesele, kadın cinselliğine, hatta daha ziyade cinsel farka dair neyi -nasıl- sözceleştiklerini okuyabilmek için psikanalitik söylemin metinlerini sorgulamaya yönelmektir.

Bu okuma, bilinçdışını ve onun ekonomisini göz önünde bulundurduğu ölçüde, felsefi söylemin hâlâ yorumlamaya dayalı bir yeniden okumasıdır. Fakat söylemin düzeninin yasaları tam da felsefi söylem tarafından konduğundan dolayı, *psikanalitik yorumun felsefi söylemselliğin normlarına geri düşmesini* istemiyorsak, söylemin düzeninin tayin edici uğraklarına ve söylemin sistematikliği içinde dişilin payına düşen statüye geri dönüp bunları yeniden ele almamız gerekir. Özellikle de felsefi söylemsellik içinde "öteki"nin, en genel anlamda, dişilin işlevi hususunda. Böylece şimdi asıl mesele, ötekinin -kadının- aynının ötekisi olmaktan nasıl kurtarılabileceği olacaktır.

Söylemlerin söylemi olan felsefe, bilimin söylemini de büyük ölçüde tayin eder. Buradan bakılırsa, *akışkanların matematikleştirilmesinin, katılarla karşılaştırıldığında, tarihsel olarak bu kadar gecikmiş olması* da aynı türden bir sorunla bağlantılıdır: Katı cisimler mekaniği akışkanlar mekaniğine neden üstün gelmiştir ve bu durumla rasyonalite arasında nasıl bir suç ortaklığı vardır? (Bkz. bu kitapta, "Akışkanlar 'mekaniği.'")

Bu hâkim rasyonalitenin elinde kadın neye dönüşür? Sadece "na-kadın"a, "kadın yoktur"a (Jacques Lacan). Psikanalitik söylemde sonunda açık açık işitiriz bunu.

Kadın Piyasası[1]

Bizim bildiğimiz toplum, bizim kültürümüz, kadınların mübadele edilmesi üstüne kuruludur. Deniyor ki kadınların mübadelesi olmasa doğal dünyanın anarşisinin (?), hayvanlar âleminin rastlantısallığının (?) içine geri düşeriz. Toplumsal düzene, simgesel düzene, bizatihi düzene geçiş, erkeklerin ya da erkek gruplarının, ensest yasağı olarak bilinen bir kurala bağlı olarak, kadınları kendi aralarında dolaştırmaları sayesinde mümkün olur.

Belli bir toplum halinde bu yasak hangi ailevi biçimi alırsa alsın anlamı bundan çok daha büyüktür. Bu yasak, yüzyıllardır içinde yaşadığımız ekonomik, toplumsal ve kültürel düzenin temelidir.

Neden kadınlar mübadele edilir? Çünkü, der antropolog, kadınlar "grubun yaşamı için vazgeçilmez olan az bulunur metalardır." Erkeklerin ve kadınların doğum oranları arasında biyolojik bir denge olduğu halde, bu kadın kıtlığı nereden kaynaklanıyor? Çünkü "bütün erkeklerde görülen, oldukça güçlü çokeşlilik eğilimi erişilebilir kadınların sayısını daima azmış gibi gösterir. Ayrıca kadınların sayısı erkeklerinkiyle eşit olsa bile bu kadınlar aynı dere-

1 Bu metin ilk kez *Sessualità e politica* (Milano: Feltrinelli, 1978) içinde yayımlanmıştır.

cede arzulanır olmayacaktır ve tanımı gereği, arzulanır kadınlar azınlığı oluşturur" (Lévi-Strauss, *Structures élémentaires de la parenté*).

Peki bütün erkekler aynı derecede arzulanıyor mu? Kadınların çokeşliliğe hiçbir eğilimi yok mu? Dürüst ve namuslu antropoloğumuz bu soruları hiç sormuyor. Hele de şu soruyu: Erkekler neden kadınlar arası bir mübadelenin nesnesi olmuyor? Çünkü kadınların bedenleri -bedenlerinin kullanımı, tüketimi ve dolaşımı- toplumsallığın ve kültürün olanaklılık koşulunu oluşturdukları halde, bu toplumsallığın ve kültürün geliştirilmesinin meçhul "altyapısı" olarak kalıyorlar. Kadın olarak cinsiyetlenmiş maddenin sömürüsü sosyokültürel ufkumuzun o kadar kurucu bir unsurudur ki bu ufkun içinden yorumlanması mümkün değildir.

Başka bir deyişle, partriyarkal toplumları düzenleyen bütün mübadele sistemleri ve bu toplumlarda tanınan, değer görülen ve karşılığı ödenen bütün üretken emek biçimleri erkeklerin işidir. Kadınların, göstergelerin ve metaların üretimi daima erkeklere havale edilir (bir erkek kız aldığında parasını anneye değil, babaya ya da erkek kardeşe öder...) ve bütün bunlar daima erkekler arasında, erkek grupları arasında el değiştirir. Dolayısıyla emek gücünün daima eril olduğu kabul edilir ve "ürünler" yalnızca erkeklerin kullanımının ve erkekler arasındaki alış-verişin nesnesidir.

O halde bu, toplumsallığımızın, kültürümüzün hom(m)o-seksüel[2] bir tekele bağlı olduğu anlamına mı geliyor? Bizim toplumumuzu düzenleyen yasa, yalnızca erkeklerin ihtiyaçları-arzularının ve erkekler arasındaki mübadelelerin değerli görülmesidir. Dolayısıyla antropoloğun doğadan kültüre geçiş dediği şey, hom(m)o-seksüel egemenliğin tesisiyle aynı anlama gelir. "Dolaysız" pratik bakımından olmasa bile, "toplumsal" dolayımı bakımından. Bu noktadan itibaren, patriyarkal toplumlar "su-

2 Aynı-erkek-cinsiyetli – ç.n.

ret" kipinde işleyen toplumlar olarak yorumlanabilir. Maddi, doğal ve bedensel (yeniden) üretim ilişkilerinin değerinin üstüne simgesel ve imgesel üretimlerin değeri bindirilir, hatta ikincisi birincisinin yerine geçer.

İnsanın/erkeğin [*homme*] hemcinsi insanı/erkeği doğurduğu Tarihin bu yeni matrisi/rahmi içinde, kadın eş, kız çocuğu ve kız kardeş ancak erkekler arasındaki ilişkinin olanağı ve kazancı olarak işlev gördüğü oranda bir değere sahiptir. Kadınların kullanımı ve değiş tokuşu, bir yandan eril hom(m)o-seksüelliğe hem dayanak oluşturur hem de onu idame ettirir; diğer yandan da bu hom(m)oseksüelliğin, gerçek pratiğe geçirilmesini erteleyen spekülasyonlarda, ayna oyunlarında, özdeşleşmelerde, öyle ya da böyle çekişmeli temellüklerde devam ettirilmesini sağlar. Pratikte yasaklandığı halde her yerde hüküm süren bu hom(m) o-seksüellik, ister madde ister gösterge olsun, kadınların bedenleri aracılığıyla sahneye konur; heteroseksüellik ise bugüne kadar, erkeğin kendiyle ilişkilerinin, erkekler arasındaki ilişkilerin hiçbir sorun çıkmadan işlemesi için başvurulan bir kandırmacadan başka bir şey olmamıştır. Erkeklerin "sosyokültürel içevliliği," toplumsal düzene bu denli yabancı olan o öteki/başkanın, yani kadının katılımını dışarıda bırakır. Kuşkusuz, dışevlilik, ittifaklar kurmak üzere aileden, kabileden ya da klandan ayrılmayı gerektirir. Ama tam da aynı sebeple, çok uzakta olan, hâkim kültürel değerlerin fazlasıyla dışında kalan nüfuslarla evliliğe izin verilmez. Bu yüzden sosyokültürel bir içevlilik kadınlar *ile* ticareti yasaklar. Erkekler kadının ticaretini yapar, ama onlar *ile* asla mübadeleye girmez. Dışevililiğin ekonomik bir mesele oluşu, hatta belki de bizatihi ekonominin altında yatıyor olması, söz konusu durumu daha da geçerli kılmaya hizmet etmiyor mu? Kadınların "mal" olarak mübadelesi erkek grupları arasında başka "zenginlikler"in mübadelesine eşlik eder ve bu tür mübadeleleri tetikler. Dolayısıyla bizim toplumlarımızda hüküm süren -hem dar hem geniş anlamıyla- ekonomi, kadınların tüketimde yabancılaşmaya ve katılmadıkları mübadelelere teslim olmalarını, erkeklerin meta gibi kullanılmaktan ve dolaşıma girmekten hariç tutulmalarını gerektirir.

*

Şu durumda Marx'ın metayı kapitalist zenginliğin en basit biçimi olarak analiz etmesi, patriyarkal dediğimiz toplumlarda kadının statüsünün bir yorumu olarak da pekâlâ okunabilir. Böyle toplumların örgütlenmesi ve bu örgütlenmenin dayandığı simgeselin -aracı ve temsilcisi özel isim, yani babanın ismi, Tanrı'nın ismi olan simgeselin- işleyişi, Marx'ın kapitalist rejimin bir niteliği olarak tanımladığı şu gelişmelerin hepsini nüve olarak içerir: doğanın erkeğin/insanın emeğine tabi kılınması ve böylece kullanım değeri ve değişim değeri olarak kuruluşu; kadınları-metalarını kendi aralarında değiş tokuş eden özel üretici-sahipler arasındaki ve aynı zamanda üreticiler ile bu toplumsal düzende sömürenler ya da sömürülenler arasındaki işbölümü; kadınların eşdeğerlerini belirleyen özel isimlere göre ölçülmesi; servet biriktirme eğilimi, başka bir deyişle, en "özel" isimleri temsil edenlerin -liderlerin- genellikle, diğerlerine nazaran, daha çok kadını sermayeleştirmesi; simgesel için harcanan toplumsal emeğin gitgide daha da soyutlaşması vs.

Kuşkusuz, üretim araçları gelişti ve yeni teknikler icat edildi, ama görünen o ki baba-erkek yeniden üretim iktidarını sağlama alıp ürünlerini kendi adıyla damgaladığı anda -yani özel mülkiyetin ve patriyarkal ailenin başlangıcıyla birlikte- toplumsal sömürü de ortaya çıkmış oldu. Başka bir deyişle, "Tarihin" bütün toplumsal rejimleri bir üreticiler "sınıfı"nın, yani kadınların sömürüsü üstüne kurulmuştur. Öyle ki bizatihi simgesel düzen, kadınların yeniden üretimdeki kullanım değerine (çocukların ve emek gücünün yeniden üretimi) ve değişim değeri olarak yapılandırılmalarına dayanır; kadınların bu "emeklerinin" karşılığı ise hiçbir şekilde ödenmez. Zira bu karşılığın ödenmesi ikili bir mübadele sistemine, yani baba-erkeğin özel isim (ve bunun temellük eden bir iktidar olarak anlamı) üzerindeki tekelinin parçalanmasına yol açar.

Böylece toplumsal beden, bir yanda metaların değerinin ölçüsü olarak kabul edildikleri için artık meta işlevi görmeyen üretici özneler, diğer yanda mübadele dolaşımını sağladıkları

halde bu dolaşıma özne olarak katılmayan nesne-metalar olmak üzere ikiye bölünür.

*

Şimdi Marx'ın değer analizinde, kadınların toplumsal statüsünün bir açıklaması gibi görünen birkaç hususu[3] yeniden ele alalım.

Zenginlik, şeylerin kullanımlarının biriktirilmeleri karşısında geri plana atılması anlamına gelir. Öyleyse *kadınların kullanımı sayılarından daha az önemli* mi olacaktır? Erkek açısından, kadına sahip olmak, tam da kadının temsil ettiği yeniden üretici kullanım değeri yüzünden, olmazsa olmaz bir şeydir, ama erkeğin arzusu bütün kadınlara sahip olmaktır. Hem art arta gelen hem üst üste eklenen ele geçirmeleri, baştan çıkarmaları ve sahip olmalarını ölçü olarak alıp sayarak, bütün kadınları "biriktirmek"tir.

Yoksa biri hariç bütün kadınları mı? Zira olur da dizi bir yerde kapanacak olursa, Marx'ın da dediği gibi, değer kadınlara dışsal olan bir ölçüyle -ister altın ister fallus olsun- ilişkiye dayalı olmaktan çıkıp kadınlar arasındaki ilişkiye bağlı hale gelir.

İşte bu yüzden kadınların kullanımı teker teker temellük edilmelerinden daha az değerlidir. En önemli şey, kadınların "yararlılığı" değildir. Kadınların fiyatı bedenlerinin "özellikleri"ne göre belirlenmez. Bu fiyatın *maddi* dayanağı hâlâ kadının bedeni olsa bile.

3 Bu notlarda, başka bir metinde geliştirilecek olan hususların bir dökümü sunuluyor. Bu bölümdeki bütün alıntılar, Marx'ın *Kapital*'inin (Roy'un çevirisi) birinci kısmının birinci bölümüne aittir [*Kapital Ekonomi Politiğin Eleştirisi, 1. Cilt*, çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, Yordam Yayınları, 2011 (Alıntıların Türkçe sayfa numaraları parantez içinde gösterilmiştir)]. Bu yoruma analojik bir niteliği olduğu için itiraz mı edilecektir? Bana yöneltildiği gibi aynı zamanda ve öncelikle Marx'ın kendi meta analizine de yöneltilecekse, bu soruyu elbette ben de kabul edebilirim. Marx'ın gözünde "büyük bir düşünür" olan Aristoteles de biçimin maddeyle ilişkisini eril ile dişil arasındaki ilişkiyle bir analoji kurarak tanımlamamış mıydı? Demek ki cinsiyetler arasındaki farklılık sorusuna geri dönmek, analojizme geri dönüp onun da içinden yeniden geçmeyi gerektiriyor.

Kadınlar mübadele edilirken, bedenleri *soyutlanarak* ele alınmak zorundadır. Mübadele işlemi, metanın kendisinden ayrılmaz olan, içkin değerine göre gerçekleşemez. Bu işlem ancak iki nesne -yani iki kadın- ne biri ne de diğeri olan üçüncü bir terim temelinde eşitlenirse gerçekleşebilir. Kadınlar "kadın olarak" değil, şu ya da bu miktarını temsil ettikleri, aralarında ortak olan bir şeye -altın ya da fallus cinsinden fiyatlarına- indirgenmiş olarak mübadele edilirler. Bunun dişil niteliklerin şu ya da bu miktarı olmadığı açıktır. Bu nitelikler sonunda tüketicinin ihtiyaçlarının eline terk edildiği için, *kadın piyasada sadece tek bir niteliği bakımından değere sahiptir: erkeğin "emeği"nin bir ürünü olması bakımından.*

Bu nedenle her biri tıpatıp diğerine benzer. Hepsi aynı hayaletimsi gerçekliğe sahiptir. Aynı *yüceltimlere*, hiçbir farklılık içermeyen aynı emeğin numunelerine dönüşmüş olduklarından dolayı, bütün bu nesnelere bakınca artık tek bir şey görülür: Hepsinin üretiminde insana özgü bir emek gücü harcanmıştır ve hepsi belirli bir emek niceliğinin birikimidir. Bu ortak toplumsal tözün cisimleşmiş biçimleri olduklarından dolayı bir değere sahiptirler.

Kadınlar, meta olduklarından dolayı, aslında aynı anda iki şeydir: *yararlı nesne ve değerin taşıyıcısı*. "Bu yüzden, bunlar ancak ikili biçimde, yani fiziksel biçimde ve değer biçiminde oldukları sürece meta olarak görünürler ya da meta biçimine sahip bulunurlar" (s. 60).

"Metaların değer nesnelliğini Mistress Quickly'den[4] ayıran, nerede elde edileceğinin bilinmemesidir" (*a.g.e.*). *Mübadele nesnesi olan kadın, nereden elde edileceğinin bilinmemesi bakımından, kullanım değeri olan kadından farklıdır*, zira "meta cisminin duyusal kaba nesnelliğinin tam karşıtı olarak, onun değer nesnelliğine tek bir doğal madde zerresi bile girmez. Bundan dolayı, tek bir metayı elimize alıp istediğimiz kadar evirip çevirelim, bir değer

4 Shakespeare'in birkaç oyununda geçen kadın karakter. Sir John Falstaff'ın adı kötüye çıkmış ahbaplarıyla buluştuğu Boar's Head Tavern'in işletmecisi – ç.n.

nesnesi olarak meta anlaşılmazlığını korur" (*a.g.e.* – çev. değiştirilmiştir). Bir kadının değeri bir türlü tayin edilemez: kara kıta, simgeseldeki bir delik, söylemde bir çatlak... Bu -elbette gizemli bir şey olarak- kendisini ancak kadınlar arasındaki mübadele işleminde ele verir. Yani *kadınlar ancak mübadele edilebildiği oranda değere sahiptir*. Birinden diğerine geçişte, kadının bedeninin "kabalığının" olası yararının yanında başka bir şey daha vardır. Ama bu değer kadında bulunmaz, bulunamaz. Kadın ancak kendisine dışsal kalan ve başka bir kadınla karşılaştırılmasına olanak tanıyan üçüncü bir terime göre ölçüldüğü oranda, başka bir metayla, her ikisine de yabancı olan bir eşdeğerlilik temelinde, ilişkiye girebilir.

Böylece *meta-olarak-kadınlar*, onları yararlılık ve değişim değeri olarak; madde-beden ve kıymetli fakat nüfuz edilemez, kavranamaz ve kadınların kendilerine mal edemeyecekleri bir zarf olarak; özel kullanım ve toplumsal kullanım olarak ikiye bölen *bir yarılmaya maruz bırakılırlar*.

Nispi bir değere sahip olabilmesi için, metanın kendisinin eşdeğeri olarak hizmet eden başka bir metayla karşı karşıya getirilmesi gerekir. Bu metanın değeri asla kendinde bulunmaz. Daha az ya da daha çok değerli oluşu kendisinden değil eşdeğeri olabileceği başka bir şeyden kaynaklanır. Onun değeri *aşkındır, doğaüstüdür, dışarıda-durur* [ek-statique].

Başka bir deyişle, bir meta için, onu kendisi ve "kendi" yansıması olarak ikileyecek bir ayna yoktur. Bir meta başka bir metadan bir erkeğin hemcinsinden yansıdığı gibi yansıyamaz. Zira metalar söz konusu olduğunda, yansıyan "aynı", "onun" aynılığı değildir, onun özelliklerine, onun niteliklerine, onun "teni ve saçları"na sahip değildir. Buradaki aynı, metanın *imal edilmişliğini*, onun erkeğin/insanın (toplumsal, simgesel) emeği yoluyla biçim-değiştirmesini [*trans-formation*] ifade eden bir ölçüden ibarettir. Metayı kuşatan ve aktaran ayna, erkeğin/insanın "emeği"nin spekülarizasyonuna, spekülasyonuna yarar. *Metalar, yani kadınlar erkeğin değerinin, erkek için değer olanın aynasıdır*. Bu ayna işlevini görebilmek için, spekülarizasyonun, spekülasyonun

madde-dayanağı olarak, bedenlerini erkeklere terk ederler. Kendi doğal ve toplumsal değerlerini, işaretlenmenin, damgalanmanın ve erkeğin etkinliğinin serabının yeri olarak, erkeğe teslim ederler.

Dolayısıyla metalar kendi aralarında eşit, benzer olmadıkları gibi farklı da değildir. Ancak erkek tarafından ve erkek için ölçüldükleri takdirde eşit, benzer ya da farklı olabilirler. *Metaların kendi aralarındaki ilişkilerin kişileştirilmesi ise*, üretici-mübadelecilerin onları speküla(riza)syon işlemlerini kendilerinin gözü önünde yeniden gerçekleştirmeye sevk ettikleri bir *yansıtmadır*. (Kendini) yansıtmak, (kendini) speküle etmek için "özne" olmak gerektiğini, maddenin spekülasyonun dayanağı olarak hizmet edebileceğini ama kendini asla speküle edemeyeceğini unutmaktır bu.

Bundan dolayı, metalar arasındaki en yalın eşdeğerlik ilişkisinde -kadınların olası herhangi bir mübadelesinde- dahi para biçiminin -fallik işlevin- bütün gizemi nüve olarak mevcuttur. Yani doğanın ve onun üretici güçlerinin, hem doğa hem de emek şimdi belli bir ayna tarafından bölündüğü ve çarpıtıldığı oranda, erkek tarafından, erkek için temellük edilmesi ve koparılıp alınması. Erkek tarafından üretilen metalar yararlılığın, kullanımın ehemmiyetini bulanıklaştıran bir narsisizmle donatılır. Mübadele gerçekleştiği anda arzu ihtiyacı "saptırır." Fakat bu sapma metalara ve onların sözde ilişkilerine atfedilir. Oysa bu metaların, spekülasyonu yapan üçüncü tarafın gözüyle görülmedikçe, hiçbir ilişkisi olamaz.

Mübadele -arzu- ekonomisi erkeklerin işidir. İki nedenden ötürü: Birincisi, mübadele eril özneler arasında gerçekleşir; ikincisi, bu mübadele metanın bedenine/cismine eklenen bir *fazladan*'ı [*l'en-plus*], ona değerli bir biçim kazandıran bir "fazladan"ı gerektirir. Bu "fazladan", Marx'ın işaret ettiği üzere, kullanım değeri o andan itibaren değerin ölçüsü haline gelecek olan başka bir metada bulunur.

Metalardan birine eklenmiş olan bu "fazladan", değişiklik gösterebilir: "tıpkı bazı kimselerin fiyakalı bir kürkle, kürksüz

oldukları zamankinden daha önemli kişiler sayılmaları gibi" (s. 64). Başka bir deyişle "B bireyinin A bireyini majeste sayabilmesi için, aynı zamanda, B'nin gözünde, majestenin, A'nın maddi biçimine bürünmesi ve dolayısıyla halkın her yeni babasıyla birlikte yüz hatlarının, saçlarının ve bazı başka şeylerin değişmesi gerekir" (*a.g.e.* – çev. değiştirilmiştir). Böylece metalar -üretilen "şeyler"- kürkün, majestenin, baba kaynaklı otoriteninkine benzer bir saygınlık kazanır. Hatta Tanrı'nınkine: "Keten bezinin değer olarak varlığı, ceketle eşitliği içinde ortaya çıkar; tıpkı Hıristiyanın koyun doğasının, onun Tanrı'nın Kuzusuna (İsa'ya) benzerliğiyle ortaya çıkması örneğinde olduğu gibi."

Meta baba kültünün bir parçasıdır ve kendini temsil edene benzemek, onu taklit etmek için çabalamaktan hiç vazgeçmez. Meta -erkekler için- değerini tam da baba kaynaklı otoriteyi temsil edene benzerliğinden, onu taklit etmesinden alır. Ama üreticimübadeleciler bu müdahaleyi tam da metalar aracılığıyla gerçekleştirirler: "Görülüyor ki, meta değeri hakkındaki analizimizin bize daha önce söylediği her şeyi, bir diğer metayla, ceketle ilişki içine girer girmez, bizzat keten bezi dile getiriyor. Ancak keten bezi düşüncelerini yalnızca kendisinin bildiği bir dilde, meta diliyle açığa vuruyor. Keten bezi, kendi değerini, soyut insan emeği niteliğiyle emeğin yarattığını anlatmak için, ceketin, onunla eşit olduğu ölçüde, yani değeri olduğu ölçüde, keten beziyle aynı emek tarafından oluşturulduğunu söyler. Değer olmasından kaynaklanan yüce gerçekliğinin kendi kaba cisminden farklı olduğunu belirtmek için, değerin bir ceket gibi göründüğünü ve dolayısıyla da bir değer cismi olarak kendisinin, tıpkı bir yumurtanın diğerine benzemesi gibi, cekete benzediğini söyler. Yeri gelmişken belirtelim; meta dilinin, İbranice dışında da, şu ya da bu derecede doğru olan pek çok lehçesi vardır. Örneğin Almancadaki 'Wertsein' (değer olma, değerinde olma), B metası ile A metası arasında kurulan eşitliğin A'nın kendi değer ifadesi olduğunu anlatma bakımından, Latincedeki *valere*, *valer*, *valoir* fiillerinden daha az çarpıcı bir ifade gücüne sahiptir. *Paris vaut bien une messe* (Paris bir ayine değer)" (s. 64-65 – çev. değiştirilmiştir).

Demek ki metalar konuşur. Elbette genellikle başka lehçeleri, ağızları, "öznelerin" anlamakta zorlandıkları dilleri konuşur. Önemli olan, kendi değerleriyle meşgul olmaları, sözleriyle mübadelecilerin onlara ilişkin planlarını onaylamalarıdır.

Böylece bir metanın bedeni/cismi diğer bir meta için onun değerinin aynası haline gelir. Bu bedenin bir *fazladan*'ına bağlı olarak. Kullanım değerine *karşıt* bir fazladan, metanın *doğaüstü* niteliğini -özünde tamamen toplumsal olan bir damga- temsil eden bir fazladan, bedenin kendisinden, kendi özelliklerinden tamamen farklı bir fazladan, bir metanın eşdeğeri olan başka bir metayla ilişkilenmeyi kabul etmesi halinde var olan bir fazladan: "Örneğin, insan başkaları kendilerini onun tebaası olarak görüp öyle hareket ettikleri için kraldır" (s. 69, dipnot 23 – yeniden çevrilmiştir).

Eşdeğerliliğin eklediği bu *fazladan*, somut emeği soyut emeğe çevirir. Başka bir deyişle, bir değer aynasıyla bütünleşmek istiyorsa, emek sadece insan emeği olma özelliğini yansıtmalıdır, bir metanın bedeni/cismi soyut insan emeğinin maddileşmesinden başka bir şey olmamalıdır. Yani artık bedeni, maddesi, doğası olmamalı, erkeğin/insanın faaliyetinin görünür bir nesnede nesnelleşmesi, cisimleşmesi olmalıdır.

Bir meta eşdeğer haline gelebilmek için beden değiştirir. Kendi maddi kökeninin yerini doğaüstü, metafizik bir köken alır. Böylece bedeni saydam bir bedene, *değerin saf fenomenalliğine* dönüşür. Ama bu saydamlık metanın maddi geçirimsizliğine eklenmiş bir fazladandır.

İkisi arasında yine bir yarılma vardır. İki yan, iki kutup olan doğa ve toplum, duyulur ile düşünülür, madde ile form, ampirik ile aşkınsal vs. olarak bölünür. Gösterge gibi, meta da metafizik ikiliklere tabi kılınır. Değeri, hakikati toplumsalda yatar. Ama bu toplumsal, onun doğasına, maddesine eklenmiştir ve onun değerini azaltır, hatta onu değer olmaktan tamamen çıkarır. Toplumsala katılabilmesi için bedenin, onu değer taşıyıcı bir nesneye, ölçü görevi gören bir göstergeye, mübadele edilebilir

bir gösterene, otoriter bir modele göre tanımlanmış bir "surete" dönüştüren bir spekülarizasyona, bir spekülasyona boyun eğmesi gerekir. *Meta -kadın- birbiriyle uzlaşması imkânsız iki "bedene" bölünür*: "doğal" bedeni ve eril değerlerin (bilhassa taklide dayalı) bir ifadesi olan, toplumsal olarak değerli addedilen, mübadele edilebilir "bedeni." Kuşkusuz, bu değerler aynı zamanda "doğayı", yani fiziki güç sarfını ifade eder. Ama -özünde eril de olan- bu fiziki güç doğal üretimlerin imaline, dönüşümüne ve teknikleştirilmesine hizmet eder. Ürün değerini işte bu doğa-üstü niteliğinden alır. Marx değeri böyle analiz ederek toplumsal işleyişin meta-fizik [fizik-ötesi] niteliğini de açığa çıkarmış olur.

Demek ki değeri, doğal biçiminden ayrı, kendine özgü fenomenal bir biçim, yani değişim değeri biçimini kazanır kazanmaz, meta iki yönlü bir şeye dönüşür. Meta kendi başına düşünüldüğünde asla böyle bir biçime sahip değildir. Bu fenomenal biçim metanın doğasına ancak başka bir metayla ilişkiye girdiğinde eklenir.

Göstergelerin birbirleriyle ilişkisi gibi, değer de ancak ilişki içine girdiğinde belirir. Ama şu var ki bu ilişkiler metaların kendileri tarafından kurulmaz, bunlar mübadeledeki iki tarafın gerçekleştirdiği işleme dayanır. İki göstergenin, iki metanın, iki kadının değişim değeri tüketici-mübadeleci öznelerin ihtiyaçları-arzularının bir temsilidir: Bu değer onların "kendi" özelliği asla değildir. Sonuç olarak, metalar -daha doğrusu, aralarındaki ilişkiler- erkekler arasındaki ilişkilere duyulan arzu için maddi bir kandırmacadır. Bu amaç uğruna, meta kendi bedeninden koparılıp, erkekler arasında mübadele edilmeye elverişli bir kılığa büründürülür.

Fakat bu değer biçiminde, bu mübadeleye duyulan arzu ve erkeğin onda arayıp bulmak istediği, kendisinin ve hemcinslerinin değerinin yansıması dışarı-konur [*s'ek-stasie*]. Erkekler arasındaki ilişkinin metada askıya alınmasıyla birlikte, üretici-tüketici-mübadeleci özneler yabancılaşırlar. Metalar, bu yabancılaşmayı "taşımak" ve sürdürmek için daima kendi özgül değerlerinden koparılırlar. Buna dayanarak, metanın değerinin,

hangisi olduğu *fark etmeksizin*, kullanım değerinin herhangi bir biçimine bürünebildiği söylenebilir. Bunların fiyatları artık *kendi* doğal biçimlerinden, *kendi* bedenlerinden, *kendi* dillerinden değil, erkekler arasındaki mübadelelere duyulan ihtiyacı-arzuyu yansıtmalarından ileri gelir. Bu durumda metanın tek başına var olamayacağı açıktır, gelgelim bir mübadeleye girecek olan *en az iki erkek* olmadığı sürece meta diye bir şey de olamaz. Bir ürünün -kadının?- değerinin olabilmesi için en azından iki erkeğin ona yatırım yapması gerekir.

Metaların genel eşdeğerinin kendisi artık meta olarak iş göremez. Metaların dünyasını aşan en üstün ayna olarak bu genel eşdeğer, metaların evrensel dolaşımını mümkün kılar. Bu en üstün ölçü temelinde, her meta başka herhangi bir metanın eşdeğeri olabilir, fakat değerlerinin belli bir aşkınsala dayanıyor olması onları kendi aralarında doğrudan mübadele edilebilir olmaktan çıkarır. Marx'ın çok sevdiği teolojik metafora başvurursak, nasıl ki Hıristiyanlar birbirlerini Tanrı'nın onları sevdiği gibi seviyorsa, bu metalar da genel bir eşdeğer aracılığıyla mübadele edilirler.

Bu dışarıda-duran referans noktası, onları birbirlerinden tamamen ayırır. *Soyut ve evrensel bir soyut değer, birbirlerini kullanmalarını ve kendi aralarındaki mübadeleleri engeller.* Bir bakıma, değer atfedilen idealliklere dönüşürler. Somut biçimleri, özgül nitelikleri, onlarla kurulabilecek, kendi aralarında kurabilecekleri bütün "gerçek" ilişkiler, hepsinde ortak olan, erkeğin/insanın arzu-emeğinin ürünü olma özelliğine indirgenir.

Genel eşdeğerin artık bir meta olmadığı için *yararlı olmadığını da* belirtmemiz gerekir. Ölçünün kendisi kullanımdan muaftır.

Meta ilk bakışta kolayca anlaşılabilecek sıradan bir şey gibi görünse de aslında "metafizik safsatalarla ve teolojik süslerle dolu çok karmaşık bir şey"dir (s. 81). Kuşkusuz, "meta bir kullanım değeri olduğu sürece, onda esrarengiz hiçbir yan bulunmaz." "Ama [tahta masa] meta kisvesine bürünür bürünmez işler tamamen değişir. Hem kavranabilir hem kavranamaz bir

şey olarak, ayaklarının üstüne basmak ona yetmez, bütün diğer metaların karşısında, tabiri caizse, (tahta) kafasının üstünde durur ve bu kafadan dans etmeye başlamasından bile daha tuhaf fikirler çıkarır" (*a.g.e.*).

"Demek ki, metanın mistik karakteri onun kullanım değerinden kaynaklanmaz. Değerini belirleyen etkenlerin içeriğinden de kaynaklanmaz. Çünkü, bir kere, yararlı emekler ya da üretici faaliyetler ne kadar farklı olursa olsun, bunların insan organizmasının işlevleri olduğu ... fizyolojik bir gerçektir," bu ise, öyle görünüyor ki, Marx açısından hiçbir gizem barındırmaz... Bedenlerin toplumsal işleyişe yaptığı maddi katkı ve sunduğu maddi destek, Marx'ı sadece enerji üretimi ve sarfı olmaları bakımından ilgilendirir.

O halde emek ürününün meta biçimine bürünür bürünmez beliren esrarengiz niteliği nereden kaynaklanıyor? Hiç kuşkusuz, bu biçimin kendisinden. Peki, o halde *kadınların esrarengizliği nereden kaynaklanıyor*? Hatta kadınların kendi aralarındaki ilişkilerin esrarengiz niteliği? Hiç kuşkusuz, erkeğin ihtiyaç-arzularının -kadınların açığa çıkardığı, erkeklerin ise tanımadığı- "biçimi"nden. Daima kuşatılmış, daima örtülmüş biçim(ler)den.

Ne olursa olsun "değer biçimi ve emek ürünlerinin değer ilişkisinin, onların kendi fiziksel doğalarıyla hiçbir bağlantısı yoktur. Burada, insanlar için şeyler arasındaki hayal ürünü bir ilişki biçimini alan şey, onların kendi aralarındaki belirli bir toplumsal ilişkiden başka bir şey değildir" (s. 82 – çev. değiştirilmiştir). *Bu fenomenin din dünyasından başka hiçbir yerde bir benzeri yoktur*. "Burada, insan beyninin ürünleri, kendi bedenleri olan bağımsız varlıklar gibi görünür. Metaların dünyasında insan elinin ürünleri de böyledir" (çev. değiştirilmiştir). Emek ürünleri meta kisvesine bürünür bürünmez onlara gelip yapışan fetişizm buradan kaynaklanır.

O halde, kadınların, mübadele ilişkisinde, Fallusun iktidarının bir tezahürü ve dolaşımı olmaları, erkeklerin birbirleriyle ilişkilerini tesis etmeleri bakımından, bir *fetiş-nesne niteliği kazanmaları* da mı buradan ileri geliyor?

*

Öyleyse tüm bunları şöyle yorumlayabiliriz:

Değer üstüne

Değer, emek gücünün, sarf edilen enerjinin, çekilen zahmetin eşdeğeridir. Bunların ölçülebilmeleri için doğrudan doğal niteliklerinden, herhangi bir somut bireyden *soyutlanmaları* gerekir. Toplumsal mübadelelerin işleyişinde bir genelleştirme ve evrenselleştirme süreci zorunlu hale gelir. Böylece insan bir "kavrama" -emek gücü kavramına- indirgenirken ürünü de bir "nesneye", bu kavramın görünür ve maddi karşılığına indirgenir.

Böyle bir toplum haline karşılık gelen "jouissance" ise şu özellikleriyle ayırt edilir: üretkenlik, ama kaçınılmaz olarak meşakkatli, hatta eziyetli bir üretkenlik; soyut biçimi; bütün değerlerin ölçüsünü aşkınsal bir zenginlik unsurunda cisimleştirme ihtiyacı-arzusu; bu ölçüye temellük edilme, bu ölçüyü temellük etme ilişkisinin ölçüldüğü maddi bir dayanağa ihtiyacı; yalnızca erkekler arasındaki -daima çekişmeli olan- mübadele ilişkileri vs.

Bütün bu kiplikler, aynı zamanda eril (denen) cinselliğin ekonomisini tanımlamaya izin veren kiplikler değil midir? Libido, üretici bir güçteki "enerji"nin soyutlanmasının diğer bir adı değil midir? Doğanın çalışmasının? Malları biriktirmenin diğer bir adı? Bedenlerin özgül niteliklerinin, bu bedenlere sahip olabilmek için her şeyden önce onları dönüştürmeyi isteyen -nötr?- bir güce boyun eğdirilmesinin diğer bir adı değil midir? Eril cinsellik açısından *jouissance*, doğanın temellük edilmesinden, onun (yeniden) üretmesini sağlama arzusundan, ürünlerini/bu ürünleri toplumun diğer üyeleriyle mübadele etmekten başka bir şeye dayanıyor olabilir mi? Özü gereği ekonomik bir *jouissance* değil midir bu?

O zaman şunu sormak gerekiyor: *Eril (denen) cinselliğin hangi ihtiyaçları-arzuları*, ilk biçimi olan özel mülkiyetten, en gelişkin biçimi olan sermayeye kadar, *belli bir toplumsal düzenin evriminde belirleyici olmuştur*? Ayrıca: *Bu ihtiyaçlar-arzular ne ölçüde*, onları

şimdi oldukları gibi üreten, kısmen özerkleşmiş *bir toplumsal işleyişin sonucudur*?

Böyle bir toplumsal düzende kadınların statüsü üstüne

Öyleyse böyle bir toplumu mümkün kılan, ona temelini sunan şey, *kadınların mübadele edilmesidir*. Kadınların erkekler arasında dolaşımı toplumun, en azından patriyarkal toplumun işleyişini tesis eder. Bu işleyiş şunları gerektirir: doğanın erkek tarafından temellük edilmesi; doğanın yalnızca erkeklerin tanımladığı "insani" ölçütlere göre dönüştürülmesi; doğanın emeğe ve teknolojiye tabi kılınması; maddi, bedensel ve duyulur niteliklerinin soyut mübadele değerine indirgenmesi; bütün duyulur dünyanın erkeğin somut pratik faaliyetine indirgenmesi; kadınların eşitliği, ama onlara dışsal kalan eşdeğerlilik yasaları uyarınca eşitliği; kadınların, erkekler arasındaki ilişkilerin maddileşmesini gösteren "nesneler" olarak kuruluşu vs.

Dolayısıyla böyle bir toplumsal düzende kadınlar hem bir doğal değeri hem de bir toplumsal değeri temsil eder. Kadınların kadın olarak "gelişimi" bir değerden diğerine geçmeleri anlamına gelir. Fakat bu geçiş asla kolay bir şekilde gerçekleşmez.

Kadın, anne oluşu bakımından, (yeniden) üretici doğanın tarafına düşer ve bu sebeple, erkek, "doğal olan"la ilişkisini asla tam olarak aşamaz. Erkeğin toplumsallığı, ekonomisi ve cinselliği daima doğanın çalışmasına bağlı kalır: Dolayısıyla bütün bunlar, ilk temellük düzeyinde, yani doğanın toprak mülkiyeti olarak tesisi, ilk emeğin ise tarımsal bir nitelikle yapılandırılışı düzeyinde kalmaya hep devam ederler. Fakat erkekler arasındaki ilişkilerin baskın gelmesi için, üretici doğayla bu aşılması mümkün olmayan ilişkinin yadsınması gerekir. Bu ise, babanın adını taşıyan ve onun evine kapatılmış olan üreme/yeniden üretim aracı olarak, annenin mübadelenin dışında bırakılıp, özel mülkiyete dönüştürülmesi anlamına gelir. *Ensest yasağı*, üretici doğanın erkekler arasındaki mübadelelere girmesinin yasaklanması demektir. Hem doğal değer hem de kullanım değeri olan annenin meta

biçiminde dolaşmasının, toplumsal düzenin varlığını tehdit etmemesi mümkün değildir. Anne toplumsal düzenin (yeniden) üretimi için olmazsa olmazdır (bilhassa da, annelik ederek, çocuk yetiştirerek ve genel anlamda evi çekip çevirerek çocukları ve emek gücünü ürettiği için) ve ona düşen, asla bu düzeni değiştirecek şekilde müdahil olmadan onu sürdürmektir. Ayrıca onun ürünleri ancak babanın adını taşıyorsa, ancak onun yasasının hükmü altına alınmışsa, başka bir deyişle, onun tarafından temellük edilmişse geçerlilik kazanır. Toplum erkeğin kendi kendini doğurduğu, kendini erkek olarak ürettiği, erkeğin "insani", "doğa-üstü" bir varoluşun içine doğduğu yerdir.

Bakire kadın ise saf değişim değeridir. Erkekler arasındaki ilişkilerin olanağı, yeri, göstergesinden başka bir şey değildir. Kendi içinde alınırsa, kadın yoktur: Toplumsal dolaşımın asıl meselesinin üstünü örten bir zarftan ibarettir. Bu açıdan, onun doğal bedeni, temsil etme işlevi içinde yitip gider. *Kırmızı kan* annenin tarafında kalır, ama bu haliyle, toplumsal düzen içinde bir fiyatı yoktur; mübadele aracı olarak kadın sadece bir *surettir*. Kadından anneye geçiş -yani bunun ritüelleştirilmiş biçimi- *bir kılıfın, yani kızlık zarının delinmesiyle* meydana gelir. Kızlık zarı bir *tabuya* dönüşür, bekâret tabusuna. Kadın bekâreti bozulur bozulmaz kullanım değeri statüsüne indirilir, özel mülkiyet içinde kapatılır. Erkekler arasındaki mübadeleden çıkarılır.

Son olarak, *fahişe* üstüne de düşünmeliyiz. Fahişe toplumsal düzen tarafından açıktan kınanır, ama üstü kapalı bir biçimde kabul de görür. Yoksa fahişe söz konusu olduğunda, kullanım ile değişim arasındaki kopuş o kadar da net olmadığı için mi? Kadının bedeninin nitelikleri "yararlı"dır. Fakat bu nitelikler yalnızca bir erkek tarafından çoktan temellük edilmiş oldukları ve erkekler arasındaki -saklı- ilişkilerin yeri oldukları için "değere" sahiptir. Fahişelik, *mübadele edilen kullanım*dır. Yalnızca potansiyel bir kullanım değil, çoktan gerçekleşmiş olan bir kullanım. Kadının bedeninin fiyatı, çoktan kullanılmış olmasından gelir. Bunu sonuna kadar götürürsek, ne kadar çok kullanılmışsa o kadar değerli

olduğu bile söylenebilir. Ama doğal olarak sahip olduğu olanaklar böylece gerçekleştirildiği için değil, aksine, doğası bu şekilde "harcandığı" ve yine erkekler arasındaki ilişkilerin sırf bir aracı haline getirildiği için.

Anne, bakire, fahişe; kadınlara dayatılan toplumsal roller işte bunlardır. Dişil (denen) cinselliğin nitelikleri bu rollerden türetilir: yeniden üretimi ve bakımı üstün tutma; sadakat; cinsel hazda ılımlılık, bu hazzı göz ardı etme, hatta buna ilgi duymama; erkeklerin "etkinliği"ni edilgin bir biçimde kabul etme; tüketicilerde arzu uyandıracak kadar baştan çıkarıcı olma ve kendini bu arzunun maddi dayanağı olarak sunma ama bundan hiç zevk almama... *İster anne, ister bakire, ister fahişe olsun, kadının kendi jouissance'ına ulaşma hakkı yoktur.*

Elbette, cinsellik teorisyenleri kadınların cinsel soğukluğu karşısında bazen şaşkına düşerler. Fakat onlara göre, bu soğukluğun nedeni dişil "doğa"nın belli bir toplum biçimine tabi kılınmasından ziyade bu doğanın içkin bir güçsüzlüğünde yatar. Oysa "normal" bir kadın cinselliğinden beklenenler, tuhaf bir biçimde, meta statüsüne özgü nitelikleri çağrıştırır. Tüm bunlara "doğal olan"a -fizyolojik, organik olana vs.- aynı derecede muğlak göndermeler ya da doğal olanın reddi eşlik eder.

Ayrıca:

- Nasıl ki doğanın metaya dönüşmesi için erkeğe tabi kılınması gerekiyorsa, "normal bir kadının gelişimi"nin de ona tabi kılınması gerekir. Dişil açısından, eril etkinliğin biçimlerine ve yasalarına boyun eğmek anlamına gelen bir gelişim. Kadına isnat edilen, annenin reddinin "nedeni" de burada yatar;

- Nasıl ki metalarda mübadele işlevi doğal yararlılığa üstün geliyorsa, kadının bedeninin özellikleri de, erkekler arasındaki dolaşımın bir nesnesi haline gelecek şekilde biçim-değiştirmesinin gerektirdiği diğer her şeyin gölgesinde kalmalıdır.

- Nasıl ki metanın kendini yansıtmak için kullanabileceği bir aynası yoksa, kadın da erkeğin, erkek için, yansıması, imgesi olarak hizmet eder ve kendine özgü niteliklerden yoksundur. Kadının değer atfedilen biçimi, erkeğin onun maddesinin, yani bedeninin içine ve üzerine kazıdığı bir şeydir.

- Nasıl ki metalar onları ölçen bir öznenin müdahalesi olmadan kendi aralarında mübadeleye giremiyorsa, kadınlar da giremez. Kadınlar da mübadele edilebilir olduklarına ya da olmadıklarına hükmedilmesine bağlı olarak, benzer ve farklı olanlar şeklinde ayırt edilir, bölünür, sınıflandırılırlar. Kadınlar kendinde, kendi aralarında amorf ve kafa karıştırıcıdır, doğal beden, anne bedeni tüketici açısından kuşkusuz yararlıdır, ama ne bir kimliği olabilir ne de iletilebilir bir değeri.

- Nasıl ki metalar, buna direnç gösterseler de, insan emeğinin değerinin bir biçimde özerkleşmiş bir deposu haline geliyorsa, erkeklerin aynası, erkekler için ayna olan kadınlar da, bir biçimde farkında olmadan, erkekleri eril iktidarı, fallik serabı ellerinden almakla tehdit eder.

- Nasıl ki meta, değerinin ifadesini kendisine zorunlu olarak dışsal olan -son tahlilde genel- bir eşdeğerde buluyorsa, kadının fiyatı da aşkınsal bir değer olarak tesis edilen erkeklik organıyla, yani fallusla ilişkisine göre belirlenir. "Değer" bilmecesinin kaynağı, metalar arasındaki en basit ilişkidir. Yani kadınlar arasındaki. Zira kendi "doğa"larından koparılmış olan kadınlar birbirleriyle artık yalnızca erkeğin arzusunda neyi temsil ettiklerine ve bu arzunun onlara dayattığı "biçimlere" göre ilişkilenirler. Kadınlar kendi aralarında birbirlerinden, erkeğin spekülasyonları yüzünden ayrı düşer.

Bu demektir ki "iş"bölümü -bilhassa da cinsel "iş"bölümü- kadının kendi bedeninde arzu nesnesinin maddi dayanağı olmayı sürdürmesini, ama kendisinin bu arzuya asla ulaşamamasını gerektirir. Arzu ekonomisi -mübadelesi- erkeğin işidir. Bu eko-

nomi kadınları simgesel işleyiş için gerekli olan bir yarılmaya tabi kılar: kırmızı kan/suret; beden/değer atfedilen zar; madde/mübadele aracı; (yeniden) üretici doğa/imal edilen dişillik... Kadınlar bu yarılmayı -bunun bütün konuşan doğaların bir özelliği olduğunu söyleyip, itirazda bulunacak birileri elbette çıkacaktır- tecrübe ederken bundan hiçbir fayda sağlamazlar. Bunu aşmalarının da imkânı yoktur. Kadınlar bunun "bilincinde" bile değildir. Onları bu şekilde ikiye yaran simgesel sistem onlara hiçbir şekilde uygun değildir. Kadınlarda "benzerlik", "doğa"ya dışsal, yabancı kalır. *Toplumsal bakımdan*, kadınlar erkekler için, erkekler arasında "nesne"dir, üstelik kendilerinin üretmediği bir "dili" taklit etmekten başka bir şey yapmazlar; *doğa bakımından* ise, amorf kalırlar, mümkün hiçbir temsilcisi ya da temsili olmayan dürtülerden mustariptirler. Özel mülkiyetin bir parçası ya da meta olarak iş görmedikleri sürece, kadınlarda doğal olanın toplumsal olana dönüşümü gerçekleşmez.

Bu toplumsal düzenin nitelikleri

Böyle bir toplumsal işleyiş *meta-fizik olanın pratik gerçekleşmesi* olarak yorumlanabilir. Meta-fizik olanın *pratik alın yazısı* olduğu için de, onun *eksiksiz gerçekleşmiş biçimidir*. Üstelik öyle bir şekilde işlemektedir ki özneler, ona baştan sona içerilmiş olduklarından, onun içinde kavram olarak üretildiklerinden, bu işleyişi analiz etmenin araçlarından yoksun kalmıştır. Bu araçlara ancak her şey olup bittikten sonra ulaşabilirler ve bunun ertelenişlerinin etkisi ancak daha sonra ölçülebilecektir.

Meta-fiziğin bu pratik gerçekleşmesinin kurucu işlemi, kadının bedeninin baba ya da onun ikameleri tarafından temellük edilmesidir. Bu gerçekleşme, kadınların bir genel eşdeğerler sistemine, babanın iktidar tekelini temsil eden özel isme tabi kılınmalarıyla ayırt edilir. Kadınlar doğa halinden toplumsal nesne statüsüne geçerken değerlerini bu ölçümden alırlar. Kadınların bedeninin biçim-değiştirerek kullanım değeri ve değişim değeri haline gelişi, simgesel düzenin başlangıcıdır. Fakat bu düzen *neredeyse saf bir artı-değere* dayanır. Erkekler gibi konuşma yetisine

sahip hayvanlar olarak kadınlar, simgesele bizzat dahil olmaksızın, onun kullanımı ve dolaşımının olanağını sunarlar. Toplumsal düzeni tesis eden, kadınların simgesele erişimden mahrum kalmalarıdır. Erkekleri birbirleriyle temasa, ilişkiye geçiren kadınlar bu görevi konuşma haklarından, hatta hayvan yanlarından gelen haklardan feragat ederek yerine getirirler. Doğal düzenden çoktan çıkmış olan, ama kendileri sayesinde süren toplumsal düzenin içinde de henüz var olmayan kadınlar, bireylerin "emeklerinin" karşılığını ancak kısmen, hatta hiç ödemeyen bir toplum tarafından sömürülmesinin semptomudur. Tabii, eğer sizden istifade eden, sizi ezen bir sisteme tabi kılınmanız yeterli bir karşılık sayılmıyorsa...? Kadınların -babanın- özel ismiyle damgalanması, toplumsal düzeni kendi bedenleriyle ayakta tutmalarının simgesel bir ederi olarak görülmüyorsa...?

Ama erkekler kadınların bedenini bir genel eşdeğere, aşkın ve doğa-üstü bir değere tabi kılarak, toplumsal işleyişi gitgide büyüyen bir soyutlama sürecinin içine sürükleseler de, sonunda onlar da bu işleyiş içinde kavram olarak üretilir hale gelirler. Bütün "duyulur" niteliklerini ve bireysel farklılıklarını aşa aşa sonunda hepsi emeklerinin ortalama üretkenliğine indirgenirler. Meta-fiziğin bu pratik ekonomisinin gücü, "fizyolojik" enerjinin, anlaşılır hiçbir geliştirme sürecinden geçmeden, soyut değere dönüştürülmesinden gelir. Artık hiçbir belirli özne bu işlemin gerçekleşmesinin faili olarak görülemez. Özne, toplumsal tarafından böyle olmaya belirlenmiş olduğunu ancak her şey olup bittikten sonra analiz edebilir. O an geldiğinde bile, öznenin altın aşkının onu bu fetiş kültünden başka her şeyden vazgeçmeye götürüp götürmeyeceği belli değildir. "Servet biriktirici, bedeninin arzularını bu fetiş uğruna feda eder. Perhiz ilkesini onun kadar ciddiye alan başka hiç kimse yoktur."

Neyse ki -böyle denebilirse- kadınlar-metalar erkekler arasındaki alım satımın basit "nesneleri" olarak kalır. Kadınların mübadele işlemlerinde -cinsel mübadele, ama daha genel olarak ekonomik, toplumsal ve kültürel mübadelelerde- belirli bir şe-

kilde sömürülmesi, onları ekonomi politiğin yeni bir eleştirisini sunmaya götürebilir. *Söylemin eleştirisinden, daha genel anlamda, içinde gerçekleştiği simgesel sistemin eleştirisinden artık imtina etmeyecek bir eleştiri.* Üretim ilişkilerinin analizinde, simgesel toplumsal emeğin etkisini farklı bir şekilde yorumlamanın önünü açacak bir eleştiri.

Kadınların sömürülmesi olmasa, toplumsal düzen nasıl bir şeye benzerdi? Kadınlar -yalnızca erkekler tarafından üretilmeye, tüketilmeye, değerlendirilmeye ve dolaştırılmaya tabi kılınan- metalar olmaktan çıkıp mübadelelerin geliştirilmesinde ve gerçekleştirilmesinde rol alsalardı toplum nasıl bir dönüşüme uğrardı? Yani bugün yasa hükmünde kabul edilen "fallokratik" modelleri yeniden üretmek, taklit etmek yerine, doğayla, maddeyle, bedenle, dille ve arzuyla ilişkiyi başka bir şekilde toplumsallaştırsalardı?

Kendi Aralarında Metalar[1]

Patriyarkal toplumların temelini oluşturan mübadeleler yalnızca erkekler arasında gerçekleşir. Kadınlar, göstergeler, metalar ve para daima bir erkekle erkek arasında el değiştirir. Deniyor ki böyle olmasa, toplumsal düzen ensest ilişkilerin ve yalnızca içevlilik yoluyla kurulan bağların içine geri düşer, bu da bütün ticareti[2] felç eder. Bu yüzden emek gücü ve onun ürünleri, hatta toprak ananın ürünleri de, yalnızca erkekler arasındaki alım satımların nesnesidir. Demek ki *herhangi bir sosyokültürel düzen ancak homo-seksüellik yasası altında örgütlendiği koşulda* mümkündür. Bu durumda hetero-seksüelliğin, ekonomik rollerin tayin edilmesinden başka bir anlamı yoktur: Bir yanda [eril] üretici özneler ve mübadeleciler vardır, diğer yanda da ürün veren [dişil] toprak ve metalar.

Dolayısıyla kültür, en azından patriyarkal biçimiyle, *kırmızı kana* geri dönmeyi, cinsiyet alanında da dahil olmak üzere, kati bir şekilde yasaklar. *Kendi içevliliklerini hâlâ tanımayan, suretin hâkimiyeti böyle ortaya çıkar*. Çünkü bu kültürde var olan tek cinsi-

1 Bu metin ilk kez *La quinzaine littéraire*, sayı 215 (Ağustos 1975) içinde yayımlanmıştır.

2 *Commerce* sözcüğünün aynı zamanda "yakınlık ilişkileri, cinsel ilişkiler" anlamına geldiğini yeniden hatırlatalım – ç.n.

yet ya da var olan bütün cinsiyetler, erkekler arasındaki ilişkilerin sorunsuzca işlemesinin zorunlu kıldığı cinsiyetlerdir.

O vakit bütün ekonomi aslında eril homo-seksüelliğe dayalı olduğu halde, bu homo-seksüellik neden bir istisna gibi düşünülmektedir? Toplum homo-seksüelliği varsaydığı halde neden homoseksüeller toplumdan dışlanıyor? Elbette toplum bunu, ancak *burada işlemekte olan "ensest" suretin alanında kaldığı sürece* varsayabilir.

Patriyarkal iktidarın ve onun yasaları, söylemi ve toplumsallığının kuşaktan kuşağa aktarılmasını güvence altına alan *baba-oğul* ilişkileri örneğini düşünelim. Her yerde yürürlükte olan bu ilişkiler -ailenin ya da tekeşli üremenin ortadan kaldırılmasıyla- yok edilemeyeceği gibi, aslında temellerini oluşturan, bir erkeğin bir oğlana duyduğu aşkı da bu ilişkilerde açıkça görmeyiz. Bu ilişkiler ancak dil içinde hayata geçirilebilirler, aksi halde genel bir krize yol açmamaları, belli bir simgeselin sonunu getirmemeleri imkânsızdır.

"Başka" -eril- homoseksüel ilişkiler de altüst edici olacaktır, dolayısıyla bunlar da yasaklanır. *Zira bu ilişkiler toplumsal işleyişin yasasını açıkça yorumladıklarından*, bu yasanın ufkunun kaymasına yol açabilirler. Ayrıca mübadelenin ürününün doğasını, statüsünü ve "dışevlilik" dayatmasını sorgulanır hale getirirler. Peki, ticaretin işleyişinde bir kısa devreye yol açtıklarında asıl mevzunun ne olduğunu da gözler önüne sermiş olmazlar mı? Üstelik ölçünün yüce değerini de düşürebilirler. Sonuçta penis hazzın, erkekler arası hazzın bir aracından ibaret kalırsa *fallus iktidarını kaybeder*. O yüzden denir ki *jouissance*'ın simgesel kuralların ciddiyetine ayak uyduramayan mahlûklara, yani kadınlara bırakılması en doğrusudur.

Böylece *yasa* daima yalnızca erkekler arasında gerçekleşen mübadeleleri ve erkekler arasındaki ilişkileri hem *gerektirir* hem de *yasaklar*. Eril özneler ancak meta olarak iş görmeyi reddetmeleri pahasına mübadelenin faili haline gelirler.

Dolayısıyla ekonominin yönetimi daima homo-seksüeldir. Arzunun, kadına duyulan arzunun ekonomisinin yönetimi de

öyle. Kadın sadece, erkek ile hemcinsleri arasında, hatta erkek ile kendisi arasında dolayımın, alım satımın, geçişin, aktarımın vs. olanağı olarak vardır.

*

Hetero-seksüellik denen şeyin statüsünün dikkatlerden kaçmayı başardığını, hâlâ da başarabildiğini düşünürsek, *kadınlar arasındaki ilişkiler bu mübadele sistemi içinde nasıl açıklanabilir*? (Kendini) arzuladığı, konuştuğu (kendini, kendine ifade ettiği) anda kadının bir erkek olduğunu öne sürmekten başka nasıl? Başka bir kadınla ilişkisi olduğu anda kadının *eril* bir homo-seksüel olduğunu söylemekten başka?

Freud kadın homoseksüelliği hakkındaki analizlerinde bunu açıkça ortaya koyar.[3]

Bir kadın, homoseksüelliği tercih etmeye ancak "erillik kompleksi" yoluyla belirlenir. Bu kompleks ister "bir çocukluk saplanmasının doğrudan bir uzantısı olsun", ister "eski erillik kompleksine bir gerileme" olsun, *kadın homoseksüel, ancak bir erkek olarak, kendisine bir erkeği hatırlatan bir kadını arzulayabilir*. Kadın homoseksüeller bu yüzden "birbirleri karşısında, hiç fark etmeksizin, yeri geldiğinde anne ve çocuk, yeri geldiğinde de karı ve koca rollerini oynayabilirler."

Anne fallik iktidardır, çocuk daima küçük bir oğlandır, koca ise baba-erkektir. Peki ya kadın? O zaten "yoktur." Ona bürünmesi söylenen kılığa bürünmüştür. Ona biçilen rolü oynar. Ondan gerçekten beklenen tek şey, *dişillikle örtünerek suretin dolaşımını hiç bozmadan sürdürmesidir*. Kadın homoseksüelliğinin bir yanlış, aykırı ya da kötü bir davranış olarak görülmesi de bundandır. Peki bu sorun nasıl giderilebilir? Kadın homoseksüelliğini erkek gibi yapmak olarak görerek.

3 Bkz. "Psychogénèse d'un cas d'homosexualité féminine", *Névrose, psychose et perversion*, P.U.F içinde. ["Bir Kadın Eşcinsellik Olgusunun Ruhsal Kaynakları", *Olgu Öyküleri II*, çev. Ayhan Eğrimez, Payel Yayınları, 1996, s. 321-346].

Dolayısıyla kadın homoseksüel, hiç olmazsa Freud'da, "sevilen nesneye karşı davranışında açıkça eril bir tipe bürünür;" "dişil cinsiyetli bir nesne seçmekle kalmaz, aynı zamanda bu nesne karşısında eril bir tavır geliştirir;" "bir erkeğe" dönüşerek "babasının yerine (fallik) annesini bir sevgi nesnesi olarak alır;" ama ne olursa olsun "hanıma" saplanması hâlâ "hanımın incecikliğinin, haşin güzelliğinin ve sözünü esirgemeyen tavırlarının ona kendisinden biraz daha küçük olan erkek kardeşini hatırlaması"na dayandırılır.

"Normal" bir kadına atfedilen, cinsel işlevde görülen bu "sapkınlık" nasıl açıklanacaktır? Psikanalistimizin yorumu burada bir güçlükle karşılaşır. Kadın homoseksüelliği onun "teori"sine, onun (kültürel) imgeseline o kadar yabancı görünür ki "psikanalitik yorumun onu ihmal etmesi" kaçınılmazdır.

Dolayısıyla bu bilimin ciddi bir itirazla karşılaşmaması için, bu rahatsız edici sorunu anatomo-fizyolojik bir nedene bağlamaktan başka yapacak bir şey yoktur: "Beden yapısı burada hiç kuşkusuz tayin edici bir öneme sahiptir." Freud, bunun üzerine, "hasta"sının -eril- homoseksüelliğini açıklayabilecek anatomik işaretleri arayıp bulmaya çalışacaktır. Elbette "genç kızın fiziki görünüşünde bir kadının fiziki görünüşünden belirgin olarak farklı hiçbir şey yoktur", kız "güzel ve biçimli"dir, ayrıca "regl düzeninde hiçbir bozukluk yoktur", buna karşın "babası gibi uzun boylu bir yapısı olduğu, yüz çizgilerinin bir kızınki gibi yumuşak olmaktan çok fiziksel bir erilliğin özelliklerini düşündürtecek kadar keskin olduğu da bir gerçektir." Üstelik "entelektüel vasıfları da daha ziyade eril bir karaktere işaret etmektedir." Ama işte "psikanalist belli durumlarda hastalarını tepeden tırnağa fiziki bir muayeneden geçirmekten imtina eder."

Freud incelemesini daha ileri götürmekten imtina etmeseydi "hastasında" *-eril-* homoseksüelliğe dair daha ne gibi anatomik kanıtlar bulabilirdi? *Kılık değiştirenlere* duyduğu ama itiraf edemediği arzuları, onun neyi "görmesini" sağlardı? Freud bütün düşlemlerinin/bu düşlemlerin üzerini hâlâ anatomo-fizyo-

lojik olan bir nesnellikle örtmek için, "muhtemelen hermafrodit olan yumurtalıklar"dan başka bir şeyden bahsetmez. Sonunda kızı başından atar ve ebeveynlerine "terapi yöntemine kıymet veriyorlarsa, bir kadın hekimle devam etmelerini" tavsiye eder.

Burada *dişil* homoseksüellik hakkında tek bir söz bile söylenmiş değildir. Ne genç kızın dişil homoseksüelliği ne de Freud'unki hakkında. Üstelik "hasta" tedavi sürecine "entelektüel olarak mühim bir katılım" göstermiş olsa da bu sürece tamamen kayıtsız gibi görünür. *Belki de bu olguda yaşanan aktarım yalnızca Freud'un aktarımıydı*? Dedikleri gibi, olumsuz bir aktarım. Ya da yadsıyıcı aktarım? Sonuçta, Freud nasıl olur da kendini bir "hanım"la özdeşleştirebilirdi... üstelik de "cinsellik konusunda kötü bir ünü olan", "hafif meşrep", "yalnızca bedensel cazibelerini sunarak yaşamaya alışmış" bir kadınla? Freud'un "üstbeni" "düpedüz" bir kadın olmasına nasıl izin verebilirdi? Gelgelelim "hastasının" aktarımına engel olmamasının tek yolu da buydu.

Böylece psikanaliz dişil homoseksüelliği hiçbir şekilde kavrayamaz. Bu demek değildir ki Freud'un açıklaması baştan aşağı yanlıştır. Hâkim sosyokültürel ekonomi "kadın homoseksüellere" Freud'un göz ardı etmişe benzediği bir tür *hayvanilik* ile *eril modellerin taklidi* arasında seçim yapmaktan başka bir seçenek tanımaz. Bu ekonomide kadınların bedenleri, cinsel organları, sözleri arasında herhangi bir arzu oyununu tasavvur etmek bile mümkün değildir.

Gelin görün ki dişil homoseksüellik yine de vardır. Ama *erkeklerin düşlemleri* için fahişeleştirilmediği sürece kabul görmez. Metalar ancak "gardiyanlarının" gözetimi altında birbirleriyle ilişkiye girebilir. Satıcı-alıcı-tüketici öznelerin denetimi dışında, tek başlarına "pazara" gidip, birbirlerinin değerinden zevk almaları, birbirleriyle konuşmaları, birbirlerini arzulamaları söz konusu bile olamaz. Ne de olsa bu tüccarların çıkarı, metaların birbirleriyle rekabet içinde olmasını gerektirir.

*

Peki ama ya bu "metalar" "pazara" gitmeyi reddederse? Ya kendi aralarında "başka" bir ticaret başlatırlarsa?

Adı konabilir terimlerin, hesap kitapların olmadığı, bitimsiz mübadeleler... bir artı birlerin, toplamaların, dizilerin, sayıların olmadığı. Ölçünün olmadığı mübadeleler. *Kırmızı kan* ile *suretin* kendi değerlerinin üstünü kapatan aldatıcı örtülerle ayırt edilmediği. Kullanım ile değişimin ayırt edilemediği mübadeleler. En büyük değerin aynı zamanda en az yedeklendiği. Doğanın kaynaklarının sonuna kadar tüketilmeden harcandığı, emek karşılığında olmaksızın mübadele edildiği, eril alım satımlardan muaf bir şekilde, hiçbir karşılık alınmadan verildiği mübadeleler; hazlara karşılığı ödenmeden, esenliğe acı çekmeden, *jouissance*'a onu mülkleştirmeden erişildiği mübadeleler. Bütün o hesap kitaplar, tasarruflar, öyle ya da böyle hırsızlıktan ya da tecavüzden pek de farkı olmayan mülkleştirmeler karşısında, bunların hepsi nasıl da ironik kalıyor.

Ütopik mi yoksa? Belki öyle. En azından, bu mübadele biçimi ticaret düzeninin temelini baştan aşındırdığı ölçüde. Ve *ensesti saf suretin alanında tutma mecburiyeti*, belli bir bolluk ekonomisinin önünde engel olduğu sürece.

"Fransız Kadınlar", Bırakın Artık Uğraşmayı[1]...

Pornografik sahnede bana laf düşmüyor.

Çapkın bir hocanın, bilgisizlikten daha yeni kurtulmaya başlayan bir genç yabancıya -kadın, belki erkek?- açıkladığı öğretiyi dinlemeli, tekrar etmeli ve kendimi büyük bir şehvetle onun pratiklerine bırakmalıyım. Ya da Sokratik tercihin gerektirdiği gibi, onun müritlerinin pratiklerine. Coşkumu açık açık göstermeliyim, en fazla: "Evet, evet...", "Elbette", "Kesinlikle", "Pek tabii", "Başka türlüsü mümkün mü?", "Kim aksini iddia edebilir?" ve bunlar gibi açıkça telaffuz edilmemiş olsalar da, ne konuşacağını, nasıl yapacağını bu kadar iyi bilen hocanın karşısında kendimden nasıl geçtiğimi ona ispat eden bir sürü başka ses.

Durum bundan ibaret: Kendimden çıkmışım. Kendimden geçmişim. Kendimi kaybetmişim (aynı zamanda "dayak yemiş" anlamına gelir).[2] Hoca ikrar ediyor: O andan sonra kendi *jouissance*'ıma girermişim. Ama işte önce, onun dilinin teorik ve pratik gücü karşısında bilincimi -varlığımı?- yitirmem gerek.

---

1 Bu metin ilk kez *La quinzaine littéraire*, sayı 238 (Ağustos 1976) içinde yayımlanmıştır – ç.n.

2 Irigaray "paumer" fiilinin farklı anlamlarına gönderme yapıyor – ç.n.

Şayet bu sahnenin dışında kalabilirsem, bu egemen otoritenin etkisine direnebilirsem, onun karşısında varlığımı koruyabilirsem bu çapkın hocaya birtakım sorular yöneltme tehlikesini göze alabilirim. O bu soruları işitmez. İşitse dahi "benim doğam" dediği şeye sadakatsizliğin bir kanıtı olarak görür onları. Daha doğrusu, sansürün bir etkisi olarak. Ama kendi hazlarını gerçekleştirmeyi sürdürmek için buna ihtiyacı yok mudur? Ne olursa olsun, belirli bir yargı yetkisini kullanarak, bu soruları başından savacağına hiç şüphe yok. Çünkü o doğuştan bir yasa koyucu.

Pornografi yazarlarına sorular

- Pornografik sahne, paradigmatik olarak, bir erkeğin kendisine öğretme iddiasında olduğu *jouissance* yönünden ilelebet bakire olan bir kadının erginlemesi ve eğitimi olarak da görülebilir. Dolayısıyla görünüşte kadın başroldür, yıldızdır. Genç ve güzel olması uygun düşer.

Kadın, bedeni ve jouissance'ıyla kime gösterilmektedir? Erkeğin cinselliği kim için temsil edilmektedir? Ahlaksızlık hocasının sözleri ve performansları nihayetinde başka bir erkeğe yönelik değil midir? En az iki erkek arasında kurulan bu ilişkide, bilgisiz genç kadın *toplumun buyurduğu dolayım*dır. Tam da sahne erkekler arasında geçtiği için, kadın daha da ön plandadır. Böyle bir ekonomide kadının *jouissance*'ının işlevi nedir?

- Ayrıca *mesele kadının jouissance'ı mıdır gerçekten*? Kadının bitap düşünceye kadar -*lassata sed non satiata*?-[3] bir, iki, on ya da yirmi orgazm yaşaması kendi *jouissance*'ını yaşadığı anlamına gelmez. Bu orgazmlar eril gücün ispatı olarak gereklidir. Erkeğin kadın üzerindeki cinsel hâkimiyetinin -erkeklere göre- başarısı anlamına gelirler. Bu orgazmlar, *erkeklerin geliştirmiş olduğu zevk alma tekniklerinin işe yaradığının, erkeğin haz üretimi araçlarını kullanmanın en iyi ustası olduğunun kanıtlarıdır*. Kadınlar bunun

3 Roma İmparatoriçelerinden Valeria Messalina'ya atfedilen, "bitip tükenmiş olsa da doyuma ulaşmadan kalmış" anlamında Latince deyiş – ç.n.

sadece tanığıdır. Orgazmlarını tamamen fallo-kratik bir cinsel ekonomiye tabi kılmak üzere eğitilmişlerdir. Henüz acemi olanlar, ereksiyona, sert bir penetrasyona, tekrar tekrar aldıkları incitici darbelere saf saf duydukları iştaha tamamen boyun eğmiştir. Çapkın kadınlar fallokratlar gibi konuşur ve davranırlar: Tıpkı oldukları o güçlü erkek gibi, kendilerinden zayıf olanları baştan çıkarır, becerir, boşaltır, vurur, hatta öldürürler.

İtibari kadın denir onlara. Zira pornografide uygulanan *jouissance* teknikleri -en azından şimdiye kadar?- kadınların hazzına nadiren hitap eder. Ereksiyon ve boşalma takıntısı, penisin büyüklüğünün öneminin abartılması, jestlerin basmakalıplaşmış güdüklüğü, bedenin üzerinde delikler açılarak kırılacak bir yüzeye indirgenmesi, şiddet ve tecavüz... bütün bunlar belki de kadınları zorla *jouissance*'a ulaştırır, ama nasıl bir *jouissance*'tır bu?

Kadınların bu *jouissance* konusunda *suskun* kalmaları, *oldum olası bilgisiz* olmalarına kim şaşırabilir? Yalnızca erkeklere ait olan üretim tarzlarına tabi kılınan "doğa", kadınlar hiçbir şey bilmeden ona teslim olduğu sürece, kadınlar aracılığıyla zevk alır. Erkek çapkın, kadınların *jouissance*'ı sayesinde, biraz daha çok şey bilir ve aldığı haz bunun mükâfatıdır.

- Erkeğin kadınları birbirlerinden zevk almaya teşvik ettiği bile olur. Elbette, onun gözünün önünde olmak kaydıyla. Cinsel mizansen imkânlarının hiçbirini gözden kaçırmamalıdır. Ayarlayan o olduğu sürece her şey mubahtır. Geriye şunu sormak kalıyor: Kadınlar arasında olup bitenleri erkek nasıl görüyor? Başka bir deyişle: *Kadınlar "onun-gözünün-önünde-kendi-aralarında oldukları"nda, kendi aralarındayken her nasılsalar yine öyle midirler*?

- Sözgelimi, [erkek] çapkın, kanı sever. En azından, onun tekniklerine göre akan kanı. Çünkü nasıl çapkınlık yaparsa yapsın, bütün (?) yasakları nasıl ihlal ederse etsin, *regl kanı genellikle onun için tabu olarak kalır*. Dışkılar bile olur, ama regl kanı olmaz...

Erkek böylece farkında olmadan "doğa"nın bir yanını sansürlüyor olabilir mi? Neden sadece kan? Kimin kanı? Ayrıca

kadınlar neden bu yasaklayıcı sistemlere tabi kılınıyor? Regl dönemlerinde sevişmeyi -gerçekten- istemiyorlar mı? Onlar da kendi kanlarından -ama kim bilir hangi telkinlerle?- korkuyorlar mı? Annelerinin cinsel organından nefret etmelerinin nedeni -kışkırtılan- bu tiksinti olabilir mi?

- Daha fazla kan... Edilginlik, bilhassa da penetrasyon daima acılı bir şey olarak temsil edilir. Acı hazzın olmazsa olmaz bir bileşenidir: penetre eden erkeğin acısı, penetre edilen kadının ya da erkeğin acısı. Böyle bir cinsellik temsili ve pratiğinin altında nasıl bir "*zor kullanılarak açılacak bakire-katı-kapalı bir beden*" *düşlemi* yatıyor? Bu bakımdan, bedenin *jouissance*'ı daima bir *kapalılığın içine* -tercihen kan akıtılarak- zorla girilmesinden kaynaklanır. Bir *mülkiyetin* belki de? Bu mülkiyet kimin tarafından, kim için tesis edilmiştir? Özel mülkiyete karşı işlenmiş bir suçu andıran bu edim hangi erkeği (erkekleri) ilgilendirir? Bu suç genellikle kadınların bedenine karşı işlendiği halde.

- Her durumda bu [erkek] çapkın çoğunlukla para sahibidir, dili ve teknikleri vardır. Çapkın tam da zenginliği ve üretim araçlarını bu şekilde temellük etmiş olması sayesinde mi kadınları ve çocukları, yani en "yoksulları" baştan çıkarır -satın alır- ve onları *jouissance*'a zorlar? Aynı soru yeniden karşımıza çıkıyor: Hangi *jouissance*? Bu çapkının tam da çalışmak zorunda olmadığı için, hazza dair bilgisini zenginleştirmesine olanak tanıyan boş zamana sahip olduğunu söyleyebilir miyiz?

Onun asıl işi bu olabilir mi? *Böyle bir iş, genel anlamda çalışma dünyasıyla nasıl eklemlenir*? Bugün pornografi yazarı, kamusal sağlık meselelerinden sorumlu bir devlet memuru değil midir?

İşin aslı, devlet güçleri tarafından açıkça ya da örtük bir biçimde teşvik edilen pornografik sahne, tıka basa dolu bir "boşaltım" ve "kirlilik" alanı olarak, diğerlerinden titiz bir şekilde ayrılmış bir yer gibi iş görür. İnsan makinelerin düzenli olarak temizlenmek için gidebileceği, arzularını ve cinsel fazlalıklarını gidip boşaltabilecekleri bir yer. Bedenler potansiyel bütün fazlalıklarından kurtulduktan sonra çalışma, toplum, hatta aile

devreleri içindeki yerlerine geri dönebilirler. Bir sonraki sefere kadar her şey düzgün bir biçimde işleyecektir.

- Bir sonraki sefere kadar? Pornografik sahne *sonu gelmemecesine tekrar eder*. Asla durmaz. Daima yeniden başlamak zorundadır. Bir kez daha. Sonra bir kez daha. Haz gerekçesinin altında, sonu gelmeyen bir tekrarın zorunluluğu gizlenmiştir.

Tekrar etme zorunluluğunun böyle bir zorbalığa dönüşmesi için hazzın neyi kaçırması gerekir? Bir kategorik buyruğun, hiçbir zaman tamamen tükenmeyen bir *jouissance*'ın peşinden gitmeyi emredebilmesi için? Sonuçta bu sahnenin nerede biteceğini fiziki tükenmişlik belirler, daha eksiksiz bir *jouissance*'a ulaşmak değil. Aksine böyle bir *jouissance* gitgide daha az bulunur ve daha maliyetli bir şey haline gelir: Efendi/hoca zevk alabilmek için onun hep daha fazlasına ihtiyaç duyar. Pornografi *dizinin hükümranlığıdır*. Bir kez daha, bir "kurban" daha, bir darbe daha, bir ölüm daha...

- Ama bir kapalı devre içinde, sınırları çizilmiş bir mekân ve zamanda. Sahne şaşmaz bir biçimde hem doygunluğa hem sıkıntıya yol açar. Bu kapalı devrede tek "açıklık" niceliktir. Ya da bu hiç bitmeyen döngünün sonucu olan ölüm. *Bu monotonluk buyruğu nereden geliyor*? Çapkınlık, eyleminde zalim olduğu kadar otomatik de olan bir üstben tarafından belirlenmiyor mu? *Jouissance böylece mekanikleşirken,* cinsiyetli bedenler en çok ölümde kendini kaybedince başarıya ulaşan bir kurban etme eyleminde feda edilirler.

Bu da başka bir soruya yol açıyor: Erkek açısından, pornografik baştan çıkarıcılığın temelini oluşturan ister gerçek isterse düşlemsel *bolluğun kefareti, ilelebet bir kayıpla mı ödenmek zorundadır*? "Fazladan", daima "eksiğe" mi varacaktır? Birikim de daima bir boşaltımla mı sonuçlanacaktır? Hem de bütün rezervler tüketilinceye kadar? Ve sonra her şey yeniden başlayacaktır. Pornografik sahnenin ufkunda, eksiklikten büyüleniş belki de hiç kaybolmamaktadır? Erkek, zenginliklerden zevk alma yetisinden yoksun olduğunu itiraf etmektedir belki? Doğadan zevk

alma becerisinden? *Bu cinsel skenografi ekonomisine egemen olan, her şeye kadir ve hiç acımadan eziyet edebilen mit nasıl bir şeydir*?

Pornografi yazarlarına daha pek çok soru sorulabilir. Hatta onların pratiklerinin "yanında mı", "karşısında mı" olunacak? meselesi hiç gündeme getirilmeden bile. Sonuçta, toplumsal düzenimizin altında yatan cinselliğin açıkça ifa edilmesi, bu cinselliğin bu toplumsal düzeni baskı uyguladığı her yerde zorunlu kılmasından daha iyidir. Her yerde hüküm süren fallokrasi hiç utanılmadan sergilenirse başka bir cinsel ekonomi mümkün hale gelebilir belki de. Pornografi, fallik imparatorluğun "katarsis"ine dönüşebilir, kadınların cinsel yönden nasıl tabi kılındığını gözler önüne serebilir belki de?

Yatak odasının dışında kadınlar

Siz kadınlar, bırakın artık uğraşmayı. Size bir erkeğin ya da bütün erkeklerin, ister özel ister kamusal olsun, mülkiyeti olduğunuz öğretildi. Ailenin, kabilenin, devletin, hatta cumhuriyetin özel mülkiyeti olduğunuz. Ve sizin payınıza düşen hazzın bu olduğu. Bir erkeğin ya da erkeklerin arzularına boyun eğmediğiniz sürece *jouissance*'ı hiç tatmayacağınız öğretildi. Bu *jouissance*'ın sizde daima acıyla birlikte yaşanacağı, bunun sizin doğanız olduğu öğretildi. Buna itaatsizlik ederseniz mutsuzluğunuzun mimarı da kendiniz olursunuz.

Fakat ne ilginçtir ki sizin doğanız daima yalnızca erkekler tarafından tanımlandı. Beşeri bilimlerde, din bilimlerinde, cinsellik bilimlerindeki ebedi hocalarınız tarafından. İster ahlaklı ister ahlaksız hocalarınız tarafından. Size ihtiyaçlarınızı ve arzularınızı onlar öğretti. Daha siz bu konuda tek kelime bile etmemişken.

Madem öyle, şunu sorun siz de kendinize: Hangi "doğa" onların teorisi ve pratiğiyle uyumlu bir biçimde konuşuyor? Ve onların yasaları, kuralları ve ritüellerinin buyurduğundan farklı bir şeyin sizi çektiğini olur da hissederseniz şunu mutlaka aklınızda bulundurun: Aslında -belki de- *kendi* "doğa"nızla karşılaştınız.

Bunun için bir gerekçe bile göstermenize gerek yok. Aklınıza ne düşmüşse, ne hoşunuza gidiyorsa onu yapın: hiç "nedenini" açıklamadan, hiç "geçerli bir sebep" göstermeden, hiç "gerekçelendirmeye" çalışmadan. Dürtülerinizi kategorik buyrukların yüce makamına çıkarmanız hiç de gerekmiyor: ne kendiniz ne de başkaları için. Bu dürtüler pekâlâ değişebilir, erkek ya da kadın, bazılarının dürtüleriyle uyuşmayabilir. Yarın değil hemen şimdi. Kendinizi tekrar etmeye zorlamayın, düşlerinizi ve arzularınızı onları yalnızca kendilerinin kati olarak tanımlayabileceğini iddia eden temsillerin içinde dondurmayın. Keşfedeceğiniz o kadar çok kıta var ki kendinize sınırlar çizerseniz "doğa"nızdan her yönüyle "zevk almanız" da mümkün olmaz.

Dudaklarımız Birlikte Konuşunca[1]

Birbirimizle aynı dili konuşmaya devam ettiğimiz sürece aynı tarihi yeniden üretmeye de devam edeceğiz. Aynı hikâyeleri hep baştan alacağız. Sen de böyle hissetmiyor musun? İşitiyor musun?: Etrafımızdaki erkekler ve kadınlar sanki hep aynı konuşuyor. Hep aynı tartışmalar, aynı kavgalar, aynı dramlar. Hep aynı çekimler, aynı ayrılıklar. Birleşmenin önünde hep aynı zorluklar, hep aynı imkânsızlıklar. Aynı... Aynı... Hep aynı.

Aynıyı konuşmaya devam ettiğimiz sürece, birbirimizle erkeklerin yüzyıllarından beri konuştuğu, bize hep öğretildiği gibi konuştuğumuz sürece, birbirimizi terk edeceğiz. Yine... Sözcükler bedenimizin içinden, başımızın üzerinden geçip gidecekler, kaybolacaklar, bizi kaybedecekler. Uzaklarda. Yükseklerde. Kendimizden yoksun kalmış bir halde. Konuşulan makinelere, konuşan makinelere dönüşeceğiz. Tertemiz[2] ama bizim olmayan bir ten örtecek bizi. Özel isimlerin içinde yok olup gideceğiz, bizi (arzuları-

1 Bu metin ilk kez *Cahiers du Grif*, sayı 12 içinde yayımlanmıştır.

2 Irigaray *propre* (asıl, özel, [özüne] uygun, [kendine] özgü) sözcüğünün bu sefer de "temiz" anlamına başvurarak, dişil anlamların nasıl temizlenip uygunlaştırıldığına vurgu yapıyor – ç.n.

mızı) çiğneyecekler.[3] Ne senin bu ad, ne de benim. Bizim adımız yok. Erkekler bizi mübadele ettikçe, bizi kullandıkça adımız hep değişecek. Onlar arasında el değiştirdikten sonra, bu kadar değişebilir olmanın ne önemi var.

Orada değilsen nasıl dokunacağım sana? Senin kanın onların anlamı oldu. Onlar birbirleriyle, bizi konuşabilirler. Peki ya biz? Terk et onların dilini. Geri dönüp sana verdikleri adların içinden yeniden geçmeyi bir dene. Seni bekliyorum, kendimi bekliyorum. Geri gel. İnan o kadar zor değil. Burada kal, çoktan oynanmış sahnelerin, çoktan işitilmiş, kullanıla kullanıla eskimiş cümlelerin, alışılmış jestlerin içine çekilmene izin verme. Çoktan kodlanmış olan bedenlerin. Dikkatini kendine vermeye çalış. Bana ver. Norm ya da alışkanlıklar dikkatini dağıtmasın.

Normal olarak ya da alışıldığı üzere, bir muammaya, bir başkaya "*Seni seviyorum*" denir. Başka bir bedene, başka bir cinsiyete. Seni seviyorum: Ben de biliyor sayılmam kimi ya da neyi. "Seviyorum" dışarıya akar, dipsiz bir uçurumun içine dalar, sürüklenir, tutuşur, yitip gider. "Seviyorum"un geri dönmesini beklememiz gerekir. Belki uzun zaman, belki sonsuza kadar. "Seviyorum" nereye gitti? Ben neye döndüm, neredeyim? "Seviyorum" başkanın yolunu gözler. O [eril], beni yiyip yuttu mu? Beni kustu mu? Beni aldı mı? Bıraktı mı? Kapattı mı? Dışarı mı attı? Şimdi nasıl? Ben değil mi, benim gibi değil mi artık? Bana "seni seviyorum" dediğinde bana beni geri mi veriyor? Ya da bu biçime bürünerek, aslında kendini mi veriyor? Onun biçimi mi? Benimki mi? Aynı mı? Başka mı? Ama o zaman ben neye döndüm, neredeyim ben?

Seni seviyorum dediğinde -tam burada, sana yakın, bana yakınken- aslında kendimi seviyorum da diyorsun. Sana geri

3 *Env(i)olées:* Irigaray, "arzu" anlamına gelen *envie,* "çiğnemek, tecavüz etmek" anlamlarına gelen *violer* ve "gözden kaybolmak, yok olmak" anlamına gelen *envoler* sözcükleriyle yeni bir sözcük oluşturuyor – ç.n.

verilmesini beklemen gerekmiyor, benim de gerekmiyor. Sana hiçbir şey borçlu değilim, bana hiçbir şey borçlu değilsin. Bu "seni seviyorum" ne bir armağan ne de bir borç. Kendine dokunduğunda, bana dokunduğunda bana hiçbir şey "vermiyorsun:" Benim aracılığımla kendine yeniden dokunuyorsun. Kendini vermiyorsun. Bir armağan gibi sarılıp sarmalanmışsak, seni ne yapayım, kendimi ne yapayım? Sen seni/beni yaydıkça seni/beni tutuyorsun. Sen sana/bana güvendikçe seni/beni buluyorsun. Bu alternatiflerin, karşıtlıkların, tercihlerin, pazarlıkların bizim aramızda hiçbir hükmü yok. Yeter ki onların ticaretini tekrar etmeyelim, onların ekonomisinin içinde kalmayalım. "Biz"in hiçbir yerinin olmadığı o ekonominin içinde.

Seni seviyorum: paylaşılan beden. Bölünmemiş. Ne sen ne de ben kesilip ayrılmışız. Bizim aramızda, akıtılmış kana, kan akıtmaya gerek yok. Kanın var olduğunu hatırlamamız için bir yaraya ihtiyacımız yok. Kan bizim içimizde akıyor, bizden akıyor. Kan bizim için tanıdık. Bize yakın. Sen tepeden tırnağa kırmızısın. Ve öyle beyaz. Hem kıpkırmızı hem bembeyaz. Saflığını kaybederek kırmızılaşmıyorsun. Kandan uzaklaşmadığın için beyazsın sen. Aynı anda hem beyaz hem kırmızı olduğumuz için bütün renkler, pembeler, kahverengiler, sarılar, yeşiller, maviler bizden doğuyor. Çünkü bu beyazlık suret değil. Ölünün kanı değil. Siyah kan değil. Suret siyahtır. Hayata geri dönmek için uğraşırken her şeyi yutar, kapanır. Ama boşunadır uğraşı... Kırmızının beyazlığı ise hiçbir şeye el koymaz. Ne kadar alıyorsa o kadar geri verir. Işıl ışıldır, kendi kendine yetmez.

Biz ışıl ışılız. Ne bir ne de iki. Saymayı bilmezdim. Sana kadar. Onların hesabına göre, biz iki ediyoruz. İki mi gerçekten? Senin de buna gülesin gelmiyor mu? Tuhaf bir iki. Ama yine de bir değil. Bilhassa da bir değil. Bırakalım *bir* onlara kalsın: *bir*'in ayrıcalığı, egemenliği, tekbenciliği onlara kalsın, güneşinkiler de. Ötekini bir'in imgesine, sadece bir imgeye indirgeyerek çiftleri böyle tuhaf bir biçimde bölmeleri de onlara kalsın. Böyle olduğunda ötekine herhangi bir yöneliş kendi se-

rabının çekiciliğine geri dönmekten başka bir anlama gelmez. Canlı (ama ölgün) bir ayna o. Dondurulmuş. Suskun.[4] Aynıyı aslına daha sadık bir biçimde gösteren bir ayna. İkilemek, taklit etmek için bunca emek harcarken yaşamımızın devingenliği de tükenip gidiyor. Yeniden üretmeye mahkûm olmuşuz. İçinde yüzyıllardır öteki olduğumuz o aynıyı yeniden üretiyoruz.

"Seni seviyorum" başka nasıl denir? Seni seviyorum, benim farksızım/kayıtsızım [*indifférente*], desem? Bu yine onların diline teslim olmak olurdu. Kendimizi adlandırabilmemiz için bize eksikliklerden, yoksunluklardan başka bir şey bırakmadılar ki. Bize yalnızca olumsuzu (olumsuzlarını) bıraktılar. Hepimiz –fazla ileri gitmektir artık bu- farksız ve kayıtsız olmak zorundayız.

Sen, farksız olan, uslu dur. Kımıldayacak olursan bütün düzeni bozarsın. Her şeyi devirirsin. Onların alışkanlıklarının çemberini, mübadeleleri, bilgileri, arzularının döngüsünü kırarsın. Onların dünyasının döngüsünü. Sen, farksız olan, seni çağırmadıkları sürece, kıpırdamamalısın, için kıpır kıpır etmemeli. Sana "gel" derlerse gidebilirsin. O da bir yere kadar. Kendi imgelerinin varlığını sürdürebilmesi için ihtiyaç duydukları ya da duymadıkları her şeye uyum sağlamalısın. Bir adım, hadi diyelim iki adım. Ama sadece o kadar. Taşkınlığa da kargaşaya da lüzum yok. Yoksa her şey kırılıp parçalanır. Aynaları. Onların yeryüzü, onların annesi. Peki ya senin hayatın? Bu hayatı sanki onlardan alıyormuşsun gibi yapman gerekir. Yalnızca onların isteklerine boyun eğmiş olan farksız ve kayıtsız bir alıcıdan başka bir şey değilsin sen.

İşte, onlara göre bizim bir farkımız yok. Buna gülesin gelmiyor mu? Hiç olmazsa şimdi tam burada. Bizim bir farkımız yok, öyle mi? (Her zaman her yerde kahkahayı patlatırsan birbirimizle hiç konuşamayız ama. Onların sözcüklerinde yok olup gideriz, çiğnerler bizi (arzularımızı). O yüzden ağzımızın

4 Irigaray bu sıfatları ayrıca dişil cinsiyetli olarak belirtiyor – ç.n.

bir kısmını geri alalım da konuşmaya çalışalım.) Farklı değilmişiz, doğru. Ama... hayır, kolaycılık olur bu. Bu "değil" sırf karşılaştırılabilelim diye bizi ayırmaya devam ediyor. Böylece kopuyoruz, biz diye bir şey kalmıyor. Benziyor muyuz? Madem öyle diyorsun. Ama bu biraz soyut. "Benzer" olmak da ne demek, ben pek anlamıyorum. Sen anlıyor musun? Kimin gözünde benzer? Neye göre? Hangi ölçüye göre? Hangi üçüncüye göre? Sana dokunuyorum, senin benim bedenim olduğunu bilmem için bu yeter de artar bile.

Seni seviyorum: İki dudağımız aralarından *bir* sözcük geçsin diye birbirinden ayrılamaz. "Sen" ya da "ben" diyecek tek bir sözcük. Yahut "eşitler." Seven, sevilen. Dudaklarımız -açık ve kapalı, çünkü biri diğerini dışlamaz- ikisinin de birbirini sevdiğini söylüyor. Birlikte. Tek bir sözcüğü telaffuz etmek için ayrı kalmaları gerekiyor. Kesin olarak ayrı. Birbirlerinden uzakta olmaları. Ve aralarında *bir* sözcük.

Ama bu sözcük nereden geliyor? Tam olarak doğru, sıkıca kapalı, anlamının etrafını sıkıca kuşatıyor. Hiçbir çatlağı yok. *Sen*. *Ben*. Hadi gülebilirsin... Çatlağı yoksa bu artık ne sen ne de ben olabilir. Dudaklar yoksa artık biz diye bir şey de yoktur. Sözcüklerin birliği, doğruluğu, uygunluğu hep dudaklarının olmayışından. Dudakları unutmalarından. Sözcükler bir kez söylendi mi artık suskunlaşır. Düzgünce sarılmışlardır ki anlamları -kanları- kaçmasın. Erkeklerin çocukları gibi? Bizim çocuklarımız değil. Ayrıca bizim çocuğa ihtiyacımız var mı ki, çocuk istiyor muyuz? Biz, şimdi ve burada, yakınız. Erkekler ve kadınlar, yakınlıkları, uzaklıkları onda vücut bulsun diye çocuk yapıyorlar. Peki ya biz?

Seni seviyorum, çocukluk. Seni seviyorum, sen ki ne annesin (beni affet anne, bir kadını tercih ederim) ne kız kardeş. Ne kız çocuğu ne oğlan çocuğu. Seni seviyorum – seni sevdiğim yerde, babalarımızın soyundan ya da onların erkeklerin suretlerine duyduğu arzudan bana ne. Onların soyu devam ettiren kurumlarını – kocayı ya da karıyı ne yapayım. Aileyi. Bir ka-

raktere bürünmeyi, rolleri, işlevleri – onların yeniden üretim yasalarını ne yapayım ben. Seni seviyorum: bedenini, burada ve şimdi. Ben/sen sana/bana dokunuyorum/dokunuyorsun, yaşadığımızı hissetmemiz için bu yeter de artar bile.

Aç dudaklarını, ama açmakla kalma. Ben kalmıyorum. Çünkü sen/ben ne açığız ne kapalı. Çünkü biz birbirimizden asla öylece ayrılamayız: *Tek bir sözcük* telaffuz edilemez, dilimizden dökülemez, ağzımızdan çıkamaz bizim. Senin/benim dudaklarımızın arasında farklı farklı ezgiler, farklı farklı söyleme biçimleri yankılanır daima. Biri diğerinden asla ayrılamaz. Sen/ben: Biz daima aynı anda birçoğuz. Biri diğerine nasıl egemen olsun? Nasıl dayatsın ona sesini, sesinin tonunu, anlamını? Birbirlerinden ayırt edilemez onlar. Ama bu demek değildir birbirlerine karışırlar. Ve sizler hiçbir şey anlamıyor musunuz? Onlar sizi ne kadar anlıyorsa anca o kadar.

Ne olursa olsun, konuş sen. Dilinin tek bir çizgisi, tek bir sırası, tek bir dokusunun olmaması bizim için bir şans. Aynı anda her yerden geliyor. Aynı anda her yerime dokunuyorsun. Her yönden. Neden aynı anda tek bir şarkı, tek bir söz, tek bir metin olsun? "Delikler"imden birini tahrik etmek, doyuma ulaştırmak, doldurmak için mi? Senleyken, hiç deliğim yok. Biz ötekinin gelip yaşatmasını, doldurmasını, tamamlamasını bekleyen eksiklikler, boşluklar değiliz. Biz dudaklarımızla birlikte kadınız. Ama bizim için önemli olanın, tüketmek, tamamına erdirmek, doldurulmak olduğu anlamına gelmiyor bu.

Öp beni. İki dudak iki dudağı öpüyor: Açıklık yine bizim. Bizim "dünyamız." İçeriden dışarıya, dışarıdan içeriye geçişlerin, ikimizin arasındaki geçişlerin bir sınırı yok. Sonu yok. Hiçbir döngü [*boucle*], hiçbir ağız [*bouche*] bu mübadeleleri durduramaz. İkimizin arasında, evin artık duvarları yok, açıklığın kapanışı yok, dilin döngüselliği yok. Sen beni öpünce dünya o kadar genişliyor ki ufkun tam da kendisi kayboluyor. Doyumsuz muyuz biz? Bizde doyumun hiç bitmemesi demekse

bu, evet, öyleyiz. Bizim hazzımız, durmadan kımıldanmaksa, içimizin kıpır kıpır etmesiyse. Zira daima devinim içindeyse, açıklık ne tükenir ne de doyurulabilir.

Birçokluğu dile getirmek bize ne öğretildi ne de dile getirmemize izin verildi. Böyle konuşmak münasip değildir. Başka bir hakikati hissetsek bile, onu boğmak, suskunlaştırmak şartıyla, bir "hakikati" sergilememize izin vardı, elbette – ya da sergilememiz gerekiyordu. Hakikatin diğer yüzü -tamamlayıcısı mı? arta kalanı mı?- saklı kalıyordu. Gizliydi. İçeride ve dışarıda aynı olamazdık. Ne de olsa bu onların arzularının işine gelmez. Örtmek ve örtüsünü açmak: Onların tek ilgilendiği bu değil mi? Sürekli meşgul oldukları? Daima aynı işlemi tekrar ede ede. Her seferinde. Her kadında.

Sen/ben onların hazzı için iki oluyoruz. Ama böyle biri içeride, diğeri dışarıda olmak üzere ikiye bölündüğünde artık kendine sarılmıyorsun, artık bana sarılmıyorsun. Dışarıda, sana yabancı gelen bir düzene ayak uydurmaya çalışıyorsun. Kendinden sürgün edilmişçesine, karşına çıkan her şeyin içinde eriyip gidiyorsun. Sana yaklaşan her şeyi taklit ediyorsun. Sana ne dokunuyorsa ona dönüyorsun. Kendini yeniden bulmayı isterken daha da uzaklaşıyorsun kendinden. Benden. Bir modeli bırakıp diğerini benimsiyorsun, bir efendiden ötekine geçiyorsun; seni hâkimiyeti altına alana göre göre, çehren değişiyor, biçimin değişiyor, dilin değişiyor. Sen/biz ayrı düşüyoruz. Seni kullanmalarına izin vererek, kadın kılığına girmiş erkeğe dönüşüyorsun, hissizleşiyorsun. Geri geldiğinde artık farksız değilsin. Geri geldiğinde artık kapalısın, sana nüfuz etmek artık mümkün değil.

Konuş benimle. Konuşamıyor musun? Artık konuşmak istemiyor musun? Kendini sakınmak mı istiyorsun? Sessiz kalmak mı? Beyaz olmak? Bakire kalmak mı? İçindeki seni kendine saklamak mı? Ama o, öteki olmadan var olamaz. Sana dayatılan seçenekler yüzünden kendini böyle parçalama. *Bizim aramızda*, bakire olmakla olmamak arasında bir ayrılık yok.

Bizi kadın yapan bir olay yok. Sen doğmadan çok önce kendine dokundun, masumca. Senin/benim bedenimiz cinsiyetini bir işlemle kazanmadı. Bir iktidarın, bir işlevin, bir organın işlemiyle. Özel bir müdahaleye, bir manipülasyona lüzum yok, sen çoktan bir kadınsın. Bir dışarıya da ihtiyaç yok, öteki seni zaten etkiliyor. Bu ötekinin senden ayrılması mümkün değil. Sen her zaman her yerde çoktan başkasın. Hiç işlemediğin suçun şu senin: Sen onların mülkiyet aşkının rahatını kaçırıyorsun.

Senin *jouissance*'ının kötü olamayacağını nasıl anlatayım sana? Mal dedikleri şeye tamamen yabancı olan sana. Bir yanlış varsa seni çatlağından mahrum bırakıp kapatmalarından, senin üstüne sahibinin adını kazımalarından, böylece istedikleri gibi içeri dalmalarından, çiğnemeyi, ihlal etmeyi göze alabilmelerinden kaynaklanıyor. Yasayla başka oyunlar oynamalarından. Senin beyazlığın üzerine spekülasyon yapmalarından – yapmandan? Bu oyunu oynarsak istismar edilmemize, imha edilmemize izin vermiş oluruz. Onların kendi amaçlarının peşinden koşmalarına destek oldukça, kendimizden alabildiğine uzaklaşırız. Ama bize düşen görev de budur. Onların aklına boyun eğmezsek suçlu oluruz. Kasten ya da değil, onların bütün hesabı bizi suçlu çıkarmaktır.

Bölünmüş olarak geri geliyorsun: Artık "biz" yok. Kırmızı ve beyaza, siyah ve beyaza bölünmüşsün. Biz birbirimizi nasıl tekrar bulacağız? Birbirimize nasıl yeniden dokunacağız? Kesilmişiz, parçalanmışız, bitmişiz. *Jouissance*'ımız onların ekonomisinde hapis. Bu ekonomide bakire olmak, onlar tarafından, onlar için henüz işaretlenmemiş olmak demek. Onlar tarafından, onlar için henüz kadına dönüştürülmemiş olmak. Onların cinsel organıyla/cinsiyetiyle, onların diliyle henüz damgalanmamış olmak. Onlar tarafından henüz penetre edilmemiş, ele geçirilmemiş olmak. Onları bekleyen, onlarsız bir hiç olan, bir boşluktan ibaret olan o saflıkta kalmak demek. Bakirelik onların mübadelelerinin, alış-verişlerinin, taşımalarının geleceğidir. Buluşları, tüketimleri, sömürüleri için bir tür rezerv. Onların arzusunun gelecekliği. Bizim arzumuzun değil.

Nasıl diyeyim? Başından beri kadın olduğumuzu nasıl söyleyebilirim? Onlar tarafından kadına dönüştürülmeye, onlar tarafından adlandırılmaya, onlar tarafından kutsallaştırılmaya ya da bayağılaştırılmaya ihtiyacımız olmadığını. Onların hiçbir şey yapmasına gerek olmadan, bunların çoktan olduğunu. Onların tarihinin, hikâyelerinin bizim yerinden edilmelerimizin yeri olduğunu. Mesele bizim kendimize ait bir toprağımız olması değil, mesele onların vatanının, ailesinin, evinin, söylemin bizi kendimiz olarak hareket etmeye, yaşamaya devam edemediğimiz kapalı alanlara hapsetmesi. Onların mülkleri bizim için bir sürgün. Onların kapatmaları bizim sevgimizin ölümü. Onların sözcükleri bizim ağzımızda bir tıkaç.

Onların ayırmalarından, bölümlemelerinden, ayrımlarından ve karşıtlıklarından -bakire/bekâreti bozulmuş, saf/saflığı bozulmuş, masum/tecrübeli...- çıkıp nasıl konuşabiliriz? Bu terimlerin zincirlerini nasıl kırabilir, onların kategorilerinden nasıl özgürleşebilir, onların isimlerinden nasıl kurtulabiliriz? Onların kavramlarından kopup sağ kalmayı nasıl başarabiliriz? Bir rezerv olmaksızın, onların sistemlerini ayakta tutan kusursuz beyazlık olmadan. Bizim için hiç bitmediğini, birbirimizi ancak bütünüyle kucakladığımızı sen de çok iyi biliyorsun. Bedenin, mekânın, zamanın "parça parça"lığının kanımızın akışını nasıl kesintiye uğrattığını. Bizi felç ettiğini, dondurduğunu, kımıldayamaz hale getirdiğini. Bizi daha da soldurduğunu. Soğuduğumuzu.

Dur bekle. Kanım geri geliyor. Onların anlamlarından geri dönüyor. İçimiz hâlâ sıcak. Aramızda. Onların sözcüklerinin içi boşalıyor. Kanları çekiliyor. Derileri ölü. Bizimse dudaklarımız yeniden kırmızılaşıyor. Kımıldıyorlar, kıpırdanıyorlar, konuşmak istiyorlar. Ne demek istiyorsun? Ne? Hiçbir şey. Her şey. Evet. Sabırlı ol. Hepsini söyleyeceksin. Burada, tam şimdi ne hissettiğinden başla. Bizim "bütünümüz"[5] arkasından gelecek.

5 *Le toute*: Irigaray eril belirli tanımlıklı (le) ama dişil cinsiyet çekimli bu "bütün"le (toute), yine, Lacan'ın kadınlar için kullandığı bütün-olmayan/hepsi-değil (*pas-tout*) ifadesine atıfta bulunuyor – ç.n.

Ama bunu önceden sezemezsin, öngöremezsin, planlayamazsın. Bizim bütünümüz tasarlanamaz. Ona egemen olunamaz. Bütün bedenimiz devinir. Hiçbir yüzey tutmaz. Hiçbir şekli, çizgisi, noktası kalmaz. Hiçbir zemin yerinde durmaz. Ama hiçbir uçurum da durmaz. Bizim için, derinlik bir uçurum değildir. Sağlam bir yer kabuğu yoksa derin bir uçurum da yoktur. Bizim derinliğimiz, bedenimizin, kendine yeniden dokunan bütünümüzün kalınlığıdır. Burada üst ile alt, içeri ile dışarı, ön ile arka, yukarı ile aşağı birbirlerinden ayrı, uzak, kopuk değildir. Bizim bütünümüz iç içe geçmiştir. Ne kırıklar vardır, ne kopukluklar.

Sen/ben konuşmakta tereddüt ediyorsak iyi konuşamamaktan korktuğumuz için değil mi? Ama iyi ne demek, kötü ne demek? "İyi" konuşursak neye riayet etmiş oluruz? Nasıl bir hiyerarşi, nasıl bir boyun eğdirme bizi tefe koyuyor? Bizi kırıyor? Bizi daha kıymetli bir söyleme yükseltmeye dönük nasıl bir iddia bu? Ereksiyon hiç bize göre değil, biz düzlüklerde ne kadar da iyi hissediyoruz. Paylaşabileceğimiz çok yerimiz var. Ufkumuz genişlemeyi hiç bırakmıyor, her zaman açığız. Alabildiğine uzandığımızdan, kendimizi kat kat açmaktan hiç vazgeçmediğimizden, kendimizi, çatlaklarımızı bile, ifade etmek için, zamanın hiçbir zaman yetmeyeceğini söylemek için daha icat edeceğimiz çok ama çok sesimiz var. Yolculuğumuz bir çemberi tamamlamakla asla bitmez, çünkü bizim o kadar çok boyutumuz var ki. "İyi" konuşmak istiyorsan yükseldikçe daralırsın, daha da incelirsin. Yukarılara uzandıkça, yükseklere ulaştıkça bedeninin sınırsızlığından daha da uzaklaşırsın. Kendini dikleştirme, bunu yaparsan bizi terk edersin. Gökyüzü yukarıda değil, bizim aramızda.

"Doğru" sözcük konusunda endişen olmasın. Böyle bir sözcük zaten yoktur. Dudaklarımızın arasında bir hakikat yok. Her şeyin var olmasına yetecek kadar yer var. Her şey mübadele edilmeye değerdir, hiçbir şeyin ayrıcalığı yok, hiçbir şey reddedilemez. Mübadele edilebilir mi? Her şey mübadele edilir, ama

hiç alım satım yoktur. Bizim aramızda, ne sahipler, ne alıcılar, ne tanımlanabilir nesneler, ne de fiyatlar var. Bizim bedenlerimiz ortak *jouissance*'larımızdan besleniyor. Bizim bolluğumuz asla tükenmez, ne kıtlığı bilir ne fazlalığı. Hiçbir şeyi biriktirip saklamadan, hiçbir şeyi istiflemeden, birbirimize hepsini [*tout(e)*] verdiğimiz için bizim mübadelelerimizin ne şartı vardır ne sonu. Peki ama biz bunu nasıl söyleyeceğiz? Bildiğimiz dil bu kadar sınırlıyken...

Neden konuşalım? diye soracaksın bana. Aynı anda aynı şeyleri hissediyoruz. Ellerim, gözlerim, ağzım, dudaklarım, bedenim sana yetmiyor mu? Sana dedikleri yeterli gelmiyor mu? Sana "evet" diye yanıt verebilirdim. Ama bu çok basit kalırdı. Sana/bize güven vermek için çokça söyleniyor zaten.

Bir dil icat etmezsek, bedenimizin dilini bulmazsak, bedenimiz hikâyemize pek az jestle eşlik edebilir. Aynı şeylerden yoruluruz, arzumuzu gizli tutarız, gerçekleştirmeden bırakırız. Doyuma ulaşamadan, yine uyuyakalırız. Böylece erkeklerin sözcüklerine geri döneriz. Uzun zamandır her şeyi bilen erkeklerin. *Bizim bedenimiz hariç* her şeyi. Kendi gelişimimizle baştan çıkmış, onun cazibesine kapılmış, büyülenmiş ve kendimizden geçmiş bir halde felce uğrarız. *Kendi hareketlerimizden* yoksun bir halde. Bitmez tükenmez bir değişim için yaratılmış olmamıza karşın, donup kalırız. Ne sıçramalar ne düşüşler vardır artık. Ne de tekrarlar.

Nefesinin kesilmesine izin vermeden devam et. Bugün bedenin dün olduğu gibi değil. Bedenin hatırlıyor. *Senin* hatırlamana gerek yok. Dünü aklında -hafızanda?- tutmana, saymana, biriktirmene lüzum yok. Bedenin dünü, bugün söylemek istediğinde zaten dile getirir. Dün vardım, yarın da olacağım diye düşünüyorsan, biraz öldüm diye düşünüyorsun demektir. Daha önce her ne idiysen, daha her ne olacak isen, ikisine de takılı kalma, her neye dönüşüyorsan o ol. Kendini asla sabitleme. Bırak, karar verilmemiş olan, tayin edici olsun. Bir tanımlayana ihtiyacımız yok bizim. Bizim bedenimiz, tam burada, tam şimdi, bize bambaşka bir kesinlik sunuyor. Hakikat, yalnızca

bedenlerinden onu unutacak kadar uzaklaşmış olanların ihtiyacıdır. Ama onların "hakikati" ondan yakamızı kurtarmayı başaramazsak, burada, tam şimdi içimizin nasıl kıpır kıpır olduğunu söylemeye çalışarak onun iktidarını dağıtamazsak bizi kımıldayamaz hale getirir, taşlaştırır.

Kımıl kımılsın. Asla sakin durmuyorsun. Asla yerinde durmuyorsun. Senin için asla "...dır" denemez. Nasıl sen diyeyim? Sen ki her zaman başkasın. Sana nasıl konuşayım? Sen ki daima akış halindesin. Akışı katılaştırmadan. Onu dondurmadan. Bu akış sözcüklerin içine nasıl akabilir? Bu kadar çokluyken. Nedeni, anlamı, yalın özellikleri yokken. Ama yine de ayrıştırılıp çözülemezken. Bu hareketler bir başlangıçtan bir sona geçiş olarak tarif edilemez. Bu nehirler belirli tek bir denize akmıyor. Bu nehirlerin sabit kıyıları yok. Bu bedenin sabit sınırları yok. Bu durmak bilmeyen devinim. Bu yaşam. Bize sizin huzursuzluğunuz, sizin deliliğiniz, sizin yapmacıklığınız, sizin yalancılığınız dedikleri her şey belki. Bütün bunlar, kendine katılığı temel alan herkese çok yabancı gelir.

Ne olursa olsun, konuş sen. Bizim aramızda, "katılığa" lüzum yok. Akışkanlığı sevecek kadar iyi tanıyoruz biz bedenimizin hatlarını. Bizim yoğunluğumuzun keskinliğe, sertliğe ihtiyacı yok. Kadavraya dönmüş olanları arzulamıyoruz bizi.

Ama birbirimizden bu kadar uzak düşmüşken ölmemeyi nasıl başaracağız? Bizi bekleyen tehlike de bu. Bu kadar uzakken aynı zamanda yakın değilsen senin geri dönmeni nasıl bekleyebilirim ki? Şimdi, burada, bedenlerimizin dokunuşunu hatırlatacak duyulur hiçbir şey yoksa. Uzaklığımızın sonsuzluğuna açık, yokluğun elle tutulur hiçliğinin içine kapatılmış bir halde, kendimiz olarak yaşamaya nasıl devam edebiliriz? Bir kez daha onların dilinin içinde yok olup gitmekten, bizi (arzularımızı) çiğnemelerinden nasıl sakınabiliriz? Yasta vücut bulmaktan. Birbirimizle konuşmayı öğrenelim ki birbirimize uzaktan sarılabilelim. Kendime dokunduğumda elbette

seni hatırlıyorum. Ama bizim hakkımızda bizi ayıran o kadar çok söz söylendi ki.

Hiç gecikmeden kendi cümlelerimizi yaratalım. Böylece her yerde her zaman birbirimize sarılmaya devam edelim. Bizim öyle bir inceliğimiz var ki önümüzde hiçbir şey duramaz, *bizim* yoğunluğumuzu taşıyan iletişim araçlarını bulmayı başarırsak, kaçak göçek de olsa, birbirimize kavuşmamıza hiçbir şey mani olamaz. Birbirimizi yeniden bulmak için, bütün engelleri hiç fark edilmeden, hiç yara almadan aşabiliriz. Hiçbiri göremeyecek. Bizim gücümüz direnç göstermememizden geliyor. Esnekliğimizin, bizi sımsıkı yakalamaları, üzerimize kendi damgalarını vurabilmeleri için nasıl da önemli olduğunu onlar uzun zamandır biliyorlar. Kendi esnekliğimizden biz niye istifade etmeyelim? Onların damgalamalarına boyun eğmek yerine. Sabitlenmek, oturtulmak, kıpırdayamaz hale gelmek yerine. Ayrılmak yerine.

Ağlama. Bir gün gelecek ve kendimizi söylemeyi başaracağız. Söyleyeceklerimiz gözyaşlarımızdan bile daha güzel olacak. Ve tamamen akıcı.

Ben gittiğim her yere seni de zaten götürüyorum. Bir çocuk gibi, yük gibi, ağırlık gibi değil ama. Ne kadar sevilirse sevilsin, ne kadar kıymetli olursa olsun. Sen benim *içimde* değilsin. Seni karnımda, kollarımda, kafamda ne taşıyorum ne tutuyorum. Ne hafızamda, ne zihnimde, ne dilimde. Sen hep oradasın, tenim gibi. Bütün görünüşlerin, bütün kisvelerin, bütün adlandırmaların ötesinde var olduğumun kesinliği bu. Sen yaşamımı çoğalttığın için, yaşadığımdan emin olabiliyorum. Ama bu demek değil ki hayatını bana veriyorsun, benimkine tabi kılıyorsun. Tam da benim kopyam, taklidim olmadığından, senin yaşıyor olman bana da yaşadığımı hissettiriyor.

Bu başka nasıl söylenir? Biz ancak iki olarak varız belki. Biz iki olarak yaşıyoruz, bütün serapların, imgelerin ötesinde. Aynaların ötesinde. Bizim aramızda, birimiz "gerçek", diğerimiz onun kopyası değil. Birimiz asıl olan, diğerimiz onun yan-

sıması değil. Onların ekonomisinde yalancıktan yapmayı çok iyi bilsek de, bizim birbirimizle ilişkimizde taklitler yok. Bizim benzerliğimiz suretlere ihtiyaç duymuyor: Biz bedenlerimizde çoktan aynıyız. Dokun kendine, dokun bana, "göreceksin."

İkinci bir ayna imgesi oluşturmamıza ihtiyacımız yok bizim, "ikilenmek" için. Birbirimizi tekrar etmek için. İkinci bir kere. Bütün temsillerden önce, biz zaten ikiyiz. Senin kanının seni yaptığı, benim bedenimin sana anımsattığı bu iki, bırakalım canlıyken yaklaşsın birbirine. Kopyalarda donup kalmadıysan "ilk kez"in dokunaklı güzelliğini hep hissedersin. Herhangi bir tekrarın içinde sabitlenip kalmadıysan, için daima ilk kezmiş gibi kıpır kıpır olur.

Modelleri, ölçüleri, örnekleri kenara bırakalım, birbirimize emirler, buyruklar vermeyelim, yasaklar koymayalım. Bütün buyruklarımız birlikte devinmeye bir çağrı olsun. Birbirimiz için yasalar koymayalım, ahlak oluşturmayalım. Savaşmayalım. Doğru olduğumuzu iddia etmeyelim. Seni/beni eleştirme hakkı talep etmeyelim. Sen/ben yargılarsak varlığımız sona erer. Sende, kendimde, bizde sevdiğim hiçbir şey yaşanmaz o zaman: Asla tamamlanmayan doğum, yaratıldığı gibi kalmayan beden, asla kesin olarak tamamlanmayan biçim, hâlâ sürekli biçimlenen çehre, bunların hiçbiri mümkün olmaz. Ne bir hakikate açılan ne de bir hakikatle kapanan dudaklar da olmaz.

Işık bizim için şiddetli değildir. Ölümcül değildir. Bizim için, güneş öylece doğup batmaz. Bizim bakışlarımızda gündüzle gece birbirine karışır. Bizim jestlerimizde. Bedenlerimizde. Daha doğrusu, bizim gölgemiz yoktur. Bizim aramızda, birimizin diğerinin daha karanlık bir ikizi olması mümkün değildir. Gecenin karanlığında kalmak isterim, hafif hafif ışıldayan geceme sende yeniden dokunmayı. Ama asla seni ışıl ışıl bir fener gibi sevdiğimi düşünme. Etrafındaki her şeyin üzerindeymişim, her yere tepeden bakıyormuşum gibi. Işığı geceden ayırırsak karışımlarımızın hafifliğinden de vazgeçmiş oluruz.

Bizi sürekli bütün(ler) yapan o heterojenlikleri katılaştırırız. Bizi geçirmez duvarlarla ayırırız, bizi parçalara böleriz, ikiye keseriz ya da üçe, dörde... Oysa biz aynı anda hem biriz hem de ötekiyiz. Kendimizi böyle ayıramayız. Yoksa "hepimiz"[6] doğmayı bırakırız. Yoksa yalnızca devinen bedenimize ait olan sınırlar ve hudutlar kaybolur gider.

Ancak zamanın üzerimizdeki fazlasıyla sınırlandırıcı etkisi, bizi birbirimizle konuşmaktan alıkoyabilir. Hiç endişen olmasın. Ben – devam ediyorum. Mekân ve zamanın tüm bu yapay sınırları içinde, sana -durmadan- sarılıyorum. Ayrılalım diye bizi fetişlere dönüştürmek diğerlerinin işi. Biz bu ödünç alınmış kavramların içinde donup kalmayalım.

Sürekli *değil, ne... ne de, olmadan...* diye konuşmamım sebebi sana, bize birbirimize ancak çıplakken dokunabileceğimizi hatırlatmak. Ve birbirimizle yeniden çıplak karşılaşabilmek için üstümüzden çıkarmamız gereken çok şey olduğunu. Bizi birbirimizden ayıran o kadar çok temsil, o kadar görünüş var ki. Bizi o kadar uzun zamandır kendi arzularına göre kuşandırdılar, biz onları memnun etmek için o kadar çok giyinip süslendik ki kendi tenimizin nasıl hissettirdiğini unuttuk. Tenimizden koparıldığımız için uzak kaldık. Sen ve ben, ayrı düştük.

Sen? Ben? Fazla ileri gitmektir bu. Bizi, "bütün"ümüzü bıçak gibi kesip ayırmaktır.

6 *Toute(s)*: Hem tekil hem çoğul olan bir dişil bütün ya da hepsi – ç.n.

Kadının cinsiyeti ve cinselliği bugüne kadar hep erkekliğin parametrelerine göre düşünüldü. Dişili bastırmayan, onun çokluğunu bir'e indirgemeyen bir libidinal ekonomi, bir dil, bir toplum neye benzerdi? Fallik iktidarın ekonomisinin buyurduğundan başka bir dişil? Psikanalizin tarif ettiği ve normalleştirdiğinden başka. Dilin anlamsızlığa ve suskunluğa ittiğinden başka. Eril öznenin terse çevrilmiş imgesi olmayan bir başka? Aynı'nın Ötekisi olmaktan kurtulmuş bir Başka.

Kadınların bedenlerinin sömürüsüne dayanan bu toplumsal işleyişi açığa vuracak, kadınların arzularının çokluğunu ifade edecek bir dil nasıl icat edilecek? Kadınların politikayla ilişkisi nasıl olacak? Kuramlarla? Bilimlerle? Kadın olarak nasıl konuşacağız? Hâkim söylemin düzenini bozarak. Erkeğin efendiliğini sorgulayarak. Kadınlar arasında, kadınlarla konuşarak.

Irigaray'ın sorduğu soruların birçok dili, birçok ruhu, birçok sesi var o yüzden. Bir analizin kılı kırk yaran titizliği de var onun metinlerinde, bir kanıtlamanın kendinden eminliği, cesareti de. Söylemin hakikat iddiaları karşısında kendini gülmekten alıkoyamamanın mizahı da var, birbirine dokunurken kendine dokunmanın iç kıpırtısı, sevgisi de. Ve kuşkusuz, yanıtlardan, öğretilenlerden, kullanıla kullanıla eskimiş cümlelerden kurtulmanın özgürlüğü de.

9 786057 872463

THG
0029886
VOT

www.otonomyayincilik.com
iletisim@otonomyayincilik.com

otonom